Gyurkó László

Lenin, Október

Gyurkó László

Lenin, Október

A Magvető
és a Szépirodalmi Könyvkiadó
Zsebkönyvtára

Gyurkó László

Lenin, Október

Szépirodalmi Könyvkiadó
Budapest 1968

Lektorálta
Dolmányos István
és
Huszár Tibor

© Gyurkó László, 1968

„Az élet olyan ördögi ügyességgel van berendezve, hogy aki nem tud gyűlölni, az képtelen őszintén szeretni. Már pusztán ez, az embert gyokerestül eltorzító lélekhasadási kényszer, hogy szeretni kizárólag csak gyűlölet által lehet, egymagában is pusztulásra ítéli a mai életkörülményeket.

Oroszországban, abban az országban, ahol a »lélekmentés« általános módszere a feltétlen szenvedés, én egyetlen emberrel sem találkoztam, egyetlen olyat sem ismerek, aki annyira mély és annyira erős gyűlöletet, utálatot és megvetést érzett volna az emberek szerencsétlensége, bánata, szenvedése iránt, mint Lenin . . .

Az én szememben Leninben épp az az érzése jelenti kivételes nagyságát: hogy engesztelhetetlenül, olthatatlanul gyűlölte az emberek bajait, lángolóan hitte, hogy a balszerencse nem a lét kiküszöbölhetetlen alapja, hanem olyan nyavalya, amelyet az emberek kötelesek és képesek eltávolítani magukból."

„Minden, ami rendkívüli, megzavarja az embereket abban, hogy úgy éljenek, ahogy ők akarják. Az emberek egyáltalán nem a társadalmi szokások gyökeres megváltoztatását, hanem csak azok kibővítését kívánják, ha ugyan kívánják. A többség tulajdonképpeni sóhaja és jajszava ez: »Ne zavarjatok minket abban, hogy a megszokott módon éljünk.«

Lenin volt az, aki úgy megzavarta az embereket megszokott életükben, ahogyan azt előtte senki sem tudta megtenni."

Gorkij

Ember és forradalmár

(EGY TANULMÁNY 1963-BÓL) Gil, a gépkocsivezetője írja, hogy Lenin, valamikor 1921-ben, bement a Kreml borbélyműhelyébe. Sokan voltak, leült, folyóiratot vett ki a zsebéből, olvasni kezdett. Persze előre akarták engedni. Lenin tiltakozott: „Nem, nem, elvtársak, köszönöm, be kell tartani a sorrendet. Hiszen magunk állapítjuk meg a rendet. Várok, amíg sorra következem."

Ilyen történeteket századunkban tucatjával terjesztenek minden nagy vagy nagynak hirdetett vezetőről. Az elmúlt korokban az uralkodó tekintélye megkövetelte, hogy életmódjában, szokásaiban, külsejében is különbözzék alattvalóitól. Istentől rendelt bálvány mivoltához a korona, a drágakövek, a paloták éppúgy hozzátartoztak, mint a korlátlan hatalom, a pallosjog. A trónszékhez fölvezető lépcsők azt a különbséget jelképezték, ami az uralkodót az egyszerű emberektől elválasztotta; a bálványnak nem lehetett emberarca, különben hogy imádhatták volna.

De a bálványok csak addig élnek, amíg az embereknek szükségük van a bálványimádásra. A francia forradalom nem a királyt taszította le trónjáról, hanem a trónust detronizálta: az egyenlőségre tanította az embereket, hogy a nyaktiló a király fejét is elválasztja a törzsétől. Az első új alkatú vezető, aki ezt a változást megérezte, alighanem az a Bonaparte volt, aki a szíriai visszavonuláskor korbácsával csapta arcul főlovászmesterét, mikor az megkérdezte, melyik lovát akarja lovagolni, holott a tábornok parancsba adta, hogy minden katona

gyalog menetel, mert a lovakkal a sebesülteket szállítják. A bálványimádás és az egyenlőség szelleme azóta is küzd egymással. S ha semmi más, már az is jelzi, hogy a világ lassan megszabadul bálványaitól, hogy a közfelfogás egyre inkább megköveteli a vezetőtől az egyszerűséget, szerénységet, a mindennapi emberekhez való hasonlatosságot. A dél-amerikai diktátorok ércparipán lovagló képmása ma már inkább mosolyt fakasztó kivétel, még ha kegyetlen valóság is. A vezető ékessége korona helyett a jól szabott típusruha lett: a tömeg a külsőségekben sokszor gyorsabban érzékeli a korszellemet, mintsem a lényeget megértené.

Persze más kérdés, hogy az egyszerűség mit takar. Hitler dísztelen egyenruhája, melynek egyetlen ékessége a vaskereszt volt, csak a Führer puritán hajlamát, s nem az általa jelképezett rendszer egyenlőségre való törekvését példázta. A bálvány csak ruhát cserélt: a Harmadik Birodalom szellemét az emberek helyett gondolkodó Führerről szóló tanítás éppúgy tükrözte, mint a középkori kényúrra külsőségeiben is emlékeztető, türkizkék és hófehér egyenruhában pompázó Göring.

Ennél is gyakoribb, hogy a vezető csupán a közvélemény kényszerének engedve áldoz az egyszerűség parancsának. Ilyenkor a pennaforgató krónikások utódjának, a propagandagépezetnek jut a feladat, hogy a közfelfogás kívánalmainak megfelelően retusálja a vezető arcképét.

A retusálást fényképen is utálom, a történelemben meg különösen. Ezért viszolyogtam először Gil történetétől. Nem mintha tudatos ferdítéssel vádolnám a derék gépkocsivezetőt, de a legenda sokszor erősebb a valóságnál, s a maga képére formálja az emlékeket is. Csakhogy Lenin minél magasabbra emelkedett, annál konokabbul ragaszkodott hozzá, hogy semmiféle különleges jogok ne illessék meg. S a forradalom győzelme után ez az életelve szinte rögeszmévé vált. Ezért, hogy sokáig nem tűrt meg maga mellett testőröket, még egyetlen kísérőjének,

gépkocsivezetőjének is megtiltotta, hogy fegyvert viseljen. Ezért, hogy a legkisebb ajándékot sem volt hajlandó elfogadni, s ha már semmiképp sem szabadulhatott tőle, azonnal elküldte valamelyik kórháznak vagy gyermekmenhelynek. (A klinci posztógyár munkásainak, akik egy vég maguk gyártotta szövetet küldtek neki, azt írta: „Kedves elvtársak! Szívből köszönöm az üdvözleteket és az ajándékot. Titokban megmondom, hogy nekem nem kell ajándékot küldeni. Nagyon kérem, hogy ezt a titkos kérésemet minél szélesebb körben mondják el minden munkásnak.") Ezért, hogy amikor kilencszázhúsz decemberében valahol az országúton elromlott az autója, a húszfokos hidegben begyalogolt a legközelebbi állomásra, s megtiltotta a leesett állú állomásfőnöknek, hogy különvonatot rendeljen: egy arra haladó tehervonaton tért vissza Moszkvába. Ezért, hogy amikor a IX. pártkongresszuson ötvenedik születésnapját ünnepelték, türelmesen végighallgatott két üdvözlőbeszédet, majd fölállt, s kérte, hagyják abba, és térjenek át a kongresszus anyagára. És amikor a jelenlevők folytatták az ünneplést, elhagyta a termet. Később telefonhoz kérette az elnöklő Petrovszkijt, s követelte, azonnal vessen véget ennek a komédiának: nem megy vissza a kongresszusra, amíg az ünneplést abba nem hagyják.

Egy levele nővéréhez, 1922 végéről: „Kedves Anyuta! A következő történt: kiderült, hogy ez a könyv a »Szoc. Akadémiából« való, ahonnan *tilos* könyveket hazaadni. Velem kivételt tettek! Kínos helyzet állt elő – természetesen az én hibámból. Most különösen szigorúan kell ügyelni arra, hogy Gora *gyorsan* és *otthon* olvassa el a könyvet és *visszaadja.*"

Egy másik levél, Boncs-Brujevicsnak, 1918 májusából: „Mivel nem tett eleget annak a nyomatékos követelésemnek, hogy közölje velem, milyen alapon emelték föl a fizetésemet 1918. március 1-től kezdve havi 500 rubelről 800 rubelre, és mivel a fizetésemelés – amelyet Ön a Tanács titkárával, Nyikoláj Petrovics Gorbunov-

val egyetértésben teljesen önkényesen rendelt el, megszegve a Népbiztosok Tanácsának 1917. november 23-i dekrétumát – nyilvánvalóan törvényellenes, szigorú megrovásban részesítem."

Hogy egy százmilliós állam vezetőjének, a forradalmat követő teljes zűrzavar kellős közepén lelkiismeretfurdalást okoz, hogy szabálytalanul kölcsönzött egy könyvtári könyvet, mosolygásra késztet: bogaras szobatudósokra jellemző ez a pedantéria. Hogy idejét fecsérelve tehervonaton döcög haza Moszkvába, az már inkább bosszantó. De hogy az életét is kockára teszi, olyan könnyelműség, ami a meggondolatlansággal határos. Mért tette hát mégis? Szemérmes ember volt, aki undorodott a hatalom minden külsődleges előnyétől, alkatilag gyűlölt minden kivételezést. De ez sem elegendő magyarázat; Lenin csontja velejéig népvezér volt, akinek magánéletét legalább annyira befolyásolták a politikai eszmék és megfontolások, mint a jellembeli adottságok. Rögeszméje nemcsak a szemérmes ember tiltakozása volt, hanem az államvezető megfontolt programja is. Az eszme, amelyet győzelemre akart vinni, a bálványoktól igyekszik megszabadítani az embereket, az elnyomás és a tőke, a butaság és a hazugság bálványaitól éppúgy, mint az istenektől és cáratyuskáktól. Néhány év – még ha a történelem legnagyobb fordulóját is mondhatja magáénak – vajmi kevés, hogy kipusztítsa az emberekből a sok ezer esztendő alatt beléjük ivódott bálványimádatot, ami nem más, mint a szolgák hitvallása, annak elismerése, hogy csak bábok vagyunk a nagyobb hatalmak kezében. És a forradalomnak Oroszországban sokszor a középkor szellemével kellett megküzdenie; az ellenség nemcsak a Tőke és a Tulajdon volt, nemcsak a fehérgárdisták fegyvere, hanem a megfeketedett aranyozású ikonok, a kancsukát némán és görnyedten tűrő hátak, a hagymakupolás templomok kövét koptató térdek. Ezekkel a hátakkal és térdekkel kellett megértetni, hogy az ikonok nem tesznek csodát, a vezetők nem forgathat-

nak többé kancsukát, s nem istenek, akiket imádni kell. Lenin keserves utat választott, hisz ha a tegnapnak és tegnapelőttnek gyökereit is ki akarta tépni, a bálványimádást még legszebb, valóban őszinte formáiban, a hála, a szeretet, a megbecsülés jeleként sem tűrhette meg. Egy kosár gyümölcs, egy vég posztó vagy a kongresszusi ünneplés – egyremegy: mind ugyanannak a magatartásnak más-más megnyilvánulása. Ezért kellett nemcsak azt vállalnia, hogy kopott ruhában jár és rosszul táplálkozik, hogy lemond roppant munkája minden külsődleges eredményéről, hanem azt is, hogy szembenéz Dora Kaplan revolverével. Nem a halálnak fittyet hányó hős gesztusa ez, hanem a gondolkodó politikus életelve. Aligha hihető, hogy ne tudta volna, mit jelentene halála a forradalomnak, de inkább ezt a veszélyt hívta ki, mintsem hogy tápot adjon a bálványozásnak. S valószínűtlen, hogy a túlzott szerénység kerekedett volna felül benne, amikor az Októbert fenyegető veszedelmek közül kisebbnek ítélte önmaga pusztulását, mint a szolgaság lélektanának továbbélését.

A látszólag értelmetlen magatartást, hogy még ezt a mérhetetlen kockázatot is vállalta, nem magyarázhatja semmiféle lélektani ok vagy jellembeli adottság: egy alapvető elvhez való kérlelhetetlen ragaszkodás parancsolta ezt. De mit mondjunk másik furcsa tulajdonságáról, ahogy szétforgácsolta idejét és erejét? Mi sem természetesebb, minthogy államférfiak sorsdöntő időkben csak sorsdöntő ügyekkel törődnek. Nincs tudomásunk, hogy Caesárt a gallusok elleni harcok alatt, Hannibált Róma ostromakor, Robespierre-t a terror idején más is foglalkoztatta volna, mint az emberfeletti feladat, melynek elvégzésére vállalkozott. Az emberi természet sajátossága, hogy minél nagyobb a cél és a tét, annál jobban összpontosítani kell a figyelmet és az akaratot; ilyenkor minden mellékes háttérbe szorul, minden másodlagos halasztást szenved.

Lenin 1919 májusában levelet kapott parasztoktól,

akik panaszkodtak, hogy jogtalanul rekvirálták el a lovaikat. Továbbküldte a kérvényt az illetékes hivatalnak, s ezzel a megjegyzéssel kapta vissza: „Úgyis sok a munka, nincs időnk apró-cseprő ügyekkel foglalkozni." A levél továbbvándorolt, ezúttal az Állami Ellenőrzéshez, Lenin utasításával: „Tartóztassa le azt a tisztviselőt, aki ezt a választ adta."

Ez a kivételes képességű szervező, aki életének minden percét tervszerűen beosztotta, mintha nem ismert volna különbséget sorsdöntő és apró-cseprő ügyek között. A forradalom legnehezebb időszakában azzal törődött, hogy a Kreml minden szobájában legyen egy kancsó víz és pohár a várakozóknak, hogy Sztálin olyan szobát kapjon, ahol nem zavarja a konyhai zaj, s nyugodtan alhat. Egy távirata 1919 februárjából: „Danyilov szovjetalkalmazott panaszkodik, hogy a Rendkívüli Bizottság elvett tőle három pud lisztet és más terményeket, amelyeket, másfél év alatt gyűjtött össze nagy nehézségek árán négytagú családja számára. Szigorúan vizsgálják ki. Az eredményről távirati értesítést kérek." Egy másik, ugyanabból az évből: „Nézzenek utána Jefroszinya Andrejevna Jefimova katonafeleség panaszának (Belozerszk körzet, Pokrovszki járás, Novoszelo falu), mely szerint a gabonáját elvitték a közös magtár számára, noha férje ötödik éve fogságban van, három gyereke van, munkást nem tart. A vizsgálat eredményéről és az intézkedésekről értesítést kérek." S hogy mennyire szívén viselte az „apró-cseprő ügyeket": 1920 januárjában javasolta Lunacsarszkijnak, szerkesszenek orosz értelmező szótárt, 1921 májusában Pokrovszkijt kérte, ellenőrizze, készül-e már a szótár. Pontosan egy év múlva Litkenszt noszogatta, nézzen utána, mi van vele, majd egy hét múlva ismét írt neki: csinálják már végre.

De a legjellemzőbb az a kérelemáradat, mellyel Gorkij 1919–20–21-ben elárasztotta. Fogadja Kuprint irodalmi ügyben; adjanak ki információs újságot a kommunista agitátoroknak; fordítsák le valamennyi európai

nyelvre azoknak a könyveknek a jegyzékét, melyek a Világirodalom sorozatban megjelennek; fogadja Farbmann amerikai újságírót; hagyjanak meg a tudósoknak 1800 fejadagot; eresszék szabadon az összeesküvéssel vádolt Szapozsnyikov vegyészt, aki megtalálta a módját, hogy gázszurokból fertőtlenítőt készítsen; adjanak lehetőséget Manuhinnak, hogy külföldön kutathassa a kiütéses tífusz szérumát; szállítsák vissza Moszkvából az Ermitázs műkincseit Leningrádba; szervezzék meg a Gyermekbűnözés Elleni Ligát; gyűjtsék össze a lerombolt faházak üvegét, a homokzsákok rongyait, az ócskavasat; olvassa el Csernov és Martov kéziratos emlékiratait; engedélyezzenek külön dolgozószobát a tudósoknak; kobozzák el az emigráltak vagyonát; látogassa meg Lazarov Fizikai Intézetét.

És Lenin, akinek közben a fehérgárdistákkal, az intervenciósokkal, az éhínséggel, a szörnyű káosszal kellett megküzdenie, türelmesen és fáradhatatlanul válaszolt a kérelmekre és javaslatokra, írt, táviratozott, utasított, intézkedett. Egyetlenegyszer érződött csak rosszallás a hangjából – de akkor is hogyan! „Átküldtem levelét L. B. Kamenyevnek. Annyira fáradt vagyok, hogy semmihez sincs erőm. Ön viszont vért köp és nem utazik! Igazán mondom, ez lelkiismeretlenség és ésszerűtlen dolog. Európában egy jó szanatóriumban kezelni is fogják, és háromszor annyit fog dolgozni. Bizony-bizony. Nálunk pedig sem gyógykezelés, sem munka – csak kapkodás. Hiábavaló kapkodás. Utazzék el, gyógyuljon meg. Kérem, ne makacskodjék."

Mondják, hogy a túlfeszített munka okozta idő előtti halálát. Pedig nem tartozott a savanyú megszállottak közé, akik csak munka közben érzik jól magukat. Tudott pihenni, s tudta, hogy a pihenés életszükséglet. („A farniente – a magányosság –, számomra ez a legjobb pihenő; a fürdők, a séták.") Szibériai száműzetése alatt úszott, halászott, vadászott, az emigrációban sokat kerékpározott, megmászta az Alpokat, a Tátrát, bekóbo-

rolta a svájci és lengyel hegyifalvakat. Még a halála előtti években is gyerekes izgalommal kutatott ismeretlen tájak után, naphosszat cserkészett az erdőben, kedvvel és lelkesen métázott. Mégsem sajnálta az időt olyan apróságokra, melyeket egy minisztériumi tisztviselőnek kellett volna elintéznie, holott ha valamelyik látogatója késésével néhány percét elrabolta, bosszúsan ráncolta a homlokát. Csodát nem remélhetett, nem hihette, hogy a százmilliós birodalomban egymaga elintézhet mindent, amit a cártól örökölt impotens vagy ellenséges államgépezet nem intéz vagy rosszul intéz el. Az is valószínűtlen, hogy pusztán barátságból tett meg mindent, hogy Gorkij hasznos és helyes, de a forradalom szempontjából harmad- és ötödrangú kívánságai teljesüljenek.

Tudta ő jól, hogy amit Gorkij csinál, az valóban csak kapkodás. Nem az apróságokról volt szó, hanem megint csak a bennük megtestesülő alapvető elvről. A forradalom örökölte a cári Oroszország egyik legszörnyűbb rákfenéjét, a „nyicsevót" is. Hisz az „apróságokkal nem érünk rá törődni" erről a tőről fakad. Ahol az élet értelmetlenné silányul, az emberek nagy része a közömbösségben, a semmittevésben keres menedéket, hisz a tettek kudarcba fulladnak. Márpedig Leninnek olyan országban kellett úrrá lenni a történelem során még sosem látott káoszon, olyan országban kellett építenie az egymással való törődést hirdető társadalmat, ahol a nemtörődömség érthetően nagyon mély gyökeret vert. A forradalmi Oroszországot az álmos Oroszországból kellett megteremteni.

És mi lehet a „nyicsevóból" a forradalomban? Az a szemlélet, mely minden részhibát közömbösen és lelkiismeret-furdalás nélkül a jó irányú egész számlájára ír. Elkergettük Kerenszkijt, megvertük Kolcsakot, kit érdekel a parasztok lova, a katonafeleségek panasza: az „apróságokkal nem érünk rá törődni" mögött ez is ott lapul. Amikor egy országban minden a feje tetejére áll, az utcasarkon gépfegyverek szólnak, amikor nem lehet tud-

ni, melyik város a miénk s melyik az ellenségé, a hibák, a tévedések – még súlyos hibák és súlyos tévedések is – elkerülhetetlenek. De jaj annak a vezetőnek, aki ezt a törvényszerűséget ismerve közömbösen beletörődik a hibákba. Csak a hibákat látni, csak azokkal törődni veszedelmes ostobaság, de veszedelmes a hibákat semmibe venni is. És még veszedelmesebb elfojtani a hibákra figyelmeztető hangot, mert a némaság a legjobb táptalaja a forradalmakat fenyegető buktatónak, az önkénynek. Butaság és kóros becsvágy, korlátoltság és cezarománia, vakság és lelkiismeretlenség szülik a hatalomnak ezt az eltorzulását, mely káotikus helyzetekben különösen dúsan burjánzik. Amikor a törvények egyik napról a másikra érvényüket vesztik, s új törvények még nincsenek, vagy nincs hatalom, mely érvényt szerezne nekik, az önkény mindig fölüti a fejét, s amelyik forradalom nem tud kíméletlenül leszámolni vele, annak rendszerint vesztét okozza. Lenin, aki sorsdöntő pillanatokban, roppant eredmények elérése közben is meg tudta őrizni érzékenységét a legapróbb hibákra is, minden hiba közül a hatalommal való visszaélést gyűlölte a legjobban, az önkénytől féltette leginkább a forradalmat. „A jelek szerint Bulatovot azért tartóztatták le, mert hozzám fordult panaszával – táviratozta tizenkilenc nyarán Novgorodba. – Figyelmeztetem Önöket, hogy ezért a kormányzósági Végrehajtó Bizottsági elnököket, a Rendkívüli Bizottság elnökét és a Végrehajtó Bizottság tagjait le fogom tartóztatni, és azon leszek, hogy főbe lőjék őket."

Az önkény ellen főbelövéssel védekezni – ez Lenin útja. Mert nagy tévedés azt hinni, hogy ez az emberszerető ember a Buddhák és Jézusok szelíd családjába tartozott. Ha kellett, éppolyan könyörtelen volt, mint amilyen emberséges, ha lehetett. Követelte, hogy a Nyizsnyij-Novgorod-i felkelés megelőzésére „azonnal át kell térni a tömegterror módszerére, százával agyonlőni, illetve eltávolítani a városból a katonákat leitató prostituáltakat, a volt katonatiszteket stb." Követelte, hogy az új

büntető törvénykönyvet egészítsék ki, mert „a bíróságnak nem szabad kiküszöbölnie a terrort; önámítás és csalás volna, ha ezt ígérnénk, megindokolni és törvényesíteni pedig elvileg világosan, hamisítás és szépítgetés nélkül kell. Minél átfogóbban kell megfogalmazni, mert csak a forradalmi jogtudat és a forradalmi lelkiismeret szabja meg többé-kevésbé széles körű alkalmazásának feltételeit." Zinovjevnak írta tizennyolc júniusában: „Csak ma hallottunk a KB-ban arról, hogy Pétervárott a munkások Volodarszkij meggyilkolására tömegterrorral akartak válaszolni, és hogy maguk (nem személy szerint Ön, hanem a Központi Bizottság pétervári tagjai és a Pétervári Bizottság tagjai) visszatartották őket. Kategorikusan tiltakozom! Kompromittáljuk magunkat: tömegterrorral fenyegetőzünk még a Szovjet határozataiban is, mikor pedig tettre kerül a sor, fékezzük a tömegek teljes mértékben helyes forradalmi kezdeményezését."

Tömegterror: ez nemcsak azt jelenti, hogy Bugyonnij lovasai ott kaszabolják az ellenséget, ahol érik, hogy a cáricini csatában nincs kímélet, hogy aki a forradalom ellen fegyvert fog, annak számolni kell az erőszakos halállal – jelenti a falhoz állított túszokat, a puszta gyanú, esetleg csak származás vagy foglalkozás alapján kivégzetteket, az indulatok viharában fölkoncoltakat is.

Az ártatlanul kiontott vér átkát minden forradalomra ráolvassák: olyan öncsalás ez, mely mindmáig elpusztíthatatlan. Hogy nap mint nap hány ember hal éhen a világon, azzal senki sem törődik. A közlekedési balesetek tízezernyi áldozatát léleknyugalommal elkönyvelik, mint a technikai fejlődés szükségszerű velejáróját. Még a háborúk véráldozata is inkább a természeti csapásokhoz hasonló szerencsétlenségként él az emberek tudatában, de a forradalmakban minden holttestet számon tartanak, s rettegve, gyűlölködve vagy kiábrándultan hivatkoznak rá, még olyanok is, akik elméletben nem ellenségei a revolúciónak.

Mi az oka ennek? Az irtózás a forradalomtól, a konzervatív emberi természet iszonyodása az újtól, a „békés életet" fölforgató változástól, a rest agy természetes riadozása, hogy ezentúl nem a megszokott helyzetekhez kell reflexszerűen alkalmazkodnia, hanem szokatlan döntésekre, szokatlan cselekedetekre kényszerül. De kétségtelenül az is, hogy minden forradalom óhatatlanul megsérti az emberi kultúra egyik alapját, a „ne ölj!" parancsát. Csakhogy ennek a parancsnak a történelem folyamán még sosem sikerült érvényt szerezni; miért épp a forradalmaktól követelik meg olyan lelkiismeretesen a betartását? Igaz ugyan, hogy minden forradalomban több vér folyik, mint amennyi föltétlenül szükséges lenne, de a fegyveres felkelésnek szigorú törvényei vannak, s az egyik legkérlelhetetlenebb, hogy ha minden erőt arra fordítanak, hogy visszatartsák a népet, melyet a jogos gyűlölet, düh és elkeseredés korbácsolt a forradalomig, az a fölkelés bukását okozhatja. Keserves törvény ez, hisz sok vér folyik el, sok hitvány indulat kap menlevelet, de ha kevés a fojtás, a lőpor nem robban. S mi mást jelez a társadalmi robbanás, mint hogy az elnyomás már elviselhetetlenné vált? Kit terhel hát a felelősség a vérért? A vívópáston lehet kímélni az ellenfelet, az élethalálharcban mindenképp vér folyik. „Milyen mértékkel méri maga a verekedésben a szükséges és fölösleges csapásokat?" – kérdezte Lenin Gorkijtól.

Valóban nincs más mérce, mint a forradalmi jogtudat és a forradalmi lelkiismeret, mert ha ez hiányzik, zsarnokság vagy anarchia fenyeget. A forradalmakat nem a fűrészporos kosárba hulló fejek rontják meg, hanem ha a nép megérzi, hogy a nyaktiló értelmetlenül, fölöslegesen, igazságtalanul működik. A cél nem szentesíti az eszközt: bármelyik rossz, az megfertőzi a másikat. 1920 elején sok német szakmunkás és mérnök akart áttelepülni Oroszországba. A hihetetlen nehézségekkel küszködő Szovjetköztársaságnak mérhetetlen segítséget jelentettek volna ezek a szakemberek, nem utolsósorban em-

berek ezreinek megmentését az éhhaláltól. Lenin mégis elrendelte, hogy először csak egy küldöttség jöhet: „A külföldi munkásoknak ismerniük kell az igazságot, azt, hogy amikor áttelepülnek hozzánk, nélkülözést vállalnak." Ő, aki vállalta, hogy százával végeztet ki embereket a forradalom érdekében, ugyanazért a célért nem vállalta, hogy embereket becsapjon: az egyik esetben a legkegyetlenebb eszköz is szükségszerű volt, a másikban a sokkal kevésbé kegyetlen is becstelen lett volna.

Azt mondják, Napóleont mindössze kétszer látták könnyezni a csatatéren: amikor legkedvesebb tábornokait, Desaix-t és Lannes-t elvesztette. A katonák tízezreinek halála nem hatott rá. Nagy Frigyes léleknyugalommal sétált a hullahegyek között. Hitler lejátszatta magának a filmet, melyet az ellene lázadó Witzleben tábornagy és társai lassú kínhaláláról vettek föl. Lenin azonban embertelenül szenvedhetett a vértől. Gyakran emlegetik, hogy akkor lett forradalmár, amikor bátyját a cár kivégeztette. Csakhogy a szeretett testvér halála mást is tudatosított benne: hogy az erőszak, ahogy az anarchisták hirdetik, nem vezet célhoz. S hihető, hogy akinek füle van a legcsendesebb panaszokra is, nem hallja meg a kiontott vér üvöltését? Mint a cselekvő emberek általában, a legritkább esetben beszélt önmagáról; „lelkének titkos viharairól úgy tudott hallgatni, mint senki más" – írta róla Gorkij. De Krupszkája följegyezte: fiatal korában olyan szenvedélyes vadász volt, hogy ha el is határozta, hogy nem lő semmit, mert szíj nélkül nehéz hazavinni a zsákmányt, amikor fölbukkant a nyúl, önkéntelenül fölkapta fegyverét és tüzelt. Utolsó éveiben is eljárt még vadászni, de már nem ölt: mintha így fizetett volna a sok vérért, melynek elfolyását nem akadályozhatta meg. S Gorkijnak szomorúan panaszolta: „Nem hallgathatok gyakran zenét, hat az idegeimre, ilyenkor szeretnék kedves butaságokat mondani, és megsimogatnám azoknak az embereknek a fejét, akik a szennyes pokolban élve ilyen szépséget tudtak alkotni.

Pedig ma senkinek a fejét nem lehet megcirógatni, mert leharapnák az ember kezét – hanem ütni kell a fejeket, irgalmatlanul ütni, holott mi elméletileg ellenzünk minden emberellenes erőszakot. Hm-hm, pokolian nehéz a mi dolgunk!"

A forradalomban – ha tetszik, ha nem – ütni kell. Könnyű annak, aki, mint a rossz orvos, elfásul a sok haláltól, és érzéketlen lesz a szenvedésre. Sok köszonet nincs az ilyen vezetőkben: hullahegyekkel árnyékolják be a forradalom útját. Mások nem bírják elviselni a szenvedést, s inkább a forradalomtól fordulnak el. Lenin a „pokolian nehéz" utat választotta, kínlódva, Gorkij szép képével: „lelkét a szárnya alá rejtve" is vállalta, hogy üssön, amikor erre volt szükség. S épp kínlódása volt a biztosíték, hogy nem ütött fölöslegesen. Politikus volt hetedíziglen, aki egész életét, minden érzelmét a politikai harc törvényszerűségeinek rendelte alá. Csakhogy a politika számára mást jelentett, mint amit a közfelfogás e fogalomként számon tart: nemcsak taktikát és stratégiát, hanem elmélet és gyakorlat olyan egybeolvadását, amire aligha volt példa a történelemben. Mint az orosz értelmiségi forradalmárok általában, ő is az elmélettel ismerkedett meg először, s ehhez az első szerelméhez haláláig hű maradt, szabad ideje jelentős részében filozófiával foglalkozott, s még a forradalom alatt is azt panaszolta, hogy sosem volt elég ideje alaposan tanulmányozni Hegelt. A marxistákat az is megkülönbözteti minden más kor forradalmáraitól, hogy a leggyakorlatibb vezetőben is ott lappang a filozófus. Ideologikus korunk sajátossága, hogy igazán jó politika nincs tudatos világnézet nélkül, s a marxizmus alapja, hogy elmélet és gyakorlat, világkép és politika, filozófia és forradalmiság nem választható szét benne. A lenini utat kétféleképp is próbálták magyarázni: hogy olyan gondolkodó volt, aki a filozófiai tételeket ültette át a valóságba – s hogy olyan politikus volt, aki az elméletet alakította a gyakorlathoz. Egyik sem a teljes igazság. Le-

nin a plátóni utópiát, hogy a világot a filozófusok kormányozzák, olyképp módosította, hogy a filozófia kormányozza. Neki a filozófia nemcsak igazságra tanító tudomány volt, hanem módszer is az orosz valóság megismerésére és megváltoztatására, világnézet, mely úgy átitatta gondolatvilágát, hogy minden ítéletét és cselekedetét befolyásolta. A történelem egyik legritkább – ma még szinte utópisztikus – jelensége, amikor a két legellentétesebb alaptípus, a gondolkodó és a cselekvő ember, a legmagasabb szinten egyetlen személyben egyesül. A cselekvő és a gondolkodó Lenint nem lehet szétválasztani; életművét, a forradalmat, aligha valósíthatta volna meg roppant elméleti tudása és biztonsága nélkül. S ugyanakkor „politikussága" óvta meg, hogy belemerevedjék az elméletbe; a marxizmusnak ő a „lelkét" értette meg, hogy nem befejezett tanítás, hanem olyan gondolati rendszer, mely állandóan tovább építhető: amikor a létről gondolkodott, nemcsak *A természet dialektikájá*-ból indult ki, hanem a modern fizikából is, amikor a kapitalizmus törvényeit vizsgálta, nemcsak *A tőké*-ből tanult, hanem a legújabb társadalmi adatokból és statisztikákból is. Marx próféciája saját tanításáról benne testet öltött: a lenini út a valósággá változott filozófia. A filozófusok a felfedezett tételeket könyvekben rögzítik; Lenin olyan gondolkodó volt, aki felismeréseit az igazságról elsősorban gyakorlatban fejezte ki. A legnagyobb filozófiai mű, amit az utókorra hagyott, a forradalom.

Milyen jellemző politikájára, szemléletére kapcsolata legközvetlenebb munkatársaival! Nagyra becsülte őket, de soha nem hunyt szemet tévedéseik fölött. És ha politikai, elvi nézeteltérésre került sor, öszvérmakacssággal ragaszkodott igazához, melytől legjobb barátja sem térithette el. Márpedig nem volt olyan vezetője a pártnak, akivel ne került volna szembe alapvető kérdésekben. A végtelenül tisztelt Plehanovval szinte egész életében viaskodott, míg bekövetkezett a végső szakadás, amikor az orosz

forradalmárok „gazdája" lelkesen üdvözölte a világháborúba induló orosz önkénteseket. Trockij már 1903-ban „a párt lerombolójának" nevezte Lenint, s bár a forradalomban csatlakozott hozzá, utána is jó néhányszor összecsaptak. Buharin a békekötés miatt lemondott minden párt- és állami tisztségéről. Sztálinnal a köztársaságok egyesítésének ügyében kellett súlyos harcot vívnia. Zinovjev és Kamenyev a döntő pillanatban, a fegyveres felkelés előestéjén hagyták cserben. Lunacsarszkij zokogva rohant ki a Népbiztosok Tanácsának üléséről, amikor megtudta, hogy a vörös csapatok ágyúzzák a Kremlt, s tiltakozásul lemondott népbiztosi rangjáról.

És mégis: ezek az emberek, akik újra meg újra szembekerültek Leninnel, voltak haláláig legközvetlenebb munkatársai. Akik leköszöntek tisztségükről, újra elvállalták, s Lenin sosem állta útjukat, ha vissza akartak térni. Amilyen könyörtelenül, ócsárló, dühös jelzőkkel sem fukarkodva, támadta és szidalmazta őket, amikor összecsaptak, annyira becsülte tehetségüket, szolgálataikat. Politikus volt: sosem az embereket támadta, csak politikájukat. Mint ahogy mindig csak az igazság érdekelte, sosem az, hogy neki legyen igaza. Csöppet sem szégyellte bevallani, ha tévedett – mint a Tervbizottság ügyében Trockijjal szemben –, s ugyanúgy nem tartotta megbocsáthatatlannak társai sokkal nagyobb tévedéseit sem. „Zinovjev és Kamenyev októberi epizódja természetesen nem volt véletlen, de éppoly kevéssé lehet ezt személyes bűnéül* felróni, mint Trockijnak azt, hogy nem bolsevik" – írta még végrendeletében is.

Hogy valakiből ennyire hiányozzék a bosszú és a kárörröm érzése, a vágy, hogy eltiporja és megsemmisítse ellenfeleit, ahhoz nemcsak politikai bölcsesség kell, hanem emberség is. S az emberszeretetet nem lehet megtanulni és nem lehet magunkra kényszeríteni. A sok példa közül talán az a legjellemzőbb Leninre, ahogy 1919-ben Gor-

* Íráshiba a kéziratban, nyilvánvalóan: „bűnükül".

kijért küzdött. Azért a Gorkijért, aki az októberi napokban az ország színe előtt tömeggyilkosnak, a forradalom megrontójának nevezte őt. Lenin tudta, hogy Gorkij tönkremegy Pétervárott; tüdőbeteg teste nem bírja az éghajlatot, érzékeny lelke a volt cári főváros légkörét, az őt körülvevő emberek kiábrándultságát, kétségbeesését. Július 5-én levelet írt neki: „Kedves Alekszej Makszimovics! Ejnye-ejnye, úgy látszik, megrekedt Pétervárott. Nem jó dolog egy helyben maradni. Fárasztó és unalmas. Hajlandó lenne utazni egyet? Megszervezzük." Három nap múlva távirat: „Nagyon kérem, jöjjön holnap vagy legkésőbb csütörtökön. Sürgős megbeszélni valónk van." Ugyanaznap egy másik táviratot a Nyizsnyij-Novgorod-i Gőzhajózási Társaságnak: „Táviratozzanak, hol van a »Krasznaja Zvezda« az Összoroszországi Központi Végrehajtó Bizottság hajója. Kérdezzék meg, nem várhatja-e meg Kazányban Gorkijt, és adhatnak-e egy fülkét neki. Nagyon kérem." Másnap feljegyzés Kamenyevnak: „12-én vagy 13-án megérkezik Gorkij. Intézkedhetne-e, hogy adjanak neki *tűzifát*?" Ugyanaznap a Krupszkájának írt levélből: „Gorkij holnap érkezik ide, és nagyon szeretném őt kiráncigálni Pétervárról, ahol rossz idegállapotba került és besavanyodott. Remélem, hogy te és a többi elvtársak szívesen lesztek majd együtt Gorkijjal. Nagyon kedves fickó; egy kicsit szeszélyeskedik, de hiszen ennek nincsen jelentősége." Másnap távirat Krupszkájának: „Ma találkoztam Gorkijjal, rábeszéltem, hogy utazzon el a ti hajótokkal, amiről már küldtem egy táviratot Nyizsnyijbe, de Gorkij kategorikusan nemet mondott." 15-én, ugyancsak feleségének írt leveléből: „Gorkijt nem sikerült rávennem, hogy utazzon, pedig nagyon rábeszéltem." Három nap múlva Gorkijnak: „Kedves A. M.! Jöjjön ide pihenni – én gyakran kimegyek egy-két napra falura, ahol remekül el tudom helyezni önt akár rövidebb, akár hosszabb időre. Komolyan kérem, jöjjön! Táviratozza meg, mikor; szerzünk Önnek egy külön vasúti fülkét, hogy kényelmesebben

Az Uljanov család 1879-ben. Lenin a kép baloldalán

A szimbirszki gimnázium érettségi tablója.
Alulról a második sorban balról a harmadik Lenin

Lenin és Gorkij 1908-ban, Capriban

Lenin 1914-ben

Lenin beszédet mond 1918-ban, Marx és Engels ideiglenes emlékművének leleplezésekor

Lenin beszédét gramofonlemezre veszik 1919 márciusában

Lenin 1919 márciusában

Lenin a Vörös téren, az 1919. május 1-i felvonuláson

utazhasson. Igazán elkelne Önnek egy kis levegőváltozás. Várom válaszát!"

Egy fontos államügy elintézésre aligha fordíthatott volna több időt és gondot. Hisz ez a „hadjárat" azt bizonyítja, hogy nemcsak hébe-hóba jutott eszébe Gorkij, hanem nap mint nap gondolt rá, foglalkoztatta a sorsa. S ezt nem magyarázza a hála, melyet iránta érzett, amiért a világhírű író már akkor mellékük állt, amikor a kommunistákat még vajmi kevesen ismerték. Nem magyarázza a nagy író iránt érzett tisztelet sem, akit annyira kedvelt, hogy halála előtt is az ő műveiből olvastatott föl magának. Ennek a küzdelemnek egyetlen magyarázata lehet: a szeretet. Lenin nem esett Napóleon hibájába, aki a szeretetet a gyöngeség jelének tartotta.

Emberség és kérlelhetetlenség: ismét olyan ellentétes tulajdonságok, melyeket csak a dialektikus magatartás ötvözhet harmóniává. Társai, akik szembekerültek vele, annak idején aligha tudták méltányolni megszállott konokságát. De ma már kétségtelen, hogy a forradalom valamennyi sorsdöntő kérdésében Leninnek s nem ellenfeleinek volt igaza. Igaza volt, hogy fegyveres felkeléssel kell elsöpörni Kerenszkijt, hogy csak olyan pártokkal szabad szövetkezni, melyek elfogadják a diktatúrát, igaza volt, hogy a forradalom egyetlen mentsvára, ha bármilyen áron békét kötnek a németekkel, igaza volt, hogy a teljes csőd elkerülésére az egyetlen kiút a NEP, s hogy a szovjet állam van már olyan erős, hogy az új gazdaságpolitikából nem lehet kapitalista föltámadás. Ha bármelyik kérdésben a rossz utat választják, elbukhatott volna a forradalom: ez a magyarázata, hogy Lenin inkább vállalta a felszikrázó gyűlöletet, a magányosságot, a meg nem értést, a legjobb társakkal a legelkeseredettebb harcot, de ezekben a kérdésekben jottányit sem volt hajlandó engedni.

Hogy lehet azonban, hogy a forradalom legkiválóbb vezetői ellen is mindig érvényre tudta juttatni az akaratát? Hogy igaza volt, az önmagában még nem elegendő magyarázat; a történelem során hányan maradtak maguk-

ra igazukkal, hányan buktak el, noha igazuk volt? Lenin aligha győzhetett volna társaival szemben, ha az igazságon kívül nincs mellette egy másik éppolyan fontos erő. Amit az orosz forradalom csodájaként szoktak emlegetni, nem más, mint ez az erő. Mert a Miklósok és Sándorok birodalma nemcsak Európa legelmaradottabb országa volt, a faeke, a pópák, a szolgaság hazája; Oroszország Tolsztoj és Dosztojevszkij, Lobacsevszkij és Puskin, Pugacsov és Pavlov, a dekabristák és Csernisevszkij, Csehov és Gogol országa is. Százmilliók mélységes sötétsége, s egy kis prizmába gyűjtve a legfényesebb fény: ez volt Oroszország. S ugyanakkor nemcsak az ördögöket félő s szenteket imádó muzsikok hazája, hanem a világ egyetlen országa, ahol egy számban kicsi, de hatóerejében annál nagyobb, évtizedes harcokban kovácsolódott, szervezett, céltudatos forradalmárgárda volt.

Trockij szuggesztivitása, Sztálin szervezőkészsége, Buharin elméleti gazdagsága közismert. A forradalom sorsdöntő óráiban Lenin elsősorban mégsem rájuk számíthatott, hanem a tízezernyi névtelen forradalmárra. A lenini politika alapja, hogy mindig erre az erőre épített. Az élet fintora, hogy a mennyiség olykor több a minőségnél: a legragyogóbb elme, a leglogikusabb spekuláció is könnyebben tévútra juthat, mint tízezrek tapasztalata, ösztönös helyzetismerete. Lenint talán az különböztette meg legjobban társai nagy részétől, hogy amíg azoknak a nép cél volt vagy eszköz, fölszabadítandó tömeg vagy elméletcsinálta bálvány, neki irányt szabó realitás, jelzőrendszer, melyre állandóan figyelni kell. Hogy a döntő kérdésekben nem tévedett, példátlan valóságismeretének köszönhette; döntéssé tudta fogalmazni a tízezrek ösztöneiben megszületett igazságot. Ezért igazodott mindig ehhez az erőhöz. Lenin tudatossága s néhány tízezer kommunista forradalmi tapasztalata és forradalmárösztöne, erre épült a győzelem.

Ezek a tízezrek hidalták át a mélységet is, mely a legtöbb vezetőt elválasztja a néptől. Hisz e névtelen forra-

dalmárok ereje nem utolsósorban az volt, hogy nagyon jól tudták, mit akarnak, mire kaphatók, merre vezethetők a tízmilliók. Lenin sok társa attól félt, hogy hajlott hátú muzsikokkal nem lehet forradalmat csinálni, különösen szocialista forradalmat. Csakhogy ő nemcsak azt tudta, hogy a háború három esztendeje hatalmas iskola volt a legprimitívebbeknek is, s a lövészárok nevelte katona már nem az a paraszt, aki szótlanul tűrte a megvesszőzést – hanem azt is, hogy a forradalom sok millió embert szív magához, akire más körülmények között aligha számíthattak volna. A csodálatos színjáték alatt, amikor a szabadság, a föld, az emberi élet elérhetetlen álomképe egyik pillanatról a másikra valósággá válik, pillanatok alatt formálódik át az ember is: a szolgából harcos lehet. Nem fetisizálta ő a nép tudatos forradalmárságát, de joggal számított arra, hogy a rendkívüli események rendkívüli cselekedetekre ösztönöznek. S hogy számítása jó volt, azt a forradalom igazolta.

A legnagyobb próbát azonban alighanem a győzelem után kellett kiállnia. A hatalom minden politikus, minden forradalmár próbaköve. Hány politikai irányzat bukott meg azon, hogy a hatalom birtokában képtelen volt valóra váltani ígéreteit, megvalósítani terveit. S azon, hogy vezetői, amint hatalomra kerültek, megváltoztak. Talleyrand mondta, hogy ostoba az az ellenzék, amely nem forradalmi, és ostoba az a hatalom, amely nem konzervatív. A folyamatból adódik: amíg a hatalomért folyik a harc, a régi uralom megdöntése a fő cél, de a harc eldőlte után az új hatalom megőrzése. Nagy különbség támadni vagy védeni. És nagy különbség, hogy a vezetőnek börtönben, száműzetésben, barikádon, pártharcokban – vagy az állam irányítójaként kell megállnia a helyét. Az államférfi, ez a szépen csengő klasszikus fogalom, talán azért tűnik el a szókincsből, mert vajmi kevesen érdemelték meg, hogy annak nevezzék őket.

A nagy emberek életük végén emlékirataikat szokták írni, melyben felmérik és összegezik tevékenységüket. Le-

ninnek erre nem volt ideje. A tíz hét alatt, 1922 végén és 1923 elején, amikor dacolva a szélütött test bénaságával, politikai végrendeletét diktálta, nem a múlttal, hanem a jelennel s a jövővel kellett törődnie. S ez a végrendelet sokkal több a múlt tapasztalatainak összegezésénél; Lenin nemcsak nem költözött be III. Sándor cár lakosztályába, mint Kerenszkij, s egy négyszobás lakrészben élt családjával, hanem a Cézárok és Napóleonok útját is elkerülte: államférfinak is forradalmár maradt. Utolsó írásainak legnagyobb tanulsága, hogy a hatalomnak nem szükségszerű velejárója a despotizmus, hogy az igaz forradalmár építeni éppúgy tud, mint harcolni.

A helyzet korántsem volt könnyű. A fehérgárdistákat és intervenciósokat ugyan kiverték, de a forradalom mindennemű ellensége a pártszakadásban reménykedett, s nem is alaptalanul. Lenin, bármennyire becsülte is számításba jövő utódait, tartott tőle, hogy nem az ő útját fogják követni. Trockijról kijelentette, hogy „talán ő a legtehetségesebb ember a jelenlegi Központi Bizottságban", de azt is megállapította, hogy „velünk van, de nem tartozik közénk": jól ismerte lassalle-i becsvágyát, doktrinerségét, akarnok magabiztosságát. A vetélkedés majdani győzteséről pedig aligha adott valaki pontosabb képet három mondatban: „Sztálin elvtárs, amióta főtitkár lett, felmérhetetlen hatalmat összpontosított a kezében, és nem vágyok biztos afelől, hogy mindig elég körültekintően tud majd élni ezzel a hatalommal... Sztálin túlságosan goromba, és ez a fogyatékosság, amely teljes mértékben elviselhető közöttünk, kommunisták között, az egymás közti érintkezésben – tűrhetetlenné válik a főtitkár tisztségében. Ezért javaslom az elvtársaknak, gondolkozzanak Sztálin áthelyezésének módján, és jelöljenek ki erre a helyre másvalakit, akinek minden egyébtől eltekintve csak egy előnye van Sztálin elvtárssal szemben, nevezetesen az, hogy türelmesebb, lojálisabb, udvariasabb és figyelmesebb az elvtársakkal, kevésbé szeszélyes stb."

Az ország helyzete ugyanolyan súlyos volt, mint a ve-

zetők közti ellentét. A szocializmust olyan országban kellett valóra váltani, melyet az éhínség tizedelt, szervezetlenség és butaság gyöngített, ahol a lakosság kétharmada írástudatlan volt. S a vezetők és a nép között ott volt a mindent megfertőző, mindent lelassító, mindenben kerékkötő apparátus, ez a cároktól örökölt kancsuka, mely ellen Lenin annyit harcolt. A szám szerint elenyésző új apparátusban pedig már mutatkoztak a majdani hibák csírái: az idomulás a bürokráciához, a tudás- és tapasztalathiány, a forradalmi jelszavak mögött megbújó maradiság, a nem az eredményekre, hanem álomképekre és látszatra épülő öncsaló optimizmus, a szakértelmet megbízhatósággal pótolni akaró szemlélet.

Mit érezhetett a gorki-i udvarházban ez az ötvenkét éves, csonttá sványodott félhalott, amikor szembenézett a tényekkel? És hogy volt ereje, semmit sem szépíteni a valóságon? Nagysága aligha mutatkozott meg szebben, mint abban az időben, hogy még akkor sem nyúlt az ösztönös öncsalás morfiumához, akkor sem kábította el magát a hatalmas győzelmekkel. Egész életében vallotta, hogy a nehézségek letagadása a gyöngék és kishitűek menedéke; aki biztos az igazában, szembe mer nézni a legkérlelhetetlenebb valósággal is. Még félholtan sem félt a nehézségektől, s nem ismert megoldhatatlan feladatot, mert nemcsak a roppant hiányosságokat látta, hanem a roppant eredményeket is: négy év alatt elsöpörték a cárt, Kerenszkijt, kiverték Kolcsakot, Gyenyikint, a németeket, cseheket, lengyeleket, japánokat, felosztották a földet, államosították az ipart, megszervezték a Vörös Hadsereget. Az elkeseredés nem kerítette hatalmába, hisz tudta, hogy a sok baj és nehézség elsősorban a múlt s az élethalálharc következménye. Fegyverrel a kézben nem volt idő és lehetőség írni-olvasni tanítani a parasztokat, kiseprűzni a bürokratákat. A legjobbakra a fronton volt szükség, nem az apparátusban.

Hogy az eredményekről alig esik szó a végrendeletben, de annál több a feladatokról, azt bizonyítja, hogy bénán

is a régi harcos maradt; a küzdőt a jövő mindig jobban foglalkoztatja a múltnál. Utódjának azt az erőt nevezte meg, melynek a legnagyobb része volt a forradalom győzelmében. Ahogy ő nem tört soha egyeduralomra, úgy igyekezett megakadályozni, hogy bárki a párt fölé emelkedhessék: ezért javasolta, hogy növeljék a központi bizottsági tagok számát százra, s létesítsenek a Központi Bizottság segítségére négy-ötszáz főnyi Munkás–Paraszt Felügyeletet. Jöjjenek a hatalomba azok, akik tudják, mi történik az országban, akik ismerik a nép helyzetét, igényeit, baját, vágyait. Ez a hatalmas vezetőgárda megakadályozhatja a végzetes pártszakadást, egyik vagy másik vezető egyeduralmát, ami egy erősen központosított államban mindig fenyeget, fölfrissítheti az apparátust, véget vethet az éhínségnek, iparosíthatja az országot, művelt emberré nevelheti az írástudatlanokat. Hogy van ilyen vezetőgárda az országban, abban Lenin egy pillanatig sem kételkedett: a forradalomban nem öt-hatszáz ember bizonyította be, hogy alkalmas és méltó a hatalomra.

Utolsó, szinte szimbolikus harcát azonban nemcsak országáért, hanem a világforradalomért vívta. A nemzetiségi kérdésben már 1922 őszén összecsapott Sztálinnal, de a hírhedt grúz ügy során végképp szembekerült vele és társaival. Mélységesen fölháborította, hogy Ordzsonikidze tettleg bántalmazta a több önállóságot követelő grúz kommunisták egyik vezetőjét, s még jobban fölháborította, hogy az ügy kivizsgálásával megbízott Dzerzsinszkij s az egész akciót irányító Sztálin, Ordzsonikidzének adott igazat. A látszólag jelentéktelen belpolitikai viszály mögött fölismerte a két roppant veszélyt, a nagyorosz nacionalizmust és a forradalom tisztaságának megsértését. Mint az alapvető elvi kérdésekben mindig, most is könyörtelenül levonta a következtetéseket. Hogy milyen nagyra becsülte a veszedelmet, arra az ajánlott védekezés a legfőbb bizonyíték: javasolta a kongresszusnak, hogy a köztársaságok alig néhány hónapos unióját csak katonai és diplomáciai vonatkozásban tartsák fenn, s mindenben adják visz-

sza a teljes önállóságát a köztársaságok népbiztosságainak. Az esetleges pillanatnyi haszonért nem volt hajlandó kockáztatni a jövőt: „Az a kár, amely abból érheti államunkat, hogy a nemzeti apparátusok nincsenek egyesítve az orosz apparátussal, hasonlíthatatlanul kisebb annál a kárnál, amely egyébként érne nemcsak minket, hanem az egész Internacionálét, a közeljövőben a mi nyomdokunkban a történelmi színpad előterébe lépő Ázsia népeinek százmillióit is. Megbocsáthatatlan opportunizmus lenne, ha mi a Kelet e fellépésének küszöbén, ébredése kezdetén megrendítenénk előtte tekintélyünket azzal, hogy akár a legkisebb durvaságot és igazságtalanságot is elkövetjük tulajdon nemzetiségeinkkel szemben."

Ezt a harcot utolsó világos pillanatáig vívta. Titkárnőjének, Fotijevának feljegyzése február 14-ről: „Vlagyimir Iljics utasításai: Szolcnak jelezni, hogy ő (Lenin) a sértettek mellett van. A sértettek valamelyikével tudatni, hogy ő velük van. 3 momentum: 1. Nem szabad tettlegességre vetemedni. 2. Engedményeket kell tenni. 3. Nem szabad egyenlő mértékkel mérni a nagy országot a kicsivel. Tudott-e minderről Sztálin? Miért nem reagált?" Trockijt is arra kérte március 5-i utolsó üzenetében, vegye védelmébe a grúzok ügyét a Központi Bizottságban. Trockij betegségére hivatkozva elhárította a kérést. S Lenin három nap múlva elvesztette az eszméletét.

Hogy mi történt a hátralevő időben, a haláláig, arról szinte semmit sem tudunk. Mi foglalkoztatta, milyen gondok gyötörték, milyen remény táplálta? Amíg dolgozni tudott, aligha gondolt a halállal. A cselekvő ember ösztönösen nem vesz tudomást a pusztulásról, még akkor sem, ha szemtől szembe áll vele. Egyetlen fél mondatából derül csak ki, hogy tudta, mi vár rá: „Ősszel túlzott reményeket fűztem a felépülésemhez" – írta 1922 decemberében. De ennél a fél mondatnál is többet mond, ahogy minden erejét összeszedte, hogy a jövő problémáira választ keressen. Ahogy az élet befejezhetetlen, befejezhetetlen volt a munkája is, de mégis sikerült pontot tennie:

az utolsó írások tömbje negyven esztendő távlatából is befejező záróköve az életnek s az életműnek. S ami ennél is fontosabb: olyan útjelző, melyhez évtizedek múlva is vissza lehetett találni.

A lipcsei múzeumban, abban a szobában, ahol valaha lakott, s ahol legjobban a kicsi ágy döbbentett meg, láttam a halotti maszkját s a ravatalon fekvő test életnagyságra nagyított fényképét. De nem azt a nagyon nyugodt, idegen kezektől elsimított arcot őrzöm. S nem is a plakátok szabványarcát, a zászlóerdőben szónokló Lenint, melyet öntudatlanul is John Reed tizenhetes portréja után mintáztak: „Zömök alak, rövid nyak, kopaszodó, nagy fej, hatalmas homlok, apró szem, rövid orr, nagy, szépen ívelt száj, erélyes, borotvált áll, amelyen azonban már kiütköznek a hajdani és majdan jól ismert szakáll borostái. Ruhája kopott, nadrágja túl hosszú. A tömeg bálványa, akit úgy szeretnek és tisztelnek, mint kevés vezetőt a történelem folyamán. Különös népvezér, olyan, aki szellemi fölényénél fogva vezető. Színtelen, humortalan, meg nem alkuvó és kérlelhetetlen. Nincsenek érdekes idioszinkráziái, de különleges képessége van arra, hogy mély gondolatokat egyszerű szavakkal fejezzen ki, s hogy egy-egy konkrét helyzetnek mélyre ható elemzését adja. És éleselméjűséggel párosuló nagy szellemi bátorság jellemzi."

Aki csak népgyűléseken látta, mint Reed, annak alighanem ez a vaskemény portré maradt meg az emlékezetében. De nemcsak ilyen volt, Gorkij, akinél jobban kevesen ismerték, így ír róla: „A Szókratész-koponyájú és mindent látó szemű, tömzsi, izmos Lenin nemegyszer furcsa s kissé komikus pózba vágta magát: fejét hátraszegte és vállára hajtotta, kezének ujjait valahová a hóna alá, a mellényébe dugta. Volt ebben a testtartásban valami bámulatosan kedves és mulatságos, valami győzelmesen kakaskodó, s ilyen pillanatban egész valója sugárzott, eme gyarló világ nagy gyermeke volt, remek ember, akinek fel

kellett áldoznia önmagát az ellenségességnek és gyűlöletnek, hogy valóra váljék a szeretet műve."

De ennél a huszadik századi Krisztus-portrénál is jobban szeretek egy apró, kevéssé ismert fényképet. Moszkvában készült, 1921-ben, a Komintern III. kongresszusán. Lenin a lépcsőre kuporodva ír, jegyzetfüzete a térdén, homlokát bal tenyerébe támasztja, sapkája mellette fekszik a földön. Valahol a háta mögött morajlik a terem, szinte hallani a szónok éles hangját, a tapsot, de ő csak kuporog a lépcsőn és dolgozik, munkájára összpontosítva minden gondolatát, mit sem törődve zajjal, hamis tekintéllyel, ostoba etikettel.

És van Orosz Jánosnak egy rajza. A jellegzetes sapka eltakarja a csodálatos homlokot, mely minden embertől megkülönböztette: így talán közvetlenebb, most nem szónokol, egyedül van, a gorki-i parkban, a nagy fenyőfák között, melyeket annyira szeretett, hogy azonnal észrevette, amikor az egyiket kivágták, s a világot vallatja az igazságról. A szakálltól meghosszabbított, előreugró áll kemény, de meglágyítja a komoly, töprengő tekintet: az az ember néz rám, akit társai már fiatal korában „az öreg"-nek neveztek. S ez az ember nem számokban gondolkodik, nem adatokban, elméletekben, hanem emberekben.

A homlok, az áll, a szem: ez jellemezte. A gondolat, az akarat, az emberség.

(A BÁLVÁNY) Emberi szükséglet, hogy a hősökből istent vagy ördögöt formáljunk? Bizonyára, különben nem hódolnánk annyi ezer éve ennek a szokásnak. Mégis embertelen, mert emberfölötti lényeket csempész be az életünkbe: az embereknek, úgy látszik, embertelen szükségleteik is lehetnek.

Csakhogy ami szükséglet, az szükséges. S hogy lehet embertelen, ami szükségszerű? A mítoszok csak addig élnek, amíg az emberek nem tudnak mítoszok nélkül élni. Ha ezt rossznak nevezem, az emberiség nagy részét bé-

lyegezem meg. Ha pedig jónak, a meggyőződésről kell lemondanom, hogy az emberiség emberfölötti lények nélkül is boldogulhat. Van tehát szükségszerű rossz is? Vagy a szükségszerű kívül esik a jó és rossz fogalmán?

Ezt a három évvel ezelőtt írt tanulmányt bálványrombolásnak s hitvallásnak szántam; szét akartam tépni Lenin plakátarcát, a mítoszról meg akartam mutatni, hogy ember. Sikerült? Ha igen, egy tévút sikerült. A lerombolt bálvány helyébe újat állítottam: emberarcú bálványt. A legnevetségesebbre vállalkoztam: bebizonyítani egy emberről, hogy ember volt. Mentségem csak az, hogy még nevetségesebb azt bizonygatni, hogy nem ember volt, hanem a tökéletes Jó vagy a tökéletes Rossz megtestesítője. A módszer volt téves: nem az emberfölötti eredményekre képes emberről kell bebizonyítani, hogy ő is csak ember, hanem azt kell keresni, mi tesz képessé egy embert olyan cselekedetekre, melyeket jobb híján emberfölöttinek nevezünk.

A tanulmány hibáit nem akarom helyesbíteni; majd helyesbíti a könyv, ha tudja. A naivitásokat is, a tévedéseket is. Azt is, hogy válaszaim fölületesek, mert a kérdéseim is fölületesek. S azt is, hogy minden túl egyszerű, túlságosan magától értetődő ebben az írásban. A világ is, Lenin is. S ezáltal épp a lényeg sikkad el: a roppant erőfeszítés az igazság megismerésére és megvalósítására.

Csak az nem változott, hogy ez a könyv is, akárcsak a tanulmány, tanúságtétel. Író vagyok, nem történész vagy filozófus; a tudósnak tárgya a történelem, nekem segítség életem megoldására. Lenint ma nem kisebbnek, hanem nagyobbnak látom, mint amilyennek a tanulmányban ábrázolnom sikerült. S nem hiszem, hogy a fokozódó csodálat ellentmondana a tárgyilagosságnak: csak az érdekli az embert igazán, ami érzékeit is izgalomba hozza, amit gyűlöl vagy szeret. A bálványokat nem a csodálat emeli, hanem a tudás hiánya.

(A MEGVALÓSULT EMBER) A cári titkosrendőrség jelentése szerint 166 centiméter magas volt; zömök, erőteljes testalkatú. A haja vöröses, ifjúkorától bajuszt és szakállt viselt. Korán kopaszodott, ami csak kiemelte hatalmas, szókratészi homlokát. Erős álla, kiugró arccsontja, eleven, barna, mongolos szeme volt. Szívesen tréfált és nevetett; ilyenkor összehúzta ferde vágású szemét, s hamisan pislogott. Különösen a gúnyt kedvelte, de tudott felszabadultan is nevetni, mint a gyerekek. Enyhén racscsolt s kissé hadart. Folyékonyan beszélt németül, angolul, franciául, s értett lengyelül, csehül, svédül, olaszul, görög és latin nyelven. Pihenésnek nyelvkönyveket és szótárakat böngészett. Egyszerűen öltözködött, ruháit nagyon soká hordta, de mindig ügyelt, hogy az öltözéke rendes legyen. A rendhez, a rendszerességhez nagyon ragaszkodott; gyűlölte a pontatlanságot, a megbízhatatlanságot. Minden percére szüksége volt, minden percét beosztotta, de az apró részfeladatokra ugyanolyan figyelmet fordított, mint a nagy célokra. Nem volt hangulatember, annak ellenére, hogy a szenvedélyesség legalább annyira jellemezte, mint a józanság, a logika. Érzékenynek és ingerlékenynek ismerték; ha felizgatták, minden vér kifutott az arcából. Nagy viták után rendszerint hallgatag és rosszkedvű volt. Könnyen dühbe jött, de haragja éppolyan gyorsan lecsillapodott. Nem ivott és nem dohányzott. Hihetetlenül gyorsan dolgozott és olvasott. Naponta húsz-harminc oldalt is megírt, a könyveket habzsolta, félpercenként lapozott; mégis minden lényegesre emlékezett. A gimnáziumot kitüntetéssel végezte el, az egyetemet fele annyi idő alatt, mint társai. Szerette a gyerekeket, a száguldást, a kutyákat és macskákat, a természetet; szenvedélyesen, bár nem sok sikerrel vadászott, szívesen kerékpározott, úszott, kirándult. Nyolcéves kora óta sakkozott, már ifjúkorában neves mesterekkel mérkőzött, de később abbahagyta, mert elvonta az idejét az egyetlen céltól, melyre egész életét összpontosította.

1870-ben született, a Volga menti Szimbirszkben. Apja

matematika-fizikatanár volt. Mind a négy testvére forradalmár lett; bátyját, Alekszandr Uljanovot, a cár elleni összeesküvésért kivégezték. Jogot végzett, de ügyvédi gyakorlatot alig folytatott; minden idejét lefoglalta a forradalmi munka. Huszonöt éves korában letartóztatták, s Szibériába száműzték. 1900-ban, miután kiszabadult, Svájcba emigrált.

Ez szinte minden, amit tudunk róla. Nem vezetett naplót, nem volt Eckermannja, aki följegyezte volna elejtett szavait, nem írta meg emlékezéseit, mint annyi kortársa; ifjúkori levelei kivételével ötvenkötetes életművében legfeljebb nagyítóval találni egy-egy mondatot, mely a saját személyére vonatkozik. S a történelem ezúttal nem őriz titkokat. Az ismeretlenség oka nem a szemérmes magarejtegetés, nem politikai megfontolás vagy az államérdek lakatja. Egész életében alig történt vele valami. Legalábbis amit átlagos mércével eseménynek neveznek. Élete eseményei a történelmi események; örömei a mozgalom sikerei, fájdalmai a mozgalom kudarcai. Ami életét kitölti: az elolvasott könyvtornyok és újságkötegek, a művei, a nevét viselő rendeletek, a szervezés aprómunkája, a népgyűlések, a tanácskozások és viták, az államvezetés. A lipcsei vagy zürichi hónaposszoba, a British Museum könyvtára, a kremlbeli dolgozó között semmi különbség: mindenütt egy boltozatos homlokú férfi görnyed az asztal fölé, és dolgozik. Naponta tizenkét, tizennégy, tizenhat órát dolgozott.

Mi minden hiányzik az életéből, ami egy átlagembernek is megadatik! Magánélete szürkébb, mint a legszürkébb filiszteré. S minél közelebb került céljához, annál szürkébb lett; miután hatalomra került, alig mozdult ki dolgozószobájából. Öncsonkítás ez, aszkézis, a személyiség beszűkülése? „Lenin csak egyre gondolt, hogy mások, a boldogabbak, sok mindenre gondolhassanak" – írja Ehrenburg. De nem hiszem, hogy mások boldogabbak voltak. Hisz az életet nem annyira sokszínűsége teszi igazán gazdaggá, hanem a megvalósítható feladat. „Sors,

nyiss nekem tért", követelte Petőfi, tudván, hogy a tehetség, az akarat csak akkor érvényesül, ha a kor párbajra hívja. Minél nagyobb a feladat, annál nagyobbra nő az ember, annál nagyobb a lehetősége, hogy megvalósíthassa céljait, vagyis önmagát. Emberfeletti tettekre az emberfeletti feladat tesz képessé.

Ha a feladat emberfeletti, azt is jelenti, hogy embertelen; az ember nem arra hivatott, hogy egyetlen célnak áldozza minden pillanatát. De ha a feladat embertelen, a világ is az, mely ilyen feladatot állít. Az emberiség is embertelen még: nem volt módja, hogy igazán emberi legyen.

És mégis – vagy épp ezért –: a forradalom az emberiség legnagyobb eksztázisa. A forradalom megsemmisíti az időt: néhány óra ilyenkor több, mint máskor évtizedek; a jövő jelenné válik, a távoli közelivé; évszázados törvények semmisülnek meg, s napok alatt újak születnek. Hihetetlen erőfeszítés kell, hogy mindez létrejöjjön, s a hihetetlen erőfeszítés egész embert követel. Másra nem marad sem idő, sem energia, de ez az egy mindennel fölér, mindent pótol és háttérbe szorít, mert az idő börtönéből kiszabaduló ember a forradalomban évszázadokat él meg. Ha van teljesség, hát ez az: a halál miatt örök időzavarral küzdő ember győzelme az időszabta korlátokon.

(FELADAT ÉS SZEREP) Évek óta újra meg újra megkérdezik, miért Leninről írok.

Mit felelhetek? Hogy láttam egy fényképet, melyen a világ egyik leghatalmasabb államának a vezetője, egy fontos nemzetközi kongresszuson, a földön kuporog? Az államférfiak frakkban, egyenruhában, díszelnökségben, tárgyalóasztalnál, diplomaták karéjában fényképeztetik magukat. Vagy a családjuk körében, kandallójuknak támaszkodva, aranyozott gerincű könyvek előtt. A kettő között semmi különbség. Nem a ruha számít, s nem a környezet. Hanem hogy otthon éppúgy tudják, hogy a fényképezőgép lencséje a világ szeme, s éppúgy pózba

vágják magukat, mint egy katonai díszszemlén. Elfogadják a szerepet, melyet rangjuk kényszerít rájuk, s szinte mindegy, hogy örömmel vagy viszolyogva. Ha akad is köztük, aki nem áldozza fel egyéniségét a szerepének, mindegyik áldoz neki.

Olyan fontos ez? Hány kiváló államférfi tudta, hogy istennek meg kell adnia, ami istené, s a császárnak, ami a császáré. Vállalta a szerepet, a feladathoz tapadó látszatot, hogy végrehajthassa feladatát, s ettől nem lett se több, se kevesebb.

De biztos ez? Hisz a látszat hazugság: valami, ami idegen az ember lényegétől. S aki beleilleszkedik egy szerepbe, már nemcsak önmaga, hanem a szerep is, melyet elvállalt. Minél magasabb polcra kerül valaki, annál nagyobb a lehetősége, hogy a feladatban kiteljesedjék, de annál inkább fenyegeti a veszély, hogy a szerep kényszere eltorzítja. Nem az a baj, hogy százmillió szempár mered rá, s követel tőle valamit: jaj annak az államférfinak, aki nem figyel arra, mit várnak tőle a milliók. Hanem hogy a látszatvilág, melyet vállalnia kell, magához idomítja, s ő akarva-akaratlanul hozzáidomul a szerepéhez. Vagy kettős életre kényszerül: más arcot lát a világ, s mást ő maga, amikor a tükörbe néz.

Fütyülök az egyszerűségre, nem érdekel, hogy az államférfiak frakkot hordanak vagy szürke zakót, hány fogásos ebédet esznek: a politikus értékmérője a politikája. Nem az egyszerűség Lenin lényege, hanem hogy felvillantott és megtestesített egy lehetőséget, melyről a világ addig csak álmodott. A hazugság nélküli élet lehetőségét, a szerepjátszás kiküszöbölésének lehetőségét, az egyéniség torzulás nélküli kiteljesedésének lehetőségét. Hogy az ember az lehessen, aki valójában: önmaga. Hogy feladatát úgy is végrehajthassa, hogy közben ne kelljen tőle idegen szerepet vállalnia. Hogy még aki a legmagasabbra jutott, az is öntörvényei szerint élhessen, s a világ ráfüggesztett szeme ne kényszerítse önmaga megtagadására.

A jövő társadalma, melyet Marx fölvázolt, ezt a lehe-

tőséget hivatott beteljesíteni. Csakhogy ehhez soha nem látott jólét kell, örök béke, mindenfajta elnyomás megszűnése, a világ valamennyi népének összeolvadása. Oroszországban 1917-ben nyomor volt, patakokban folyt a vér, az egész világon harcoltak: nemzet nemzet ellen, osztály osztály ellen. S Leninnek mégis sikerült megvalósítania az elképzelt eszményt, mintegy jelezve, hogy az ideál nem megvalósíthatatlan utópia.

Leninnek sikerült? A forradalom teremtett ilyen helyzetet. Mert volt egy kor a világtörténelemben, amikor a kongresszusi küldöttek nem mutogattak ujjal a lépcsőn kuporgó vezérre, nem nevettek a markukba vagy nem igyekeztek zavartan elfordítani a tekintetüket, mintha észre sem vennék. Ha a forradalom nem teremt ilyen légkört, az önmagához hűséges Lenin legfeljebb különc csodabogár lehetett volna, s a különcök rokonszenves emberek, de nem népvezérek. Vagy zsarnok, aki a maga egyéniségét kényszeríti rá a korára. Hogy nem lett sem zsarnok, sem különc, de a tőle idegen szerepet sem kellett vállalnia, nemcsak rajta múlott: elsősorban a koron, mely nem kényszerítette szerepjátszásra. Mely éppúgy megtagadta a látszatot, mint Lenin. Nem volt ez paradicsomi kor; maga volt a pokol, hisz százezrek estek el a csatatéren, milliók vesztek éhen, tízmilliók éltek hihetetlen nyomorban. De az őszinteség kora volt, mely nem akart másnak látszani, mint a lényege. S ezért volt ez a pokoli kor az emberiség legszebb korszaka.

Vagyis Lenin nem tett mást, mint amit a kora elvárt tőle? De hisz minden szerepjátszásnak ez az alapja. Csakhogy Lenin nem azért élt így, mert elvárták tőle, hanem mert ilyen volt: benne fejeződött ki a kor, ezért lehetett a kor megtestesítője. Mások, ha meg akarták őrizni egyéniségüket, csak koruk ellenére tehették; Lenin a kor segítségével. Ezért, hogy aki élete krónikásává szegődik, csak úgy teljesítheti feladatát, ha a forradalom krónikása is.

Lenin beszédet mond 1920 májusában a frontra induló katonáknak

Lenin beszédet mond 1919 májusában

Lenin

Lenin 1921-ben a Komintern III. kongresszusán

Lenin a Komintern III. kongresszusán

Lenin a Komintern III. kongresszusán

Lenin Krupszkajával Gorkiban, 1922 őszén

Lenin a ravatalon

Oroszország

(A MÚLT) A forradalom célja, hogy szakítson a múlttal. Ez az értelme is, hisz annak tagadásából és tagadására születik. Mégis, minden forradalom a múltban gyökerezik: ha meg is tagadja, nem függetlenítheti magát tőle. A múltat nem lehet megsemmisíteni, csak a történelem irányát lehet megváltoztatni; egy nemzet erényei és hibái, kudarcai és győzelmei a forradalom után is tovább élnek. Hogy a forradalom egyik napról a másikra teljesen új világot teremt, csak szép illúzió; a múlt nemcsak oka a forradalom kirobbanásának, hanem alakulását is befolyásolja. „Minden elmúlt nemzedék hagyománya lidércnyomásként nehezedik az élők gondolkodásmódjára" – írta Marx.

(A REJTÉLY I) A tizenkilencedik század Oroszországa egyszerre volt a legmélyebb sötétség és a legfényesebb fény, a legnagyobb erő s a legnagyobb nyomor hazája. Egyike az öt birodalomnak, mely Európa sorsát eldöntötte, s egyike Európa legszegényebb államainak. Az orosz paraszt faekével szántott s kézzel csépelte a gabonáját, ördögöket félt és földre szállt szenteket imádott, s nagy éhínségek idején fölfalta saját gyermekeit; a birodalom némely részén úgy adták-vették a nőket, mint a kecskét, nyíllal és hajítólándzsával vadásztak; írni-olvasni csak minden tizedik orosz tudott – s ugyanakkor Szentpétervár a világ egyik szellemi központja volt, az orosz mágnások gazdagsága mesébe illett, Csajkovszkij zenéjét ismerte London, Párizs, az orosz gondolkodókra fél Euró-

pa figyelt, Tolsztoj és Dosztojevszkij annyit tudott az emberről, mint Shakespeare óta senki.

Fény és sötétség ilyen keveredése a középkor óta ismeretlen Európában. Csakhogy ami akkor természetes volt, a XIX. században már természetellenes. Nem csoda, ha fénynek és sötétségnek ezt a kettősségét annyian az orosz történelem rejtélyének nevezik.

Pusztán a birodalom nagysága az oka ennek a rejtélynek? Hogy Szentpétervár és Moszkva és Kijev is Oroszország, de a kirgiz és tatár nomádtörzsek is? Aligha. Nemcsak emberek, nemzetek is megelőzhetik a korukat, s ideig-óráig többre képesek, mint valós lehetőségeik. Nagy Péter idején az orosz birodalom egyik napról a másikra nagyhatalom lett, az orosz hadsereg, az orosz ipar a világ egyik legerősebb ipara, hadereje. Az ország nagysága és roppant természeti gazdagsága, a százmilliós, igénytelen rabszolgatömeg lehetővé tette a hirtelen felemelkedést. A nagy nemzet hatalmas eszköz, s a nagy államférfi, különösen veszély idején, amikor a nemzet erői megsokszorozódnak, ezzel az eszközzel szinte mindenre képes.

Csak arra nem, hogy alapvetően megváltoztasson egy országot. Nagy Péter szinte a semmiből ipart teremtett, s az ipar ellátta a hadsereget fegyverrel és lőszerrel, ruhával, csizmával, ágyúval. A hadsereg: ez volt a homok, melyre Péter cár birodalma épült. Hisz a hadsereg naggyá tehet egy országot, de nem oldhatja meg az ország problémáit. Erre csak a forradalom képes, mely az egész társadalmat átalakítja.

Oroszországnak nem voltak olyan gyarmatai, mint Angliának vagy Franciaországnak, melyek kifosztásával tőkét szerezhetett volna a tartós ipari fejlődéshez. Polgársága sem volt elég erős, hogy megvásárolja, amit az ipar termel. Lakosságának kilenctizede jobbágy volt, aki legfeljebb hírből ismerte a pénzt. Az orosz ipar, vásárlók nélkül, éppolyan gyorsan sorvadt el, amilyen gyorsan felvirágzott; Anglia vastermelése csak a XVIII. század vé-

gén érte utol Oroszországét, de a gyors polgárosodás következtében 1800-tól 1861-ig a huszonnégyszeresére nőtt, míg a jobbágytartó Oroszországban csupán megkétszereződött. Egy évszázad alatt a Nagy Péter által teremtett hatalomból csak a birodalom nagyságának köszönhető nagyhatalmi szerep maradt.

És a hirtelen fellendülésből született kultúra és szellemi erő, mely állóképesebb, mint a gazdagság, a hatalom. Ha egy nemzet megmozdul, már a mozdulásból energia születik, mely nem vész el a későbbi csőd esetén sem; ezért, hogy bukott forradalmak és kudarcba fulladt reformok is erővé válnak. Péter cár kísérlete nem tudta átalakítani az országot, de fölébresztette a nemzet szellemi erejét.

És olyan ellentmondásokat teremtett, melyeket nem oldhatott meg más, mint a forradalom. Hisz a forradalom sosem a teljes sötétségből születik; gazdagság és szegénység, önkény és rabszolgasors ellentétei teremtik meg a feszültséget, mely a forradalom táptalaja. És a robbanás ott következik be legkönnyebben, ahol a legnagyobbak az ellentétek.

(AZ ÖNKÉNYURALOM I) Pobedonoszcevnek, a Szent Szinódus főügyészének beszéde az 1881. március 8-i minisztertanácson:

„Felség, esküm és lelkiismeretem kötelez, hogy elmondjak önnek mindent, ami szívemet nyomja. Nemcsak fel van dúlva a lelkem, de elfogott a kétségbeesés. Amiként a korábbi időkben, Lengyelország pusztulása előtt, az a mondás járta: »Finis Poloniae«, úgy mostanság talán nekünk is azt kellene mondanunk: »Finis Russiae« . . .

Azt mondják nekünk, hogy a törvényjavaslatok jobb kidolgozása végett össze kell hívni a nép életét ismerő embereket, s meg kell hallgatni a szakértőket. Ha csak ezt akarnák, egyáltalán nem emelnék szót ellene. Szakértőket igénybe vettek korábban is, de nem úgy, ahogy most javasolják. Más a céljuk! Be akarják vezetni Oroszország-

ban az alkotmányt, s ha nem egy csapásra, de legalább az első lépést meg akarják tenni ebben az irányban... De hát voltaképpen mi az alkotmány? A választ erre a kérdésre Nyugat-Európa adja meg nekünk. Az ottani alkotmányok mindenfajta igazságtalanságnak, mindenfajta cselszövésnek szolgálnak eszközül...

És ezt a nekünk nem való csalárdságot akarják külföldi példakép után, szerencsétlenségünkre és romlásunkra, nálunk is bevezetni. Oroszország az egyeduralom következtében, a nép és cárja közötti határtalan kölcsönös bizalom és szoros kapcsolat következtében volt erős. Az orosz cárnak és népének ez a kapcsolata felbecsülhetetlen áldás. Népünk a letéteményese minden dicsőségünknek és jótulajdonságunknak, tőle sok tekintetben tanulhatunk. A zemsztvo úgynevezett képviselői csak arra valók, hogy a cárt elválasszák népétől. Pedig a kormánynak gondoskodnia kell a népről, meg kell ismernie valóságos szükségleteit, segítenie kell, hogy megbirkózzék a gyakran kilátástalan nagy bajokkal. Íme, ez az a nagy cél, amelynek elérésére törekedni kell, íme, az új cár igazi uralkodói feladata.

És ehelyett azt javasolják, hogy a francia états généraux-hoz hasonlatos szócsépeldét emeljünk magunknak. Enélkül is eleget szenvedünk a szócsépeldéktől, amelyek hitvány, semmirekellő folyóiratok befolyása alatt egyebet sem tesznek, mint felszítják a nép szenvedélyeit. Meddő fecsegőknek köszönhetően, mi lett azokból a magasztos célkitűzésekből, amelyeket boldogult feledhetetlen uralkodónk, akire uralkodása végén a vértanú koszorúja várt, tűzött volt maga elé? Mit eredményezett a parasztok felszabadításának nagy és szent gondolata?... Azt, hogy szabadságot kaptak, de nem szerveztek felettük megfelelő hatalmat, ami nélkül pedig nem tud meglenni a tudatlan emberek tömege. Ezenkívül kocsmákat nyitottak; a szegény nép, amelyet magára hagytak, és semmiképpen sem gondoskodtak róla, elkezdett inni, és hanyagul dolgozni, majd pedig szerencsétlen áldozata lett italmérők-

nek, kulákoknak, zsidóknak és mindenfajta uzsorásnak.

Aztán megnyíltak a zemsztvókhoz és városokhoz tartozó közintézmények – szócsépeldék, ahol nem foglalkoznak komoly ügyekkel, hanem összevissza szavalnak a legfontosabb állami kérdésekről, holott azok rendezése egyáltalában nem ezeknek a fecsegőknek a feladata. És ki locsog, ki nyüzsög ezekben a szócsépeldékben? Semmirekellő, erkölcstelen emberek, s közöttük tekintélyes helyet foglalnak el olyan egyének, akik nem élnek együtt a családjukkal, a kicsapongás rabjai, csak személyes előnyökre gondolnak, hajhásszák a népszerűséget, és minden lehető módon fölkavarnak mindent.

Aztán megnyíltak az új bírósági intézmények – új szócsépeldék, szócsépeldék az ügyvédek számára, akik révén büntetlenek maradnak a legszörnyűbb bűntettek – kétségtelen gyilkosságok és más súlyos gonosztettek.

Végül szabadságot adtak a sajtónak, ennek a legrettenetesebb szócsépeldének, amely a mérhetetlen orosz föld minden sarkába, ezer és tízezer versztnyi távolságra hordja szét hatalmat gyalázó és becsmérlő szavát, békés, becsületes emberek között a viszály és az elégedetlenség magvát hinti széjjel, felszítja a szenvedélyeket, s a legégbekiáltóbb törvénytelenségek elkövetésére buzdítja a népet.

És Felség, mikor, milyen időben javasolják Felségednek, hogy külföldi példa nyomán új, főfő szócsépeldét emeljen? . . . Most, amikor még csak néhány nap telt el a borzalmas gonosztett elkövetése óta, aminőre Oroszhonban eddig sohasem volt példa, amikor a Nyeva másik oldalán, innen alig néhány lépésnyire, a Petropavlovszki székesegyházban fekszik, még el nem temetetten, holtteteme a jóságos orosz cárnak, akit fényes nappal marcangoltak szét orosz emberek . . .

Ilyen szörnyű időben, Felség, nem új szócsépelde felállításáról kell gondolkodni, ahol új, romlást árasztó beszé-

dek hangzanának el, hanem arról, ami elevenbe vág. Cselekedni kell."

(AZ ÖNKÉNYURALOM II) Nagy Pétert nemcsak az általa felszabadított szellemi erő élte túl, hanem az általa létrehozott államgépezet is. A társadalom reformátora, ha nem milliókkal egyetértésben cselekszik, önkény nélkül nem boldogulhat. Péter cár a maga akaratát csak hatalmas hivatalnokseregg el kényszeríthette rá birodalmára, mely behálózta az egész országot, habozás nélkül teljesítette a cár parancsait, s mindenkiben tudatosította, hogy a cár keze mindenhova elér.

Machiavelli azt tanácsolta a fejedelmeknek, csak a céllal törődjenek, ne az eszközzel. Nagy Péter ennek köszönhette példátlan eredményeit. Csakhogy akik követték a trónon, azoknak már nem voltak céljaik, de Péter cár eszköze, az államgépezet, mellyel a változást szolgálta, megmaradt, s éppolyan jól szolgálta a változatlanságot is.

De az államgépezet nemcsak biztosította a rendszer létét, hanem alá is ásta: aki belekerült, azt összetörte, kizsigerelte, magához szürkítette. A tehetségnek tér kell, hogy kiteljesedhessék, a hierarchia törvénye viszont az alkalmazkodás és az engedelmesség. A hierarchikus rendben nincs mód önállóságra, gondolkodásra, döntésre, csak az utasítások végrehajtására. Az önkényuralom az ellenvéleményt akarta megsemmisíteni, de saját embereinek véleményét és tehetségét is megsemmisítette.

Hogy az államgépezet jól működjék, valamilyen cél szolgálatába kell állítani; ha az állam nem tud más feladatot adni neki, mint a rendszer puszta létének fenntartását, a gépezet öncélúvá válik s elveszti erejét. A cári államapparátus a tatár despotizmus, bizánci formalizmus és orosz patriarchalitás különös vegyüléke volt; a kegyetlen szigor jól megfért az önmagukért születő s egymást szülő aktatömegek abszurditásával és a kedélyes megvesztegethetőséggel. Ez utóbbinak pontosan kialakult for-

mái voltak: az írnoknak a kezébe lehetett csúsztatni a pénzt, a hivatalfőnöknek borítékban kellett az asztalára tenni, a magas rangú tisztviselőktől a szobájuk falán lógó értéktelen festményt illett nagy pénzért megvásárolni, vagy fillérekért értékes részvényeket kellett felkínálni nekik. Az államgépezet voltaképpen nem uralkodott, csak fenntartotta az uralmat.

S aki nem került be a gépezetbe, annak semmi beleszólása nem lehetett az ország sorsának intézésébe. A hierarchia gondosan őrizte előjogait mindenkivel szemben: nem tűrte, hogy bárki is beleavatkozzék hatáskörébe. A cárizmus bukásáig Oroszországnak nem volt alkotmánya, parlamentje; a hivatalnokok a kormányzóknak feleltek, a kormányzók a miniszteréknek, a miniszterek a cárnak. A cár nem felelt senkinek, csak istennek. Mindazoknak, akik a maguk törvényei szerint szerettek volna élni, s a maguk feje szerint gondolkodni, akik többre vágytak, mint a parancsok teljesítésére, akik nem akarták meghajlítani a hátukat, nem maradt más útjuk, mint a közöny vagy a lázadás.

(REMÉNY NÉLKÜL I) Kropotkin herceg írja:

„Amikor apai örökségként rám szállt a Tambov környéki birtok – Petrovszkoje-Kropotkino község –, egy ideig azt a tervet forgattam a fejemben, hogy ott telepedem meg, és minden energiámat a zemsztvóban végzendő munkának szentelem. Több paraszt és a környező falvak szegény pópái is kértek erre. A magam részéről megelégedtem volna a legszerényebb munkával is, ha az lehetőséget nyújt arra, hogy emeljem a parasztok szellemi színvonalát és jólétét. Egy alkalommal összegyűltek nálam azok, akik azt tanácsolták, hogy maradjak, s én megkérdeztem tőlük:

– No jó, tegyük fel, megpróbálok iskolát alapítani, mintagazdaságot hozok létre meg szövetkezeteket; és eközben még szót emelek N.-ért – egyik parasztunkért,

körzeti bíráért –, akit Szvecsin kívánságára nemrégiben megvesszőztek. Vajon megtehetem mindezt?

– Semmi szín alatt – felelték egyöntetűen."

(REMÉNY NÉLKÜL II) Geraszimov takács emlékezése gyermekkorára:

„Reggel 4 órakor keltettek fel bennünket a munkához. Én a szárnyasorsós fonógépek mellett dolgoztam, és egész idő alatt fél lábon kellett állnom, ami rendkívül fárasztó volt. Ez a pokoli munka este nyolcig tartott.

A munkától teljesen kimerült állapotban nekünk még este 9 órakor iskolába kellett mennünk, ahol 11 óráig tanítottak, helyesebben szólva kínoztak bennünket... A tanulás azért is ment rosszul, mert tanítónk a nevelők azon típusához tartozott, amely a gyermeknevelés legjobb eszközének az öklét meg a virgácsot tartja. Nagyon féltünk a tanítótól; volt eset, hogy némelyek közülünk nyomban elájultak, mihelyt a tanító ütésre emelt kézzel rájuk vetette magát...

Vasárnaponként és esténként munka után sehova sem mehettem kimenőcédula nélkül. A cédulát a tanító adta. Mikor kiadta a cédulát, rendszerint azt mondta: – Ide figyelj, elengedlek egy órára, de ha elkésel, karcerbe kerülsz vagy virgácsot kapsz. – A karcerben kenyéren és vízen tartottak bennünket, virgácsból huszonöt-száz ütést kaptunk. Virgáccsal a kaszárnyában vertek. Ilyenkor jelen volt a tanító, Alekszandr Jegorovics, Frei igazgató, a munkafelügyelő; a büntetést az őrök hajtották végre... A gyárban korbáccsal vertek. Az irodában mindig ott állt az ajtó mellett Goljanyiscsev, a hóhér, aki a vezetők parancsára vert... Egy alkalommal véletlenül eltörtem a kefét, ezért huszonöt korbácsütést kaptam, más alkalommal ötvenet azért, mert felvonón mentem le a harmadik emeletről a másodikra: olyan erősen vertek, hogy a hátamon nem maradt egyetlen fehér folt sem – az egész hátam olyan fekete lett, mint a csizma."

(REMÉNY NÉLKÜL III) 1861-ben II. Sándor fölszabadította a jobbágyokat. De egy év sem telt bele, s a megmámorosodott parasztok kijózanodtak. A fölszabadított jobbágyok általában annyi földet kaptak, amennyit addig megműveltek. De mivel a fölszabadításig hetente csak három napot dolgozhattak maguknak – három napot a földesúrnak kellett robotolniuk –, a juttatott föld nem biztosította megélhetésüket. Amellett adót, megváltást kellett fizetniük, tehát kénytelenek voltak termésüket lábon eladni, jóval áron alul, s mert ez sem volt elég, kölcsönt fölvenni. Kölcsönt viszont csak uzsorakamatra kaphattak, amit megint csak úgy tudtak visszafizetni, hogy újabb kölcsönnel terhelték meg a következő évi termést. Növelni a föld terméshozamát: ez lett volna az egyetlen kiút. De miből vettek volna állatot, vetőmagot, trágyát, amikor a megélhetésre sem futotta?

Csak úgy tudtak életben maradni, hogy szakadatlanul éheztek. S ha jött az aszály, nem volt számukra menekvés. Gazdagabb országban tíz-húszszázalékos terméskiesés még nem jelent komoly veszélyt; Oroszország számára ez már katasztrófa volt. A századforduló körül az állam már kénytelen volt évente százhúsz millió rubellel támogatni az éhezőket. S még ez sem volt elég. Az 1891-es éhínség negyvenmillió embert sújtott, százezrek pusztultak el az éhezéstől, skorbuttól, fertőző betegségektől. Az éhínség sújtotta vidékeken a fő táplálék pelyvából, falevélből földből, szárított trágyából s némi rozsból sütött kenyér volt, ami az éhséget ugyan csillapította, de megemészteni nem lehetett, az emberek fölfúvódtak tőle. 1897-ben a hivatalos kimutatások szerint parasztok 71%-a nem tudta megtermelni a saját élelmét, 20%-a nem tudta élelmezni a munkaállatait. A szép álomból, hogy saját földjükön békén gazdálkodhatnak, semmi sem lett. Aki csak tehette, menekült; a kilencvenes évek vége felé évről évre öt-hatmillió paraszt indult vándorútra, hogy megmeneküljön az éhhaláltól.

Volt, aki útközben elpusztult, volt, aki eljutott gazda-

gabb vidékre, volt, aki városba került. S ott ugyanolyan reménytelen körforgásba került: hogy éhen ne vesszen, a gyári boltban, hitelre kényszerült vásárolni, uzsoraáron, gyönge minőségű árut. Bérének egy része minden fizetéskor az adósságok törlesztésére ment el, a fennmaradó pénzből nem tudott megélni, tehát megint hitelre vásárolt. Az élet nem volt más, mint kilátástalan és örökös versenyfutás az újabb hitelért s a régi kolcsön visszafizetéséért. A munkás átlagbére évi száznyolcvanhét rubel volt – mai pénzben mintegy kilencven dollár –, a nőké ennek a fele, a gyerekeké egyharmada. A munkaadónak joga volt a legjelentéktelenebb vétség miatt megbírságolni a munkást; csak a század végén hoztak törvényt, hogy a munkás fellebbezhet a bírságolás ellen. Csakhogy ki törődött ezzel? Éppúgy, mint azzal a törvénnyel, hogy tizenkét éven aluli gyereket nem szabad alkalmazni. Maguk a munkások segítették ennek megszegését, hisz szükségük volt gyermekeik keresetére, hogy megmeneküljenek az éhhaláltól. 1897-ben tizenegy és fél órára csökkentették a munkaidőt, de ezt se igen tartották be; sok helyütt tizenkét- tizenhárom órát, a textilgyárakban tizenöt-tizenhat órát dolgoztak. A munkások nagy része bérkaszárnyákban, közös termekben lakott, emeletes priccsen aludt. Ha három-négy család közösen bérelt egy szobát, már jómódnak számított. Családi élet, szerelem, öröm, pihenés, szórakozás, boldogság? A bányászok földbe vájt kunyhóban laktak; az eget nemcsak munka közben, otthon sem láthatták.

(REMÉNY NÉLKÜL IV) Minden elviselhető, csak a teljes reménytelenség nem. Amikor az ember tudja, hogy ilyen tűrhetetlen lesz az élet holnap is, holnapután is, mindhalálig.

Oroszországban százmillióan cáfolták meg ezt a tételt: éltek, noha életük reménytelen volt. De biztos, hogy megcáfolták? Az embert nemcsak a test ösztöne tartja életben, hanem a szellemé is: a remény. Hisz a teljes remény-

telenség csak a halál, ami után nem jöhet már változás. Maga a létezés is remény; a jövő mindig bizonytalan, és a bizonytalanság is remény. Ha túléljük a mát, a holnapot, holnapután mégiscsak változhat valami.

S ha nincs valóságos remény, az ember kitalál magának. Sehol annyi csodaváró szekta nem volt, mint Oroszországban. Sehol annyi álmodó és álmodozó. És sehol annyi részeg: ha nincs remény, legalább el kell felejteni, hogy nincs. Tömjénfüst és pálinkabűz úszott az egész ország fölött, az ikonok és a pópák a túlvilági boldogságot kínálták cserébe az e világi szenvedésért, az utakon mezítlábas próféták kóboroltak, hosszú hajú mesemondók, látnokok, jósok. A nép szívta magába a meséket, a pálinkát, az álmokat, az igét, hogy tudjon remélni.

A remény: várni valami jobbra, mint ami van. Oroszország várt. Hogy mire, azt kevesen tudták, de mindenki a változásra. Ki imádkozva, ki fogcsikorgatva, ki a közönybe menekülve, ki lázadozva; ki Isten országában hitt, ki a csodában, ki a jövőben, de valamiben mindenki hitt, mert az élethez szükség van a reményre. Azok remélnek leginkább, akiknek az élete a legreménytelenebb.

(A BIZONYTALANSÁG) Mi haszna volt a parasztnak abból, hogy fölszabadították? A jobbágymunkásnak, hogy ezután bért kapott? Évszázadokon keresztül megszoktak egy életformát, mely legalább a betevő falatjukat biztosította. A jobbágyfelszabadítás épp ezt a biztonságot szüntette meg: nemcsak a megszokott kereteket rombolta le, de ettől kezdve a maguk erejére voltak utalva.

Minél primitívebb a társadalom, annál jobban függnek a szolgák uruktól, s a függőség egyszerre bizonytalanság és biztonság: az úr biztosítja létüket, de hatalmánál fogva bizonytalanná is teszi. A polgárnak, a munkásnak, a felszabadított jobbágynak nincs ura, aki megbotoztatja vagy lecsapathatja a kezét, de ura a világ, melyben él. Senki sem gondoskodik róla többé; hogy életben marad-e,

hogy el tudja-e tartani a családját, attól függ, ki tudja-e harcolni a megélhetését.

A szabadság első lépcsőfoka a bizonytalanság, amikor az ember nem tudja, mit hoz a holnap, amikor nem gondoskodnak róla, mint az igavonó baromról, hanem magának kell cselekednie. S a szabadság kiteljesedése a védettség elvesztése, út egy rend felé, melyben a védettséget nem a függőség biztosítja.

(A REJTÉLY II) A társadalom képtelen fejlődni nagyipar nélkül, a gyáraknak munkás kell, a polgárság megszerzi a hatalmat, és felszabadítja a jobbágyokat, hogy az iparnak legyen munkaereje: ez a polgári társadalom kialakulásának sémája, ahogy Nyugat-Európa példájából ismerjük.

A polgárság alapvető érdeke, hogy fejlődjék az ipar, s nincs oka támogatni a nagybirtokot. De Oroszországban sem a jobbágyfelszabadítást, sem az iparosítást nem a polgárság hajtotta végre. Iparra szükség volt, s az iparnak szüksége volt a munkaerőre, tehát fel kellett szabadítani a jobbágyokat. De úgy, hogy a birtokosok se károsodjanak. Aminek az lett a következménye, hogy a kolduszegény parasztság nem tudott iparcikket vásárolni, tehát az ipar sem fejlődhetett igazán.

Az orosz ipar a XIX. században is parancsra lendült fel, akárcsak Nagy Péter korában: az ország urait a krími háborúban elszenvedett vereség rádöbbentette hatalmuk sebezhetőségére. A tízezer kilométer hosszú, hatezer kilométer széles roppant birodalom vasúthálózat nélkül béna volt, a hadsereget nem lehetett ellátni utánpótlással, a gabonát, a nyersanyagokat nem lehetett eljuttatni egyik kormányzóságból a másikba.

A vasútépítéshez nehézipar kell, a nehéziparhoz nyersanyag, munkaerő és tőke. Munkaerő és nyersanyag volt elég, tőke annál kevésbé, mert Oroszországban alig volt polgárság. Külföldi tőkét kellett becsalogatni az országba, mely a kockázatokért sokszoros hasznot követelt; az

orosz iparnak csaknem a fele francia, angol, belga, német vállalkozók kezében volt. A nyugat-európai országok gyarmataik kifosztásából teremtették meg iparukat; Oroszország az iparfejlesztés következtében szinte gyarmati sorba került.

Az olcsó nyersanyag s az olcsó munkaerő következtében Oroszország a XIX. század végére így is jelentős ipari hatalom lett: negyvenezer üzemben csaknem kétmillió munkás dolgozott. Egy évszázad alatt az ipari termelés megszázszorozódott, a vasúthálózat a harmincszorosára növekedett; gyapot-, nyersvas- és kőolajtermelésben Oroszország megelőzte Angliát, Franciaországot, Németországot. De az egy főre eső ipari termelés így is csak töredéke volt a nyugat-európainak; az ipar nagyrészt az államnak dolgozott; az acélt fölemésztette a fegyverkezés, a vasútépítés; gépeket, fogyasztási cikkeket alig gyártottak; a parasztok használati tárgyait továbbra is a több millió falusi kézműiparos állította elő. Az ország kivitelének kilenctizede még a századfordulón is mezőgazdasági termék volt.

A jobbágyfelszabadítás ugyanúgy parancsra történt, mint az iparosítás, s elkésve, felemásan. A juttatott földért jelentős megváltást kellett fizetni, sokszor jóval többet, mint a föld valódi értéke. A földosztó bizottságok a földesurak kezére játszottak, a jobbágyok a legrosszabb földeket kapták. A birtokosok földjén átlagosan kétszer annyi termett, mint a parasztokén, a parasztok mégis tízszer annyi adót fizettek. A külföldi tőkét nem adóztathatta meg az állam, tehát megadóztatta a fogyasztókat: az államháztartás bevételeinek a fele a petróleum-, gyufa-, dohány- és szeszmonopólium volt. Minden százhúsz lakosra jutott egy kocsma, melynek tulajdonosa vagy bérlője büntetés terhe mellett köteles volt eladni az előírt mennyiségű pálinkát. A gabonakivitel viszont jelentősen megnőtt; a kereskedők potom pénzért vásárolták meg az eladósodott parasztok gabonáját.

S hogy az állam hierarchikus rendje se szenvedjen csor-

bát, életben tartották az obscsinát, a faluközösséget. A föld nem a paraszté volt, hanem az obscsináé, mely csak használatba adta neki. A földeket időközönként újraosztották, senki sem tudta, melyik darabot kapja legközelebb, ami a föld mérhetetlen kiuzsorázásához vezetett. Az államnak jámbor és tekintélytisztelő parasztokra volt szüksége: a patriarchális faluközösség úgy-ahogy biztosította ezt. Amellett a közösségek közösen feleltek az adóért; amelyik paraszt nem tudott fizetni, annak az adóját az obscsinának kellett megfizetnie. A faluközösség így könyörtelenebb végrehajtó lett, mint maga az állam; némely vidéken az adóst mindennap megbotozták, amíg csak meg nem fizette a tartozását.

Hirtelen fellendülő ipar, amely azonban csak az államot s nem az állampolgárokat szolgálja, és nem lehet vervenytársa Nyugat-Európának; jobbágyfelszabadítás és középkori faluközösség; iparosítás polgárság és vásárlók nélkül; a hivatalnokok teljhatalma, éhező parasztok, néhány ezer nagybirtokos és gyáros mesébe illő gazdagsága: íme az ellentétek, melyek a századforduló Oroszországát jellemzik. Az állam olyan ellentmondásokba bonyolódott, melyek éppúgy reménytelenek voltak, mint lakosainak élete.

(KÉT VILÁG) Nagy Péter óta minden gondolkodó orosz beleütközött egy problémába. A problémát némelyek Európának nevezték, mások a Nyugatnak; megkerülni nem lehetett. Ha egy nemzet színre lép a világtörténelemben, hozzáméri magát a többiekhez, hogy megállapíthassa helyét és céljait. Attól a pillanattól, hogy Oroszország nagyhatalom lett, egyetlen összehasonlítási alapja volt: Európa.

Csakhogy az összehasonlítás értékítélet is. Ha valaki más, az nemcsak azt jelenti, hogy különbözik, hanem azt is, hogy jobb vagy rosszabb. Az európai szellem nyugtalan, az orosz kiegyensúlyozott, az európai élet romlott és élvhajhászó, az orosz egyszerű és egészséges, az európai

Dosztojevszkij

Tolsztoj

Plehanov

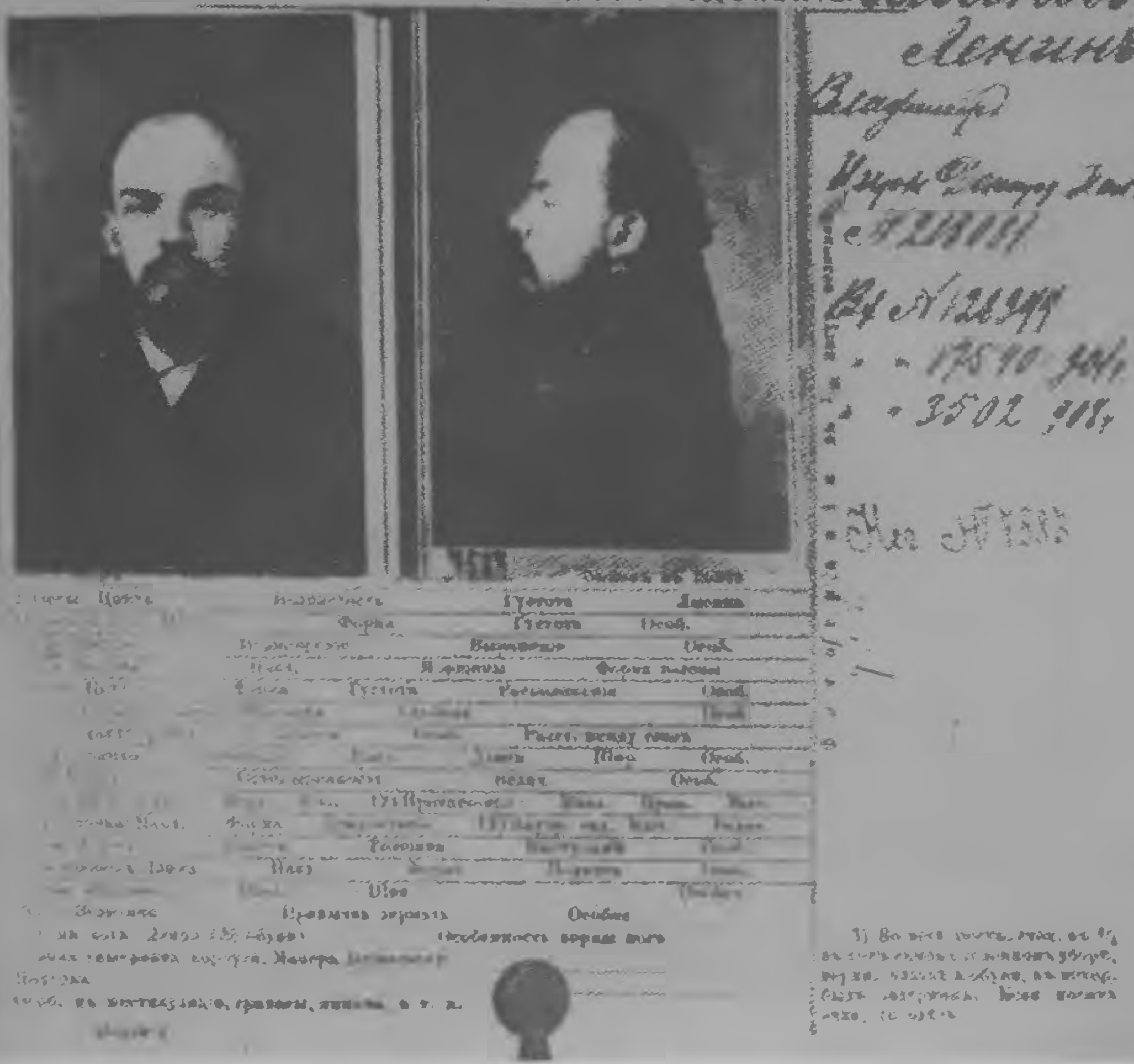

Lenin nyilvántartási lapja, letartóztatása idején (1895–1896)

Lenin 1897-ben a „Harci Szövetség a Munkásosztály felszabadítására" tagjaival. Lenintől balra Martov ül.

Cári katonák Petrográdon, az 1905-ös forradalom napjaiban

A cár és a cárné

Raszputyin

ember öntelt, az orosz mindig tudatában van bűneinek és gyöngéinek, az európaiak egocentrikusak, az oroszok közösségi emberek. Európában az egyháznak, a vezetőknek semmi kapcsolatuk a néppel, mesterségesen kiagyalt törvényekkel irányítják az államot, ezért a nép sorsának javulását csak erőszakkal, forradalmakkal lehet elérni; Oroszországban az uralkodó, az egyház és a nép összeforrt, a törvények a nép életformájának megfelelően születnek, a változás útja a természetes, felülről irányított fejlődés.

Mindezt Ivan Kirejevszkijnél, az orosz szlavofilok mesterénél olvashatjuk. Pravoszláv misztika, orosz sovinizmus, a cárizmus apologetikája, vallásos messianizmus, naiv romantika – sok minden keveredik ebben az elméletben, mely két részre osztja az emberiséget: az individualista, elvárosiasodott, vallástalan, célját vesztett Nyugatra, s az életerős, hivő, patriarchális, paraszti Oroszországra. „Nyugat-Európa a legjobb úton halad a megsemmisülés felé – hirdette egy másik szlavofil, Odojevszkij herceg. – Mi, oroszok, viszont fiatalok és erősek vagyunk, s nem terhelnek bennünket Európa bűnei. Nagy feladat vár reánk . . . Európa romjain győzedelmeskedik majd tudományunk, művészetünk, hitünk."

A szlavofilok szerették az ősi rendet, s ragaszkodtak hozzá; hogy megvédelmezzék, szeretetük diktálta ítéletüket. Így születik minden illúziórendszer: a valóságból nem az igaz, hanem a számukra kedves következtetéseket vonják le. A különbséget az iparosodó, polgárosuló Nyugat-Európa s a jobbágytartó orosz birodalom között jól látták, de az elmaradottságból erényt kovácsoltak. Oroszország elmaradottsága nem bűn, hanem erő; a legkevésbé civilizált ember a legromlatlanabb, tehát a legalkalmasabb az újjászületésre, hirdette Kirejevszkij.

(RASZKOLNYIKOV) Aki nem élhet úgy, ahogy szeretne, álmodozik. Az emberiség évezredek óta álmodik az

emberhez méltó életről; gyönyörű álmok születtek szeretetről, jóságról, becsületről.

Az újkor legnagyobb prédikátora Dosztojevszkij. Mintha benne testesülne meg minden erőfeszítés, hogy az emberiség jóságra és szeretetre ösztönözze önmagát. Dosztojevszkij behunyta a szemét, és álmodott: egy világról, melyet Krisztus törvényei irányítanak. Erről prédikált az embereknek. Aztán kinyitotta a szemét, és nézte, hogyan pusztulnak el hősei, akik az ő törvényei szerint élnek. Nem az álmait pusztította el, hanem a hőseit.

Dosztojevszkij Krisztusa a szeretet. A szeretet olyan erő, mely mindent legyőz, mindennél fontosabb; „ha el lehetne képzelni, hogy Krisztus és az igazság két külön dolog, és választanom kellene a kettő között, én Krisztust választanám." Az igazság és a szeretet nem ugyanaz, s az ember újra meg újra rákényszerül, hogy az egyiket vagy a másikat válassza. Dosztojevszkij a szeretetet választotta, az ember megálmodott lehetőségeit hirdette megvalósítható lehetőségeivel szemben; ezért, hogy az igazság elpusztította hőseit. Ami igazán naggyá teszi: a roppant erőfeszítés, hogy a rosszat kiűzze a világból. Még akkor is, ha ez az erőfeszítés eleve halálra volt ítélve, mert a rosszat nem a szeretet tudja megsemmisíteni, hanem a harc.

Raszkolnyikov Napóleon akart lenni: olyan ember, akit nem köt semmiféle törvény, akinek mindent szabad, aki mindent meg tud valósítani. A gyilkosság is csak szolgálat volt számára; azért kellett a pénz, hogy jobban szolgálhassa az emberiséget. A pénzt megszerezte, mégis elbukott: a bűn képtelenné tette a szolgálatra. A lelkiismeret-furdalás, hogy megsértette a törvényt, erősebb volt, mint a szabadság adta lehetőség. Raszkolnyikov csődje, hogy tévedett; amikor elérte a célját, megszerezte a szabadságot biztosító pénzt, rádöbbent, hogy nem a szabadsága váltja meg az embert, hanem a szeretet.

Julien Sorel is Napóleon akart lenni, s ő is a törvények semmibevételében, a függetlenségben kereste a szabadsá-

got. Csakhogy ő nem az emberiséget akarta szolgálni, hanem önmagát. Őt sem elégítette ki, amit elért; nem azért, mert föltámadt benne a lelkiismeret, hanem mert minél többre vitte, annál hangosabban kérdezte önmagától: csak ennyi az egész? Ő is elbukott, de nem azért, mert ráeszmélt, hogy a jobb célt föláldozta a rosszabbért, hanem mert végül nem volt cél, amiben higgyen. A szabadság nem tévút volt számára, hanem igazság, de az igazsággal sem tudott mit kezdeni.

„Mi lesz velem, ha már magamat is megvetem? Nagyravágyó voltam, nem ítélem el magam érte; csak a kor szellemében éltem!" – mondja Sorel. De Dosztojevszkij nem a kor mércéjével mérte hőseit; nem volt hajlandó elismerni semmilyen rosszat, amit a társadalom kényszerít az emberre. Krisztus nemcsak a szeretet, hanem Messiás is, s bármilyen törvényeket alakított ki a társadalom, Dosztojevszkij hitét, hogy az emberiséget meg lehet váltani, semmi sem pusztíthatta el. A kiábrándultságot az ő hősei is ismerik, de jobban szenvednek tőle, mint a bűntől, hisz a bűn természetes állapot, az emberi gyarlóság szülöttje, de a hitetlenség maga a Semmi: az emberi lényegnek nem megtagadása, hanem elvesztése.

(AZ ÁLMOK ÉS A VALÓSÁG I) Dosztojevszkij hite a hetvenes években testet öltött: fiatalok ezrei határozták el, hogy megváltják Oroszországot, az orosz népet. Kilépett katonatisztek és nemeskisasszonyok, orvosok és filozófusok telepedtek le a legeldugottabb falvakban, együtt éltek a parasztokkal, tanították és gyógyították őket, s legfőképp az új igét hirdették: az új világról beszéltek, amikor győz majd a szeretet, az emberség, a jog, a szabadság, a jóság. Lemondtak minden kényelemről, vállalták az üldöztetést; mint Krisztus, saját életüket kínálták cserébe, hogy megváltsák a népet.

Úgy is buktak el, mint Dosztojevszkij hősei. A tiszta hit, az önfeláldozás, az áldozatkészség, mint már annyiszor a történelem során, most is alulmaradt; a megváltók

hite nem az önkénynél gyengébb, hanem a társadalom erőinél. A parasztok ősi úrgyűlöletét, bizalmatlanságát, tespedtségét nem lehetett szavakkal, szeretettel legyőzni. A nép nem értette, mit akarnak, sok helyütt maguk a parasztok adták át az agitátorokat a rendőrségnek; másutt az Antikrisztust látták bennük, s agyonverték őket.

Kropotkin írja:

„Történt egyszer – mesélte –, hogy egyik elvtársammal mentünk az úton, s utolért bennünket egy paraszt a szánkóján. Magyarázni kezdtem neki, hogy nem kell adót fizetni, hogy a csinovnyikok szipolyozzák a népet, hogy a biblia is azt mondja: lázadni kell. A paraszt gyorsabb lépésre ösztökélte a lovát, de mi is megszaporáztuk lépteinket. Erre ügetésre fogta az állatot; mi azonban utána futottunk, és szüntelenül tovább magyaráztam neki az adóról meg a zendülésről. A paraszt végül is vágtába hajszolta a szegény párát, de a rozzant gebe nem bírta, úgyhogy mi egy pillanatra sem maradtunk el a szántól, és addig agitáltuk a parasztot, míg csak ki nem fogytunk a szuszból."

(A TAGADÁS I) Az emberek a tökéletes Jót – a tökéletes Embert – elnevezték Istennek, a tökéletes Rosszat – az ember tagadását – a sátánnak. Törvényeket alkottak; a szeretetet, a jóságot, az igazságot emelték mércévé. De a világon nem ezek a törvények uralkodtak, s a magyarázat, hogy minden földi rossz oka az ember bűnössége, már nem elégítette ki az embereket. A kételkedés megszülte a tagadást: nem az ember bűnös, hanem a törvények rosszak. Minden érvénytelen, ami addig érvényes volt; minden törvény, minden fogalom, minden szabály. Amit addig bűnnek hittek, az az erény, amit káosznak, az a rend, amit hazugságnak, az az igaz. Isten helyébe Lucifer került; „a Rossz a sátáni lázadás az isteni tekintély ellen", mondta Bakunyin.

Turgenyev nihilistának keresztelte el a tagadókat. Holott a teljes tagadás nem a Semmi, hanem minden létező

ellenkezője. A tagadók új rendet, új törvényeket, új értékeket akartak létrehozni: homlokegyenest ellenkezőt minden régivel. Új erkölcsöt, új célokat, új szabályokat hirdettek. S új mércét állítottak: minden jó, ami az ellenkezője annak, ami van. Nem a Semmi tanát vallották, hanem a lázadását; nemhiába lett jelképük a pártütő angyal.

A tagadást nemcsak a kételkedés szülte, hanem a kétségbeesés is. A reménytelenség, az elkeseredés. Bármerre néztek, csak rosszat láttak, bármerre léptek, korlátokba ütköztek. A szabadságot vallották az ember lényegének, de az emberek rabok voltak; befalazott fogolyként egyetlen vágyuk volt: lerombolni a falakat, melyek elzárják őket a szabadságtól.

(NECSAJEV, AZ ÖRDÖG) A *Forradalmi katekizmus*ból:

„1. A forradalmárt sorsa ítéli arra, hogy forradalmár legyen. Nincsenek személyes érdekei, nincsenek üzleti kapcsolatai, nincsenek érzelmei, nincsenek lelki vonzalmai, nincs vagyona és nincs neve.

2. A forradalmár tudja, hogy lénye mélyében, nemcsak szavakkal, hanem tettekkel is, eltépett minden köteléket, mely a társadalmi rend és a civilizált világ valamennyi törvényéhez, erkölcsi felfogásához s általánosan elismert szabályaihoz fűzi. Mindezeknek kibékíthetetlen ellensége, s csak azért él továbbra is közöttük, hogy minél gyorsabban megsemmisíthesse őket.

6. Zsarnoki önmagával, s másokkal is zsarnokinak kell lennie. El kell nyomnia magában a rokonság, szeretet, hála, sőt a becsület gyengéd és gyengítő érzését, hogy helyt adjon a forradalom iránti jéghideg, célratörő szenvedélynek. Számára csak egy öröm, egy vigasz, egy fizetség és egy megnyugvás van – a forradalom sikere. Éjjel-nappal csak egy gondolata lehet, egyetlen célt követhet – a kérlelhetetlen rombolást. Miközben fáradhatatlanul és hidegvérrel tör e cél felé, ha kell, önmagát is megsemmisíti,

és saját kezével mindent megsemmisít, ami a forradalom útjában áll.

13. A forradalmár behatol az állam, a kiváltságos osztályok, az úgynevezett civilizáció világába, s csak azért él ebben a világban, hogy elősegítse gyors és teljes elpusztítását. Ha csak a leghalványabb rokonszenvet érzi e világ iránt, nem forradalmár többé. Ebben a világban mindenkit és mindent ugyanazzal a gyűlölettel kell gyűlölnie. Annál rosszabb számára, ha van kapcsolata szüleivel, barátaival vagy szeretett lényekkel; *ha e kapcsolatok miatt meginog, nem forradalmár többé.*

23. Forradalomnak a Társaság nem a klasszikus nyugati példa szerint rendben lezajló felkelést tartja, olyan felkelést, mely mindig megtorpan közvetlenül a tulajdon jogainak s az úgynevezett civilizáció és annak erkölcse hagyományos társadalmi rendjének megtámadása előtt. Eddig az ilyen forradalmak arra korlátozódtak, hogy megdöntsenek egy társadalmi rendszert, s másikat létesítsenek helyette, úgynevezett forradalmi államot alapítsanak. Annak a forradalomnak, mely valóban a nép érdekeit szolgálja, egyetlen formája, hogy az egész államot a gyökeréig kiirtsa, s Oroszországban minden állami hagyományt, intézményt és osztályt megsemmisítsen.

24. Ezt a célt szem előtt tartva a Társaság elutasítja, hogy bármilyen új szervezetet erőltessen rá felülről a népre. Minden eljövendő szervezet kétségtelenül a nép mozgása és élete alapján fog kialakulni; erről azonban a jövő nemzedékének kell majd döntenie. A mi feladatunk a szörnyű, teljes, általános és könyörtelen rombolás."

Necsajev, az „ördög", a *Forradalmi katekizmus* írója, harminchárom éves volt, amikor éhen halt a Péter-Pál erőd egyik kazamatájában. Kilenc évig élt egyedül a zárkájában, kezével és lábával a falhoz bilincselve; olyan hatalma volt az emberek fölött, hogy őreit is megtérítette a maga hitére. Legendák születtek róla: százezres szervezetről suttogtak, látták a birodalom minden sarkában, fegyverraktárak és börtönök nyíltak meg a parancsára. Maga

terjesztette ezeket a legendákat. Csak a forradalom érdekében, hogy félelmet keltsen – vagy azért is, mert nem tudta elviselni, hogy álmait ne vetítse ki a valóságra? Valójában legfeljebb néhány tucat híve volt, s tenni se nagyon tettek mást, mint vitatkoztak és álmodoztak. Ördögi álmokat álmodtak? Az álmok is a valóságból születnek.

Dosztojevszkij démonoknak nevezte a terroristákat, akik éppolyan megszállottan hittek az emberiség megváltásában, mint ő. S a megszállott hit mindenre képes. És mindennek az ellenkezőjére is. A terroristákat a terror szülte; hogy ki milyen eszközt alkalmaz, azt a ellenfél is meghatározza. Amikor a narodnyikok látták, hogy szép szóval semmire sem mennek, fegyverhez nyúltak. Miniszterek, tábornokok, kormányzók egész sora, sőt, maga II. Sándor cár is merénylet áldozata lett.

Soha tisztább hitű fanatikusokat nem ismert a világ. Vera Zaszulics azért lőtte le Szentpétervár kormányzóját, mert az megkorbácsoltatott egy forradalmárt. Gracsevszkij eleven fáklyaként égette el magát, hogy felhívja a figyelmet a Schlüsselburgban kínlódó rabok sorsára. Szazonov sok éves rabság után, három hónappal a szabadulás előtt, megölte magát a börtönben, hogy így tiltakozzék egyik társa megvesszőzése ellen. Amikor Necsajev meghallotta, hogy társai azon töprengenek, őt szabadítsák ki vagy a cárt öljék meg, üzent nekik: az uralkodó elpusztítása fontosabb. Kaljajev, aki megölte Szergej nagyherceget, azt írta: „Csak annak van joga önmaga és mások életét föláldozni, aki ismeri az élet értékét, tudja, mit áldoz föl, amikor vállalja a halált, és mit vesz el, amikor másokat a halálba küld ... Épp ezért jól vizsgálja meg önmagát, aki a harci szervezet ajtaján kopogtat: méltó-e, egészséges-e a lelke, tiszta-e? Ebbe a szentélybe csak mezítláb szabad belépni."

De a narodnyikok, amikor fegyverhez nyúltak, nemcsak társaikat akarták megbosszulni. Abban is reménykedtek, hogy a merényletek fölrázzák a népet, s forradalmat robbantanak ki, vagy engedékenységre bírják a kor-

mányt. Csakhogy hiába öltek, s hiába haltak meg, a százmilliós tömeg nem mozdult. Engedményeket pedig csak akkor remélhettek volna, ha az átalakulásnak csupán néhány államférfi szegül ellene, akinek eltávolításával minden akadály elhárul a nép fölszabadításának útjából. A narodnyikok a föld kisajátítását, paraszti önkormányzatot, néphatalmat követeltek – és ennek nem az egyik vagy másik vezető állt az útjában, hanem az egész államrendszer, melyet merényletekkel nem lehetett megsemmisíteni. A cár meghalt, de a cárizmus mit sem változott; a bomba, mely II. Sándort és merénylőjét egyaránt szétlépte, egész illúziórendszert rombolt le. A szép álmot, hogy néhány tisztahitű ember önfeláldozása meg tudja változtatni a világot.

(A TAGADÁS II) A forradalom: ez volt Necsajev számára az egyetlen érték, a legfőbb Jó. A cél, mely nemcsak szentesíti, hanem megköveteli bármilyen eszköz használatát. Uszpenszkij kérdésére, hogy „milyen jogon ölünk meg embereket", Necsajev így válaszolt: „Nem jogunk, hanem kötelességünk mindent félraállítani az útból, ami árt az ügynek."

A szeretet, melynek a világot meg kellett volna váltania, örjöngő gyűlöletté változott. A terroristák mégis Raszkolnyikov édestestvérei: a rejtélyes úton, miközben az elmélet gyakorlattá változik, a tagadás értelmét vesztette. Elméletben megtagadtak minden törvényt; Piszarev azt mondta, az anyját is megölné, ha szükséges lenne. A gyakorlatban azonban képtelenek voltak megtagadni évezredes parancsokat. Kaljajev először nem hajtotta végre a merényletet, mert a nagyherceg mellett gyermekei is a kocsiban voltak. Szavinkov megtagadta Duraszov admirális kivégzését, mert a vonat fölrobbantása ártatlanok életét is kockáztatta volna. S amikor megszökött a börtönből, elhatározta, ha tiszt kerül az útjába, habozás nélkül lelövi, de inkább meghal, semhogy egy katonára fogja a fegyve-

rét. Vojnarovszkij kijelentette, nem hajítja el bombáját, ha áldozata felesége is ott van.

Szó sem volt a jéghideg, célratörő szenvedélyről, melyet Necsajev megkövetelt. Még kevésbé a teljes tagadásról. Eszközeiket nemcsak a forradalom érdeke, hanem ősi erkölcsi értékek is megszabták. Öltek, de a maguk életét adták érte cserébe; a legtöbbjük akkor sem menekült el a merénylet után, ha elmenekülhetett volna. S ezzel elismerték, hogy a vérontás bűn, melyet semmiféle eszköz nem szentesít, s melyet csak a maguk vérével tehetnek jóvá. Ki tudja, mi volt erősebb bennük, a vágy, hogy megsemmisítsék ellenségeiket, vagy a hit, hogy önmaguk föláldozásával válthatják meg a világot?

(AZ ÁLMOK ÉS A VALÓSÁG II) Oroszország különbözik a Nyugattól, de ez nem csapás, hanem szerencse: ezt hirdették a szlavofilek. Ugyanezt vallották a narodnyikok is, annak ellenére, hogy pontosan az ellenkezőjét akarták, mint a szlavofilek, akik a nemesi társadalmat féltették a kapitalizmustól, s a patriarchális múlthoz való visszatérésben kerestek menedéket. A narodnyikok a parasztokat féltették, s abban reménykedtek, hogy Oroszország, átugorva a kapitalizmus korát, közvetlenül megvalósíthatja a szocialista társadalmat. Az egygyökerű elmélet homlokegyenest ellenkező politikai gyakorlathoz vezetett: az egyik tábor védelmezte a cárizmust, a másik meg akarta dönteni.

Oroszországban is látták már, mit eredményez a kapitalizmus: munkától tönkrement tízéves gyerekeket, harmincéves korukban aggastyánnak látszó férfiakat, a paraszti munkánál is gépiesebb, céltalanabb robotot, az élet elsivárosodását, az ember soha nem látott elembertelenedését. A narodnyikok belekapaszkodtak a reménybe, hogy Oroszország ettől megmenekülhet. „Elkésett nép vagyunk – hirdette egyik röplapjuk a hatvanas években –, s ez ment meg bennünket. Legyünk hálásak a sorsnak, hogy nem kell átélnünk azt, amit Európa átélt... Euró-

pa balsorsa, kiúttalan helyzete tanulság számunkra; mi nem akarjuk az ő proletariátusát, arisztokráciáját, államelveit... Megértettük, hogy elkerülhetjük Európa jelenlegi nyomorúságos helyzetét... Hisszük: a mi hivatásunk, hogy új alapelveket adjunk a történelemnek."

A szocializmus közösségi társadalom. De nincs-e Oroszország szerencsésebb helyzetben, mint Európa bármelyik állama: vajon a faluközösségek nem csírái a közösségi társadalomnak? A szlavofilek az orosz lélekből indultak ki, a narodnyikok az orosz társadalomból: a parasztnak nincs elég földje, hogy megéljen belőle, a gyárak nem tudnak elég munkaalkalmat biztosítani a falvakból elmenekülőknek, a vásárlóerő kevés, az orosz nagyipar nem versenyezhet a külföldivel. Épp ezért nem a gyáripart, hanem a kézműipart kell fejleszteni; a paraszt nyáron a földeken, télen a kézműipari szövetkezetekben termelje meg azt, amire szüksége van: gabonát és kaszát, tejet és csizmát, húst és ruhát. A faluközösségben, a szövetkezetben nincs kizsákmányolás, nincs vállalkozói nyereség, a munka és a terhek egyformán oszlanak meg, megvalósul az igazság, az egyenlőség, a szabadság társadalma, a szocializmus. Az orosz paraszt a jobbágyrendszer, a közösségi termelés hatására sokkal kevésbé ismeri és igényli a magántulajdont, mint Európa más népei: a tulajdont csak mint zsákmányt, nem mint jogot védelmezi. „A mi népünk... – hirdette Tkacsov – nagy többségében... át van itatva a közösségi tulajdon elveivel; ez a nép, ha szabad így kifejeznem, ösztönösen, hagyományosan kommunista."

(AZ ÁLMOK ÉS A VALÓSÁG III) Azért terjedt el Marx elmélete az orosz forradalmárok között, mert Plehanov irtózott a vérontástól, s amikor a narodnyikok fegyverhez nyúltak, szakított velük, és más utat keresett? Aligha. A csőd nyilvánvaló volt; a terroristák kis csoportja a cárgyilkosság után megsemmisült: ki börtönben végezte, ki akasztófán, ki külföldre menekült.

De nemcsak a gyakorlati csőd volt az oka, hogy más utat kellett keresni. Plehanov s néhány társa nem annyira a terrorcselekményeket helytelenítette, mint a tagadást kevesellte. Az emberek először csak érzik, hogy rossz a világ, s vágynak egy jobb, emberibb rendre. De egy idő után a sejtés már nem elegendő, bizonyosság kell. Magyarázat: miért rossz, ami van, s hogyan lehet változtatni rajta. A vágyat nemcsak érezni és indulatokkal kifejezni, hanem pontosan megfogalmazni: ezt kereste Plehanov, s erre talált választ Marx gondolatrendszerében.

Közösségi társadalom: ez a fogalom Marx számára nem vágykép volt az elnyomás, az egyenlőtlenség, az embertelenség megszüntetésére, hanem az emberiség fejlődésének szükségszerű következménye. Ez a teljes tagadás; nemcsak az emberek tagadják meg a Rosszat, hanem a társadalom erői tagadják meg a túlhaladott társadalmi rendet. Az önkényuralmat nem az erkölcsi fölháborodás semmisíti meg, hanem a társadalom törvényei; a történelem nem az emberek reményei, hanem törvényszerűségek szerint alakul. A vágy lehetőség, a törvény bizonyosság: Plehanov megtalálta, amit keresett.

Oroszország más, mint Európa: ebben reménykedtek a narodnyikok. A orosz marxisták azt kutatták: van-e más útja Oroszországnak, mint Nyugat-Európának? Az álom, amivel leszámoltak, szép volt – szebb lett volna a keserves jelenből egyenest a szép jövőbe ugrani –, de az igazság felismerése mindig leszámolás a szép illúziókkal. A közösségi társadalmat nem lehet megvalósítani, a nyomort, a szolgaságot nem lehet megszüntetni fejlett gazdaság, fejlett ipar nélkül, hisz a szocializmus nem az egyenlőség, testvériség és szabadság álomtársadalma, hanem olyan gazdasági rend, mely képes jólétet teremteni minden ember számára: ezt tanulták Marxtól. A primitív faluközösség nem lehet alapja a szocialista társadalomnak; az obscsina, hiába igyekezett mesterségesen életben tartani a cárizmust, hiába remélték átmenteni a jövőbe a narodnyikok, gátja lett a fejlődésnek. Az ipar egyre erősö-

dott, s egyre több munkaerőt követelt, s az iparosodás megadta a kegyelemdöfést a faluközösségnek; Oroszország ugyanarra az útra lépett, mint Nyugat-Európa.

(A TÉVUTAK) Mi mindent megpróbáltak a gondolkodók és forradalmárok, hogy kiszabadítsák Oroszországot a reménytelenségből. S minden kísérletük tévút volt. Tévedtek, akik azt gondolták, hogy Oroszország más utat járhat, mint Nyugat-Európa. Tévedtek, akik abban hittek, hogy a szeretet fogja megváltani a világot. Akik abban bíztak, hogy szép szóval föl lehet lázítani az embereket. Akik a maguk életének föláldozásától várták a jobb jövőt. Minden kísérlet kudarcba fulladt.

De ugyanezekből a tényekből egyenes utat is meg lehet rajzolni. Évszázados távlatból a történelem mindig egyszerűnek látszik: a nemzet, mint egy jó tanuló, egyre többet tud, s egyre magasabb osztályba lép. A francia forradalom szele megcsapta Oroszországot is; nemesek és katonatisztek követeltek szabadságot, egyenlőséget, testvériséget. A dekabristákat leverték: így nem lehet. Százmillió paraszt él állati sorban; a népet fel kell világosítani és fel kell lázítani. A nép nem mozdult, az agitátorokat letartóztatták: így sem lehet. Akkor vesszenek az elnyomók, meg kell ölni a cárt. A cárgyilkosokat kivégezték, a terrorszervezetek széthulltak: így sem lehet. Minden osztály uralmát az az osztály semmisíti meg, melynek érdekei semmiben sem egyeznek az uralkodókéval: íme, az elv, melyből megszülethetett a proletárforradalom.

Ilyen igazságtalan az élet? Ennyire semmit érő a jó szándék, az önfeláldozás, ha nem találja meg a kellő formát? Hasztalan pusztult el és vallott kudarcot annyi tiszta hitű ember, mert tévúton indult el? És ilyen egyszerű a történelem: megy a maga útján, s mindig megtalálja a maga útját?

Ha ilyen egyszerű lenne, az ember szerepe semmivé törpülne. Pedig a helyes út felfedezése a legnagyobb emberi teljesítmény, roppant birkózás az ismeretlennel, a

gondolkodás hősmondája, a teremtés újra meg újra megismétlődő csodája. S mindazoknak, akik elhullottak, nemcsak a példájuk él tovább, nemcsak az önfeláldozásuk épül be a nemzet tudatába. Akárcsak a felfedezéseket, a történelem minden változását is kudarcba fulladt kísérletek sorozata előzi meg: minden tévút szükségszerű előzménye az igazság felismerésének, s minden kudarc építőköve a majdani sikernek.

(ELMÉLET ÉS CSELEKVÉS) Milyen kézenfekvőnek látszik: aki a legbölcsebb, az cselekszik a leghelyesebben. Platón a filozófusokat szánta az állam fejének – de mi lett volna abból az államból, melyet Hegel vagy Kant vezet?

Az elmélet és a cselekvés mesterei abban hasonlítanak, hogy minden gondolat is tett, hisz formálja a világot, s cselekvés sem létezik gondolkodás nélkül. A különbség közöttük mégis tagadhatatlan. Az az oka ennek, hogy a valóság mindig sokrétűbb, mint az elmélet? Hogy az elmélet mindig egyszerűsítés, sémája a valóságnak, ami által jobban megközelíti a teljes igazságot, de távolabb is marad tőle? Hogy a gyakorlat emberei sokkal inkább függenek az időtől: ha a pillanat tetteket követel, nem mérlegelhetnek sokáig, nem keresgélhetik az egyetlen igaz megoldást, azonnal cselekedniük kell, mert a cselekvés elmulasztása nagyobb hiba, mint a tévedés? Hogy elméletben csak egyetlen igazság létezik, a valóság viszont türelmesebb: a kisebb-nagyobb pontatlanság, mely a gondolkodás halála, a gyakorlatban törvényszerű? Hogy a gondolkodók messzebb és többet látnak, de a cselekvők gondolkodása célszerűbb? Hogy az előbbiek félnek, hogy a cselekvés elsekélyesíti a gondolkodást, az utóbbiak pedig, hogy a gondolkodás bénítja a cselekvést?

Az idős Engels kissé keserűen nézte az orosz forradalmárokat: elvben Plehanovnak volt igaza, de a tett emberei a narodnyikok voltak. Igyekezett kibékíteni a két cso-

portot, de hasztalan; a szikár agyú Plehanovot s az örök tűzben égő terroristákat nem lehetett egy nevezőre hozni.

Plehanov korának egyik legképzettebb teoretikusa volt, rideg, kérlelhetetlenül logikus elme. Marx elméletét ő alkalmazta először az orosz viszonyokra, de az elmélet gyakorlattá változtatása idegen volt tőle. Évtizedekig ült Svájcban, írt, gondolkozott és vitatkozott, s ez kielégítette. Csoportjának, miután oroszországi összekötőjét letartóztatták, évekig semmi kapcsolata sem volt az otthoni mozgalommal. Plehanov alig tudott valamit az orosz forradalmárokról; megelégedett azzal, hogy azok ismerték elméleteit s tanultak tőle. 1905-ben, amikor minden emigráns sietett haza, hogy részt vegyen a forradalomban, ő Svájcban maradt: sok ezer kilométeres távolból igyekezett befolyásolni az eseményeket. A harc legfőbb formája számára a gondolkodás volt, nem a tett. Évtizedekig ő volt az orosz szociáldemokraták legnagyobb tekintélye, de a párt voltaképpen attól kezdve létezett, hogy Lenin a száműzetés után Svájcba érkezett.

De Plehanov és Lenin között nemcsak az volt a különbség, hogy amíg az orosz szociáldemokraták mesterét az elmélet érdekelte, tanítványa ízig-vérig gyakorlati ember volt. Az elméletekbe gubodzó Plehanov számára a világ is elmélet volt: képlet, melyet logikailag meg kell fejteni. Lenin viszont nem az elmélet felől közelített az élethez, hanem fordítva: számára a marxizmus a cselekvés filozófiája volt, olyan világnézet, mely nemcsak magyarázatot ad a világról, hanem lehetővé is teszi a társadalom és az emberek megváltoztatását.

(SZOCIÁLDEMOKRATÁK) Plehanov Svájcban alakított csoportját így nevezte: A Munka Fölszabadítása. Lenin a maga pétervári szervezetének ezt a nevet adta: Harci Szövetség a Munkásosztály Felszabadítására. Ezek a nevek még éppolyan romantikusan csengenek, mint a narodnyik Föld és Szabadság, Népakarat vagy Általános Földosztás. Oroszországi Szociáldemokrata Munkáspárt:

ez a szikár és sallangtalan név viszont mintha azt jelképezné, hogy alapítói leszámoltak a romantikus álmokkal. A frázistalan egyszerűség, a pátoszmentes realitás: ez volt a kor legfontosabb követelménye, legmodernebb eszméje.

(A PÁRT) Különbözik-e Oroszország Európától: ismét ebbe a kérdésbe botlott bele az a maroknyi orosz forradalmár, akik 1903-ban Brüsszelben összegyűltek, hogy újjáalakítsák a pártot. Oroszországi Szociáldemokrata Munkáspárt: ez a név azt is jelentette, hogy beléptek az európai munkáspártok sorába. Csakhogy Nyugat-Európában a szociáldemokraták szakszervezeteket vezettek, ellenzéki képviselőket küldtek a parlamentbe, újságokat adtak ki, tömeggyűléseket rendeztek. Oroszországban viszont nem volt parlament, nem voltak szakszervezetek, politikai pártok, nem volt még viszonylagos szólás- és sajtószabadság sem; az orosz párt vezetői emigrációban éltek, tagjai illegalitásban dolgoztak.

A terroristák abban bíztak, hogy tetteik kirobbantják a forradalmat. A szociáldemokraták erre nem számítottak; tudták, hogy a forradalmat nem az emberek akarata hozza létre. A terrortól és nyomortól megfélemlített, évezredes babonáktól és szolgaságtól bénított, reménytelenségbe taszított milliókat ráébreszteni életük embertelenségére, a forradalom szükségességére: ez volt a céljuk.

De hisz ezzel próbálkoznak a narodnyikok is, s milyen keserves kudarcot vallottak. Csakhogy ők a parasztokat akarták fellázítani, a marxisták a proletárokat. Munkás kevés volt Oroszországban, de a legtöbbjük mammutüzemben dolgozott. A nagyüzem összetartásra nevel, megkönnyíti a szervezést, s az összetartás és a szervezettség öntudatot ad. S ami a legfontosabb: a munkásokat semmilyen érdek nem fűzte a cári rendszerhez; egyetlen érdekük volt, hogy megszabaduljanak tőle.

A parasztokat megtéríteni igyekező csoportok az első kudarcok után széthulltak. Ugyanez a sors várt a terroristákra is. De miféle szervezet alkalmas elviselni minden

kudarcot, ellenállni az önkénynek, a rendőrterrornak, a besúgóhálózatnak, túlélni, hogy tagjait újra meg újra letartóztatják, nyomdáit megsemmisítik?

Az illegalitás a legkegyetlenebb életforma: fegyelem, szervezettség, megbízhatóság, önfeláldozás, engedelmesség a pillérei. S még a romantika dicsfénye sem övezte, hisz a szociáldemokraták nem merényletre készültek, nem összesküvést szőttek. Lenin a történelemben addig ismeretlen pártot igyekezett létrehozni: harci szervezetet, mely nem bombával és revolverrel, hanem szóval, meggyőzéssel, röpcédulákkal, szervezéssel harcol. Melynek legfőbb feladata, hogy tudatosítsa az elnyomottakban azt, amit napról napra a bőrükön tapasztalnak: az elnyomást, s megszervezze őket az elnyomás elleni harcra. S ez a látszólag békés szervezet ugyanakkor nem felejtette el, hogy ha üt az óra, a fegyvereké lesz a döntő szó, csakhogy akkor nem egy maroknyi ember támad majd az önkényuralom képviselői ellen, hanem egyik osztály harcol a másikkal.

Necsajev elképzelése valósult meg, romantikus túlzásai nélkül: egy szervezet, melynek tagjai egész életüket alárendelték a forradalomnak. S mely nem a terroristák álomképét igyekezett megvalósítani, nem széphitű rajongók vágyait, hanem a teljes tagadást.

(FORRADALMÁROK I) Babuskin emlékezéséből:

„Egy másik gyárban csak nagy üggyel-bajjal lehetett szétszórni a röplapokat, mert a gyár huszonnégy órán át dolgozott, a munkások mindenütt sürögtek-forogtak, akadályozták a terjesztőt. Ez azonban olyan türelmes és talpraesett ember volt, hogy a szánk is tátva maradt a csodálkozástól. Reggel, munkába menet magával vitte a röplapokat, és egész nap nyugodtan dolgozott. Amikor hét órakor mindenki hazaindult, ő is felkerekedett a többivel, de nem ment ki a kapun, hanem oda igyekezett, ahol az artézi kutat ásták; lemászott a kútba, leült a létrára, s ott gubbasztott öt hosszú órán át, egészen éjjel tizenkettő-

ig, amikor a munkások éjszakai étkezési idejére megálltak a gépek; akkor önkéntes rabunk óvatosan felkapaszkodott az előkészített röplapokkal, és várta azt a pillanatot, amikor a villany kialszik. Ez a pillanat volt a legbecsesebb, emiatt ült öt órán át gödörben. A műhelyeket energiával ellátó gép leállása után nyomban megállt kenésre a villanyfejlesztőgép is. Mihelyt a villany kialudt, az elvtárs kiugrott a gödörből, és a műhelybe rohant: gyorsan szétszórta a röplapokat, kockáztatva, hogy az éjszakai sötétségben beleütközik valamibe. Aztán kiment a műhelyből, és egy másikba szaladt, vagy a betört üvegen keresztül hajította be a röplapokat, majd az előre kiszemelt helyre rohant, és már villanyfényben átugrott a kerítésen; ezzel túl volt minden veszélyen, nem vette észre senki . . .

Körülbelül így terjesztettük a röplapokat a többi gyárban is, és mindenütt igen sikeresen végeztük dolgunkat. A tettesek a legkevésbé sem váltak gyanússá. Ez alkalommal a röplapok nagy hatást gyakoroltak, minden munkás tudott róluk, tudott a gyárvezetőség, a csendőrség és a városi rendőrség is; de egyikük sem ismerte a terjesztés tetteseit, és ez arra serkentett bennünket, hogy hasonló módon folytassuk a munkát. Minden gyárban közeli lázadás híre kapott lábra a munkások között, a röplapok bátorságot öntöttek beléjük, a gyárvezetőség pedig észrevehetően engedett kevélységéből . . .

Furcsa volt hallani, hogy a munkások, a röplapokkal homlokegyenest ellentétben, lázadásról beszéltek. A röplapok ugyanis igen világosan kifejtették, hogy a lázadás nem kívánatos, mert a munkások csak kárát vallják. A munkás azonban elolvassa a röplapot, és nyomban azt mondja: lázadásra szólítanak fel. Mennyire erősek még a régi harci hagyományok: a munkások még el sem tudják képzelni, miként lehetséges sztrájk anélkül, hogy ne döngetnék el valamelyik művezetőt, vagy ne dúlnák fel az irodát. Ha a beszélgetéseket figyeljük és közvetlenül részt veszünk a felmerülő kérdések megvitatásában, akkor egyetlen szót sem hallhatunk a sztrájkról, viszont minden

munkás feleleveníti valamelyik lázadással kapcsolatos emlékét, és ha ennek során említés esik a hatóság megtorló intézkedéseiről, ennek nincs semmi hatása. Ezek a beszélgetések mindig azzal a ki nem mondott kívánsággal végződnek, hogy jó volna egy derekas lázadást szervezni. Ilyenkor természetesen visszaemlékeznek valamilyen vezetőre, akit őszintén csodálnak. Ilyen körülmények között érthető, hogy a tömeg önkéntelenül nem a sztrájkot eszményíti, amelyről semmit sem tud, hanem a zendülést, mivel a tiltakozásnak ez a módszere mindenki számára érthető."

Pjatnyickij emlékezéséből:

„Genfből a német szociáldemokrata lap, a *Vorwärts* címére kaptuk a kiadványokat; a lap pincéjében volt a raktárunk. Ebben a raktárban naponta tetemes időt töltöttem a kapott irodalom kirakodásával és a továbbszállításhoz való csomagolással. Minden csomagban ugyanannak az anyagnak kellett lennie, hogy ha egyik-másik csomag a rendőrség kezébe kerül, a többiben is meglegyenek ugyanazok a könyvek, illetve lapok. Azonkívül a nagy csomagokban öt-hat kis csomagocskát kellett elhelyeznünk ugyanazokkal a könyvekkel és újságokkal, hogy amint a nagy csomagok megérkeznek Oroszországba, kibonthassák őket, és a kis csomagokat szortírozás nélkül azonnal szétküldhessék Oroszország különböző vidékeire. Amellett a formátumnak, a súlynak és a csomagolópapírnak egyeznie kellett a litván vallási könyveket tartalmazó csomagokéval, vigyáznunk kellett, nehogy a csomag átázzon, ha esik az eső stb. A kiadványok hazaszállításának meggyorsítására – bár nem nagy mennyiségben – kettős fenekű bőröndöket is használtunk. Még Berlinbe érkezésem előtt egy kisebb gyár készített számunkra több ilyen típusbőröndöt. Ám a határon a vámtisztviselők hamarosan leleplezték ezt a trükköt, s emiatt többen le is buktak. Aztán már feltehetően megismerték a kettős fenekű bőröndöket a formájukról. Erre magunk kezdtünk erős karton-

ból második feneket beépíteni közönséges bőröndökbe, s 100–150 vékony lappéldányt helyeztünk alá az *Iszkra* legújabb számaiból. A karton megragasztása után senki sem vehette észre, hogy a bőröndben kiadványok lapulnak. A bőröndsúly is csak csekély mértékben gyarapodott. Ezeket a manipulációkat véghezvittük minden bőrönddel, akár egy velünk, iszkrásokkal együttérző diák készült vele útra, akár valamelyik elvtárs utazott vele legálisan vagy illegálisan Oroszországba. De még ez is kevésnek bizonyult, olyan nagy volt az igény a friss *Iszkra*-példányokra. Ekkor »feltaláltuk« a »páncélt«: a férfiaknak valami mellényfélét varrtunk, ahová 200–300 lappéldányt, valamint vékony brosúrákat helyeztünk el, a nőknek pedig hasonló pruszlikot, azonkívül szoknyájukba is varrtunk kiadványokat. A nők 300–400 lapot is magukkal tudtak vinni. A szállításnak ezt a módját »expressz-szállítmánynak« neveztük. Ilyen páncélba öltöztettünk a felelős elvtársaktól az egyszerű halandókig mindenkit, aki csak a kezünk ügyébe került. Egyes elvtársak ugyancsak szidtak engem a »páncélért«. Valóban szörnyű lehetett az »áldozatoknak« ilyen öltözetben járniuk öt napig a forró nyárban – de mekkora volt az örömük, amikor a szervezetek megkapták a várt anyagot! Mellesleg akadtak olyanok is, akik szinte sajnáltak megválni a »páncéltól«, különösképpen a nők, akiknek szép formás lett az alakjuk . . ."

(FORRADALMÁROK II) *Szerdlov.* 1885-ben született, gimnazista korában lett forradalmár. 1902-ben tartóztatják le először. 1905-ben a Központi Bizottság uráli megbízottja. 1906-ban két és fél évi börtönre ítélik. Kiszabadul, 1909-ben száműzik. 1910-ben betegsége miatt külföldre távozhat, de visszatér, s még ugyanabban az évben négyesztendei száműzetésre ítélik. Megszökik, elfogják, újra megszökik, Petrográdon dolgozik. 1913-ban újra Szibériába száműzik.

Kamenyev. 1883-ban született, tizennyolc éves kora óta

párttag. 1902-ben diáktüntetés miatt letartóztatják, szabadon bocsátása után a moszkvai és petrográdi szervezetben dolgozik, részt vesz több külföldi kongresszuson. 1908-ban letartóztatják, szabadon bocsátása után emigrál. 1913-ban a Központi Bizottság hazaküldi a bolsevik Duma-frakció s a *Pravda* irányítására. 1914-ben letartóztatják és száműzik.

Antonov-Ovszjejenko. 1883-ban született, tisztiiskolát végez, tizenkilenc éves kora óta szociáldemokrata. 1905-ben letartóztatják, szabadulása után a Pétervári Bizottság tagja. 1906-ban letartóztatják, s lázadás miatt halálra ítélik, melyet kegyelemből húszévi börtönre változtatnak át. Megszökik, Moszkvában dolgozik, 1910-ben letartóztatják, megint megszökik, emigrál.

Buharin. 1889-ben született, gimnazista kora óta forradalmár, tizenhét éves korától a Moszkvai Bizottságon dolgozik. 1909-ben letartóztatják, száműzik, megszökik. 1911-ben újra letartóztatják, de feltételesen szabadlábra helyezik, emigrál. A háború kitörése előtt Bécsben letartóztatják, szabadulása után Stockholmba megy, ahol ismét letartóztatják s kiutasítják. 1916-ban az Egyesült Államokba megy.

Sztálin. 1879-ben született, tizenhét éves kora óta párttag. 1902-ben letartóztatják, háromévi száműzetésre ítélik, megszökik. 1908-ban letartóztatják, háromévi száműzetésre ítélik, megszökik. 1909-ben letartóztatják, hatévi száműzetésre ítélik, megszökik. 1910-ben letartóztatják, háromévi száműzetésre ítélik, megszökik. 1912-ben letartóztatják, megszökik. 1913-ban letartóztatják, és Szibériába száműzik.

Dzerzsinszkij. 1877-ben született, tizennyolc éves kora óta párttag. 1897-ben letartóztatják, háromévi száműzetésre ítélik, megszökik. 1900-ban letartóztatják, két évet börtönben tölt, ötévi száműzetésre ítélik. Megszökik, emigrál, majd ismét hazatér. 1906-ban letartóztatják, de szabadon bocsátják, 1908-ban letartóztatják, száműzik, megszökik. 1912-ben letartóztatják, háromévi börtönre

ítélik, szabadulása előtt újabb pert indítanak ellene, s újabb hatévi börtönre ítélik.

(MARX ÉS HALTURIN) Plehanov azért ment Svájcba, mert gondolatait csak ott fejthette ki szabadon. Lenin azért választotta az emigrációt, mert csak onnan szervezhette a pártot. Délelőtt ült a könyvtárban – Zürichben, Párizsban vagy Londonban –, írt, gondolkodott, olvasott – s délután és éjjel levelek százait küldte és kapta, futárokkal tanácskozott, csempészutakat szervezett, megtanulta a titkosírást, nyomda és papír után szaladgált, összeköttetést keresett az otthoni vezetőkkel. A vezetőket száműzték, az összekötőket letartóztatták, a szervezeteket fölszámolták, a titkosírást megfejtették, a csempészeket elfogták, az illegális irodalmat megsemmisítették – és Lenin kezdte elölről.

Kremlbeli dolgozószobájában két portré volt: Marxé és Halturiné, a narodnyik terroristáé, aki csak egy célt ismert, hogy megölje a cárt, s ott végezte, ahol annyi társa, az akasztófán.

Két mestere volt Leninnek, a világtörténelem legracionálisabb gondolkodója s egy megszállott terrorista? Aligha. Dosztojevszkij hite, hogy az emberiséget meg lehet váltani, a narodnyikok féktelen tettvágya, a terroristák önfeláldozása egy-egy vetülete az orosz valóságnak. Leninben mindez egyesült. S azáltal, hogy egyesült, meg is változott. Nem abban hitt, amiben Dosztojevszkij, nem úgy cselekedett, mint a narodnyikok. Tanulni mindent Marxtól tanult. Az ő elméletéből nőtt ki világképe, tőle tanulta a feltétlen hitet a társadalom törvényszerűségeiben, tőle, hogy az osztályok harcára, ne egyének küzdelmére építsen, hogy a világot nem az akarat, hanem az érdek mozgatja.

Marxtól tanulta azt is, hogy nem elég felismerni az igazságot, meg is kell valósítani. Hogy a gondolkodás célja a világ megváltoztatása. Túlszárnyalta ebben mesterét? Más feladatot kapott a korától. Marx az elméleté-

vel változtatta meg a világot, Lenin azzal, hogy gyakorlattá változtatta az elméletet.

„Fiam, fakó minden teória, s a lét aranyló fája zöld": Mefisztó mondja ezt a *Faust*-ban, s Lenin gyakran idézte. Nem azért volt a gyakorlat embere, mert kivette a részét a szervezés apró munkájából is. Hanem mert minden gondolatának egyetlen kiindulópontja volt: a gyakorlat. Az elmélet csak annyiban érdekelte, amennyiben összefüggött a gyakorlattal; nem általános kérdésekre keresett választ, hanem konkrét problémák megoldására. Ezért, hogy gondolatainak legpontosabb tükröződése a politikája.

A narodnyikok az orosz valóságban gyökereztek; Plehanov és a mensevikek a marxi elméletben. Lenin, amikor választ keresett a kérdésre, mit kell tenni a forradalom érdekében, a valóságra éppúgy figyelt, mint a valóság megváltoztatásának elméletére. A marxi teória Oroszországra is érvényes volt, nemcsak Európára. De Oroszország mégis más volt, mint Európa. Másként más, mint a narodnyikok képzelték, s másként ugyanolyan, mint Plehanovék gondolták. Hogy ezt a „másként"-et felismerte: ezért lett Lenin az orosz forradalom vezére.

(EGY KÉRELEM I) A petíció, melyet Pétervár lakosai 1905. január 9-én akartak átadni a cárnak:

„Felség!

Mi, Szentpétervár városának munkásai és minden társadalmi rendhez tartozó lakosai, feleségünkkel és gyermekeinkkel és gyámoltalan öreg szülőinkkel együtt eljöttünk hozzád, Felséges Urunk, igazságot és oltalmat keresve. Elszegényedtünk, elnyomnak minket, erőinket meghaladó munkával terhelnek meg, mindenki szidalmaz bennünket, nem ismernek el embernek, úgy bánnak velünk, mint rabszolgákkal, akiknek keserű sorsukat tűrniük és hallgatniuk kell. Mi tűrtük is, de egyre mélyebbre taszítanak bennünket a szegénység, a jogtalanság és a tudatlanság szakadékába, fojtogat bennünket a zsarnokság és az

önkény, és fuldokolva levegő után kapkodunk. Nincs már több erőnk, Felség. Türelmünk végéhez értünk. Elkövetkezett számunkra az a borzasztó pillanat, amikor jobb meghalni, semmint tovább szenvedni az elviselhetetlen kínokat...

Felség! Vajon összefér-e mindez Isten törvényeivel, akinek kegyelméből uralkodsz? És vajon lehet-e élni ilyen törvények mellett? Nem jobb-e meghalni – meghalni valamennyiünknek, egész Oroszország dolgozóinak? Éljenek és élvezzék az életet a kapitalisták – a munkásosztály kizsákmányolói és a hivatalnokok – a kincstári sikkasztók s az orosz nép kirablói. Íme, ez vár reánk, Felség, és ez hozott el bennünket palotád falaihoz. Végső menekvésünket itt keressük. Ne tagadd meg segítségedet a te népedtől, emeld ki a jogtalanság, a nyomor és a tudatlanság sírgödréből, tedd számára lehetővé, hogy maga döntsön sorsa felett, vedd le róla azt az elviselhetetlen jármot, amelyet a hivatalnokok raktak rá. Rombold le a falat, amely közötted és a nép között áll, és kormányozza e nép veled együtt az országot. Hiszen te a nép hasznára állíttattál magas polcodra, de ezt a hasznot a hivatalnokok kiragadják a kezünkből, nem élvezzük, nekünk csak keserűségben és megaláztatásban van részünk. Hallgasd meg harag nélkül, figyelmesen kéréseinket, nem rosszat, hanem jót akarunk velük, és nemcsak magunknak, hanem neked is, Felséges Urunk. Nem az orcátlanság beszél belőlünk, hanem az a meggyőződésünk, hogy ki kell kerülni a mindenki számára elviselhetetlen helyzetből. Oroszország túlságosan nagy, szükségei túlságosan sokfélék és számosak, hogy egyedül a hivatalnokok el tudnák kormányozni. Népképviseletre van szükség. Arra van szükség, hogy maga a nép segítsen magán, és kormányozza magát. Hiszen csak ő ismeri valójában a maga igazi bajait. Ne utasítsd el segítségét, fogadd el, és parancsold meg haladéktalanul, hogy azonnal hívják össze az orosz föld képviselőit minden osztályból, minden társadalmi rendből, a munkások képviselőit is. Legyen ott kapitalista

is, munkás is, hivatalnok is, pap is, orvos is, tanító is – és kivétel nélkül mindenki maga válassza meg képviselőjét. Legyen minden ember egyenlő és szabad választójoga gyakorlása közben – ebből a célból parancsold meg, hogy az Alkotmányozó Gyűlésbe a választásokat az általános, titkos és egyenlő szavazati rendszer alapján tartsák meg.

Ez a mi legfőbb kérésünk, ezen fordul meg, erre épül minden, ez a legjobb és egyetlen gyógyír sajgó sebeinkre, nélküle ezek a sebek még erősebben fognak vérezni, és hamarosan sírba visznek minket.

De egyetlen rendszabály mégsem orvosolhatja valamennyi bajunkat. Szükség van másokra is, és mi mint atyánknak, neked, urunknak, őszintén és nyíltan beszélünk róla . . .*

Íme, Felség, ezek a mi fő bajaink, amellyekkel eljöttünk hozzád; csak, ha ezek orvoslásra találnak, szabadulhat ki hazánk a szolgaságból és nyomorból, és indulhat virágzásnak, és csak akkor szervezkedhetnek a munkások, hogy megvédjék érdekeiket a kapitalisták pimasz kizsákmányolásától és a népet kirabló és elnyomó hivatalnok kormánytól. Parancsold meg, hogy teljesítsék őket, és esküdj meg erre, és boldoggá és dicsővé teszed Oroszországot, és örök időkre bevésed nevedet szívünkbe és utódaink szívébe, de ha nem parancsolod meg, és nem hallgatod meg könyörgésünket, meghalunk itt, ezen a téren, palotád előtt. Innen már nincs hová mennünk, és nincs is miért. Számunkra csak két út van: egyik szabadsághoz és boldogsághoz vezet, a másik a sírba . . .

Szolgáljon életünk kiengesztelő áldozatul a sokat szenvedett Oroszországért. Nem fáj nekünk ez az áldozat, szívesen meghozzuk.

Georgij Gapon lelkész,
Ivan Vaszimov munkás"

* Itt következik a szükséges rendszabályok felsorolása.

(EGY KÉRELEM II) Kérelem? Inkább könyörgés. Imádság. A végső kétségbeesésben borulnak le így a hívők az oltár előtt, minden erejüket könyörgéssé fokozva, hogy hallgassa meg szavukat az Úr, és segítsen rajtuk. 1905. január 9-én százötvenezer ember vonult a Téli Palota elé, hogy leboruljon a cár lábához, hogy a cár meghallgassa a szavukat, és segítsen rajtuk. A tömeg templomi zászlókat, ikonokat, a cár arcképeit vitte, egyházi énekeket, hazafias dalokat, a cári himnuszt énekelte. A menet élén Georgij Gapon haladt, papi ruhában, kezében keresztet szorongatva.

A cár nem olvasta a petíciót; nem is volt Péterváron. Tábornokai sem olvasták; mielőtt Gapon tolmácsolhatta volna a tömeg alázatos könyörgését, eldördült a sortűz: több ezer ember maradt holtan és sebesülten a Téli Palota körüli utcákon.

A tűzparancsot automatikusan adták ki: a tömegre lőni kell, bármit kér vagy követel. Ha olvasták volna a petíciót, akkor még inkább lövetniük kellett volna. Hisz az alázatos könyörgés lényege nem kevesebb volt, mint az önkényuralom megszüntetésének követelése. Íme, a petícióban fölsorolt szükséges rendszabályok: szabad választások, alkotmány, szólás-, sajtó- és lelkiismereti szabadság, a politikai foglyok szabadon bocsátása, munkásképviseletek, nyolcórás munkanap, béremelés, általános ingyenes népoktatás.

Ésszerű és okos rendszabályok. De nemcsak a népre lövő kozákoknak, a százezres tömegnek sem volt fogalma, mi van a petícióban; a nép nem akart mást, mint leborulni a cár lába elé, és esdekelni hozzá, ahogy Istenhez könyörögtek, hogy ne vegye el szeretteiket, adjon esőt, fékezze meg a tűzvészt, a járványt, az árvizet. És ezt akarták az ésszerű rendszabályokat követelő petíció szerzői is. Hogyan hihették, hogy ha alázatukat és hűségüket bizonygatják, ha a nép és a haza üdvére hivatkoznak, a cáristen meghallgatja őket, és csodát tesz: szabadságot és

kenyeret ad a népnek, megszünteti az önkényt, megteremti a földi paradicsomot?

Ésszerű követelések és csodaváró hit: ez Oroszország? A népeknek is van gyermekkoruk; amíg rabságban tartják őket, naivak és hiszékenyek, mert nem tudják, hogyan valósíthatják meg vágyaikat. Ezért is hisznek a csodákban. De minden nép, melynek történelme van – vagyis megismerte a cselekvést, s a cselekvés révén a gondolkodást –, előbb-utóbb ráeszmél, hogy csodák nincsenek. És ekkor lesz végképp felnőtt.

(GAPON PÓPA) Gapon pópa, akinek a neve összenőtt az 1905-ös forradalommal, harminckét éves volt, amikor a tömeget a Téli Palotához vezette. Ukrán parasztcsaládból származott, s mint a legtöbb értelmes parasztgyereknek, egyetlen útja volt, hogy kiemelkedjék falujából: a papság. Fiatal korában Tolsztojért rajongott; később azt mesélte: „Egy időben kételyek kezdtek marcangolni, megingott bennem a hit. Egészen belebetegedtem, s elutaztam a Krímbe. Élt ott akkoriban egy szent életű öreg. Elmentem hozzá, hogy megszilárdítsa bennem a hitet. Amikor először láttam, egy pataknál, sok ember előtt misét mondott. A patakban látható gödörről azt mesélik, hogy Szent György lovának lába nyoma. Ez persze ostobaság. De, gondolom, nem is ez a lényeg, hanem a hit. A mise után odamegyek az öreghez, hogy áldását kérjem, ő leveszi a miseruhát, és így szól: »Tudja, árultunk itt szentelt gyertyákat, szépen kerestünk vele!« Nesze neked hit! Mire hazaértem, nem voltam se holt, se eleven. Volt akkoriban egy barátom, Verescsagin, a festő, aki egyre unszolt: »Dobd el a papi ruhát!« Gondolkodni kezdtem, szüleimet most mindenki tiszteli a faluban, apám elöljáró, mindenki becsüli, úgy meg a szemére vetnék: a te fiad – kiugrott pap! Nem vetettem le a reverendát."

Pétervárra került, fogházlelkész lett. A tettvágy fűtötte, s Tolsztoj eszméi is sarkallták: meg akarta váltani

Oroszországot. Az idő is kedvezett neki, a munkások egyre elégedetlenebbek lettek, egyre többet fenyegetőztek. Amikor Gapon fölajánlotta szolgálatait a titkosrendőrségnek, hogy munkásegyesületet szervez „a szabad idő józan és ésszerű eltöltésére, az orosz nemzeti öntudat megerősítésére" – ahogy a Gapon-féle Orosz Gyári Munkások Gyülekezetének alapszabályában áll – kapva-kaptak az ajánlaton. A Gyülekezetnek 1904-ben már kilenczezer tagja volt.

A rendőrség saját csapdájába esett: a Gapon-szervezet nemhogy lecsillapította volna a munkásokat, a hangadók gyülekezőhelye lett. Magát Gapont is elragadta az egyre növekvő forradalmi hullám, s amikor 1905 januárjában Péterváron a munkáselbocsátások miatt sztrájk tört ki, habozva bár, de a tüntetők élére állt.

A Véres Vasárnap után a szociálforradalmároknak sikerült Gapont kicsempészniük az országból. Svájcba ment, s úgy érezte, rajta a világ szeme. A világlapok vagyonokat fizettek a cikkeiért, nők és férfiak rajongtak érte. Gapon azt hitte, egy csapásra ő lesz valamennyi orosz forradalmi szervezet vezetője. Nagyon kiábrándult, amikor ebből semmi sem lett. „Ne hallgasson, bátyuska, a hízelkedőkre – mondta neki Lenin, akit nagyon érdekelt ez a botcsinálta forradalmár, aki százezreket tudott megmozgatni –, tanuljon, mert különben ott találja magát, ni" – és az asztal alá mutatott. Gapon megpróbálta elolvasni Plehanov műveit, ahogy Lenin ajánlotta, de a betűkkel nem tudott mit kezdeni, az elmélet nem érdekelte. Levetette papi ruháját, elegánsan öltözködött, különösen a tarka nyakkendőket kedvelte, gyakran látták női társaságban. Forradalmi vezérnek készült: reggel lovagolt, délben célba lőtt, délután a bombakészítést gyakorolta. Amikor októberben a cár engedményekre kényszerült, visszatért Oroszországba, s ismét kapcsolatot keresett a kormánnyal. 1906-ban a szociálforradalmárok mint árulót fölakasztották. Hóhéra ugyanaz a Rutenberg volt, aki kimentette a Téli Palota előtti mészárlásból.

Pap és világfi, rendőrügynök és forradalmár, az erőszakot megtagadó Tolsztoj tanítványa s a terroristák barátja: ez volt Gapon. Gyűlölte az önkényt, de hitt a cárban, félte Istent, de nem eléggé, hogy csak neki áldozza az életét, a népet akarta megváltani, de a maga jólétéről sem tudott lemondani. Hős is lehetett volna, de áruló lett, mert nem tudott választani, melyik urat szolgálja. Sorsában mintha összesűrűsödött volna mindaz az ellentmondás, ami Oroszországot feszítette. Hisz a jellem nemcsak adottság: a lehetőségek tükre is. Azt tudta, amit a tömeg, melyet a Téli Palotához vezetett: hogy az életen változtatni kell. Hogy hogyan, arról neki sem volt fogalma. Nem azért nem tudott dönteni, mert jellemtelen volt, hanem mert túlságosan mélyen gyökerezett az ellentmondásos valóságban, s nem ő lett úrrá az ellentmondásokon, hanem azok uralkodtak rajta.

(EGY KIÁLTVÁNY) Az Oroszországi Szociáldemokrata Munkáspárt Moszkvai Bizottságának 1905. október 11-e és 14-e között kelt röpirata:

„Testvérek! Sztrájkoló munkások vérétől pirosak Moszkva utcái. Hulljon ez a mártírvér tüzes cseppekként minden moszkvai munkás lelkébe, és gyújtsa őket hatalmas haragra és szent gyűlöletre az átkozott hóhérokkal szemben . . . Egyetlen munkáskéz se érintsen munkapadot vagy gépet, egyetlen gyárkémény se kezdjen füstölni, amíg testvéreink kiontott véréért bosszút nem állunk! Fegyvertelenül, védtelenül gyűltek össze a gyárudvarokon, az utcákon, a körutakon, és a cári hóhérok bandái rájuk támadtak, ütötték-verték, lovuk lába alá taposták, lőtték, gúnyolták, tépték-szaggatták őket . . .

Nincs már erőnk tovább tűrni. Talpra, elvtársak! Hagyjátok abba a munkát, ragadjatok fegyvert, ki amit tud. Üssétek a gazembereket, akik ütnek titeket, ütik testvéreiteket, lőjétek azokat, akik rátok lőnek, és irtsátok ki valamennyiüket irgalmat, könyörületet és szánalmat nem ismerve. Értsék meg végre a kapitalisták és a kormány,

hogy mi nem megfélemlített, némán tűrő állatok vagyunk, akikkel azt tehetik, ami nekik tetszik – ébredjenek tudatára a proletártömegek erejének, ébredjenek tudatára és rettegjenek. Sztrájkoljatok, elvtársak! Hagyjuk ott valamennyien az összes gyárat, üzemet, irodát, lóvasutat, vasutat, hagyjunk abba minden munkát, minden foglalkozást, bénuljon meg és némuljon el az egész burzsoá élet az elesett proletárok sírhantjai felett.

Le az önkényuralommal!

Éljen a sztrájk!

Éljen a meggyötört nép fegyveres felkelése!"

„Nincs már több erőnk, Felség. Türelmünk végéhez értünk. Elkövetkezett számunkra a borzasztó pillanat, amikor jobb meghalni, semmint tovább szenvedni az elviselhetetlen kínokat" – így hangzott a Gapon-féle petíció. „Nincs már erőnk tovább tűrni. Talpra, elvtársak!" – hirdette a szociáldemokraták röplapja. Fél év alatt megváltozott Oroszország. A Téli Palota előtti sortűz nemcsak ezreket kaszált le, százezreknek nyitotta ki a szemét. A tüntetők nem lobogtattak már templomi zászlókat, nem énekeltek szent énekeket; nem akartak többé alázatosan a cár lába elé borulni, farkasszemet néztek vele. A hit a cár-istenben, aki csodát tehet, egy csapásra semmivé lett. Nem akartak már meghalni, ha nem következik be a csoda, hanem harcolni akartak, mert nem hittek többé csodákban.

A nemzet a középkorból a huszadik századba lépett. S ösztönösen a huszadik század leghatalmasabb fegyveréhez nyúlt: a tömegsztrájkhoz. Októberben megbénult Oroszország. Nem jártak a vonatok, nem dolgoztak a gyárak, nem működött a posta, nem volt tanítás, bezártak az üzletek, még ítéletet sem lehetett mondani, mert az ügyvédek és az esküdtek is sztrájkoltak.

Ezreket le lehet mészárolni, milliókat lehetetlen. A cár kénytelen volt engedni; az októberi kiáltványban megígérte a szabadságjogokat, a törvényhozási joggal fölruhá-

zott parlament, a Duma megválasztását. A forradalom elérte céljait.

(A BUKOTT FORRADALOM I) De mi volt a forradalom célja? A parasztok földet akartak; öltek, raboltak, gyújtogattak: minden falu a maga szakállára. A munkások nemcsak több bért és rövidebb munkaidőt követeltek, hanem a cárizmus megbuktatását; nemcsak sztrájkoltak és tüntettek, Moszkvában fegyveres felkelést robbantottak ki. A polgárság alkotmányt és szabadságjogokat akart: részt a hatalomból, beleszólást az ország vezetésébe.

Danton, Marat, Robespierre nem Oroszországban született. A hivatalnokok, adóvégrehajtók, gyárosok nem sansculotte-ok: nem szedik fel az utcaköveket, nem romolják le a Bastille-t, nem hurcolják vesztőhelyre a királyt. Az orosz polgárság tragédiája, hogy nem tudta megvívni a maga forradalmát; másfél évtized múlva keserves árat fizetett ezért. Helyzete óvatosságra intette; tudta, hogy gyenge, egyedül képtelen hatalomra kerülni, szövetségest kell keresnie. És szövetségesül inkább a cárt választotta, mint a nincsteleneket.

A gyárosok, akik nemegyszer bért fizettek munkásaiknak, hogy sztrájkoljanak és tüntessenek, a cári ígéret hatására ellenük fordultak. S a cár, aki az egész országgal nem tudott elbánni, ellenfelei megoszlása után fölülkerekedett. A sztrájkhullám leapadt, a forradalom szívét, a pétervári Szovjetet, letartóztatták, a baloldali újságokat betiltották, a moszkvai felkelést leverték.

Ha II. Miklós jó politikus, megegyezik a polgársággal. De amint lélegzethez jutott, visszavonta minden ígéretét, s a parlament ellen fordult. A Duma földreformot, amnesztiát, felelős kormányt követelt: a cár föloszlatta. A második Dumában az ellenzék még nagyobb többséget kapott: azt is föloszlatta. Új választási rendszert dolgoztak ki, melynek alapján a földbirtokosok 51%-át, a polgárság 24%-át, a parasztok 23%-át, a munkások 2%-át választhatták meg a képviselőknek. Ezzel létrejött a meg-

követelt fejbólintó kormánypárti többség, s a Duma elvesztette jelentőségét. Oroszországban önkényuralom volt, és az is maradt. S a győztesek kitombolták magukat: olyan terrorhullám söpört végig az országon, amilyenre alig volt példa az orosz történelemben.

Keserves törvény, hogy a győzelem a kudarcok sorozatából születik. Minden bukott forradalom iskolája az elkövetkezőnek; tízezrek halála s milliók nyomorúsága az iskolapénz. De a bukás nemcsak a félelmet, a gyűlöletet is növeli. A levert tömeg behúzhatja a nyakát, eldobálhatja fegyverét, újra meggörbítheti a gerincét, mert élni akar, de nem felejthet. A forradalom az emberiség legnagyobb mámora; aki egyszer belekóstolt, nem felejti el az ízét. S az emberek, akik néhány hónapig egyenes gerinccel élhettek, nem mondanak le arról, hogy egyszer végképp kiegyenesedjenek.

(A BUKOTT FORRADALOM II) Tolsztoj *Nem tudok hallgatni!* című röpiratából:

„»Hét halálos ítélet: kettő Pétervárott, egy Moszkvában, kettő Penzában, kettő Rigában. Négy kivégzés: kettő Serzonban, egy Vilnában, egy Ogyesszában.«

Ez minden újságban olvasható. És nem hetek, hónapok vagy egy év óta, hanem évek óta! . . .

Kezembe veszem a mai újságot.

A mai, május 9-i hírek rettenetesek. Íme egy apróság: »Serzonban, a Streblickij-mezőn ma húsz parasztot fölakasztottak, mert az erzsébetvárosi járásban egy földesúr birtokán rablást követtek el.« Az újságok azóta megírták, hogy nem húsz parasztot akasztottak föl, csak tizenkettőt. A helyreigazításnak örülök, nemcsak azért, mert nyolc emberrel kevesebbet gyilkoltak meg, de azért is, mert ez az eset engem arra bírt, hogy kifejezzem azon gondolataimat, melyektől már rég nem tudok szabadulni . . .

Az egészben az a legborzasztóbb, hogy a sok embertelenség és gyilkosság, amellett, hogy az áldozatot és családját sújtja, még sokkal nagyobb veszélyt hoz a népre,

mert pusztító tűzvésznél gyorsabban terjed el a nép minden rétegében az erkölcsi métely. Különösen az egyszerű munkásosztályt teszik tönkre, mert ez a gaztett százszorosan fölülmúlja mindazt, amit közönséges tolvajok, rablók és minden rendű forradalmárok eddig elkövettek vagy el fognak követni, mivel a szükséges, a jó és a kikerülhetetlen jelzők mellett követik el; mivel intézmények hajtják végre, amelyek eddig a nép tudatában igazságosságukkal szerepeltek, sőt, mi több, a vallásos jámborsággal voltak szétválaszthatatlanul összekötve; mivel a szenátus, a Duma, az egyház és a cár, nemcsak elnézik, hanem még elő is segítik . . .

Ők azt mondják, hogy mindezt a borzalmat a béke és a rend helyreállítása érdekében teszik . . . Azt mondják, csak ily módon képesek a népet megnyugtatni és a forradalmat elnyomni. Ez azonban nyilvánvaló hazugság . . . A népet nem lehet megnyugtatni, ha asszonyokat és gyermekeket kínoznak, száműznek, bebörtönöznek és felakasztanak! . . .

Ők azt mondják: »Nem mi kezdtük, hanem a forradalmárok, és a forradalmárok rettenetes bűneit csakis a kormányzat szigorú rendszabályaival (így nevezik saját bűnüket) tudjuk elnyomni.«

Ha ti nem lennétek, ők se lennének, és ha ti erőszakkal akarjátok őket elnyomni, úgy jártok, mint az az ember, aki egész súlyával nekifekszik az ajtónak, amelyik vele szemben nyílik.

Ha pedig van köztetek különbség, az bizonyára az ő javukra szolgál . . .

Tudom, hogy az ember csak ember, hogy mindnyájan gyengék vagyunk, hogy mindnyájan tévedünk, egyikünk a másik felett nem ítélkezhet. Sokáig küzdöttem az érzés ellen, ami ezen rettenetes gaztettek elkövetőivel szemben ébredt bennem, és ami annál erősebb volt, minél magasabb polcon láttam őket, most azonban nem tudok és nem akarok tovább harcolni ezen érzésem ellen . . .

Mert minden, ami most Oroszországban történik, az

egyetemes boldogság nevében megy végbe, az orosz nép nyugalma és védelme nevében. Ha pedig ez így van, az én érdekemben is, aki szintén Oroszországban élek. Engem is érint tehát a nép nyomora, mivel a legtermészetesebb jogától van megfosztva – attól a jogtól, hogy használhassa a földet, melyen született. Értem hagyja el félmillió ember az egészséges földművelő életet, értem öltözik egyenruhába, és értem tanul meg gyilkolni; értem van a hamis, úgynevezett vallásosság, melynek legfőbb kötelessége a kereszténységet meghamisítani és elrejteni; értem száműznek embereket egyik helységből a másikba; értem tévelyeg Oroszországban száz és ezer éhes munkás; értem halnak meg százan és ezren tífuszban és skorbutban a várak és börtönök sötét odúiban, melyek szűkek ilyen tömeg számára. Értem szenvednek a száműzöttek, a foglyok és felakasztottak szülei és asszonyai. Értem vannak a kémek és gyanúsítások; értem vannak a gyilkoló rendőrök, akik ezért díjat kapnak. Értem dobják közös sírba az agyonlövöttek tucatjait és százait; értem végzik a hóhérok rettenetes munkájukat, akiket először nagy fáradsággal sem lehetett felhajtani, de akiknek undora később mindinkább csökkent. Értem állnak az akasztófák, a megszappanozott hurokkal, melyeken asszonyok, gyermekek és parasztok függenek; értem gyűlölik egymást az emberek olyan rettenetesen . . .

Nem tudok tovább így élni. Én legalább nem tudok és nem is fogok így élni.

Azért írom mindezt, s amennyire csak lehet, nemcsak Oroszországban, hanem külföldön is elterjesztem, hogy vagy ezen embertelen tettek szűnjenek meg, vagy pedig nekem ne legyen semmi közöm mindehhez, amit úgy érhetek el, hogy vagy bezárnak, s akkor nyugodt lehetek, hogy mindez a borzalom nem értem történik, vagy ami még jobb volna (olyan jó, hogy efféle szerencséről álmodni sem merek), ha engem is, mint azt a húsz vagy tizenkét parasztot, halotti ingbe bújtatnának, és lábam alól ki-

rántanák a padot, hogy saját súlyom folytán szorítsa össze a beszappanozott hurok öreg torkomat."

(AZ EGYENLŐTLEN KÜZDELEM I) 1911-ben egy francia vicclapban hirdetés jelent meg: jelentős jutalmat kínáltak annak, aki Leninen, Zinovjeven és Kamenyeven kívül még egy bolsevikot ismer.

A forradalmat megelőző évtizedben kétszer is úgy látszott, hogy a Lenin által gondosan fölépített szervezet megsemmisül. Az 1905-ös forradalom bukását követő terror és kiábrándultság megtizedelte a mozgalmat. A szakszervezeti tagok száma 1907-től 1909-ig kétszáznegyvenötezerről tizenháromezerre csökkent; amíg 1905-ben hárommillió munkás sztrájkolt, 1911-ben csak nyolcezer; 1907-ben mintegy százötvenezer szociáldemokrata párttag volt, 1910-ben legfeljebb néhány ezer. Pétervárott a párttnak 1907-ben nyolcezer tagja volt, 1908-ban már csak háromezer, Ivanovo-Voznyeszenszkben egy év alatt kétezerről hatszázra, Jekatyerinburgban ezerről kétszázötvenre csökkent a párttagok száma. A moszkvai szervezet 1910-ben megszűnt. A vezetők között elkeseredett harc dúlt, a Központi Bizottság évekig nem ült össze, 1907-től a forradalomig nem tudták összehívni a pártkongresszust.

A terrorhullámot követő enyhülés néhány éve alatt ismét megélénkült a mozgalom; 1912-ben már ötszázötvenezer munkás vett részt politikai sztrájkban, 1914 első felében, a háború kitöréséig, több mint egymillió. Az 1912-ben megjelenő *Pravdá*-t, a bolsevikok központi lapját, 40 000 példányban nyomták. „Ha az elmúlt két évben megerősödött a munkásmozgalom – olvassuk a cári titkosrendőrség főnökének 1913-ban kelt jelentésében –, az elsősorban Leninnek és követőinek köszönhető, akik mindig közvetlen kapcsolatban voltak a munkássággal, s elsőként hirdettek egyértelműen forradalmi jelszavakat... Ma minden városban van bolsevik kör, sejt vagy szervezet. Csaknem minden ipari központtal helyreállították a rendszeres levélváltást és érintkezést. A Központi Bizott-

ság meglehetősen tervszerűen dolgozik, s egészen Lenin kezében van."

Ezt a fejlődést törte derékba a világháború. A párttagokat szétszórták, kit a frontra, kit Szibériába. 1916 végén a négyszázötvenezer petrográdi munkásból legfeljebb kétezer tagja volt a pártnak, Moszkvában négyszáz, Kijevben kétszáz, az egész Urál-vidéken kilencszáz, Harkovban százhúsz, Szaratovban nyolcvan. A még működő pártszervezetek tele voltak kémekkel; rendőrügynök volt a moszkvai szervezet vezetője, a Petrográdi Bizottság hét tagja közül három, s Malinovszkij Duma-képviselő, a Központi Bizottság tagja is. A Központi Bizottság Orosz Irodája a háború kitörését követő nagy tisztogatások után tizennyolc hónapig nem dolgozott, a Petrográdi Bizottságot harmincszor kellett újraszervezni, a moszkvai szervezet újjászervezése többször is csődöt mondott. Az Oroszországban élő vezetőket, még a bolsevik Duma-képviselőket is, száműzték. „Magamról annyit – írta Lenin 1916-ban Sljapnyikovnak –, hogy keresetre van szükségem. Különben egyszerűen éhen pusztulunk!! Pokoli a drágaság, s nincs miből élnünk!"

Ez a maroknyi csoport akart szembeszállni a világ egyik leghatalmasabb uralkodójával, akit sok milliós hadsereg, jól szervezett rendőrség, mindenható hivatalnoki kar védelmezett? Csakhogy a hanyatló osztályok sorsa a görög tragédiákhoz hasonló. Végzetük, hogy minden cselekedetük visszahull rájuk; bármit tesznek, a maguk sírját ássák meg. Szerencsétlen Anti-Midászok: akármihez nyúlnak, abból rossz származik.

Minél jobban megérik egy társadalmi rend a pusztulásra, annál kiszolgáltatottabb. A történelem egyre inkább csak a maga öntörvényeit követi, döntően már nem lehet beleavatkozni a menetébe. A pusztulást elodázhatja vagy siettetheti, de elhárítani többé nem tudja. Ahhoz már nincs ereje, hogy tartós erőszakkal védje meg hatalmát; ha fegyverhez nyúl, csak az elnyomottak gyűlöletét növeli. Végül mégis engedményekre kényszerül, de mert az

alapvető ellentétet már csak a forradalom szüntetheti meg, egyetlen jelentős ellentmondást sem tud megoldani. S a látszat- és félmegoldások sorozata csak tovább fokozza az ellentmondásokat.

Mi mindent megpróbált a cári rendszer, hogy elkerülje végzetét! Igyekezett lépést tartani a követelményekkel: fölszabadította a jobbágyokat, ipart teremtet, 1905 után megszüntette a faluközösséget, létrehozta a Dumát. Az eredmény: a parasztok nyomora csak növekedett, a munkásság a rendszer legkíméletlenebb ellensége lett, s a döntő pillanatban még a Duma, a tehetetlen látszatparlament is ellene fordult. Igyekezett erőt is mutatni: háborút indított a japánok ellen, hogy levezesse a feszültséget s elejét vegye a forradalomnak, a Véres Vasárnapon százakat mészárolt le, a forradalom bukása után ezreket küldött akasztófára és tízezreket Szibériába. Hasztalan. Minden reformja elkésett és felemás volt, ahogy erőszakot is csak késve és félerővel tudott alkalmazni. Az engedmények éppúgy a forradalmat készítették elő, mint a terror. A görögök nem jártak messze az igazságtól: ha a hős helyébe behelyettesítünk egy uralkodó osztályt, s a végzetet társadalmi törvénynek nevezzük, a képlet egyezik. Csak az a különbség, hogy egy társadalmi rend bukásakor nem hős pusztul el; minden osztály ostobán és szégyenletesen távozik a történelemből. Bukása nem tragédia, sokkal inkább tragikomédia.

(RASZPUTYIN) „A sztarec az az ember, aki lelkedet, akaratodat a maga lelkébe, a maga akaratába olvasztja – írja Dosztojevszkij. – Ha sztarecet választasz, lemondasz akaratodról, és teljes engedelmességgel, teljes önmegtagadással átengeded neki. Ezt a próbatételt, ezt a szörnyű életiskolát önként vállalja, aki erre ítéli magát abban a reményben, hogy a hosszú megpróbáltatás után legyőzi önmagát, olyannyira felülkerekedik magán, hogy haláláig tartó engedelmessége árán végre eléri a tökéletes szabadságot, vagyis megszabadul önmagától."

Minél elviselhetetlenebb az élet, annál inkább vágynak az emberek a megváltásra. De amíg az egyik a világot akarja megváltoztatni, hogy megszűnjék a szenvedés, a másik önmagától igyekszik menekülni. A forradalmárok s a misztikus hitben menedéket keresők egy tőről születtek: a reménytelen orosz életből.

Sztarec sok volt Oroszországban; nemcsak írástudatlan parasztok, nagyhercegek, tábornokok, egyetemi tanárok kerestek a megnyugvást a szent embereknél, akik megváltják őket önmaguktól. A legnagyobb hatalmú sztarec Raszputyin volt, a cárné lelkiatyja; ő egész Oroszországot akarta megváltani önmagától.

Szélhámos volt ez a félig analfabéta, ravasz és megszállott parasztpróféta? Tagadhatatlan, hogy rengeteg pénzt fogadott el, s nem törődött vele, ki akarja megvesztegetni és milyen célból. Viszont pénze nagy részét szétosztotta a szegényeknek. Akit egyszer barátjának fogadott, az mindig számíthatott rá és befolyására. Ellenségeit és barátai ellenségeit igyekezett félreállítani, de roppant hatalmát sosem használta föl arra, hogy bárkit is börtönbe zárasson vagy száműzetésbe küldjön, holott csak egy szavába került volna. Paraszt maradt élete végéig, s mindig figyelt a nép bajára; a háborút is azért ellenezte, mert tudta, hogy a nép szenvedi meg. Címre, rangra, politikai szerepre nem vágyott; megelégedett azzal, hogy barátait juttatja a megfelelő posztokra.

Nőügyeiről, vad orgiáiról egész Pétervár suttogott. A titkosrendőrség jelentéseiben, mely minden lépését figyelte, hétről hétre ismétlődtek az ilyen bejegyzések: „Egy idegen asszony jelent meg Raszputyinnál, és ki akarta eszközölni, hogy férjét, aki kórházban fekvő beteg, ne vigyék el Pétervárról. Távozásakor a portásfülkében elmesélte, hogy Raszputyin nagyon különösen fogadta. »Egy lány nyitott ajtót, s bevezetett egy szobába, ahol Raszputyin, akit sosem láttam azelőtt, rövid idő múlva megjelent. Mindjárt rám szólt, hogy vetkőzzem le. Miután teljesítettem kívánságát, és átmentem vele a szomszéd

szobába, alig hallgatta meg kérésemet, folyton csak az arcomat és a keblemet fogdosta, és követelte, hogy csókoljam meg. Aztán írt valamit egy cédulára, de nem adta át, sőt, kijelentette, haragszik rám, és jöjjek el holnap.«"

Raszputyin szatiriázisban, örök kielégíthetetlenségben szenvedett. Érzékisége azonban nemcsak betegség volt, s nem is csupán az emberfeletti energia mohó, sosem csillapítható lobogása. Az egész Oroszországban elterjedt hliszti szekta tanítása szerint az ember nem győzheti le teljesen a testiséget, amíg ki nem irtja magából a fennhéjázás és az önteltség utolsó menedékét, az aszkétizmus és az erény gőgjét. Amikor a szekta egyik szentjét, Radajevet, bíróság elé állították, nyíltan hirdette: „Azok a nők, akik velem vétkeztek, kegyesebben szolgálták az Urat, mint akik ellenálltak. Bennem az Úr jelent meg, felvette a testi formát, s a testben bűnözött, hogy ezáltal megsemmisítse a bűnt. Csak az vezekelhet igazán az Úr előtt, aki a bűnnel megalázza magát."

Nem Raszputyin volt az első csodatevő a cári család környezetében; a fanatikusan vallásos, idegbajos cárné vonzotta magához a csalókat és megszállottakat. Egy lyoni baromorvos, Philippe úr, hat hónapig el tudta hitetni vele, hogy állapotos; Badmajev tibeti mágus ráolvasással gyógyította; Mitya Koljaba epileptikus rohamai közben artikulátlanul üvöltözött, s az üvöltést kísérője, Jegorov sekrestyés, mint Isten szavát tolmácsolta a cárnénak.

Ahogy Raszputyin uralkodott a cárnén, úgy uralkodott a cárné a cáron. A közömbös, akaratgyenge II. Miklóst az uralkodás untatta és fárasztotta, az államügyek sohasem érdekelték igazán. Néhány nappal a forradalom kitörése előtt azt írta a főhadiszállásról a cárnénak: „Szabad időmben megint elkezdek majd dominózni... Itt kipihentethetem a fejem, nincsenek miniszterek, nincsenek terhes kérdések, amiken gondolkodni kell." Naplójában részletesen beszámolt vadászzsákmányairól, sétalovaglásairól, az időjárásról, de a politikai eseményeket alig em-

lítette. Amikor megérkezett a hír, hogy a csuzimai öbölben az egész orosz flotta megsemmisült, a cár éppen teniszezett. Elolvasta a sürgönyt, s megcsóválta a fejét. „Rettenetes szerencsétlenség!" – mondta, s játszott tovább.

Miklós mintaszerű kispolgár volt, de olyan kispolgár, aki a cári trónon ült, s százmillió ember felett volt hatalma. Környezetében csak magához hasonló gyenge és tehetetlen embereket tűrt meg, s azokkal szemben, akik egyeduralmát veszélyeztették, nem ismert kíméletet. Gyengeségét senki sem ismerte úgy, mint a cárné. „Ha én ott lennék, majd segítenék neked – írta egyik levelében. – Az én édes egyetlenemet mindig hajtani kell egy kicsit. Mindig emlékeztetni kell, hogy ő az imperátor, s jogában van azt tenni, ami éppen eszébe jut. Te ezt sosem használtad ki. Holott meg kellene mutatnod, hogy van saját akaratod."

(A CÁRNÉ LEVELEIBŐL) „A parlamentarizmus pedig Oroszország végét jelentené. Fiunk kedvéért sziklaszilárdnak kell lennünk. Ha nem leszünk szilárdak, borzasztó örökséget kap tőlünk. Az ő jelleme olyan, hogy képtelen magát alávetni. Ő maga akar úr lenni, ahogy Oroszországban lenni kell mindaddig, amíg a nép ilyen műveletlen. Philippe és a Barátunk (Raszputyin) ugyanezt a véleményt vallja."

„Én addig tanácsot kérek majd Barátunktól. Hiszen annyiszor nyilvánítja ki egészséges felfogását. Másnak eszébe sem jutna ilyesmi. Ezeket a jó gondolatokat Isten sugallja neki. Majd megírom neked, mit mondott. Ha csak itt van, már nyugodtabbnak érzem magam. Azt állítja, most már sokkal jobban mennek majd a dolgok, mert nem üldözik őt annyira. Mihelyt hevesebben támadják, azonnal rosszra fordul minden."

„Hiszen csak kemény tudnál lenni, kedvesem! Erre most nagy szükség van. Hallaniuk kellene a Te hangodat, és látniuk az elégedetlenséget a szemedben. Ezek

nagyon is hozzászoktak a Te puha, engedékeny jóságodhoz. Némelykor egy halkan kimondott szó elégséges. Most azonban arra van szükség, hogy a hangod tiltakozást és szemrehányást dörögjön, ha a parancsaidat nem hajtják végre, vagy ha a végrehajtásnál lassúságot tanúsítanak. Meg kell tanulniuk, hogy reszkessenek előtted. Emlékszel, édesem, hogy Philippe és Barátunk ugyanezt mondták?"

„Én nem hallgatok az értelmemre, én csak a lelkemre hallgatok. Szeretném, kedvesem, ha Te éppen így cselekednél."

„(Raszputyin) nagyon sajnálja, hogy ezt az offenzívát megkezdtétek, anélkül, hogy őt megkérdeztétek volna. Ő azt tanácsolta volna, hogy várjanak. Állandóan imádkozik és azon gondolkozik, mikor jön az alkalmas pillanat az offenzívára."

„A mi első Barátunk (Philippe) szentképet adott nekem egy kis csengettyűvel. Ez arra való volt, hogy megtudtam, mikor közelednek hozzám rossz emberek. Én megérzem ezt, s még arra is képes vagyok, hogy téged is megóvjalak a rossz emberektől. Nem én akarom ezt, hanem Isten akarta, hogy a Te szegény feleséged a segítőtársad legyen. A mostani Barátunk mondta ezt nekünk, és az első Barátunk is mondotta."

„Kérlek szépen, tedd meg a kedvemért, ne bocsáss el addig egyetlen minisztert sem, amíg én oda nem megyek. Mondd meg Trepovnak, hogy kétnapi gondolkodási időre van szükséged. Aztán majd közöld vele, hogy nem engeded el Protopopovot. Aztán kérlek, add át az élelmiszerellátást Protopopovnak. Ahogy azt már eldöntöttük."

„Csak semmi körülmények között felelős minisztériumot! Most ezzel bolondítják magukat. Majd minden megjavul és nyugodtabb lesz. Csak arra van szükség, hogy a Te kezedet érezzék. Már esztendőkkel ezelőtt megmondták nekem az emberek: »Oroszország szereti a korbácsot.«"

„Gucskovtól meg kellene szabadulni. De hogyan – ez

a kérdés. Hiszen most háborús idők vannak, nem lehetne valamit kitalálni? Valamilyen ürüggyel nem lehetne ezt az embert lecsukatni? Ez az ember anarchiára törekszik, ellene van a dinasztiánknak. Holott a mi dinasztiánk – ezt Barátunk mondotta – Isten különös védelme alatt áll."

„Mennyire szeretném, ha legalább két napra hazajönnél, hogy Barátunk megáldhatna. Ez erőt adna neked. Te bátor és türelmes vagy, de mégiscsak ember. Ha Barátunk megérintené a melledet, az csillapítaná fájdalmadat, s új bölcsességet és energiát sugallna neked."

(AZ EGYENLŐTLEN KÜZDELEM II) Nem a tehetetlen cár, az idegbajos cárné, a megszállott Raszputyin juttatta csődbe az orosz monarchiát. S nem is a forradalmárok buktatták meg. Az állam vezetőinek ostobasága s a forradalmárok kitartó munkája hozzájárult a bukáshoz, de a forradalmat nagyobb erők szülték.

Az egyik oldalon a világ egyik leghatalmasabb birodalma, sokmilliós hadsereggel, rendőrséggel, hivatalnoki karral – a másikon néhány ezer vagy tízezer forradalmár, jó részük börtönben, száműzetésben, emigrációban. Ez volt Oroszország. De a képlet így is érvényes: az egyik oldalon néhány száz tehetségtelen és korrupt politikus, a cárné és Raszputyin kegyencei, néhány tízezer jól táplált rendőr, jól fizetett főtisztviselő, hűséges katonatiszt – a másikon százmillió elkínzott, kizsákmányolt nincstelen, az elkeseredett, elégedetlen ország. Az egyik oldalon ostobaság, babona, a középkor sötétsége – a másikon gyűlölet, önfeláldozás, elszántság. És az igazság.

A bolsevikok szervezeteit hiába verték szét, újra meg újra föltámadtak. Ha a nehéz években sokan el is hagyták a pártot, a mag megmaradt. Emigrációban, illegalitásban, száműzetésben is folytatta a munkát, s amint a nyomás kissé engedett, tízezrek csoportosultak köréje.

Ez a mag volt a kristályosodási pont, melyet nem le-

hetett megsemmisíteni, mert nemcsak néhány ezer forradalmárt jelentett, hanem egy eszmét is.

Nincs igazság és nincs eszme, melyet erőszakkal ne lehetne megsemmisíteni. S nem az eszme szüli a forradalmat, hanem a forradalom érlelődése igazolja és erősíti az eszmét. Az igazság csak akkor ér valamit a hatalom ellen, ha nem csupán logikai vagy erkölcsi képződmény, hanem a kor szükségszerűsége fejeződik ki benne. Akkor viszont erősebb minden hatalomnál, mert erőszakkal nem lehet megsemmisíteni, a hatalom pedig megsemmisül tőle.

A forradalom születése

(A VÁRATLAN FORRADALOM) A jobbágyfelszabadítás a krími háború következménye volt. Az 1905-ös forradalmat a mukdeni és csuzimai vereség előzte meg. 1917-et a világháború.

Miért, hogy Oroszország minden nagy változása a háború jegyében fogant? Igaz, forradalom és háború gyakran édestestvérek; ha a helyzet megérett a robbanásra, a háború a szikra, mely az elégedetlenséget forradalommá lobbantja. A háború fokozza a nép nyomorát s gyengíti a hatalom birtokosait. Százezrek kapnak kezükbe fegyvert, s ezzel hatalmat mások élete fölött; olyanok, akiknek addig legfeljebb az állataik felett volt hatalmuk. A korlátok, melyek születésüknél fogva pontosan megszabták az életüket, egyszerre leomlanak: kiderült, hogy nemcsak úgy lehet élni, ahogy megszokták és megtanulták. A világ kimozdul a sarkaiból, a törvények érvényüket vesztik, legelőször a legszigorúbb, a „ne ölj" – csoda, hogy az emberek rádöbbennek: a törvényeken, a világon változtatni is lehet?

De hogy a februári forradalom a világháborúból született, annak más oka is volt. A tízezer kilométeres hatalmas birodalmat, ahol nem volt vasút, posta, újság, a százmillió írástudatlant csak olyan vihar hozhatta mozgásba, mely gyökerestől felforgatott mindent. Ami semmilyen forradalmi szervezetnek nem sikerülhetett, arra a világháború képes volt: talpra állította és összefogta az orosz parasztságot. Az isten háta mögötti falvakban lakó muzsikok, ez a hatalmas, de szétszórt erő, a lövészárkokban találkoztak, s tömeggé kovácsolódtak.

Még egy halódó rendszer is sokáig elélhet, ha nem kényszerül cselekedni. A cárizmus vesztét az okozta, hogy a háború olyan feladat elé állította, melyet képtelen volt megoldani. A fejletlen orosz ipar nem versenyezhetett a némettel; kevés volt a fegyver, a lőszer, a tüzérség. A csapatok egy részének még puska sem jutott, a katonák arra vártak, hogy bajtársaik elessenek, s megkaphassák fegyverüket. Az utánpótlás akadozott, egyre több mozdony és vasúti kocsi ment tönkre, s nem volt mivel pótolni. Az anyaghiányt a vezérkar emberekkel igyekezett ellensúlyozni; tizenöt millió embert hívtak be, aminek viszont a termés itta meg a levét. A rosszul felfegyverzett csapatok irtózatos veszteségeket szenvedtek; Oroszország mintegy nyolcmillió katonát, közte kétmillió halottat vesztett a háborúban.

1916 végére már nem az erő, csak a tehetetlenség tartotta életben az orosz birodalmat. Egyetlen kis csoporton, a cárné kegyencein kívül nem volt elégedett ember Oroszországban. A tábornokok lázongtak az ostoba hadvezetés, a sorozatos vereségek miatt. A polgárság félt a háború elvesztésétől. Az angolok és a franciák fölismerték a cár tehetetlenségét, s cselekvésre biztatták a liberális ellenzéket, mert attól tartottak, hogy szövetségesük összeomlik. A locsogó Dumának sosem volt akkora szerepe és tekintélye: ismeretlen ügyvédek és professzorok egyszerre úgy érezték, rajtuk az ország szeme, ők felelősek a birodalom sorsáért. A frontkatonák rég kiábrándultak már a hazafias lelkesedésből. A falvakban nem volt, aki megművelje a földeket; asszonyok és gyerekek húzták az ekét. A létfenntartási cikkek ára 120%-kal emelkedett, a munkások bére csak 50%-kal. A háború kitörése után elcsendesedett sztrájkmozgalom fellángolt; 1915-ben félmillió, 1916-ban egymillió, 1917 első két hónapjában hétszázezer ember sztrájkolt. Egyre kevesebb tüzelő és élelmiszer jutott a városoknak, a munkásasszonyok órákig álltak sorban a csikorgó fagyban szénért és kenyérért. S a sorbaállás közösséget teremt: amit egyedül megfogalmazni sem

mertek, csoportba verődve, együtt érezve a közös nyomort, belekiabálták a világba. A tüzelőkereskedések és péküzletek előtt kígyózó sorok voltak a nők Putyilov művei, ahol szolidaritást tanultak, s megerősödtek közös erejükből.

A jelek félreérthetetlenek voltak: a forradalom a küszöbön állt. Mindenki érezte, hogy valami van a levegőben, valamit tenni kellene, de öreg politikusok, gyakorlott ellenzéki rókák, tapasztalt forradalmárok vallották be az események után: álmukban sem jutott az eszükbe, hogy a forradalom hetek, napok, órák kérdése.

A forradalmat a nép indulata s a forradalmárok szervezettsége táplálja, akik a népharagot irányítják. Ha a szervezettség hiányzik, a felkelés elbukik – hacsak az államhatalom nem korhadt el annyira, hogy a legkisebb megmozdulásra összeomlik. Hogy a cárizmus így meggyengüljön, ahhoz a háború kellett, mert a februári forradalmat senki sem szervezte: alighanem a világtörténelem egyetlen nagy spontán forradalma, mely győzedelmeskedett.

De ki is szervezte volna? A bolsevikokat, a hatalom legtudatosabb ellenségeit, megbénította a háború; szervezeteiket szétverték, külföldön élő vezetőikkel alig volt kapcsolatuk. Lenin, Zinovjev, Buharin, Radek, Kollontaj emigrációban volt, Szverdlov, Kamenyev, Sztálin, Rikov, Dzerzsinszkij börtönben vagy száműzetésben. Nem volt sokkal jobb helyzetben a többi baloldali csoport sem: Plehanov, Csernov, Martov, Trockij, Abramovics külföldön élt, Dan, Cereteli, Szpiridonova a rács mögött. 1917 januárjában még a háború támogatására alakult Hadiipari Bizottság mensevik tagjait is letartóztatták.

A polgárság addigra már megértette: hogy elkerüljék a katasztrófát s megnyerjék a háborút, el kell távolítani az ostoba és tehetetlen kormányt, sőt, talán a cárt is. A cárt és a kormányt – nem a cárizmust, a monarchiát. Nem forradalomra, legfeljebb palotaforradalomra készültek; apró irányváltozást terveztek, néhány tucat embert akar-

tak kicserélni. Miljukov, Gucskov, Rodzjanko s a többi derék honatya – ügyvédek, gyárosok, földbirtokosok – sokat beszélt a változás szükségszerűségéről, de a beszéden kívül semmit sem tett. Cselekedni csak a szélsőjobboldal cselekedett, melyet ugyancsak kétségbe ejtett a kormány tehetetlensége: két herceg s a nacionalisták vezére megölte Raszputyint, akiben minden baj forrását látták. Képtelenek voltak elhinni, hogy a hatalmas orosz birodalom saját belső ellentmondásai miatt jutott a tönk szélére. Azt hitték, a katasztrofális helyzet oka, hogy Raszputyin elárulja a katonai terveket Németországnak.

Visszapillantva könnyű a folyamatot megállapítani; aki benne él, csak az órákat és a napokat érzékeli. Hogy szerdán megint sztrájkoltak két gyárban, csütörtökön az egyik képviselő élesen támadta a kormányt, pénteken valamelyik munkásnegyedben zúgolódtak az asszonyok. Az összefüggéseket csak az láthatja, aki egy meghatározott cél érdekében maga is formálja az eseményeket. Aki a cselekvés partjára szorul, csak az aznapot látja, a másnapot már nem, hisz nem vesz részt alakításában. A különös vakságnak, hogy senki sem látta, hogy a forradalom a küszöbön áll, ez volt az oka. A forradalmároknak Oroszországban nem volt vezetőjük, aki irányíthatta volna a mozgalmat, s még Petrográdban sem volt ütőképes szervezetük. Nemcsak cselekedni voltak képtelenek, arra is, hogy előrelássák az eseményeket. S abban nem mertek hinni, hogy a cárizmusnak már semmi ereje sincs; elég egyetlen mozdulat, és összeomlik.

(A KEZDET) A forradalom: lobogó zászlók, barikádok, hömpölygő tömeg, sortüzek, rekedt szónokok, jelszavak, üvöltés, harci dalok. Így él a képzeletünkben, noha a történelem nemegyszer rácáfol. Február azonban valóban ilyen volt; a forradalmak minden képzeletbeli díszlete és kelléke megelevenedett.

Február 23-a ugyanolyan nap volt, mint az év bármely napja. Talán csak abban különbözött a többitől, hogy a

rettenetes, negyvenfokos hideg megenyhült, kisütött a nap, az ereszekről csöpögött a hólé. Utólag könnyű megállapítani, hogy azon a napon a húr pattanásig feszült. A rendkívüli hidegben több mint ezer mozdony tönkrement, a síneket befújta a hó, ami még jobban megnehezítette a város ellátását. A Putyilov gyár, Oroszország egyik legnagyobb üzeme, 22-én elbocsátotta munkásait, mert béremelést követeltek: húszezer ember került az utcára. Reggel néhány textilgyárban a munkásnők a Nemzetközi Nőnap tiszteletére sztrájkba léptek, s csatlakozásra szólították föl a vasasokat. A viborgi városrész, Petrográd ipari központjának nagyüzemei leálltak; mintegy kilencvenezer ember sztrájkolt. A nők kiözönlöttek az utcára, a Duma elé vonultak, kenyeret követeltek. Estére elcsendesedett a város.

Ekkor még senki sem gondolt arra, hogy a forradalom elkezdődött. A cár aznap nyugodtan elutazott a főhadiszállásra. Sztrájkot láttak az elmúlt hónapokban Petrográdon eleget, miért épp ez különbözne a többitől? A kormány is nyugodt volt: a fővárosban százhetvenezer katona állomásozott. Egyébként is fölkészültek minden eshetőségre; Habalov tábornok még januárban kidolgozta az esetleges zavargások leverésének tervét. Elsősorban nem a hadseregnyi katonaságra épített, hanem tizenkétezer válogatott rendőrre, csendőrre, kozákra: először a rendőrséget kell bevetni, csak aztán a korbácsos, pikás lovas kozákokat, s legvégső esetben a puskával és gépfegyverrel fölfegyverzett katonaságot. A részletesen kidolgozott terv biztos sikert ígért: nincs az a fegyvertelen tömeg, mely ilyen erővel szembeszállhatna.

Másnap a várakozás ellenére folytatódtak a tüntetések; aznap már kétszázezer ember sztrájkolt. Tudta a tömeg, mit akar? Aligha. Azt tudták, hogy kenyeret akarnak, tüzelőt, emberibb életet. Hogyan kaphatják meg, arról fogalmuk sem volt. De ha az elkeseredett tömeg megmozdul, a célt nézi, nem az oda vezető utat: ezért nem riad meg az akadályoktól. Hisz ha józanul végiggondolják,

aligha vállalkoznak a harcra: hogy mertek volna fegyvertelenül, szervezetlenül, vezetők nélkül szembeszállni az állig fegyverzett rendőrséggel, katonasággal? Emlékeikben és idegeikben még élt a Véres Vasárnap, amikor annyian fizettek az életükkel vakmerőségükért.

De hol volt ekkor már a józanság! S a vér is kevésbé riasztotta őket, mint a megfontolt szemlélő gondolná. Ellenkezőleg, a Véres Vasárnap s annyi más vereség gyümölcse most érett be. Nem volt vezető? De hányan ültek közülük börtönben, hánynak az apja pusztult el száműzetésben, hányan szerveztek sztrájkot, olvastak röpcédulákat, hánynak volt valamikor, valamiféle kapcsolata valamelyik forradalmár csoporttal? Nem volt szervezet? Maga a gyár volt a szervezet, és minden üzemben akadt valaki, aki a menet élére állt. Csak a gyűlölet, az elkeseredés, az éhség vezette őket? A tapasztalat is, önmaguk, apáik, testvéreik tapasztalata. S ami még ennél is erősebb: a nyomorban és harcban fölnőtt osztály tapasztalata. Most kapták meg a kamatokat a bukott mozgalmakba fektetett tőkéjükért; most lett erő addigi kudarcaikból.

Február 24-e, 25-e. Mi történt ezekben a napokban Petrográdon? Forradalom volt? A sztrájk általános lett, az üzletek, az iskolák bezártak, a közlekedés megbénult, az újságok nem jelentek meg. Az utcasarkokon és tereken, szobrok talpazatáról és földszinti ablakokból szónokok harsogtak. A tömeg már nemcsak kenyeret követelt, egyre gyakrabban hangzott föl a jelszó: „Le az önkényuralommal!", „Le a háborúval!" A forradalom akkor kezdődik igazán, amikor az éhes és elkeseredett nép már nemcsak enni akar, hanem szabadságot követel, mert rádöbben, hogy kenyere is csak akkor lesz, ha kiharcolja a szabadságát. A tömegben egyre több vörös zászló jelent meg, a munkásnegyedekben bottal és vasrúddal felfegyverkezve megtámadták a rendőrőrszemeket. És mégis – még mindig nem gondolta senki, hogy Petrográdon forradalom van.

A kormány pontosan betartotta Habalov tervét: előbb

a rendőrséget, majd a lovasságot vetette be; lőni egyelőre nem lőttek. A hatalomnak még kevésbé volt fogalma arról, hogy forradalom van, mint a tüntetőknek. A február 24-i minisztertanács alig foglalkozott az eseményekkel; a cárné másnap azt írta a cárnak: „Ez, ami folyik, a söpredék mozgalma. A suhancok és lányok futkosnak és kiabálnak, hogy nincs kenyerük – egyszerűen azért, hogy zavart keltsenek –, a munkások pedig azért, hogy zavarják a többiek munkáját. Ha jó kemény hideg lenne, bizonyára valamennyien otthon ülnének."

Az uralkodó, ha birodalmában zavargások törnek ki, kettőt tehet: engedményekkel igyekszik lecsillapítani a népet vagy parancsot ad a lázadás elfojtására. II. Miklós annyira biztonságban érezte magát, hogy esze ágában sem volt engedményeket tenni. A tömeg éhes és ideges, tehát tüntet; majd kap kenyeret, s akkor megnyugszik. „Megparancsolom, hogy a fővárosban holnapra vessen véget a zavargásoknak" – táviratozta a cár 25-én Habalovnak.

Habalov tábornok hű alattvaló s korlátolt képességű ember volt: az ilyenkor szokásos receptet alkalmazta. Gyülekezési tilalmat rendelt el; kihirdette: aki 28-ig nem áll munkába, azt a frontra küldik; letartóztatott mintegy száz embert, köztük a bolsevik Petrográdi Bizottság tagjait. És parancsot adott a katonaságnak, hogy fegyverrel kergesse szét a tüntetőket.

Február 26-a vasárnap volt. Petrográd képe egy csapásra megváltozott. A katonaság sortűzzel fogadta a fegyvertelen tüntetőket; csak a Znamenszkaja téren nyolcvan embert mészároltak le. Az egész városban dörögtek a puskák, kelepeltek a gépfegyverek, az utcákon mentőautók szirénáztak. A rendőrök a tetőkről, ablakokból lőtték a tüntetőket. A kormány annyira nyeregben érezte magát, hogy föloszlatta a Dumát.

A tüntetők ennek ellenére sem oszlottak szét. Ha lőttek rájuk, a földre vetették magukat, behúzódtak a kapualjakba, szétszaladtak, de egy másik utcában ismét összegyűltek. Egész Petrográd az utcán volt. Miért vál-

lalták a kockázatot, a halálos veszedelmet, hisz azt sem tudták pontosan, mit akarnak? Amikor a világ fölfordul, az ember képtelen egyedül lenni; társakat keres, el akar vegyülni a többiek közé, mert a magánytól jobban fél, mint a veszedelemtől. Még a legjámborabbak, a legbékésebbek sem maradtak otthon; legalább látni akarták, mi történik. A kíváncsiság is hajtóereje a forradalomnak.

De nemcsak ezért nem maradtak otthon. Ekkor már egyre többen megértették, hogy Petrográdon nem éhségtüntetés van, hanem forradalom. Egyetlen kicsiny, szervezett magja volt a februári eseményeknek: a viborgi bolsevik pártbizottság. Ők sem látták előre, mi lesz; 22-én este még a sztrájk ellen szavaztak, a feszült légkörben féltek az összecsapástól, úgy érezték, még várni kell, a párt nem elég erős, nincs kapcsolatuk a katonákkal. Másnap reggel csak „nehéz szívvel" egyeztek bele a sztrájkba, ahogy egyik vezetőjük írja. Mégis, ez a tucatnyi ember volt az egyetlen szervezett erő a milliós városban, minden este összegyűltek, hogy értékeljék az eseményeket s megbeszéljék a másnapi teendőket, s habozva bár, de minden esetben a sztrájk folytatása mellett döntöttek. A viborgi városrész lényegében már 25-én a munkások kezében volt; az őrszobákat elfoglalták, a rendőröket lefegyverezték, néhányat megöltek. Ha a forradalom spontán, ha nincs az egész várost behálózó szervezet, nincs haditerv, nincs központ, mely a mozgalmat irányítaná, azok a legjobb vezetők, akik együtt élnek a felkelt néppel. A viborgiak mindenkinél jobban ismerték a munkások hangulatát, hisz egy gyárban dolgoztak, egy házban éltek velük. Hogy eleinte mégis határozatlanabbak voltak, mint a munkások, az a forradalom spontán jellegéből adódott: a tömeg indulata nem ismeri a megfontolás gátjait, az érzelmek gyorsabban és szabadabban működnek, mint az értelem. De amint a viborgi vezetők magukhoz tértek meglepetésükből, cselekedni kezdtek. Igaz, jobbára mindenki a maga feje szerint, de mégiscsak dolgoztak: agi-

táltak, szónokoltak, utasításokat adtak, nem engedték elhamvadni a lángra lobbant tüzet.

(A HARC) Kajurovnak, a viborgi pártbizottság tagjának emlékezéséből:

„Sem február 24-én, sem 25-én nem tudtam a pétervári bizottság vagy akárcsak a kerületi bizottság egyetlen tagjával sem beszélni. Így tehát senkivel sem beszélhettem meg a teendőket. Nem is volt rá idő, éreztük, hogy elérkezett a cselekvés pillanata.

Anélkül tehát, hogy bárkivel is megbeszéltem volna, összegyűjtöttem az Erikszon pártsejt néhány tagját, s javasoltam, vegyünk vörös anyagot. Két zászlót készítettünk, a következő felirattal: »Le az önkényuralommal!« és »Le a háborúval!« Az egyiket Mihail Poljakovnak, a másikat Alekszandr fiamnak adtam, s megmondtam nekik, csak akkor bontsák ki a zászlót, ha már nagy tömeg gyűlt össze. Aztán elindultam a Nyevszkij proszpektre, ahol hatalmas tömeg tolongott, s az emlékműnél ismét szónokoltak.

Végre megérkeztek a zászlók. Újra megismétlődtek a kozákrohamok. A zászlókat rövid időre összecsavarták, de amint a kozákok és a dragonyosok áthaladtak a tömegen, megint ott lobogtak a fejek fölött. Az egyik kozák egyszer csak kiragadta a fiam kezéből a zászlót, néhány méterre ellovagolt, fölemelte, letépte a rúdról, s a zsebébe dugta. A fiam a kozák után futott, s kérte, adja vissza a zászlót. A kozák vissza is adta; észrevétlenül kivette a zsebéből, s az úttestre ejtette: valószínűleg, hogy parancsnoka ne vegye észre.

Közben a Znamenszkaja téren, az emlékmű előtt, egyre gyűlt a tömeg. Szónokok beszéltek a néphez. Egy Leszner gyári elvtárssal hallgattuk a beszédeket. Némelyik a Duma támogatására, felelős kormány megalakítására szólította föl a tömeget. Most először jutott eszembe a Duma, hogy valahol, valamiféle »népképviselők« üléseznek, a mi támogatásunkra várnak, és valószínűleg bíznak ben-

ne, hogy támogatni fogjuk őket. Ekkor odadobott szárral lovas rendőrök ugrattak a tömegbe, s ütlegelni kezdték az embereket. A nép a mellékutcákba menekült. Csak néhányan maradtak ott s álltak ellen a rendőröknek. A Leszner gyári elvtárs meg én nem menekültünk el, hanem levettük a sapkánkat, s odamentünk a kozákokhoz: »Kozák testvérek, támogassátok a munkások békés követeléseit. Látjátok, hogy bánnak velünk, éhező munkásokkal. Segítsetek!«

Láttam, hogy a kozákok különös pillantásokat vetnek egymásra. Alighogy továbbmentünk, odavágtattak a verekedőkhöz. Először azt hittem, a rendőrök segítségére sietnek. De amikor a rendőrök megpillantották őket, eliszkoltak, a kozákok pedig üldözték a rendőröket. Hogy aztán mi történt, azt már nem láttam. A pályaudvar bejáratához szaladtam, s láttam, hogy a tömeg vállára emel egy kozákot. Kiderült, hogy a kozák kardjával levágott egy rendőrtisztet, akit aztán ásóval agyonvertek.

A kozákok és a rendőrök összecsapása nagy hatással volt a népre. »A kozákok velünk vannak!« – így ítélték meg a kozákok magatartását. A kozákok azonban ismét az előbbi helyükön álltak, mintha mi sem történt volna. Tisztjeik félrevonultak, s láthatólag tanácskoztak. A rendőrök nyomtalanul eltűntek, viszont katonák jelentek meg, csőre töltött fegyverrel. »Elvtársak, tényleg a rendőrök segítségére jöttök?« – kérdeztem, de rám förmedtek: »Takarodj innen!« Még egyszer megpróbáltam beszédbe elegyedni velük, de újra elkergettek. Körülmentem a Znamenszkaja téren, a Nyevszkij proszpekten utolértem a tüntetőket, s velük mentem a Kazanyi székesegyházhoz. Egyszerre lovas rendőrök bukkantak elő, rávetették magukat a tömegre, szörnyű káosz támadt, az emberek üvöltöztek, üveg csörömpölt, lövések hallatszottak – a Pável ezred katonái tüzeltek a tüntetők elől menekülő rendőrökre. A tömeg továbbvonult a Znamenszkaja tér felé. Fegyveres katonák kordont vontak, minden utat és utcát

elzártak. Elsősorban a Szadovaja utcán s a Nyevszkijen levő nagy áruház előtt álltak sűrűn a katonák.

A tömeg lázasan figyelte a fejleményeket, de lelkesedésében nem akarta hinni, hogy a katonák lőni fognak. A tüntetés most már gigantikus volt. A tömeg az első sorokat egyre közelebb szorította a katonákhoz, végül a szuronyok már az első tüntetők mellét érintették. Hátulról forradalmi dalok hallatszottak, elöl teljes volt a zűrzavar, nők kiabáltak könnyes szemmel a katonáknak: »Elvtársak, vegyétek le a szuronyt, csatlakozzatok hozzánk!« A katonák izgatottak voltak, gyors pillantásokat vetettek egymásra, még egy pillanat, az egyik szurony fölemelkedik, s elcsúszik az első sorok válla fölött. Dörgő hurrá rázza meg a levegőt. Az ujjongó tömeg üdvözölte szürke katonaköpenybe öltöztetett testvéreit. A katonák elvegyültek a tüntetők közé.

Az átállt alakulat helyébe két szakasz jól fegyverzett katonaiskolás vonult. A városháza magasságában elzárták a Nyevszkij proszpektet... Vagy tizenöt munkással együtt agitálni kezdtem őket. A parancsnokló tiszt többször megpróbált elkergetni bennünket, de nem teljesítettük parancsát. A katonák hangulatát azonban nem sikerült megállapítanunk. Néhány elvtárs megpróbálta megfogni a szuronyokat, s közben egyfolytában beszéltek a katonáknak, hogy ne lőjenek. A katonák azonban kacskaringósan káromkodva ránk förmedtek, hogy menjünk a fenébe. Kénytelenek voltunk engedelmeskedni, s csak messzebbről kiálthattunk oda nekik: »Nem helyes, amit tesztek, elvtársak!« Végre meghallottuk, hogy a balszárnyon álló katona odasúgja nekünk: »Tüntessétek el a tisztet!« Tíz ember azonnal körülvette a tisztet, aki, nem tudom, miért, hirtelen megfordult; láthatólag észrevette szándékunkat, megsuhogtatta lovaglópálcáját, s barátságosan mosolyogva csitított bennünket: »Csak nyugalom, nyugalom«. Ebből arra következtettünk, hogy nem fognak lőni, s továbbmentünk. A tüntetők menete már ötven lépésnyire megközelítette a katonákat. Láttuk már a zász-

lókat, Csugurin elvtársat, aki felszakította a mellén az inget, a fiamat, aki mellette ment. Ekkor dördültek el az első lövések, a trombita harsogott, az első sortűz... a második... a harmadik... Egy vonalban álltam a katonákkal, láttam a fegyverek csövének irányát: fölfelé céloztak. De talán tévedtem. A tömegre pillantottam; az emberek az első sortűzre a hóba vetették magukat, de senki sem sebesült meg, s gyorsan fölálltak. Ezernyi torokból harsogott a hurrá. Ekkor újabb lövések hallatszottak, ordítás, jajgatás. A tömeg páni félelemben szétszaladt, csak néhány bátor elvtárs maradt ott, hogy felemelje és elvigye a halottakat és a sebesülteket – talán tizennégyen lehettek."

(A GYŐZELEM) Habalov tábornok gyönyörűen fölépített terve egyetlen ponton sántított: Petrográdon a fronton levő gárdaezredek tartalék zászlóaljai állomásoztak. Nemrég sorozott újoncok, akikbe még nem verték bele a vakfegyelmet; fiatal parasztlegények és munkások, akik rettegtek, hogy a frontra küldik őket; a front poklát megjárt öreg katonák, akik megcsömörlöttek a vérontástól. Még a tisztikar sem volt megbízható; a háború alatt tanítókból, ügyvédekből, tisztviselőkből lettek zászlósok, hadnagyok. S a katonák gyűlölték a rendőröket. A rendőrök jó egyenruhát, jó ellátást, fizetést kaptak. S ami a legfontosabb: nem kellett a frontra menniük. Petrográdon háromezerötszáz rendőr volt; ha a katonaság nem mozdul, a százezres tömeg puszta kézzel megsemmisíthette a rendőrséget.

A történelem folyamán mindig az volt a forradalmak fordulópontja, amikor a felkelők fegyvert szereztek. 1917-ben ez már nem hozhatott eredményt. Még ha fel is fegyverkezik a nép, mit tehetett volna százhetvenezer katona, páncélautók és gépfegyverek tömege ellen? Nem fegyvert kell szerezni, hanem a katonaságot kell meggyőzni, álljon a forradalom mellé, hajtogatták a vezetők a fegyvert követelő munkásoknak.

A februári forradalom áldozatainak temetése

A Ksesinszkaja palota

Barikád Petrográdon a februári forradalom napjaiban

A februári forradalom áldozatai Petrográdon

Hogy egy kötél mekkora terhelést bír el, pontosan ki lehet számítani. Hogy a megszokás, a tehetetlenség, az engedelmesség köteléke mikor szakad el az emberekben, szinte kiszámíthatatlan. De az életben is, akárcsak a tragédiákban, a legnagyobb katarzis a halál. A februári forradalmat végül is azoknak a vére vitte győzelemre, akiket a Znamenszkaja téren megöltek. A volhiniai gárdaezred kiképző alakulata, mely lemészárolta őket, este visszatért a laktanyába. Háromszázötvenen voltak, a forradalom hóhérai. Tizennyolcan közülük egész éjjel nem aludtak. Hogy ez a tizennyolc is a tüntetőkre irányította-e puskája csövét, senki sem tudja. Csak azt, hogy megborzadtak tettüktől. Nem a vértől borzadtak meg – a parancsnokukat gondolkodás nélkül lelőtték –, attól, hogy saját testvéreik vérét ontották. Hajnalban ez a tizennyolc katona föllázította társait.

A gát átszakadt. A lázadó volhiniaiak nem akartak bitófára kerülni: most már nekik is érdekük volt, hogy győzzön a forradalom. Riadót vertek, kiszabadították a fogdából a letartóztatottakat, hurrázva és lövöldözve fölverték a szomszédos Preobrazsenszkij- és Litván-ezredet, megölték a parancsnokokat, s elindultak a viborgi városrész felé. A külső kerületekből már hömpölyögtek befelé a munkások; a két csapat találkozott. A börtönökből kiszabadították a foglyokat, megostromolták és fölgyújtották a rendőrőrszobákat, elfoglalták a fegyverraktárt: egyetlen óra alatt negyvenezer puskát osztottak szét.

„A laktanyákat minden oldalról körülfogták a munkások – emlékezik az események egyik részvevője. – A katonák nem álltak ellen, részben puskával, részben üres kézzel átugráltak a kerítésen, s elvegyültek a munkások között. Amikor láttam a bizonytalanságukat, elhatároztam, hogy kihasználom. Keményen rájuk förmedtem, miért álldogálnak, mért nem csatlakoznak a forradalomhoz. Aztán vigyázzt vezényeltem. Ez a bűvös szó megtette a hatását, azonnal vigyázzba álltak. De jaj, több vezényszót nem tudtam. A katonák azonnal megérezték ezt, sut-

togni kezdtek s nevettek rajtam. A kellemetlen helyzetből egy fiatal zászlós mentett meg, aki tudta a megfelelő vezényszavakat, sorakoztatta a katonákat, s elindultak Lesznojeba, hogy kihozzák a laktanyákból a géppuskás és motorkerékpáros alakulatokat."

Délfelé már egész Petrográdon tombolt a harc; a felgyújtott őrszobák fáklyaként lobogtak. Az addig oly nyugodt Habalov tábornok 12 óra tíz perckor kétségbeesett táviratot küldött a cárnak: megbízható csapatokat kért, hogy a lázadást elfojthassa. A válasz csakhamar megérkezett: Ivanov tábornok főhadsegéd, az 1905-ös kronstadti matrózlázadás vérbe fojtója, a különböző frontszakaszokról összevont csapatokkal indul a fővárosba. Délután hatkor Golicin herceg a kormány fölmentését kérte a cártól, s javasolta, nevezzen ki olyan miniszterelnököt, akiben a nép többsége megbízik. A cár válasza: „A jelen körülmények között a kormány összetételének megváltoztatása megengedhetetlen." Este nyolckor Habalov újabb táviratot küldött a főhadiszállásra: „Tisztelettel jelentem, hogy Felséged parancsát, mely szerint a fővárosban a rendet helyre kell állítani, nem tudom végrehajtani. A csapatok többsége egymás után megtagadta az engedelmességet, s nem akar a felkelők ellen harcolni. Más csapatok csatlakoztak a felkelőkhöz, s fegyverüket a Felségedhez hű alakulatok ellen fordították. Az esküjükhöz hű csapatok egész nap harcoltak a felkelők ellen, és súlyos veszteségeket szenvedtek."

Ha a megrémült Habalov túlzott is, különösen ami a harcokat és a veszteségeket illeti, a lényegben nem tévedett. Február 27-én estére hetvenezer katona csatlakozott a felkelőkhöz. Győzött a forradalom.

(AZ ÚJ HATALOM 1) Paléologue, petrográdi francia nagykövet emlékezéséből:

„(Február 28-án) öt óra felé K..., egy magas rangú tisztviselő, jelenti, hogy a Duma végrehajtó bizottsága igyekszik »ideiglenes kormányt« létrehozni, de Rodzjan-

kót, a Duma elnökét, Gucskovot, Sulgint és Maklakovot nagyon megdöbbentette a hadsereg magatartása.

– Nem így képzelték el a forradalmat – teszi hozzá hírhozóm –, remélték, hogy a hadsereg segítségével irányíthatják és korlátok között tarthatják az eseményeket. Ma viszont a csapatok már nem engedelmeskednek semmiféle parancsnak, s félelemben tartják az egész várost.

Aztán egyszerre közli, hogy Rodzjanko elnök megbízásából jött, aki kérdezteti, nincs-e valamilyen üzenetem vagy tanácsom számukra.

– Mint Franciaország követének – mondom –, természetesen a háború a legfőbb gondom. Ezért azt szeretném, hogy a forradalom kiterjedését, amennyire csak lehet, korlátozzák, s a rendet a lehető legrövidebb időn belül állítsák helyre. Ne felejtse el, hogy a francia hadsereg nagy támadásra készül, s az orosz hadseregnek becsületbeli kötelessége továbbra is teljesítenie feladatát.

– Tehát az a véleménye, hogy a cári rendszert fenn kell tartani?

– Igen, de alkotmányos formában, nem önkényuralomként.

– II. Miklós nem maradhat tovább uralmon, senki sem bízik már benne, minden tekintélyét elvesztette. Egyébként sem egyezne bele, hogy föláldozza a cárnét.

– Elismerem, hogy a cárt le kell váltani, de őrizzék meg a cárizmust.

És igyekszem bebizonyítani, hogy a cárizmus Oroszország alapja, az orosz társadalom belső, pótolhatatlan váza, végső soron az egyetlen kötelék, mely a birodalom szétszórt, egymástól különböző nemzetiségeit összetartja.

– Higgye el, ha a cárizmus összeomlik, az összeomlás magával sodorja az egész orosz birodalmat is.

Biztosít, hogy Rodzjankónak, Gucskovnak, Miljukovnak is ez a véleménye, hogy buzgón dolgoznak ebben az értelemben, de a szocialista és anarchista elemek befolyása óráról órára nő.

– Annál inkább okuk van, hogy siessenek – felelem."

(AZ ÚJ HATALOM II) A forradalom győzött, de kié a hatalom? Akik a győzelmet kiharcolták, remélni sem merték, hogy megszerezhetik. Akiknek az ölébe hullt, nem így akarták megszerezni.

A képviselők 27-én reggel tudták meg, hogy a cár előző nap feloszlatta a Dumát. A Tauriai palota, ahol a Duma székelt, a fellázadt gárdaezredek laktanyáinak szomszédságában volt; a tömeg moraja, a lövöldözés behallatszott a palotába. Senki sem tudta, mit tegyen. A szellem kiszabadult a palackból, de mit kezdjenek vele? A derék képviselők, akiknek legmerészebb álmuk az alkotmányos monarchia volt, erre az eshetőségre nem számítottak.

Mindenekelőtt azt kellett eldönteniük, engedelmeskedjenek-e a Duma feloszlatását elrendelő parancsnak. Aligha volt forradalom, melynek ilyen botcsinálta vezetők kerültek az élére: a képviselők beleegyeztek a feloszlatásba. Látszik, hogy jó néhány ügyvéd volt közöttük; azt a megoldást eszelték ki, hogy a Duma feloszlik – hisz így parancsolta Oroszország törvényes ura, a cár –, de a képviselők „magánjellegű tanácskozásra" gyűlnek össze. Elképesztő jelenet egy harcoló és tomboló város kellős közepén: a képviselők arról hoznak határozatot, hogy nem a fehérteremben ülnek össze, ahol a Duma hivatalos üléseit tartja, hanem az egyik szomszédos, kisebb teremben, hogy ezzel is hangsúlyozzák a tanácskozás magánjellegét és törvényességét.

Ha az idejét múlt törvényeket már csak erőszakkal lehet megsemmisíteni: akkor születnek a forradalmak. Az írott jog érvényét veszti, egyik óráról a másikra új törvények születnek, s aki forradalmár, csak azoknak engedelmeskedhet. Kitől kértek engedélyt a munkások, hogy sztrájkoljanak? Hogy kivonuljanak az utcára, fölszedjék a kövezetet, lefegyverezzék a rendőröket? A katonák, hogy megtagadják a parancsot, s föllázadjanak feljebbvalóik ellen? Rodzjanko, a Duma elnöke, még 27-én is azért könyörgött a cárnak: kegyeskedjék új kormányt kinevezni, visszavonni a feloszlatást elrendelő parancsot, engedé-

lyezni, hogy a Duma továbbra is ülésezzék. Amikor a felkelők tálcán hozták elébük a hatalmat, a Duma egész nap arról tanácskozott, elfogadja-e.

„Az, amitől féltünk, amit – bármibe kerüljön is – el akartunk kerülni, már tény volt. A forradalom elkezdődött" – írja Sulgin, a Duma egyik vezetője. Nem, ők nem ezt akarták. Úgy képzelték: a cár egy szép napon rádöbben majd miniszterei ostobaságára és tehetetlenségére, s őket bízza meg a kormányalakítással. A hatalom azé, aki a hatalmi szerveket uralomra juttatja; mi lesz, ha a fegyveres munkások és fellázadt katonák rádöbbennek, hogy elkergethetik a kormányt, s újat állíthatnak a helyébe? A Duma vezetői nem voltak ostobák, tudták, hogy a lavinát nehéz megállítani. A Tauriai palota előtt déltől kezdve tízezres tömeg tüntetett, de fél nap is beletelt, amíg megszületett a határozat. A félelem végül is legyőzte a lojalitást: annyira féltek a forradalomtól, hogy inkább az élére álltak. „Két lehetőség van – bizonygatta Sulgin. – Vagy minden jóra fordul, a cár új kormányt nevez ki, s mi visszaadjuk neki a hatalmat, vagy nem fordul jóra, de akkor, ha nem mi vesszük át a hatalmat, majd átveszik azok, akiket mindenféle csibész választ a gyárakban." Éjfél után Miljukov, az alkotmányos demokraták vezére, kihirdette a Duma ideiglenes bizottságának döntését: „Határoztunk. Átvesszük a hatalmat."

De miért nem használták ki a győzelmet azok, akik kiharcolták? A spontán forradalom tagadás: az ország fellázad a fennálló rend ellen. A győzelemhez elég, hogy a felkelők tudják, mit akarnak megsemmisíteni. De azután? Ki vezette volna őket? S milyen célok tartották volna össze a tömeget, mely csak a tagadásban volt egységes? Ha lettek volna tömegpártok, ha lett volna szervezet, mely az eseményeket irányíthatta volna. De az orosz birodalomban egyetlen politikai fórum volt, a Duma. A tömeg csak annyit tudott a Dumáról, hogy az utóbbi hónapokban támadta a kormányt. Most, hogy új kormány kellett, hová mehettek a felkelők, kinek kínálhatták fel a hatal-

mat? Csak a Tauriai palotának. Igaz, a palotában 27-én este megalakult a Munkás- és Katonaküldöttek Tanácsa, de a szovjeteknek éppúgy nem jutott eszébe magához ragadni a hatalmat, mint a felkelőknek. A Végrehajtó Bizottság is a Dumát biztatta, vegye át a hatalmat.

De még ha eszükbe jutott is volna. A forradalom azért győzhetett szinte egyetlen nap alatt, mert a cárt senki sem támogatta. Még azok sem, akikre joggal számíthatott. Valamennyi front főparancsnoka, köztük saját nagybátyja is, azt ajánlotta a cárnak, mondjon le. Kirill nagyherceg selyemharisnyás inasával tűzette ki a palotájára a forradalom jelképét, a vörös zászlót, s személyesen vezette gárdacsapatait Rodzjankóhoz, hogy fölajánlja szolgálatait. A petrográdi tisztikar azonnal a Duma mellé állt, amint az átvette a hatalmat. A régi rend annyira tehetetlen, annyira gyűlölt és ostoba volt, hogy senkinek sem kellett. De ha a munkások megpróbálják megszerezni a hatalmat, az egység azonnal fölbomlik, egy csapásra mindenki ellenük fordul. A győzelmet volt erejük kivívni; a hatalmat nem szerezhették meg.

A város 28-án reggel tudta meg, hogy a Duma Ideiglenes Bizottsága átvette a hatalmat. Ekkor már csak néhány elszigetelt egység harcolt. A város forrt. A Duma sebtében alakult katonai bizottsága megpróbált rendet teremteni a káoszban, osztagokat küldött ki az állami bank, a posta, a távirda, a telefonközpont, a pályaudvarok megszállására. A Tauriai palotának azonban ekkor még vajmi kevés befolyása volt az eseményekre. Mindenki a saját feje szerint cselekedett és intézkedett, az egész város az utcán volt, az emberek kiabáltak, énekeltek, átölelték egymást, sírtak. Teherautók és gépkocsik száguldoztak, megrakva katonákkal és fegyveresekkel; senki sem tudta, hová és miért. Ha elfogyott a benzin, a kocsit egyszerűen otthagyták az utcasarkon. A katonák a levegőbe lövöldöztek, s állítólagos orvlövészekre vadásztak. Ez már ünnep volt, nem harc; a győztes nép ünnepelte győzelmét géppuska petárdákkal és sortüzek tűzijátékával.

A nép győzött, a Duma átvette a hatalmat – de az orosz birodalom törvényes ura még mindig II. Miklós volt. A cár, aki végre megértette, hogy a helyzet súlyos, hajnalban elindult a főhadiszállásról Carszkoje Szjelóba. A felkelők azonban nem engedték tovább a különvonatot, s a cár Pszkovba, az északi front főhadiszállására menekült. Ott tudta meg, hogy Ivanov tábornok csapatai nem érkeztek meg a fővárosba; ugyanúgy föltartóztatták őket, mint az uralkodót. Moszkvában s a legtöbb vidéki városban egyetlen puskalövés nélkül győzött a forradalom. A balti és a kronstadti flotta csatlakozott a felkelőkhöz. Március 1-én a cár nehéz szívvel döntött: engedélyezte a felelős kormány megalakulását, s Rodzjankót nevezte ki miniszterelnöknek.

Miklós még mindig azt hitte, hogy a szava parancs, holott alig volt már ember a birodalomban, aki figyelt volna rá. Igaz, a nép néhány nappal azelőtt még felelős kormányt követelt. Csakhogy a forradalom napok alatt éveket ugrik át, s a tegnapi követelések mára már érvényüket vesztik. A kormány megalakult a cár engedélye nélkül is, s a tömeg, mely tegnap még megelégedett volna a felelős kormánnyal, ma már nemcsak a cár lemondását, hanem a monarchia megdöntését követelte. Gucskovot, az újdonsült hadügyminisztert, aki Pszkovból hazatérve diadalmasan lobogtatta az okiratot, melyben II. Miklós a testvére javára lemondott a trónról, a vasutasok csaknem megverték.

A miniszterek is megérezték, hogy ha ragaszkodnak Mihály nagyherceg trónra lépéséhez, a tömeg elsöpörheti őket. Csakhogy az Ideiglenes Kormány tagjai jórészt azok voltak, akik a Duma-bizottságot alkották. Ahelyett, hogy határoztak volna, a nagyhercegre bízták a döntést. Annak ellenére, hogy Alekszandrovics Mihályt még Miljukov is „nagyon buta embernek" jellemezte. Annyira beléjük ivódott, hogy a cár szava szent, hogy saját létüket is függővé tették ennek a „nagyon buta embernek" a döntésétől. A sok száz éves elnyomás teremt ilyen tragikomikus hely-

zeteket: az uralkodó ellenfelei is csak az uralkodóház naprendszerében tudják elképzelni pályájukat.

Szerencséjükre a nagyhercegnek, aki egész életében sokkal többet foglalkozott versenylovakkal, mint politikával, több esze volt: nem fogadta el a koronát. A Romanovok háromszázéves uralmának vége szakadt: Oroszországnak nem volt többé cárja.

(TEMETÉS) Március 10-én még egyszer kiözönlött az utcára az egész város. Már nem harcolni és nem ünnepelni: temetni. A harcok áldozataitól búcsúztak. Petrográdon a forradalom alatt ezerháromszáz ember sebesült meg és esett el. Másutt alig folyt vér; a matrózok lelőttek néhány tisztet, Penzében megöltek egy tábornokot, Tverben a kormányzót. A forradalomnak nem volt több halottja, mint ahányan egy-egy kormányzóságban minden évben éhen vesztek.

Reggeltől kezdve özönlött a nép a Mars mező felé; minden kerület a maga halottait vitte. Elöl fegyveres munkások, mögöttük a dísztelen koporsók, aztán katonák, föltűzött szuronnyal, végül a nép: férfiak, fedetlen fővel, fehér kendős nők, gyerekek. Az egész város a forradalom színébe öltözött. Vörös drapériák díszítették a házakat, a laktanyákat, vörös zászlókat vitt a tömeg, vörösek voltak a koporsók. Egész nap hömpölygött az emberfolyam a hatalmas városban; besötétedett, mire a Mars mezőre ért. A fáklyák lángja vörösre festette a megásott sírokat, vörös tűz lobbant az ágyúk torkából, amikor a koporsókat a földbe eresztették.

Ez volt az utolsó alkalom, hogy a forradalom egységes arcát mutatta. A katonazenekarok a Marseillaise-t játszották, Chopin gyászindulóját, a Varszaviankát, az Internacionálét. Egymás mellett vitték a legkülönbözőbb jelmondatokat: „Föld és szabadság!" „Éljen a demokratikus köztársaság!", „Háború a végső győzelemig!" „Világ proletárjai egyesüljetek!". A Mars mezőn együtt volt polgár és proletár, tiszt és katona, paraszt és nemes. Nem

tudták, hogy a forradalomnak még nincs vége. Nem fejeződött be sem a harc, sem a vérontás; ellenkezőleg, csak most kezdődik igazán. S most már ők harcolnak majd egymás ellen.

(A TEHETETLENSÉG) „Kedves Vjacs. Al.!

Egyre töröm a fejem, hogyan lehetne elutazni. Amit most közlök, a legnagyobb titok. Arra kérem, azonnal válaszoljon, a legjobb lenne expressz (remélhetőleg, nem teszi tönkre a pártot néhány expresszlevél), mert így nyugodtabbak lehetünk, hogy senki sem olvasta el a levelet.

Váltson ki a saját nevére francia és angol beutazási engedélyt, és *ezekkel* utazom majd Anglián (és *Hollandián*) át Oroszországba.

Megtehetem, hogy parókát veszek.

A fénykép már az *én* parókás fényképem lesz, s Bernben is *én* fogok felmenni a konzulátusra az Ön papírjaival, parókában.

Önnek akkor minimum egy-két hétre el kell tűnnie Genfből (amíg táviratot nem kap tőlem Skandináviából); erre az időre nagyon jól el kell rejtőznie valahol a hegyekben; a penziót *természetesen fizetjük.*

Ha beleegyezik, *azonnal lásson hozzá az előkészületekhez,* a legnagyobb eréllyel (és a legnagyobb titokban), s mindenesetre nyomban írjon nekem.

Lenin

Fontolja meg *ezzel kapcsolatban* az összes gyakorlati lépéseket, és írjon részletesen. Azért írok Önnek, mert meg vagyok róla győződve, hogy köztünk minden *abszolút* titokban marad."

Azonnal, és titok: ez a két szó fordul elő leggyakrabban a levélben.

Lenin csak március 2-án, aznap, amikor a cár lemondott, tudta meg, hogy Oroszországban forradalom van. Ebéd után épp a könyvtárba indult, Krupszkaja akkor

fejezte be a mosogatást, amikor egyik emigráns társuk berontott a hírrel.

A levelet március 6-án írta Karpinszkijnak. Miért ez az iszonyú, ideges türelmetlenség, az annyiszor hangsúlyozott *azonnal*? Amikor meghallotta, hogy Oroszországban kitört a felkelés, mi más lehetett az első gondolata, mint haza, azonnal haza! Csakhogy hazamenni neki mást jelentett, mint a legtöbb embernek. Otthona, mióta felnőtt, sosem volt Oroszországban; az anyja, akit nagyon szeretett, meghalt, anélkül, hogy viszontláthatta volna a fiát. Hazamenni Leninnek annyit jelentett: hazamenni a forradalomba. Negyvenhét éves volt; másfél évtizedet töltött emigrációban, harminc éve harcolt, hogy ez a nap bekövetkezzék. Ahogy a tudós nap mint nap dolgozik az életművén, úgy dolgozott ő a forradalom világra segítésén. Ez volt az életműve, ez életének egyetlen értelme. És amikor elérkezett a harminc éve várt nap, amikor Petrográdon fegyveres munkások kergetik el a cárt, itt kell rostokolnia Zürichben, tisztelettudó és unalmas kispolgárok között, távol az eseményektől, híreket is alig kapva Oroszországról.

„Egészen *magamon kívül* vagyok, hogy nem utazhatom Skandináviába!! – írta Inyessza Armandnak aznap, amikor megtudta, hogy kitört a forradalom. – Sohasem bocsátom meg magamnak, hogy nem kockáztattam meg az utazást 1915-ben!" Nem szerette a nagy szavakat, különösen ha önmagáról beszélt. Ha azt írta: „egészen magamon kívül vagyok", s még alá is húzta, szörnyű lelkiállapotban lehetett. Krupszkaja megerősíti ezt: „A forradalom híre óta Iljics szemét elkerülte az álom. Az álmatlan éjszakákon a legvalószínűtlenebb tervek fogantak meg az agyában. Át lehetne repülni repülőgépen. No, de ez már igazán csak álom volt. Csak ki kellett mondani hangosan, nyomban világossá vált a terv megvalósíthatatlansága, irrealitása. Meg kell szerezni valamilyen semleges, lehetőleg svéd állampolgár útlevelét; a svédekre gyanakszanak a legkevésbé. Svéd útlevelet a svéd elvtársak útján le-

hetne szerezni, de akadály, hogy nem tudja a nyelvet. És mi lenne, ha az útlevélben az állna, hogy néma? De az ember könnyen elszólhatja magát. »Elalszol, mensevikekről álmodol, szidni kezded őket: ‚bitangok! bitangok', és fuccs az egész konspirációnak« – mondtam nevetve."

Svájcból a háború alatt csak a fél világ megkerülésével lehetett Oroszországba jutni: az egyetlen út Franciaországon, Anglián, Skandinávián keresztül vezetett Petrográdra. Csakhogy a szövetséges titkosszolgálatnak pontos jegyzéke volt az orosz emigránsokról: Plehanovot és negyven patrióta társát torpedórombolóktól kísért brit páncélos vitte haza Oroszországba; Csernovot, a háborút ellenző szociálforradalmár vezért, aki legális iratokkal próbált hazatérni, nem engedték be Angliába. A szövetségesek nem azért segítettek megbuktatni a cárt, hogy Oroszországban azok jussanak szóhoz, akik nem helyeslik a háborút.

Csak titokban, figyelmeztette Lenin újra meg újra Karpinszkijt. Harminc éven át megszokta, hogy minden levelét elolvashatják, minden lépését megfigyelhetik, minden szavát feljegyezhetik. Hány embert látott lebukni, mert fölösleges kockázatot vállalt, hány terv fulladt kudarcba, mert elvtársai nem voltak elég óvatosak. Az óvatosság számára azt jelentette, hogy igyekezett kiküszöbölni a véletlent, maga akart sorsa ura lenni.

De most reménytelennek látszott a helyzete. Éjjel nem aludt, nappal Zinovjevval az utcákat rótta, s a véget nem érő séták újra meg újra a *Neue Zürcher Zeitung* kiadóhivatalához vezettek, ahol kifüggesztették a legfrissebb híreket. Más talán beletörődik a reménytelenbe, s vár, hogy a körülmények változása hoz majd megoldást. Lenin képtelen volt a jó szerencsére várni, s elfogadni, hogy nem tud változtatni a körülményeken. Az agya éjjel-nappal dolgozott: a legfantasztikusabb ötleteket eszelte ki, minden lehetőséget végiggondolt, bármennyire irreális volt is.

A legképtelenebb tervet is részletesen kidolgozta. Mindenre volt gondja: a parókára, a fényképre, az útirányra,

Karpinszkij búvóhelyére, a penzió kifizetésére. Ez is az illegalitás tanulsága volt: a legszebb terv is csődöt mondhat, ha a részletekre nem fordítanak elég figyelmet. Ganyeckijt, a párt svédországi összekötőjét megkérdezte, nem lehetne csempészúton átjutni Németországon, s mindjárt fényképet is küldött a hamis útlevélhez. Ganyeckij mosolygott az ötleten; a fénykép két nap múlva megjelent egy svéd szociáldemokrata lapban, alatta Vorovszkij cikke: „Az orosz forradalom vezére."

A repülőgép, a csempészút, a némának szóló útlevél, a paróka mindez fantasztikus álom volt, a ketrecbe zárt akarat kétségbeesett kísérlete, hogy kitörjön börtönéből. De ha a helyzet reménytelen, reális módon lehetetlen szabadulni. Aki elfogadja a realitást, beletörődik a reménytelenségbe. Aki lázad ellene, óhatatlanul irreális terveket sző; a lehetetlennel csak a lehetetlent lehet szembeszegezni. A lázadás, bármilyen fantasztikus utakat keres is, állandó készenlét a cselekvésre, s a reménytelenségben ez a legbiztosabb remény.

(A LEGFANTASZTIKUSABB TERV) A fantasztikus tervek közül végül a legfantasztikusabb valósult meg: Lenin és társai a német kormány segítségével jutottak haza. Az ötlet Martové, a mensevikek vezéréé volt: cserébe német és osztrák foglyokért, engedjék át Németországon az orosz emigránsokat. A terv legalább olyan képtelennek látszott, mint Lenin képtelen tervei, különösen mivel az Ideiglenes Kormány, melynek igazán nem volt sürgős, hogy ellenfelei hazatérjenek, fagyos hallgatással válaszolt az ajánlatra. Martov el is állt a tervtől; a kormány beleegyezése nélkül nem vállalta a felelősséget. Lenin nem nyugodott; „haza kell jutnunk, akár a poklon keresztül is", mondogatta. De a kormány jóváhagyása nélkül az Oroszországgal hadat viselő német kormánytól kérni segítséget, a közfelfogás szerint egyenlő volt a hazaárulással. Tudta, mit kockáztat: nemcsak azt, hogy hadbíróság elé állítják, azt is, hogy merészségéből politikai tőkét ko-

vácsolnak ellene. Attól nem félt, hogy a nép elfordul tőle. Rendületlenül bízott az időben, mely nekik dolgozik: ha ma nem értik meg, majd megértik holnap. A bíróságtól még kevésbé félt: semmi sem fontos, csak hazamehessen, még akkor is, ha börtönbe kerül. Hisz egy orosz börtönben sem lesz annyira elvágva a forradalomtól, mint Svájcban.

A legtöbb emigráns mégsem követte Lenint: az állampolgár legyőzte bennük a forradalmárt. A Svájcban élő félezer önkéntes száműzött közül csak harminc indult útnak. Romain Rolland, akinek Lenin a pártfogását kérte, s akinél jobban kevesen gyűlölték a háborút, azt üzente: elárulják a béke ügyét, ha Németországon keresztül utaznak. Mintegy ötven emigráns a pályaudvarra is kikísérte az elutazókat. Nem búcsúztatni, hanem hogy még egyszer a szemükbe vágják: árulók, német kémek, Vilmos császár bérencei. Még össze is verekedtek az állomáson. A sors iróniája, hogy néhány hét múlva ők is Németországon keresztül jutottak haza. Az emberek az ismeretlentől rettegnek a legjobban; ha valaki már kipróbálta az utat, egyszerre nem tűnik olyan szörnyűnek.

De nemcsak az ismeretlentől ijedtek meg, még inkább a látszattól. S ez az, amivel Lenin sosem törődött. A félelmet, hogy mit gondolnak róla a többiek, ami annyi ember döntését befolyásolja, nem ismerte. Célja szokatlan és megdöbbentő volt; nem csodálkozott, hogy tettei is megdöbbentik az embereket. És annyira bízott a maga igazában, hogy nem érdekelte, ha félremagyarázták cselekedeteit.

De bármennyire nem törődött a látszattal, tudta, hogy mint politikus, felelnie kell a tetteiért. Amilyen fantasztikus volt a terv, olyan szőrszálhasogató részletességgel dolgozta ki végrehajtását: fölöslegesen semmit sem akart kockáztatni. Francia, német, svéd, svájci, norvég szocialistákkal jegyzőkönyvet készített, hogy helyeslik az utazást. Az utazókkal nyilatkozatot íratott alá: „Igazolom, 1. hogy a Platten és a német követség között létrejött fel-

tételeket közölték velem; 2. hogy alávetem magam az utazást irányító Platten utasításainak; 3. hogy közölték velem a *Petit Parisien* hírét: az Ideiglenes Kormány azzal fenyegeti a Németországon keresztül utazókat, hogy hazaárulóként kezeli őket; 4. hogy az utazás egész politikai felelősségét magamra vállalom; 5. hogy Platten az utazást csak Stockholmig garantálta." Fritz Platten, a Svájci Szocialista Párt titkára, akit Lenin a tárgyalásokkal megbízott, nyolc pontban közölte a feltételeket a németekkel: a vasúti kocsinak, melyben utaznak, területenkívüliséget biztosítanak; az útleveleket és a csomagokat nem ellenőrzik; az utazók jegyét Platten váltja meg (ez válasz volt a német ajánlatra, hogy ők fedezik a költségeket); a kocsiba nem léphet be senki; a vonatnak a lehető leggyorsabban kell keresztülhaladnia Németországon; minden emigráns utazhat, tekintet nélkül arra, hogy helyesli vagy ellenzi a háborút. A hetedik pont így hangzik: „Az átutazás engedélyezése annak alapján történik, hogy az utazókat oroszországi német és osztrák hadifoglyokra és internáltakra cserélik ki. A közvetítő és az utasok kötelezik magukat, hogy a nyilvánosság s különösen a munkásság körében igyekszenek elérni ennek a pontnak a teljesítését."

(A HAZAÁRULÓ) A diplomácia nem utolsósorban a látszat törvényesítése: jegyzékek és szerződések születnek, melyek egészen mást tartalmaznak, mint amiről valóban szó van. Az ősi struccpolitika itt is érvényesül: ha valamiről nem beszélünk, arról tudomást sem kell vennünk.

Lenin első diplomáciai tevékenysége előjátéka volt a fiatal szovjet állam diplomáciájának, mely azzal ejtette kétségbe partnereit, hogy nevén nevezte a gyereket. Természetesen eszébe sem jutott, hogy a németek egy bizonytalan fogolycsere fejében engedik haza őket. Mint ahogy a németek sem voltak olyan naivok, hogy feltételezzék: Lenin ezt hiszi. De ők betartották a játékszabályokat. Lenin viszont a jegyzőkönyvben, melyet a külföldi szocialis-

tákkal aláíratott, leszögezte: nyilvánvaló, „hogy a német kormány csak annak a reményében járult hozzá az orosz internacionalisták átutazásához, hogy ezáltal megerősíti Oroszországban a háborúellenes törekvéseket".

Aki háborúban az ellenség segítségét veszi igénybe, az írott jog szerint hazaárulást követ el. Az Ideiglenes Kormány mégsem váltotta be fenyegetését, nem állította hadbíróság elé a hazatérőket. A forradalom szelleme áprilisban még erősebb volt, mint az írott jog. S a kormány nyeregben érezte magát, nem félt Lenintől és a bolsevikoktól.

De júliusban már félt; addigra nyilvánvaló lett, hogy a bolsevikok a létét fenyegetik. Ekkor emeltek vádat Lenin és társai ellen.

A vád egy Jermolenko nevű egykori cári kémelhárító vallomásán alapult, aki fogságba esett, majd a németek átdobták az orosz vonalak mögé, „hogy a Németországgal való különbéke mielőbbi megkötése érdekében agitáljon". Jermolenkóval, aki vallomása szerint csak színleg, társai rábeszélésére vállalta a megbízatást, német vezérkari tisztek azt is közölték, hogy Lenin hasonló megbízatást kapott. Amellett a kormánynak állítólag bizonyítékai voltak, hogy Lenin Svédországon keresztül Parvus-Helphand közvetítésével rendszeres támogatást kapott a németektől.

Jermolenko vallomása nyilvánvaló hazugság; képtelenség, hogy a német vezérkar egy jelentéktelen és megbízhatatlan ügynöknek elárulja esetleges kapcsolatait Leninnel. S a kémelhárítás már májusban beszámolt értesüléseiről a kormánynak; miért, hogy a kormány, ilyen bizonyítékokkal a kezében, júliusig nem tett semmit?

A szovjet legjobboldalibb vezetői, sőt, a kormány néhány tagja is, őrültségnek tartotta a vádat. A politikai szükségszerűség azonban erősebb volt, mint az igazság: ennek ellenére kiadták a letartóztatási parancsot Lenin, Zinovjev, Kollontaj és társaik ellen, akik – ahogy a vádiratban áll – „mint orosz állampolgárok egymás között és másokkal folytatott előzetes megbeszélés alapján megálla-

podtak az Oroszországgal hadiállapotban levő államok támogatása érdekében fent nevezett államok ügynökeivel, hogy részt vesznek az orosz hadsereg és a hátország szétzüllesztésében, hogy ezzel gyöngítsék a hadsereg harci erejét, s ebből a célból a fenti államoktól kapott pénzügyi eszközökkel propagandát fejtettek ki a lakosság és a csapatok körében".

Kerenszkij emlékirataiban azt állítja, a kémelhárítás már nyomon volt, de az ügyet politikai okokból túl korán hozták nyilvánosságra, ezért nem lehetett kellő bizonyítékokat szerezni. Ezt látszik megerősíteni az is, hogy a második világháború után a német külügyminisztérium irattárában megtalálták Parvus nyugtáit több millió rubelről, melyet az orosz forradalom támogatására vett át, s von Kühlmann külügyi államtitkár két jelentését, melyben azt fejtegeti, hogy a bolsevikok csak a németek anyagi támogatásával érhettek el jelentős befolyást Oroszországban.

Ezek a bizonyítékok azonban egyáltalán nem olyan döntőek, amilyennek az első pillanatban látszanak. Parvus ugyanis, ez az orosz származású forradalmár, milliomos és kalandor, aki az 1905-ös Pétervári Szovjet egyik vezetője volt, alighanem orránál fogva vezette a német külügyminisztériumot. A háború alatt pontos és részletes jelentéseket küldött a német vezérkarnak az Oroszországban végzett illegális munkáról s az orosz forradalmárok támogatásáról, még a napot is kitűzte, amikor az általa pénzelt szervezet kirobbantja a forradalmat. A megjelölt nap – 1916. január 22-e – azonban elmúlt, a forradalom nem tört ki, s később sem lehetett semmiféle nyomára bukkanni Parvus állítólagos szervezetének. Azt sem tudja senki, mi lett a német kormánytól kapott pénzzel. Tény, hogy néhány bolsevik Parvus kereskedelmi vállalatában dolgozott. De az is tény, hogy Lenin a háború kitörésétől kezdve árulónak tartotta Parvust, s nem volt hajlandó szóba állni vele. És az is, hogy Parvus milliomos lett.

A rendkívül bonyolult, s pontosan már sohasem tisz-

Kerenszkij és Alexejev tábornok

Lenin felolvassa a Szovjetben az áprilisi téziseket

Az orosz emigránsok Stockholmban útban hazafelé.
Az esernyővel kezében Lenin

A munkás- és katonaküldöttek Szovjetjének ülése

tázható ügynek voltaképpen egyetlen döntő pontja van: igaz-e, hogy Lenin s a bolsevikok a németek érdekeihez szabták politikájukat. Ennek viszont minden tény ellentmond. Ami megtévesztő, hogy a német kormány s a bolsevikok érdekei egyetlen pontban megegyeztek: mindkettő azt akarta, hogy Oroszország hagyja abba a háborút.

A világháború mindent a feje tetejére állított: a német császár hadat viselt unokatestvére, az angol király s az orosz cár ellen; az angol király segített megbuktatni rokonát és uralkodótársát, a cárt; a liberális Anglia és Franciaország nem engedte haza az orosz forradalmárokat, a félfeudális német kormány örömmel sietett a segítségükre. A hadviselő államok szocialistái, minden korábbi határozat ellenére, nem a békére, hanem a háborúra szavaztak; az angol munkások nem a német munkásokkal fogtak össze, hanem az angol tőkésekkel, a magyar parasztok nem az orosz parasztokkal, hanem a magyar földesurakkal. A nemzet fogalma egyenlő lett az államéval, s mindent egyetlen érdeknek, az államérdeknek rendeltek alá. „Felesleges említenem Excellenciádnak – írta egy német diplomata –, hogy royalista vagyok, érzelmi szempontból mélységesen fájlalom a cári család sorsát, történelmi megfontolásból pedig félek, hogy a forradalom más országokra is átterjedhet. De mindent háttérbe szorít az az érzés, hogy Németországról s Németország létéről van szó, és bűnt követünk el, ha bármi mással törődünk."

A stockholmi német kémelhárítás vezetője áprilisban azt jelentette a vezérkarnak: „Lenin sikeresen megérkezett Oroszországba. Teljesen a kívánságaink szerint dolgozik." A derék kémelhárítótiszt számára nyilvánvaló volt: az az orosz, aki ellenzi a háborút, a németek embere. Hogyan értették volna meg a katonák, államfők, politikusok és miniszterek, hogy van egy ember, aki más kategóriákban gondolkodik, mint ők, akinek nem az állam, a haza, a nemzet a legfontosabb, aki csak egyetlen érdeket ismer, a forradalom érdekeit? Az emberek a maguk fogalmai szerint ítélnek másokról is; ezért, hogy az

egyik tábor árulónak hitte Lenint, a másik naiv és ostoba álmodozónak, akit fölhasználhat saját céljai érdekében.

(A HAZATÉRÉS) Március 27-én érkezett el a várva várt pillanat. „Amikor Bernből megérkezett a levél – írja Krupszkaja –, amely szerint Platten tárgyalásai sikeresen véget értek, csak alá kell írni a jegyzőkönyvet, s máris indulhatunk Oroszországba, Iljics felpattant: »Az első vonattal utazunk.« Két óra volt hátra az indulásig. Két óra alatt fel kellett számolnunk egész »gazdaságunkat«, elszámolni a szállásadónővel, visszavinni a könyveket a könyvtárba, összecsomagolni stb. »Utazz egyedül, én majd holnap utánad megyek«. Iljics hajthatatlan volt: »Nem, együtt megyünk«. Két óra alatt mindennel végeztünk: becsomagoltuk a könyveket, megsemmisítettük a leveleket, kiválogattuk a legszükségesebb ruhákat, likvidáltuk minden ügyünket. Az első vonattal Bernbe utaztunk."

A német határállomáson már várta őket a vasúti kocsi. Három ajtaja le volt plombálva, csak a negyediken közlekedhetett a csoportot kísérő két katonatiszt. A folyosón krétával vonalat húztak: ez volt a határ a német és az orosz felségterület között. A vonalat csak Robert, az egyik emigráns asszony négyéves kisfia lépte át. A német szociáldemokraták többször is megpróbáltak kapcsolatot teremteni az utazókkal, de Lenin hajthatatlan volt: nem áll szóba azokkal, akik a háborút támogatják. A kormány betartotta a feltételeket; Hallében a trónörökös különvonatának két órát kellett várnia, mert az orosz forradalmárok szerelvényét eléje engedték. Lenin, ahogy közeledtek Oroszországhoz, egyre idegesebb lett. Stockholmban Radek elvitte egy áruházba, mert egyetlen cipőjének lyukas volt a talpa. Fehérneműt és kabátot is akart venni, de Lenin nem engedte: esze ágában sincs konfekció üzletet nyitni Petrográdon.

Ismét Krupszkaja: „Feldíszített finn bérkocsikon utaztunk át Svédországból Finnországba. Itt már minden olyan ismerős, otthonos volt: rozoga harmadosztályú ko-

csik, orosz katonák. Nagyon jó volt. Robert hamarosan egy idősebb katona ölében csücsült, átölelte a nyakát, valamit csacsogott franciául, és húsvéti túrós kalácsot evett, amellyel a katona megkínálta. A mieink ott szorongtak az ablaknál. Az állomások peronjain katonák tolongtak. Uszijevics kihajolt az ablakon. Éljen a világforradalom! – kiáltotta. A katonák értetlenül bámultak rá. Többször elment mellettünk egy sápadt arcú főhadnagy, és amikor Iljiccsel átmentünk a szomszédos, üres vagonba, a főhadnagy leült Iljics mellé, és szóba elegyedett vele. A főhadnagy »honvédő« volt. Iljics a maga álláspontját védelmezte – szintén borzasztóan sápadt volt. Közben lassanként szivárogtak be a vagonba a katonák. Nemsokára megtelt az egész kocsi. A katonák felálltak a padokra, hogy jobban hallják és lássák azt, aki olyan érthetően beszél a rablóháború ellen."

Április 3-án, este 11 óra tájban érkeztek meg Petrográdra. Húsvét hétfő volt, az újságok nem jelentek meg, Lenin nővérei is csak az utolsó nap kapták meg a táviratot, hogy érkezik. A Finnlandi pályaudvar körül mégis annyi ember tolongott, hogy a villamosok alig tudtak közlekedni. Igaz, sokan azt se tudták, ki érkezik; a pályaudvar ebben az időben látványosság, nyilvános szórakozóhely volt. De akik tudták, azok közül is nagyon kevesen ismerték Lenint. Csaknem húsz évet élt külföldön, írásai nagyobbrészt álnéven jelentek meg, 1905-ben nem szerepelt a nyilvánosság előtt. A tömeg nem Lenint várta, az embert, akit nem is ismert, hanem az eszményt, melyet a neve megtestesített. Hisz Petrográdon ekkor annyit már mindenki tudott, hogy Lenin: a forradalom. A név viselőjének még ezután kellett vizsgáznia előttük, méltó-e arra, hogy a vezetőjük legyen, de maga a név sok ezer embert csalt ki a Svédországból érkező vonathoz.

A pályaudvar nappali fényben úszott, a műszaki alakulatok fényszórói megvilágították a várakozó tömeget, a csapatokat, a vörös zászlóerdőt, a páncélautókat. A peronon a kronstadti tengerészek álltak díszőrséget, a kato-

nazenekar a Marseillaise-t játszotta, amikor a vonat begördült az állomásra. Lenin zavartan állt az éljenző tömegben; amikor a díszszázad parancsnoka vigyázzállásba merevedve jelentést tett neki, meglepetésében ő is a sapkájához emelte a jobbját. Bal kezében virágcsokrot szorongatott, amit Kollontaj nyomott a kezébe; láthatólag nem tudott mit csinálni vele. Nem várt ilyen fogadtatást, még a vonaton is azon töprengett, letartóztatják-e őket. Mi járhatott a fejében: a bátyja, az anyja, az elvtársai, akik elhullottak mellőle a harminc év alatt; a börtön, a száműzetés, az emigráció keserves csatározásai, a magány még keservesebb évei, amikor már úgy látszott, hogy minden reménytelen? Vagy csak a jövő?

Amikor a tengerészek parancsnoka üdvözölte, s kifejezte a reményét, hogy belép az Ideiglenes Kormányba, fölkapta a fejét. Néhány mondattal válaszolt, a végén fölemelte a hangját: „Éljen a szocialista világforradalom!" Ezt vágta oda az egykori cári váróteremben Csheidzének, a Petrográdi Szovjet elnökének is, aki köszöntötte és együttműködésre szólította fel. Ezt kiáltotta a kis páncélautóról is, melyre fölkapaszkodott, mert a gépkocsija nem tudott elindulni a tömegben. Az emberek lépésben követték, kétoldalt munkások és katonák álltak, az ablakok tele voltak nézőkkel, holott már jóval elmúlt éjfél. A szuronyok csillogtak a fényszórók fényében, a menet minduntalan megtorpant, hallani akarták Lenint. Mire a Ksesinszkaja palotához, a bolsevikok főhadiszállásához értek, már rekedt volt. Hazaérkezett.

(AZ IDEIGLENES KORMÁNY) A forradalom után azok alakítottak kormányt, akiket sok év óta őfelsége lojális ellenzékeként tartottak számon az orosz birodalomban. Ezeknek a derék honatyáknak eszük ágában sem volt forradalmat csinálni. Meg is riadtak, hogy ilyen áron kerültek hatalomra. Tiszteletre méltó gyárosok voltak, akik azt akarták, hogy a polgárság is részt kapjon a hatalomból; liberális földbirtokosok, akik megsajnálták a

népet, s elkeseredtek a cárizmus tehetetlensége miatt; jóindulatú értelmiségiek, akik lelkesen olvasták a francia forradalom történetét, szabadságról és egyenlőségről álmodoztak: „egy 1906-os angol liberális kabinetnek erősségei és díszei lehettek volna", ahogy egy brit diplomata írta. Lvov hercegről annyit tudunk, hogy jóindulatú, félénk és határozatlan ember volt, aki nagyon szerette a patetikus frázisokat a haza üdvéről s a nép javáról; gyakorlati politikával alig foglalkozott. Ő volt a kormány miniszterelnöke és belügyminisztere. Gucskov, az energikus hadügyminiszter, jellegzetes pályát futott be. 1905-ben ő köszöntötte a moszkvai polgárok nevében Dubaszov admirálist, a munkásfelkelés vérbefojtóját. Később Sztolipin bizalmi embere lett, majd a háború alatt a Hadiipari Bizottság elnöke. Egyetlen célt ismert, hogy Oroszország megnyerje a háborút. Miljukov külügyminiszter, „a kormány esze", kitűnő szlavista történész, művelt ember, de ízig-vérig konzervatív, száraz szobapolitikus volt.

(Lenin maliciózus megjegyzése: „Valamennyi forradalom tapasztalatai arra tanítanak, hogy a népszabadság ügye elvész, ha professzorokra bízzák.")

(JELSZÓ ÉS PROGRAM) Az 1906-os angol liberális kabinetnek megfelelő kormány az 1917-es Oroszországban nem nagyon tudta, mit tegyen. Nem készültek fel a hatalomátvételre, a jövőről csak nagyon homályos elképzelésük volt. Az önkényuralom bukása után is ránehezedik az országra; ha az ellenzék nem juthat szóhoz, és semmi reménye, hogy hatalomra kerüljön, nem dolgozhatja ki, de még végig sem gondolhatja programját. Nincs más megoldás, mint a meglevő keretek átvétele; az Ideiglenes Kormány legtöbb tagjának alighanem egyetlen programja volt: ugyanazt csinálni, mint a cári rendszer, csak jobban és okosabban. De még a legradikálisabb miniszterek, akik a polgári demokrácia eszményeiért lelkesedtek, se sokra jutottak jelszavukkal: a polgári forradalom hármas jelszava szépen csengett, amíg baráti társaságban sza-

pulták a tehetetlen cári rendszert, de kormányprogramnak nem volt elegendő.

Soha kormányra nem volt olyan jellemző egy jelző, mint az, mellyel az Ideiglenes Kormány önmagát fémjelezte. Kormányt vagy az uralkodó nevez ki, vagy az ország választ: így állt ez minden alkotmányjogi kézikönyvben. De a februári forradalom kormányát nem az uralkodó nevezte ki, s nem a nép választotta. Hogy meg ne sértsék a jogrendet, nevükhöz odabiggyesztették az „ideiglenes" jelzőt, s ennek megfelelően cselekedtek: napról napra halogatták a legfontosabb problémák megoldását, mondván, hogy erre csak a majdan összeülő Alkotmányozó Gyűlés jogosult. Rendületlenül hittek a jogrendben – holott semmiféle jogrend nem létezett már; egy ábrándkép kedvéért megkérdőjelezték saját létjogosultságukat.

Az Ideiglenes Kormány programja:

„1. Teljes és azonnali amnesztia mindazoknak, akiket politikai vagy vallási okok miatt tartóztattak le, beleértve a terrorista támadásokat, katonai felkeléseket, mezőgazdasági bűntetteket stb.

2. Szólás-, sajtó-, egyesülési, gyülekezési és sztrájkszabadság, valamint a szabadságjogok kiterjesztése azokra a személyekre, akik katonai szolgálatot teljesítenek, amennyiben a katonai szolgálat megengedi.

3. A meghatározott rendekhez, vallási közösségekhez és nemzetiségekhez való tartozásból származó minden hátrányos különbség megszüntetése.

4. Az általános, egyenlő, titkos és közvetlen választójog alapján azonnali előkészületek az Alkotmányozó Gyűlés összehívására, mely az ország igazgatási és alkotmányos rendjét meghatározza.

5. A rendőrség felváltása választott vezetőséggel rendelkező népi milíciával, mely a helyi önkormányzati szerveknek van alárendelve.

6. A helyi önkormányzati szervek megválasztása az ál-

talános, közvetlen, egyenlő és titkos választójog alapján.

7. A katonai alakulatokat, melyek részt vettek a forradalmi mozgalomban, nem fegyverzik le és nem távolítják el Petrográdról.

8. Megőrizve a katonai- és frontszolgálatban kötelező szigorú fegyelmet, a katonáknak is korlátlanul biztosítani kell mindazon általános jogokat, melyek a többi állampolgárt megilletik."

Az ellenzék gyakran hasonlít a hatalomhoz, melyet opponál; hozzáidomul stílusához, módszereihez. Az Ideiglenes Kormány tehetetlensége is hasonló volt a megdöntött rendszeréhez: sodródott az árral, képtelen volt az eseményeket irányítani. Amnesztia a politikai foglyoknak? Hisz azokat már úgyis kiszabadították. A rendőrség megszüntetése? A rendőrséget már megszüntette a forradalom. Szólás- és gyülekezési szabadság a népnek, mely százezres tömegben hömpölygött az utcán? Politikai jogok a katonáknak, akik fegyverrel vívták ki a forradalom jogait? A kormány csak törvényesítette azt, amit a nép már megvalósított; csak azokat a követeléseket teljesítette, melyeket a tömeg már amúgy is kivívott magának. Viszont egyetlen szó sem volt a kormányprogramban a háborúról, a földkérdésről, az államformáról, a munkásság helyzetéről: a jövő tényleges problémáiról.

(A MÁSIK HATALOM I) A Petrográdi Munkás- és Katonaküldöttek Tanácsa előbb alakult, mint az Ideiglenes Kormány; február 27-én, amikor még folyt a harc, a Dumában összegyűltek a Hadiipari Bizottság börtönből kiszabadított munkásvezetői, a mensevik Duma-képviselők s néhány szakszervezeti vezető. Felhívásukra, hogy minden gyár és minden katonai alakulat válassza meg képviselőit, estére kétszázötvenen gyűltek össze a Tauriai palotában, s a küldöttek száma néhány nap múlva meghaladta a kétezret.

Az 1905-ös szovjet a helyzet szülötte volt. Nem voltak legális pártok, szakszervezetek, nem volt parlament; a munkásság spontán létrehozott egy szervezetet, melynek sem alapszabálya, sem pontosan meghatározott célkitűzése, feladata vagy jogköre nem volt. Bár az első Pétervári Szovjet csak ötven napig dolgozhatott, a nép számára a forradalom jelképe lett. Olyannyira, hogy egy évtized múlva, a forradalom első napján, mindenki magától értetődőnek érezte, hogy az első teendő: megalakítani a szovjetet. Más népek történelmében egy név, egy dal, egy jelszó őrizte a forradalom emlékét, Oroszországban egy szervezet.

A Tauriai palotát elözönlötték a katonaküldöttek, akik minden parlamenti szabálynak fittyet hányva a puskájukat is magukkal vitték, a csizmás, kapadohányt szívó munkások; a jól öltözött Duma-képviselők alig tudtak utat törni a tömegben. Különben sem ők voltak már a gazda, s a tanácsképviselők a megtűrt vendégek; a Duma, az álparlament, abban a pillanatban értelmét és hatalmát vesztette, amikor megalakult a szovjet, s ha elvben nem is, gyakorlatilag néhány nap alatt szép csendesen kimúlt.

A szovjet olyan testület volt, amilyet még nem látott a történelem. Népképviselet, melyet nem titkos választás, előre elkészített jelölőlisták, általános szavazás alapján választottak. A gyárudvaron összegyűltek a munkások, a laktanyákban a katonák, szónokok pattantak fel, az egyiket megéljenezték, a másikat kifütyülték, a részvevők közbekiabáltak; aki jelen volt, szavazott, aki nem, nem. Ahány város, annyiféle választási rendszer volt érvényben, s ezeket is állandóan módosították.

Hogy mindig a legmegfelelőbbet választották? Aligha. S csak azok vettek részt az üléseken, akiket valóban megválasztottak, csak azok szavaztak, akiknek joguk volt rá? Ki tudta azt ellenőrizni. A parlamentáris formák betartására sem igény, sem lehetőség nem volt; a Petrográdi Szovjet ülései inkább tömeggyűlésre, mint tanácskozásra

hasonlítottak. Eleinte a Központi Végrehajtó Bizottságban is teljes káosz uralkodott. A baloldali pártok legtöbb vezetője emigrációban vagy száműzetésben volt, a szovjet élére jobbára ügyvédek, újságírók, tanárok kerültek. A szónak sosem volt akkora hatalma, mint a forradalom kaotikus napjaiban, amikor még nem volt lehetőség, hogy a szavakat összevessék a tettekkel. A tömeg igényelte, hogy szóljanak hozzá, s egy ügyes szónok, aki értett a nép nyelvén, többet érhetett el, mint a legkoncepciózusabb gondolkodó vagy a legbátrabb barikádharcos. A szovjet vezetői mind jó szónokok voltak: a követelmény a tehetség legnagyobb nevelője. Elnökké a mensevik Csheidzét, egy grúz néptanítót választották; kortársai szerint az elnöki emelvényen is olyan volt, mint az iskolai katedrán: pedáns, kicsinyes, szűklátókörű. A Végrehajtó Bizottság ülései rendszerint déli egy órakor kezdődtek, s belenyúltak az éjszakába. Holtfáradtan, étlen-szomjan folytak a vég nélküli viták. A kenyérfejadag, a sajtó, a háború, a tüzelőhiány éppúgy szóba került, mint a betört ablakok pótlása, az utcaseprés vagy az egyik küldöttről terjesztett állítólagos rágalom. A küldöttségek szakadatlanul özönlöttek a Tauriai palotába, s mind a Végrehajtó Bizottsággal akart beszélni. Hogy mikor aludtak a bizottság tagjai, annak semmi nyoma.

Anarchia, fejetlenség, kapkodás? Ezek éppúgy elkerülhetetlen velejárói minden forradalomnak, mint a vérontás. S az alkotmány nélküli, az alkotmányos formákat felrúgó szovjet mégis a világtörténelem legdemokratikusabb népképviseleti szerve volt. A küldötteket nem meghatározott időre választották; amikor a gyárnak vagy alakulatnak úgy tetszett, újakat választott helyettük. A szovjetek így pontosan kifejezték a nép akaratát: az a küldött, akinek más volt a véleménye, mint választóinak, nem sokáig maradt a helyén. A forradalom állandó változás, s mindig fenyeget a veszély, hogy a vezetők nem tudják követni a nép változását. Ezt a veszélyt küszöbölték ki az állandóan megújuló szovjetek.

(A MÁSIK HATALOM II) A szovjet kezdetben éppolyan tanácstalan volt, mint a kormány. A Végrehajtó Bizottság nem tudta, mit tegyen: kilépett a színpadra, de nem ismerte a szerepét, s csak rögtönözni tudott. Megalakulásakor semmi mást nem követelt az Ideiglenes Kormánytól, mint agitációs szabadságot a baloldali pártoknak, de már az első pillanattól kormányzati teendőket látott el: katonai és élelmezési bizottságokat nevezett ki, megszállta az állami bankokat, a pályaudvarokat, parancsokat adott a hadseregnek. S a szovjetekben akárki elmondhatta a véleményét, bármi is volt az.

Lenin 1917 tavaszán a legszabadabb hadviselő országnak nevezte Oroszországot. Csakhogy a háborúban a szabadság az uralkodók gyengeségének a jele. Amikor az ország minden erejét egyetlen célra, a győzelemre összpontosítja, a kormány alapvető kérdésekben nem tűrhet ellenvéleményt. Nem is tűrt; a háború ellenzőit nemcsak a császári Németországban vagy a monarchiában, a demokratikus Angliában és Franciaországban is börtönbe vetették. Oroszországban azonban a forradalom törvényei erősebbek voltak a háború törvényeinél, a szólásszabadság nem tűrt korlátokat, s az Ideiglenes Kormány még akkor sem tudta volna elnyomni ellenfeleit, ha akarja. Egyszerűen azért, mert nem volt hozzá ereje.

„Az Ideiglenes Kormánynak nem áll rendelkezésére igazi haderő – írta Gucskov hadügyminiszter Alexejev tábornoknak –, s parancsait csak akkor hajtják végre, ha jóváhagyja a Munkás- és Katonaküldöttek Szovjetje, melynek kezében vannak a hatalom legfontosabb tényezői, a csapatok, a vasút, a posta, a távíró. Azt lehet mondani, az Ideiglenes Kormány csak addig létezik, amíg a szovjet engedélyezi."

(AZ EGYSÉG MÍTOSZA) Sosem volt ilyen dicső kor Oroszországban: a nemzet a győztes forradalom mámorában úszik, a polgárság a népet élteti, a munkások vezetői a polgáruralmat támogatják, szent az egyetértés és a béke.

Mintha a mesében lenne: a forradalomban kéz a kézben menetelt az egész ország, tábornokok és közlegények, cukorgyárosok és vasmunkások, földbirtokosok és zsellérek. Az egyik oldalon a cár, néhány tucat politikus, néhány ezer rendőr – a másikon az egész nemzet, a százmilliós Oroszország. A forradalom győzött, a cárt és lakájait eltávolították, az ellentétek megoldódtak. Csoda történt: a forradalom eggyé kovácsolta az egész nemzetet. Az emberiség örök álmát, az egységet, amikor mindenki egyetértésben és békében él, a forradalom megvalósította. Az egység szent, az egység Oroszország és a forradalom záloga. „Felejtsünk el minden különbséget, mely a különböző pártokat, osztályokat, rendeket és nemzetiségeket egymástól elválasztja – hirdette az alkotmányos demokraták kiáltványa. – A legfőbb jelszó most »szervezettség és egység«, szervezettség és egység a külső ellenség, szervezettség és egység a belső nehézségek ellen."

A polgári politikusok számára azt jelentette az egység, hogy hajlandók a baloldali pártoknak is részt adni a hatalomból. Igaz, igen kis részt: a tizenkét miniszteri tárcából kettőt kínáltak föl a szovjet képviselőinek. A szovjet viszont úgy értelmezte az egységet, hogy nem vett részt a kormányban, de megbuktatni sem igyekezett. Önként vállalta a parlamenti ellenzék szerepét – egy országban, ahol nem is volt parlament. Így jött létre az a furcsa helyzet, hogy a hatalmon levő Ideiglenes Kormány kisebbségben volt, a többségben levő szovjetpártok viszont makacsul ragaszkodtak hozzá, hogy ellenzékben maradjanak. A szovjet megbuktathatta volna a kormányt, de nem tette, mert nem akarta átvenni a hatalmat.

Márciusban a szovjet még a hatalomban való részvételt is elutasította. De áprilisban, amikor a kormány háborús politikája miatt a fővárosban a nép kivonult az utcára, s a jobboldal kilépett a kormányból, a szovjetnek ismét választania kellett: vagy átveszi a hatalmat, vagy koalícióra lép a polgársággal. „Az utóbbi időben bizalmatlanságot érzünk a kormánnyal szemben – mondta Lvov her-

ceg az Ideiglenes Kormány s a szovjet képviselőinek közös tanácskozásán. – A forradalmi demokrácia nemcsak nem támogatja a kormányt, hanem olyan kísérleteket észlelünk, hogy aláássa a tekintélyét. Ilyen körülmények között a kormány nem érzi jogosultnak magát, hogy vállalja a felelősséget. Elhatároztuk, meghívjuk önöket, beszéljük meg a helyzetet. Tudnunk kell, megfelelőnek tartanak-e bennünket felelős posztunkra. Ha nem, akkor készek vagyunk a haza javára lemondani teljhatalmunkról, s átadni a helyünket másoknak."

A miniszterelnök nyíltan elismerte, hogy a hatalom a szovjeté. A szovjet mégsem a hatalmat választotta, hanem az egységet: hat baloldali politikus belépett a kormányba. „El kell ismernünk a burzsoáziával való megegyezés szükségességét – mondta Cereteli, a mensevikek vezére. – A forradalomnak nem lehet más útja. Minden hatalom a miénk. A kormány egyetlen intésünkre távozna. De akkor a forradalom tönkremegy. A nép megértette, hogy a demokratikus köztársaság az a közös platform, mely egyesíti a proletariátust és a polgári osztályokat."

(A KÖZÉP) Az Ideiglenes Kormány a szó szoros értelmében is ideiglenes volt: februártól októberig négy kabinet váltotta egymást ezen a néven. A szélsőbal egyikben sem vett részt. A szélsőjobb hetek alatt kihullott. Maradt a közép, mely makacsul védelmezte az egységet.

Alekszandr Kerenszkij neve nemcsak azért jelképezi az Ideiglenes Kormányt, mert valamennyi kabinetnek tagja volt: előbb igazságügy-, majd hadügyminiszter, aztán miniszterelnök s végül szinte teljhatalmú diktátor. S nemcsak azért, mert tehetségesebb politikus volt társainál.

A forradalom előtt Kerenszkij jónevű ügyvéd volt, számos ellenzéki politikus védője, aki a jelentéktelen trudovik csoportot képviselte a Dumában. A forradalom után azonnal csatlakozott a szovjet legnagyobb pártjához, a szociálforradalmárokhoz, s a Munkástanács alelnöke lett. A tömeg sokáig a szocialista vezért tisztelte benne, ugyan-

akkor a jobboldal is benne látta egyetlen reményét: azt az embert, aki úrrá tud lenni a káoszon. Kerenszkij, az egység megszállottja, az egység szimbóluma volt; köréje csoportosultak mindazok, akik hitték, hogy meg tudják valósítani a szép álmot, hogy a nemzet egységesen gondolkozzék és cselekedjék.

(KERENSZKIJ) Két szemtanú:

„Kezdettől fogva reménytelen küzdelmet folytatott. Vissza akart hajtani a lövészárkokba egy nemzetet, mely a maga részéről a háborút már befejezte. Két oldalról került kereszttűz alá: balról a bolsevikok támadták, akik minden utcasarkon és minden frontszakaszon a békét hirdették, jobbról a mérsékeltek és a szövetségesek, akik azt követelték, hogy állítsa vissza a cári uralom régi fegyelmét. El kellett buknia. Nem azért, mert gyönge volt, hanem mert mindenki elbukott volna a helyében.

És mégis, néhány hétig úgy látszott, hogy szónoki tehetsége csodákat tud művelni. Naiv hitét, melyet az összes szociálforradalmárok s a liberálisok nagy része is osztott, rá tudta kényszeríteni az orosz nép józan eszére. Mert a maga módján Kerenszkij a történelem egyik legnagyobb szónoka volt. Semmi vonzó nem volt abban, amit mondott. A hangja érdes volt a sok kiabálástól. Keveset gesztikulált, szláv temperamentumához képest nagyon is keveset. De hihetetlen szóbősége volt, s olyan meggyőzően tudott előadni, hogy mindenkit hatalmába kerített. Jól emlékszem első moszkvai látogatására. Nem sokkal azután volt ez, hogy hadügyminiszter lett. Éppen egyik szemléjéről tért vissza a frontról. A Nagyszínházban beszélt, azon a színpadon, amelyen később a bolsevikok a breszt-litovszki békét ratifikálták. Kerenszkij volt az első, aki politikai célokra használta ezt a híres színházat, amely Saljapint, Szobinovot, Geltzert, Mordkint adta a világnak, s egy sereg más nagynevű táncost és énekest. A hatalmas amfiteátrum az utolsó helyig megtelt. Moszkvában még pislákolt a hazafiság zsarátnoka, és Kerenszkij azért

jött, hogy megint lobogó lángra gyújtsa. Tábornokok, magas rangú hivatalnokok, bankárok, nagyiparosok, kereskedők jöttek el feleségükkel, és megtöltötték a földszintet és az első emeleti páholyokat. A színpadon a Katonatanács képviselői ültek. A rivaldán, éppen a súgólyuk előtt, kis pult volt felállítva. A szokásos tízpercnyi késedelem, a megszokott morajlás a nézőtéren: Alekszandr Fjodorovics hirtelen megbetegedett. Egy új krízis Pétervárra szólította. És ekkor a suttogásból egyszerre tapsorkán lett, s a kulisszák mögül kilépett a színre a hadügyminiszter sápadt alakja. A hallgatóság felpattant a helyéről. Kerenszkij felemelte a kezét, és azonnal beszélni kezdett. Betegnek és fáradtnak látszott. De a hév a legnagyobb magasságokba ragadta, mintha energiája utolsó maradékait is ki akarná szorítani magából. Egyre dagadóbb szóáradatban kezdte hirdetni a szenvedés evangéliumát. Mindent, amit érdemes elérni, csak szenvedéssel lehet elérni. Az ember maga is szenvedésben jött a világra. A történelem legnagyobb forradalma a kálvária keresztjén kezdődött. Ez a mi forradalmunk is a szenvedésben fog alakot ölteni. A cári uralom szinte leküzdhetetlen nehézségeket hagyott hátra örökség gyanánt: a közlekedés teljes szervezetlenségét, kenyérhiányt, tüzelőhiányt. De az orosz nép tudja, mit jelent szenvedni. Elmondta, hogy most tért vissza a frontról. Látott embereket, akik hosszú hónapok óta vannak távol a családjuktól, és derékig állnak sárban és vízben. A tetvek egész testüket elborítják. Napokig nem kapnak más ennivalót, csak egy kis darab fekete kenyérhajat. Nincs elég fegyverük, hogy az életüket megvédhessék. Asszonyt nem láttak, ki tudja, mióta. De nem panaszkodnak, megígérték, hogy kötelességüket a végsőkig teljesítik. Csak Szentpétervárott és Moszkvában hallotta, hogy az emberek morognak. És kik azok, akik morognak és elégedetlenkednek? A gazdagok, azok, akik selyemben és arany ékszerekkel díszítve idejöttek a színházba, hogy kényelmes páholyból hallgassák keserű szavait! Szemét az emeleti pá-

holyokra függesztette, pattogó, lázas szavai égő szenvedélyre lobbantották. Csakugyan romba akarják dönteni a gazdagok Oroszországot, vállalják-e a felelősséget a világtörténelem e leggyalázatosabb árulásáért, míg a szegények és nyomorultak, akiknek a legtöbb okuk lehetne a siránkozásra, hősiesen kitartanak? Szégyelli magát a nagyvárosok közönyösségéért. Milyen jogcímük van a fáradtságra? Nem tudnak várni még egy kicsit? Azért jött a lövészárkokból ide, Moszkvába, hogy üzenetet vigyen a katonáknak. Most menjen vissza és jelentse, hogy hasztalan minden erőlködés, mert „Oroszország szíve" olyan emberekből áll, akik nem tudnak bízni?

Amikor befejezte a beszédét, kimerülten omlott segédtisztje karjába. Arca a rivaldafényben a halál viaszától volt sápadt. Katonák segítették ki a színpadról, mialatt a tömeg hisztériás őrjöngésben tört ki, felugrált helyéről, és rekedtre ordította a torkát. Ez az ember, akinek csak egy veséje van, akinek már csak hat hete van élni, meg fogja menteni Oroszországot. Egy milliomos felesége gyöngygyakékét odahajította a színpadra. Minden asszony követte a példáját, s egész ékszerzápor zúdult a hatalmas nézőtér minden sarkából. A mellettem levő páholyban Vogak tábornok, aki teljes életében hűségesen szolgálta a cárt és úgy gyűlölte a forradalmat, mint a pestist, zokogott, mint egy kisgyerek. Felejthetetlen este volt, hatalmasabb és felkorbácsolóbb, mint egy Hitler-beszéd vagy akármelyik szónok előadása, akit hallottam. A beszéd két óra hosszat tartott. Hatása Moszkvában és Oroszország többi részében pontosan két napig." (Bruce Lockhardt, moszkvai brit konzul.)

„Sokszor láttam közelről ezt az embert, puffadt, citromsárga arcát, lilásvörös szemhéját, gyér, őszes sörtehaját. Gyors léptekkel járt, szárnysegédeit arra kényszerítve, hogy szinte fussanak utána. Aztán éppoly gyorsan és váratlanul megfordult, s a mögötte menők hátrahőköltek. Fekete kendővel felkötött beteg kezét gyűrött katonazubbonyába dugta, mely ráncot vetve lötyögött a dereka tá-

ján. Hosszú, vékony lábán barna lakk lábszárvédő villogott, nyikorgott.

Szaggatottan, ugatva és fulladozva vetette a tömeg közé kurta mondatait. Szerette a hangzatos szavakat, és hitt bennük. Úgy képzelte, riadóként szállnak a felbolydult ország fölé, áldozatra, hőstettre késztetik a népet.

Miután elugatta fellengzős szavait, Kerenszkij karszékbe rogyott, és egész testét zokogás rázta. Szárnysegédei idegcsillapítókkal itatták. Valeriána-szag lengte körül, mint egy hipochondriás hölgyet.

Ez a régimódi, elavult lakások áporodott levegőjét idéző illat leleplezte Kerenszkijt, legalábbis nekem akkor úgy tetszett. Magam sem tudom, miért, de szentül hittem, hogy a patikaszag összeegyeztethetetlen a néptribun magasztos hivatásával.

Hamarosan felismertem, hogy Kerenszkij csupán beteg ember, túlságosan emlékeztet Dosztojevszkij regényhőseire; színész, aki rendületlenül hisz magasztos messiási hivatásában, és hanyatt-homlok rohan a szakadékba.

Látszólag becsületesen ragaszkodott fellengzős meggyőződéséhez, odaadó hűséggel igyekezett szolgálni Oroszországot ez a szerencsétlen hisztériás, akit mint könnyű forgácsot, úgy vetett fel a forradalom első hulláma.

Oroszország már a régi, hűbéri időkben is bővelkedett »szent őrültekben«, félkegyelmű megszállottakban. Kerenszkijben is volt valami a szent őrültből." (Konsztantyin Pausztovszkij.)

(A BUKÁS I) Lenin még aznap éjjel, amikor hazaérkezett, rekedten, holtfáradtan, elmondta programját a Ksesinszkaja-palotában a fogadására összegyűlt bolsevik vezetőknek. Furcsább díszletet elképzelni sem lehet: nagyhercegek egykori szeretőjének fehér márvánnyal borított dísztermében, pálmák s egy barlang-szökőkút között hangzottak el először a szocialista forradalmat követelő tézisek. Másnap újra elmondta a szovjet konferencia bolse-

vik küldötteinek, majd a bolsevikok és mensevikek együttes ülésén.

A hatás döbbenetes volt. „Emlékszem Bogdanovra, aki két lépésre ült az emelvénytől – írja a gyűlés egyik részvevője. – »Ez lázálom – szakította félbe Lenint –, egy őrült lázálma! Szégyen ilyen zagyvaságról akárcsak vitatkozni is – kiáltotta a hallgatóság felé fordulva, sápadtan a dühtől és a megvetéstől. – Önmagukat szégyenítik meg! Marxisták!!«"

Saját pártja vezetői között is alig akadt híve. A Petrográdi Bizottságban mindössze ketten támogatták a programját; ellene tizenhárman szavaztak. Amikor hazaérkezett, azt hitte, letartóztatják; ujjongó tömeg várta, diadalmenetben kísérték végig a fővároson. Másnap a fél város beszélte, hogy megbukott.

(A BUKÁS II) „Aki ilyen ostobaságokat beszél, az nem veszélyes. Nagyon jó, hogy hazajött, legalább leleplezte magát." (Sztankevics, szociálforradalmár.)

„Amikor Lenin tézisei megjelentek, sok elvtárs azt mondta, Lenin szindikalista elhajló, nem ismeri már Oroszországot, nem számol az adott pillanattal stb." (Cihon, bolsevik.)

„Lenin ma utódként jelentkezett arra a trónra, mely harminc éve üresen áll Európában – Bakunyin trónjára. Lenin új szavai csak visszhangoznak valami régit – a primitív anarchizmus idejétmúlt igazságait." (Goldenberg, mensevik.)

„Hadd éljen a forradalmon kívül, amíg mi, többiek, tovább haladunk a forradalom útján." (Csheidze, mensevik, a Petrográdi Szovjet elnöke.)

„Lenin tegnap a szovjetben teljesen megbukott. Béketéziseit olyan arcátlanul védelmezte, hogy szidalmazások közepette kellett visszavonulnia. E csapás után soha többé nem térhet magához." (Miljukov, alkotmányos demokrata, külügyminiszter.)

„Programját ... nem annyira felháborodottan, mint

gúnyosan fogadták, olyan értelmetlennek és kiagyaltnak érezte mindenki ... Még saját elvtársai, a bolsevikok is zavartan elfordultak tőle." (Zenzinov, szociálforradalmár.)

„Bukott ember, aki kívül rekedt a mozgalmon." (Szkobeljev, mensevik.)

„Lenin beszéde elvont konstrukció, mely azt bizonyítja, hogy nem értette meg az orosz forradalmat. Ha Lenin megismeri a való helyzetet Oroszországban, maga tagadja majd meg saját konstrukcióját." (Sztyeklov, bolsevik.)

„Teljesen elszigetelt légkörben él, nem tud semmit, mindent fanatizmusa szemüvegén keresztül lát, nincs körülötte senki, aki csak kissé segíteni tudná, hogy eligazodjék az eseményeken." (Kerenszkij, szociálforradalmár, igazságügyminiszter.)

„Leninre annyira nem figyel senki, hogy a jelen pillanatban teljesen veszélytelen." (Szuhanov, mensevik.)

„Aznap Lenin elvtárs még saját sorainkban sem akadt senkire, aki nyíltan támogatta volna." (Zalezsszkij, bolsevik.)

„Az újonnan érkezett anarchisták közül Lenin plombált vagonban jött meg Németországból. Először a szociáldemokrata párt egyik gyűlésén jelent meg a nyilvánosság előtt, s megbukott." (Buchanan, petrográdi brit nagykövet.)

„A *Pravda* tegnapi számában Lenin elvtárs közzétette »téziseit«. Ezek Lenin elvtárs *személyes* véleményét tükrözik ... A *Pravda* politikája pontosan megfogalmazódott ... az Ideiglenes Kormányról s a háborúról benyújtott határozati javaslatokban, melyeket a Központi Bizottság irodája dolgozott ki, s a bolsevik kongresszusi küldöttek jóváhagytak. Amíg a Központi Bizottság és az összorosz pártkonferencia esetleg másként nem dönt, ezek a határozatok képezik programunkat, melyet védelmezni fogunk mind a »forradalmi opportunizmus«, mind pedig Lenin elvtárs bírálata ellen." (Kamenyev, bolsevik, a *Pravda* szerkesztője.)

(KÉT ELMÉLET) Miért robbant ki a vita, s miért kavart föl olyan szenvedélyeket, hogy némelyek őrültnek nevezték Lenint, mások megkergült ámokfutónak, árulónak, aki a forradalom ellen tör, ostoba álmodozónak, idegen hatalom ügynökének, aki Oroszország vesztét akarja? Még a legenyhébb vád is az volt, hogy programjának semmi köze a marxizmushoz.

Az elmélet, melyet február után Plehanovtól a bolsevik vezetőkig szinte minden orosz szociáldemokrata elfogadott, így hangzott: Marx kimutatta, hogy a szocialista társadalom előfeltétele az erős ipar és az erős munkásosztály, hisz a szocializmus nem álomkép egy jobb és szebb világról, hanem a gazdagsági helyzet szükségszerű következménye. Az orosz birodalomban nincs erős ipar és erős munkásosztály, tehát az ország nem érett a szocializmusra: a cári rendszer megdöntése után csak polgári hatalom lehetséges. A munkásság csak elenyésző töredéke a lakosságnak, a nép analfabéta és szervezetlen, az ipar gyönge, a föld jelentős része a nagybirtokosoké, s még köztársaság sincs – tehát a munkásságnak nem szabad hatalomra törnie, lojális ellenzékként bírálva-támogatni kell az Ideiglenes Kormányt, hogy megteremtse a polgári államot, s majd ha létrejött a demokratikus köztársaság, ha a földet szétosztották, ha az ipar és a proletariátus megerősödött, akkor lehet szocialista forradalomra gondolni.

Lenin elmélete viszont így hangzott: igaz, hogy Oroszországban nincsenek meg a szocialista társadalom előfeltételei, de épp ezért az a cél, hogy megteremtsék őket. A polgárság olyan gyenge, hogy erre képtelen, mert kénytelen szövetkezni a régi uralkodó osztállyal. Ezért a munkásoknak és a parasztoknak meg kell szerezniük a hatalmat, s a hatalom birtokában a polgárság helyett is nekik kell végrehajtaniuk a polgári átalakulást. A feladat tehát nem az, hogy engedelmes ellenzékként támogassák a kormányt, hanem hogy megbuktassák.

Marx a gazdasági feltételeket vizsgálta, melyek lehetővé teszik a kizsákmányolás nélküli társadalom kialaku-

lását, Lenin egy konkrét helyzet kérdőjeleire keresett feleletet. Marx a szocializmus általános törvényszerűségeit fogalmazta meg, Lenin az utat kutatta, melyen Oroszország 1917-ben elindulhat a szocialista társadalom megvalósulása felé. Hisz a második forradalom nem a szocializmus megvalósulása, csak lehetőséget teremt, hogy kialakulhassanak az ahhoz szükséges feltételek.

(A MÁSODIK FORRADALOM I) Lenin ellenfeleinek teóriája látszik racionálisabbnak. Csakhogy Marx elméletének ortodox védelmezői megfeledkeztek egy fontos szempontról – talán a legfontosabbról –, a forradalomról.

Hogy egy országban milyen társadalmi rend jöhet létre, azt elsősorban a gazdasági tényezők határozzák meg. Jaurès tétele, hogy ha a forradalomnak erőszakra van szüksége a győzelemhez, az azt jelenti, hogy a helyzet még nem érett meg a változásra, tehát a forradalom nem jogosult, mégis téves. A történelem nem olyan racionális, hogy a változás akkor következzék be, amikor a helyzet már tökéletesen megérett. Ha így lenne, sosem törne ki a forradalom, vagy a forradalmakat sosem lehetne leverni. Csakhogy a forradalmak akkor törnek ki, amikor a helyzet még nem tökéletesen érett az átalakulásra; a forradalom hatalmas előretörés, melynek még nincs biztosítva a gazdasági alapja. Ezért, hogy annyi a bukott forradalom. S ezért a győztes forradalmakat követő hihetetlen nehézségek: a társadalomnak utol kell érnie a forradalmat, be kell hoznia, amivel elmaradt.

Hogy a forradalom milyen irányt vesz, azt a nép akarata dönti el – hacsak nem akadályozzák meg erőszakkal. Márpedig Oroszországban február után valóban szabadság volt; a tömeg maga választotta meg az útját, mert nem volt erő, mely elnyomhatta volna. Minden azon múlott, mit akar a tömeg. S Lenin elmélete azért bizonyult helyesnek, mert ő számította ki jól a nép akaratát, nem ellenfelei.

A vita aligha lett volna olyan elkeseredett, ha pusztán egy elméletről van szó. De a tét nem egy igazság volt, hanem a forradalom sorsa. Minden elmélet magában hordja a veszélyt, hogy a premisszák, melyekre épül, tévesek. S a tévedés ebben az esetben a forradalom bukását jelentette. Ha Lenin téved, belehajszolja pártját, a munkásságot egy reménytelen felkelésbe. Ellenfelei tévedésének viszont az lett volna a következménye, hogy a felzúdult nép vezetők és szervezet nélkül marad, s erejét anarchikus lázongásra fecsérli el, amit könnyű leverni.

(A MÁSODIK FORRADALOM II) Ha az út, melyet Lenin elképzelt, példátlan volt, példátlan a helyzet is, mely Oroszországban 1917-ben kialakult. A cári állam feudális volt, de a földbirtokosoknak csak pénzük volt, hatalmuk alig. A polgárság jelentős szerepet játszott a feudális államban, de olyan erős mégsem volt, hogy maga vívja meg a saját forradalmát: a munkások segítségével került hatalomra, s hatalmát csak a nagybirtokosok segítségével tudta megtartani. A munkásság számszerűleg gyenge volt, bizonyos értelemben azonban a legnagyobb erő, hisz az robbantotta ki a forradalmat. Annyi ereje azonban nem volt, hogy a győzelem után a hatalmat is megszerezze. A hatalmas paraszttömeg váratlanul beleszólt a forradalomba, s szürke köpenyes katonának öltözve biztosította a győzelmet, de szervezetlensége miatt maga nem törhetett a hatalomra.

Az érdekek micsoda szövevénye! A nagybirtokosoknak érdekük volt megbuktatniuk a cárt, aki gyengeségével veszélyeztette a hatalmukat, s ezért szövetkeztek a polgársággal, de épp e szövetség miatt nem követelhették a monarchia fenntartását. A polgárságnak érdeke volt szövetkeznie az arisztokráciával, mert egyedül nem maradhatott volna hatalmon, de emiatt nem hajthatta végre a polgári forradalom egyik legfontosabb célkitűzését, a földosztást. A munkásoknak érdekük lett volna nemcsak a cárt, de az arisztokráciát és a polgárságot is

elsöpörni, de gyöngének érezték magukat, ezért a polgárságot támogatták a cár ellen. A parasztoknak föld kellett, a katonáknak béke, de fogalmuk sem volt, hogyan és kinek a segítségével kaphatják meg.

Ki volt a legerősebb Oroszországban? A dúsgazdag arisztokrácia, melynek zsebében volt a fél birodalom, de cselekedni már képtelen volt? A polgárság, melyet a munkásság segített hatalomra? A munkásság, mely a polgárságot segítette hatalomra? A hatalmas paraszttömeg? Melyik vallhatta magáénak a februári forradalmat? S melyiknek az akarata dönti el a forradalom további sorsát?

Ellenfelei azt vetették Lenin szemére, hogy mindent az akaratra alapoz, akárcsak az anarchisták. Csakhogy Bakunyin és Blanqui követői a kiválasztottak, az összeesküvők akaratában bíztak, akik képesek kirobbantani a forradalmat. Lenin viszont a tömeg akaratára épített, ami nem más, mint az osztályérdekek megtestesülése.

A szörnyű káoszban úgy igazodott el, hogy mindent lebontott az alapvető tényezőre, az érdekre. A parasztok földet akarnak, a munkások kenyeret, a katonák békét, az egész nép szabadságot: ezért tört ki a forradalom. A polgárságot képviselő kormánynak viszont alapvető érdeke, hogy megnyerje a háborút, megvédje a magántulajdont, hogy kisebbség létére uralmon maradjon, tehát nem adhat sem békét, sem földet, sem kenyeret, sem szabadságot. S ha két alapvető érdek összeütközik, a kompromisszium szélcsendje csak időleges lehet, végül is valamelyiknek győznie kell. A forradalom nem áll meg félúton: vagy a kormány nyomja el a népet, vagy a nép söpri el a kormányt, mert érdekeik alapvetően különböznek.

(A VILÁGFORRADALOM) A forradalom fogalmának kettős jelentése van. Forradalom a harc, amikor az egyik osztály megsemmisíti a másik uralmát, s maga lép a helyébe. S forradalom a gazdasági átalakulás, amikor az egyik társadalmi rend fölváltja a másikat. A politikai for-

radalom – a hatalom megszerzése – csak eszköze a társadalmi forradalomnak; nem önmagáért van, hanem hogy azt elősegítse.

A második forradalom elmélete elsősorban a hatalomért folytatott harc teóriája. De nemcsak az. S Lenin nemcsak arra számított, hogy az orosz munkások és parasztok a hatalom birtokában könnyebben behozhatják az elmaradást, mint kiszorítva a hatalomból. Arra is, hogy a világháború a forradalmak előestéje, s a második orosz forradalom csak az első lesz az európai forradalmak sorában. Hogy a legfejlettebb országokban, ahol az erős ipar, az erős munkásosztály s a háborúban létrejött központosítás megteremtette a közösségi termelés és elosztás alapjait, a szörnyű vérontás a szörnyű nyomor hatására végigsöpör a forradalom hulláma. S akkor a világforradalom segítségére siet majd az elmaradott Oroszországnak.

„Az orosz proletariátusnak – írta – az a nagy megtiszteltetés jutott osztályrészül, hogy *ő kezdte meg* az imperialista háború által objektív szükségszerűséggel előidézett forradalmak sorát. De teljesen távol áll tőlünk az a gondolat, hogy az orosz proletariátust más országok munkásságával szemben kiválasztott forradalmi proletariátusnak tartsuk. Nagyon jól tudjuk, hogy Oroszország proletariátusa *kevésbé* szervezett, felkészült és öntudatos, mint más országok munkássága. Oroszország proletariátusát nem különleges tulajdonságai, hanem csakis a történelmileg kialakult különleges viszonyok tették *bizonyos, lehet hogy igen rövid időre,* az egész világ forradalmi proletariátusának élharcosává.

Oroszország – paraszti ország, az egyik legelmaradottabb európai ország. Oroszországban *közvetlenül nem győzhet azonnal* a szocializmus. De az ország paraszti jellege, tekintettel a nemesi földbirtokosok kezében maradt hatalmas földterületekre, 1905 tapasztalatai alapján óriási lendületet adhat az oroszországi burzsoá-demokratikus forradalomnak, és forradalmunkat a szocialista világfor-

radalom *előjátékává*, a szocialista világforradalom felé vezető *lépcsőfokká* teheti."

(A FORRADALMÁR I) Lenin: „Mi más pártoknál sokkal pontosabban eleve meghatároztuk politikai vonalunkat, amelyet határozatokban rögzítettünk. Az élet tökéletesen új helyzetet teremtett számunkra. A legnagyobb hiba, amit forradalmárok elkövethetnek, az, hogy hátrafelé néznek . . ."

Kalinyin: „Én a régi bolsevik leninisták közé tartozom, és azt a véleményt képviselem, hogy a régi leninizmus a jelenlegi, sajátos pillanatban egyáltalán nem használhatatlan, s csak csodálkozni tudok Lenin elvtárs nyilatkozatán, hogy a régi bolsevikok a jelen pillanatban akadályává váltak." (Felszólalások a bolsevikok áprilisi konferenciáján.)

Nemcsak a kormány támadta Lenint. Nemcsak a mensevikek, a szociálforradalmárok. Saját pártja sok vezetője is ellene volt.

Másként ítélték meg a politikai helyzetet. Más volt a véleményük a cselekvő akarat szerepéről; nem hittek abban, hogy a társadalom mozgása annyira befolyásolható, mint Lenin gondolja. De legfőképpen azért kerültek szembe Leninnel, mert Lenin is szembekerült korábbi önmagával. Nemcsak Marxot tagadta meg, mondogatták, ki elszörnyedve, ki kajánul. Az elmélethez is hűtlen lett, önmagához is.

Csakhogy Marx elméletének a lényege, hogy nincs más igazság, csak a valóság; nincs más eszme, csak a valóságból kielemzett igazság. Platón annyira becsülte az igazságot, hogy érte mesterét is megtagadta. De Leninnek nem kellett megtagadnia Marxot. Amikor meghirdette a második forradalom elméletét, Marx agyával gondolkodott: tőle tanulta, hogy az érdek mozgatja a világot, tőle, hogy az osztályok nem békélnek meg egymással, hogy minden

Kamenyev

Katonagyűlés

Május 1-i felvonulás Moszkvában

Hadapródok a szétrombolt Központi Bizottság épületében

Gyűlés a fronton

Háborús sebesültek tüntetése Petrográdon

Utcai lövöldözés Petrográdon, a júliusi tüntetés napjaiban

A forradalmi katonák lefegyverzése a júliusi tüntetés után

Sztálin

elmélet próbaköve a gyakorlat. Marxtól tanulta azt is, hogy a valóság a döntő, nem a tételek, s minden tételt meg kell tagadni, melyet a valóság nem igazol. Marx tételeit is, és a sajátjait is. Minden tétel csak absztrakció, s egy gondolatrendszer nem tételek összessége, hanem a gondolkodás rendszere.

Marx valóban arra számított: a szocialista forradalom ott robban majd ki, ahol legerősebb az ipar és a munkásság. De hogy elképzelése sablonná merevedett, az már ortodox követőinek a műve. Igaz, ha nincs lehetőség, hogy az elméletből gyakorlat legyen, nincs mód arra sem, hogy kiderüljön az elképzelés helyessége vagy tévedése. Amíg a forradalom távoli jövő volt, Lenin sem kérdőjelezte meg Marx elképzelését. De abban a pillanatban, hogy valóság lett, s a gondolkodónak tere nyílt a cselekvésre, le tudott számolni mindazzal, ami nem felelt meg a valóságnak. Légy hű önmagadhoz, ez azt is jelenti: tagadd meg a tévedéseidet.

Az élet egyetlen helyzetet ismer, amikor a világ egyik pillanatról a másikra gyökeresen megváltozik: a forradalmat. Ezért, hogy a forradalom ellentmond minden tapasztalatnak. Lenin azért ítélt helyesen, mert együtt változott a forradalommal, s úgy, ahogy a forradalom: egyik pillanatról a másikra. Társai döbbenten nézték, s nem értették; legtöbbjüknek hónapok kellettek, amíg hozzá tudtak igazodni a változáshoz.

(ELMÉLET ÉS HIT) Marx kristálylogikája feloldódott az orosz messianizmusban, s ebből született az az állapot, hogy okos, józan forradalmárokban a tételekben való hit háttérbe szorította a valóságot? Tévedés. Minden tan, mely megváltást kínál, hitté válik. Erre van szükség, hogy egy eszme ne csak a gondolkodókat hozza lázba, hanem mozgalommá fejlődjék. S ezért, hogy az európai történelem során a számtalan gondolati rendszerből csak kettő lett egyetemes: a kereszténység s Marx elmélete.

Az emberiségnek két alapélménye van: a kudarc és a

siker. A kereszténység az újra meg újra elbukó ember világképe: az élet kudarcaiért az örökkévalóság hitét adja kárpótlásul, a megismerés kudarcaiért a felmentést a kudarc súlya alól, hisz a legfőbb magyarázat, hogy a világ alapjában megmagyarázhatatlan. És ha a kudarc törvényszerű, már nem is kudarc.

Ha az élet kudarcok szakadatlan sorozata lenne, nem volna erő, mely a kereszténységet legyőzhetné, hisz az elbukottnak szüksége van a bukás igazolására, hogy élni tudjon. Csakhogy a sikerek újra meg újra lázadásra ingerelték az embereket: tiltakozásra saját tehetetlenségük, kudarcaik ellen. Kétezer év minden sikerének kellett összegyűlnie, amíg a sikerek élményéből megfogalmazódhatott a siker gondolati rendszere, Marx elmélete, hogy a világ a megismerés minden kudarca ellenére megmagyarázható, s minden kudarcnak e világi oka van, tehát az okok megszüntethetőek. A megváltás, melyet Marx kínál, az, hogy a világ megváltoztatható.

Amelyik gondolati rendszer nem tudja hitté fokozni, cselekvéssé változtatni a felismert igazságot, nem válhat tömegmozgalommá. A mozgalom harc, s a harc törvénye, hogy hit nélkül nem lehet harcolni. De ez a hitté fokozódott, cselekvőképes elmélet veszélye is: a hit nemcsak sarkallja, korlátozza is a gondolkodást, az igazságok eleve adott, megfellebbezhetetlen tétellé kövülhetnek, ami akadályozza a harcot. S minél logikusabb egy elmélet, annál inkább kelti azt a hitet, hogy minden kérdésre kész már a válasz, minden problémára a felelet. A dilemma szinte megoldhatatlan: aki harcol, annak fenntartás nélkül hinnie kell az igazában. De aki fenntartás nélkül hisz, lemond a kételkedés roppant hajtóerejéről.

A bolsevik vezetők legtöbbje olyan hittel vetette magát a harcba, hogy a kétely – az igazságok újraértékelésének kényszere – föl sem merült bennük. Másokban viszont a kétely volt oly erős, hogy elnyomta a hitet s így harcképtelenek lettek. Lenin ebben is Marxra hasonlított: a hit nem ölte meg benne a kételkedést, sem a kételkedés a hitet.

(A RÉGI BOLSEVIKOK) Sljapnyikov szerint „az a nap, amikor az átalakított *Pravda* első száma megjelent – március 15-e –, a honvédők győzelmi napja volt. Az egész Tauriai palota, az állami Duma hivatalnokaitól a a forradalmi demokrácia szívéig – a Végrehajtó Bizottságig –, mind csak a nagy újsággal foglalkozott: a mérsékelt, józan bolsevikok győzelmével a szélsőségesek felett."

Sljapnyikov ugyan nem elfogulatlan tanú, hisz ő volt a szélsőségesek vezetője, akiket a száműzetésből hazatért nevesebb pártvezetők – Kamenyev, Sztálin, Muranov – félreállítottak, de a lényegben nem tévedett. Miljukov írja a szovjetről, hogy a helyzet azonnal megváltozott, amint Kamenyev átvette a bolsevik frakció vezetését: „ő . . . nem ellenség volt, csak ellenzék."

Ellenzék vagy ellenség, valóban ez volt a döntő kérdés: opponálni az Ideiglenes Kormányt, vagy a megbuktatására törni. Segíteni, hogy a hatalom megerősödjék, vagy felkészülni a második forradalomra. Összefogni a polgársággal, vagy harcolni ellene. A békés, nyugodt, diplomataalkatú Kamenyev a megegyezés híve volt; elismerte a kormányt, eszébe sem jutott szocialista forradalmat vagy szovjethatalmat emlegetni, szorgalmazta a különböző szociáldemokrata csoportok egyesülését. Vezetése alatt a bolsevikok is beléptek az egység igenlőinek táborába.

Lenin Svájcban vajmi keveset tudott arról, mi történik Oroszországban. Arról meg, hogy mit csinálnak a bolsevikok, szinte semmit; a világlapok tudósítói az első hetekben nem sokat törődtek ezzel a kis csoporttal.

Március 4-én még azt írta Kollontajnak: „Már megbocsásson: azt képzeli, hogy mi innen »direktivákat« adhatunk, amikor alig kapunk valami hírt, Pétervárott viszont minden valószínűség szerint ott vannak nemcsak a pártunkat ténylegesen vezető elvtársak, hanem ott vannak a Központi Bizottság hivatalosan meghatalmazott képviselői is!" De két hét múlva már tőle szokatlan cikornyásággal könyörgött svédországi összekötőjének: „Az is-

tenre kérem, igyekezzék mindezt eljuttatni Pétervárra a *Pravdá*-nak és Muranovnak és Kamenyevnek és a többieknek. Az istenre kérem, tegyen meg mindent, hogy a lehető legmegbízhatóbb emberrel küldje."

E két hét alatt született a második forradalom elmélete. Sejtette vajon, hogy a párt oroszországi vezetői más utat választanak? Azt tudnia kellett, hogy elmélete szakítás saját addigi elképzelésével is.

Nem az összekötőn múlt, hogy programját hazatéréséig nem ismerhették meg Oroszországban: a *Levelek a távolból* cikksorozatából csak az első levél jelent meg a *Pravdá*-ban, az is megcsonkítva. A többit a szerkesztőség nem közölte.

Az első levél címe: *Az első forradalom első szakasza.* Kamenyevék ceruzája vastagon fogott: ahányszor Lenin név szerint támadta a kormány vagy a szovjet vezetőit, a neveket kihúzták. S nemcsak Kamenyev diplomatikus modora és Lenin szenvedélyessége ütközött össze; Lenin azt támadta, amit a kormány s a baloldal egyaránt a legfontosabbnak vélt: az egységet.

A nemzet még az egység révületében élt, amikor Lenin kíméletlenül a szemükbe vágta: az egység illúzió. Illúzió, hogy tábornok és katona, gyáros és munkás, birtokos és cseléd nem ellensége egymásnak. S hazugság, hogy az egységet óvni kell. Az egység csak azoknak jó, akik hatalmon vannak; a népnek megköti a kezét, hogy ne törhessen hatalomra. A forradalom, a győzelem: mámor. A nép még nem ébredt föl szép álmából, nem tért magához döbbenetéből, hogy győzött, hogy nincs többé cár, hogy szabadon kikiabálhatja a véleményét. Annyira örül a váratlan és hihetetlen szabadságnak, hogy eszébe sem jut: a hatalmat is megszerezheti. S akik ezt az elvakító mámort táplálják, ahelyett hogy segítenék kijózanodni a népet, hogy ráébredjen az igazságra, elárulói a forradalomnak.

„Ez az új kormány – írta Lenin –, amelyben az októbristák és a »békés megújhodás« hívei, Akasztó Sztoli-

pin tegnapi cinkosai, Lvov és Gucskov, *valóban fontos* őrhelyeket, harci őrhelyeket, döntő őrhelyeket tartanak a kezükben – a hadsereget és a hivatalnoksereget –, ez a kormány, amelyben Miljukov és más kadetok inkább dísznek, cégérnek, azért vannak bent, hogy édeskés professzoros beszédeket tartsanak, a »trudovik« Kerenszkij pedig a balalajka szerepét játssza a munkások és parasztok félrevezetése érdekében – ez a kormány nem véletlenül összeverődött emberekből áll."

Ebből a bekezdésből ennyi jelent meg a *Pravdá*-ban: „Ez a kormány nem véletlenül összeverődött emberekből áll."

(A FORRADALMÁR II) Lenin a gyakorlat embere volt, társai pedig az elmélethez ragaszkodtak? Ez így túl egyszerű. Hisz a forradalom után az oroszországi bolsevikok a szovjetet szervezték, a pártot vezették, lapot szerkesztettek, írtak és agitáltak, bizottságokban üléseztek és szónokoltak, napról napra átélték a változásokat. Lenin pedig Svájcban rostokolt, és sok ezer kilométeres távolból, szűkszavú és ellentmondásos hírekre utalva, elméletben jobban megközelítette a valóságot, mint társai, akik benne éltek a forradalom gyakorlatában.

Az igazság inkább az, hogy Lenin a gyakorlat elméletét kereste, elvtársai az elmélet gyakorlatát. Fogalmakban és tételekben gondolkodtak, s a fogalmi képlet, bármilyen pontos is, egyszerűsítése a valóságnak. Különösen a forradalom idején, mely egyetlen pillanat alatt mindent megkérdőjelez. Ha a világ kifordul a sarkaiból, tételek egész sora veszti érvényét: a különleges állapot olyan törvényeket hoz felszínre, melyekre addig gondolni sem lehetett. A valóság ilyen bakugrásainál a régi tételek használhatatlanok, s nincs más út, mint újra feltérképezni a világot, és ennek alapján újraalkotni a tételeket. A forradalom nemcsak a barikádokon s a tárgyalótermekben dől el, hanem az agyakban is; minden tétel is valóság, s a tételek lerombolása is forradalom.

Lenin forgószélként kavarta föl nemcsak az orosz politikai életet, saját pártját is. „A magam részéről javaslom a párt nevének megváltoztatását, nevezzük *Kommunista Pártnak.* A »kommunista« elnevezést a nép meg fogja érteni. A hivatalos zsociáldemokraták többsége cserbenhagyta, elárulta a szocializmust . . . Önök nem merik megtagadni a régi emlékeket. De hogy fehérneműt váltsunk, le kell vetnünk a szennyes inget, és tisztát kell öltenünk" – mondta megérkezése másnapján a bolsevik küldötteknek, akik döbbenten tiltakoztak, s nem értették, miért kellene annyi mindent megváltoztatni, ami a múltban jó volt. Pedig a forradalom lényege, hogy mindent elmozdít a helyéről, s mindent átalakít; aki nem képes a gyors változásra, óhatatlanul elmarad a forradalom mögött.

De mondott Lenin mást is. „Maguk, elvtársak, bíznak a kormányban. Ha így áll a dolog, útjaink szétválnak." A pártfegyelmet sokra becsülte; ő volt, aki kimondta, hogy harci szervezet éppúgy nem létezhet fegyelem nélkül, mint a hadsereg. S mégis, februártól a haláláig háromszor gondolt a szakításra. Számtalanszor leszavazták, számtalanszor nem tudta keresztülvinni az akaratát, de ebben a három esetben úgy érezte, elveinek a föladása az ügy vereségét jelenti. A fegyelem számára csak eszköz volt, a cél: az ügy; az ügyet minden fegyelemnél többre becsülte.

Az igazságnak áttételekre van szüksége, hogy megvalósulhasson. Jól tudta, hogy a szervezet, melyet két évtizeden át épített, pótolhatatlan erő, s mi sem volt idegenebb tőle, mint a romantikus szélmalomharc, eszközök és erő nélkül, pusztán az igazsággal fölfegyverkezve. Mégis volt, amikor a puszta igazságot fontosabbnak tartotta, mint a szervezetet.

Április elején, amikor hazaérkezett, értetlenség fogadta. Április végén, a bolsevikok hetedik konferenciáján már övé volt a döntő többség. A párt két évtizedes történetében ez volt az első országos tanácskozás, melyet Oroszország fővárosában tartottak, s először választottak

olyan Központi Bizottságot, melynek egyetlen tagja sem volt börtönben, emigrációban vagy száműzetésben. Százkilenc küldött vett részt a választásban; Lenin 104 szavazatot kapott, Zinovjev 101-et, Sztálin 98-at, Kamenyev 95-öt.

Bizonyos, hogy Lenin roppant tekintélye is elősegítette a gyors változást; maga a puszta tény, hogy kezdettől fogva ő jelképezte a pártot, sokakat melléje állított. És sokan meghajoltak az agya előtt is. „Példátlan képessége volt, hogy a dolgok mélyére lásson, ami bennem végül is valamiféle babonát fejlesztett ki – írja Pokrovszkij, a kiváló történész, akit igazán nem lehet kritikátlansággal vádolni. – Nagyon gyakran kerültem olyan helyzetbe, hogy gyakorlati kérdésekben eltért a véleményünk, de mindig Leninnek volt igaza. Amikor körülbelül hetedszer tapasztaltam ezt, feladtam a harcot, s alávetettem magam Lenin döntésének, még akkor is, amikor a logikus megfontolás mást tanácsolt. Ettől kezdve meg voltam győződve, hogy jobban ért bizonyos dolgokat, mint én, s rendelkezik azzal a tulajdonsággal, amivel én nem, hogy tíz láb mélyre lásson a föld alá."

Mégsem hihető, hogy Lenin pusztán személyi tekintélyével változtatta meg gyökeresen három hét alatt pártja politikáját. Már csak azért sem, mert a forradalomban nagyon gyorsan odalesz a tekintély. Plehanovnak, az orosz szociáldemokrácia alapítójának, 1917-re már csak maroknyi híve maradt; Rodzjankót, aki sok évig a nemesi ellenzék s a Duma vezetője volt, néhány nap alatt elfelejtették; Miljukov, a legtekintélyesebb polgári politikus, egyetlen cselekedetével örökre elvesztette a tekintélyét. A forradalom tetteket követel, s a nép kíméletlenül ítélkezik a tettekről.

Lenin nem győzhetett volna az áprilisi konferencián, ha programja nem találkozik a párttagok többségének akaratával. A forradalom napjaiban mintegy hetven pártszervezet s húszezer bolsevik volt Oroszországban. A párttagok száma áprilisig megnégyszereződött; Petrog-

rádon tizennégyezer, Moszkvában hétezer, Kronstadtban háromezer, az Urál-vidéken tizennégyezer, a Donyec medencében ötezer, Helsingforsban háromezer bolsevik szerepelt a párt nyilvántartásában. S a nyolcvanezer párttag nagy része, elsősorban a petrográdiak, sokkal radikálisabbak voltak, mint vezetőik. A viborgi szervezet márciusi határozata nagyon hasonlított Lenin áprilisi téziseihez: az Alkotmányozó Gyűlés összeüléséig szovjethatalmat követelt. A párttagok tömege nem ismerte az elméleti vitákat, viszont látta, hogy a nép éhezik és fázik, a katonák zúgolódnak, a gazdagok pedig éppolyan jól élnek, mint a forradalom előtt; a tömeg a maga bőrén érezte, hogy az igazi változáshoz még egy forradalom szükséges.

A forradalom szélcsendjében, amikor a régi hatalmi szervek megbuktak, s újak még nem alakultak, a tömeg akarata mindennél nagyobb erő. Nem Lenin győzte meg a pártját, hanem a pártban győztek a népben meglevő indulatok, melyeket Lenin megfogalmazott. Sok ezer kilométerre Petrográdtól, évtizedes távollét után, ugyanazokra a következtetésekre jutott, mint az oroszországi párttagok tízezrei: ez volt az alapja győzelmének.

(A PÁRTOK)

„Kérdések:

1. MELYEK OROSZORSZÁG POLITIKAI PÁRTJAINAK LEGFŐBB CSOPORTJAI?

Feleletek:

A (kadetoknál jobboldalibbak). A kadetoktól jobbra álló pártok és csoportok.

B (kadetok). Az alkotmányos-demokrata párt (kadetok, a népszabadság pártja) és az ehhez közel álló csoportok.

C (szociáldemokraták, eszerek). A szociáldemokraták, a szociálforradalmárok és a hozzájuk közel álló csoportok.

D („bolsevikok"). Az a párt, amelynek *kommunista pártnak* kellene magát neveznie, és amely most „a Központi Bizottság által egyesített Oroszországi Szociáldemokrata Munkáspártnak" vagy egyszerűen „bolsevikoknak" nevezi magát.

2. MELYIK OSZTÁLYT KÉPVISELIK EZEK A PÁRTOK? MELYIK OSZTÁLY ÁLLÁSPONTJÁT FEJEZIK KI?

A (a kadetoknál jobboldalibbak). A feudális földbirtokosokét és a burzsoázia (a tőkések) legmaradibb rétegeiét.

B (kadetok). Az egész burzsoáziát, vagyis a tőkések osztályáét, valamint az elburzsoásodott, vagyis tőkésekké vált földbirtokosokét.

C (szociáldemokraták és eszerek). A kistulajdonosokét, a kis- és középparasztokét, a kispolgárságét, valamint a munkásságnak a burzsoázia befolyása alá került egy részét.

D („bolsevikok"). Az öntudatos proletárokét, a bérmunkásokét és a parasztság szegényebb, a munkásokhoz csatlakozott részét (a félproletárokét).

3. MI AZ ÁLLÁSPONTJUK A SZOCIALIZMUS TEKINTETÉBEN?

A (kadetoknál jobboldalibbak), B (kadetok). Feltétlenül ellenségei, mert a szocializmus veszélyezteti a tőkések és földbirtokosok profitját.

C (szociáldemokraták és eszerek). A szocializmus hívei, de szerintük a szocializmusra gondolni és megvalósítása érdekében haladéktalanul gyakorlati intézkedéseket tenni korai volna.

D („bolsevikok"). A szocializmus hívei. Szükséges,

hogy a Munkás- és más Küldöttek Szovjetjei azonnal megtegyék a gyakorlatilag lehetséges lépéseket a szocializmus megvalósítása felé.

4. MILYEN ÁLLAMRENDET AKARNAK JELENLEG?

A (a kadetoknál jobboldalibbak). Alkotmányos monarchiát, a hivatalnokok és a rendőrség teljhatalmát.

B (kadetok). Burzsoá parlamentáris köztársaságot, vagyis a tőkés uralom megszilárdítását a régi hivatalnoki kar és rendőrség megtartásával.

C (Szociáldemokraták és eszerek). Burzsoá parlamentáris köztársaságot, reformokkal a munkások és a parasztok számára.

D („bolsevikok"). A Munkás-, Katona-, Paraszt- stb. Küldöttek Szovjetjeinek Köztársaságát. Az állandó hadsereg és a rendőrség megszüntetését; felváltását a mind egy szálig felfegyverzett néppel; nem csupán azt, hogy a hivatalnokokat válasszák, hanem azt is, hogy a hivatalnokokat le lehessen váltani, és fizetésük ne legyen magasabb egy jó munkás bérénél.

6. MI AZ ÁLLÁSPONTJUK A HATALOM MEGRAGADÁSÁNAK KÉRDÉSÉBEN? MIT NEVEZNEK RENDNEK, MIT ANARCHIÁNAK?

A (a kadetoknál jobboldalibbak). Ha a cár vagy valamelyik vitéz generális megragadja a hatalmat, ez isten akarata, ez rend. Minden egyéb – anarchia.

B (kadetok). Ha a kapitalisták ragadják meg a hatalmat, akár erőszak árán is, ez rend. A tőkésekkel szemben ragadni meg a hatalmat anarchia volna.

C (szociáldemokraták és eszerek). Ha a Munkás-, Katona- stb. Küldöttek Szovjetjei egyedül vesznek kezükbe minden hatalmat, akkor az anarchiával fenyeget. Egyelőre legyen a tőkéseknél a hatalom, a Munkás- és

Katonaküldöttek Szovjetjeinél pedig – az „összekötő bizottság".

D („bolsevikok"). Minden hatalomnak kizárólag a Munkás-, Katona-, Paraszt-, Béres- stb. Küldöttek Szovjetjeinek kezében kell lennie. A propagandát, az agitációt és az emberek millióinak megszervezését teljes egészében azonnal ennek a célnak a szolgálatába kell *állítani.*

7. KELL-E TÁMOGATNI AZ IDEIGLENES KORMÁNYT?

A (a kadetoknál jobboldalibbak), B (kadetok). Feltétlenül támogatni kell, mivel a jelenlegi helyzetben ez az egyetlen lehetséges kormány a tőkés érdekek megvédése szempontjából.

C (szociáldemokraták és eszerek). Támogatni kell, de azzal a feltétellel, hogy a kormány tartsa be a Munkás- és Katonaküldöttek Szovjetjeivel kötött megegyezést, és járjon el az „összekötő bizottság" üléseire.

D („bolsevikok"). Nem kell támogatni; támogassák a kapitalisták. Nekünk *elő* kell *készítenünk* a népet a Munkás-, Katona- és más Küldöttek Szovjetjeinek teljhatalmára és egyeduralmára.

8. AZ EGYEDURALOM MELLETT VAGY A KETTŐSHATALOM MELLETT?

A (a kadetoknál jobboldalibbak), B (kadetok). A tőkések és a földbirtokosok egyeduralma mellett.

C (szociáldemokraták és eszerek). A kettőshatalom mellett: a Munkás- és Katonaküldöttek Szovjetjei „ellenőrizzék" az Ideiglenes Kormányt. – Azon gondolkozni, vajon az ellenőrzés hatalom nélkül hatékony-e, káros dolog.

D („bolsevikok"). A Munkás-, Katona-, Paraszt- stb. Küldöttek Szovjetjei egyeduralma mellett, lent mint

fent, az egész országban. (Lenin: *Oroszország politikai pártjai és a proletariátus feladatai*, 1917 április.)

(EGYSZERŰSÉG ÉS EGYSZERŰSÍTÉS) Rendkívül egyszerű szöveg: minden erőfeszítés nélkül bárki megértheti. Mint egy néptanító, foglalja össze pontokba a különböző áramlatok programját úgy, hogy ahhoz semmiféle magyarázat sem kell.

Megértették? Nagyon kevesen. Nem a szöveget, hanem hogy igaza van. Az igazság felismerése nem pusztán logikai tevékenység; az érdek, az érzelem, a hamis tudat, a téveszmék, mind befolyásolják a gondolkodást. De vannak pillanatok, amikor az emberek kételkedni kezdenek abban, amit hittek. A valóság szüli ezeket a pillanatokat: valami megváltozik, s egyszerre nem olyan nyilvánvaló már, ami addig az volt. Ilyenkor van értelme a magyarázatnak, ilyenkor figyelnek rá, s gondolják valóban végig.

Az egyszerűség előny a magyarázatban, de hátrány a gondolkodásban: aki túlzottan egyszerűen gondolkodik, egyszerűsít. Ebben az írásban mégsem az egyszerűség, hanem az egyszerűsítés a legnagyobb erény.

Paradoxon? Ha igen, a kor teremtette. Az egyszerűsítés tagadhatatlan: a második pont, az osztályhelyzet meghatározása, feleletet ad minden kérdésre. Nem számít sem vallás, sem filozófia, sem hagyomány, sem neveltetés, sem érzelem, sem logika; egyetlen dolog a döntő, hogy melyik osztálynak mi az érdeke, s melyik párt melyik osztály érdekeit képviseli.

Túl egyszerű? Valóban az. A valóság ennél százszorta bonyolultabb, az osztályérdeket át- meg átszövi, színezi és módosítja ezer más hatás. Lenin azonban csak a lényeggel törődött. De létezik-e lényeg részletek nélkül? Nem torzít-e az egyszerűsítés? Nem más az iránya az egész folyamatnak, ha nem csupán a meztelen lényeget vesszük figyelembe?

Mindez tagadhatatlan. Csakhogy a forradalom nem a

mindennapok világa: különleges állapot. Ha ostromolnak egy várost, a házakat bombák döntik romba, az emberek a pincében kuporognak, az utcákon lövöldöznek, az élettevékenység a legalapvetőbb funkciókra korlátozódik: minden, ami nem alapvető, mellékesnek tűnik. A forradalom is így meztelenítette le az osztályok életét: az alapvető érdekek mindent elfeledtettek. Más szabályok voltak érvényben, mint a hétköznapi életben: csak az alapszabályok. Minden más háttérbe szorult.

Lenin a legalapvetőbb gondolatot ismételgette megszállott konoksággal. Erre összpontosított, s így tudta megértetni a lényeget. Legalább olyan betűrágónak látszott, mint ellenfelei. Csakhogy nem az számít, ki milyen makacsul ragaszkodik egy tételhez, hanem hogy a tétel igaz-e. S ez a „primitív" gondolat volt a legnagyobb felismerés: az élet a forradalomban annyira leegyszerűsödik, hogy lényege egyetlen tétellel, az osztályok érdekeivel kifejezhető.

(EGYSÉG ÉS KÜLÖNBSÉG I) Az orosz politikai élet legnagyobb egységét a koalíciós kormány testesítette meg, mely igyekezett egyesíteni mindazokat, akik így vagy úgy támogatták a februári változásokat. A következő egység a szovjet volt: azoknak a pártoknak a szervezete, melyek valamilyen formában szocialistának vallották magukat. Külön egységet képeztek a szovjeten belül a munkáspártok: a mensevikek, a bolsevikok, a Trockij csoport, a zsidó proletariátus szervezete: a Bund, az internacionalisták, Plehanov csoportja: az Egység, a lett, a litván szociáldemokraták. S mindez a számlálhatatlan szervezet jobb-, balszárnyra és centrumra oszlott, szinte áttekinthetetlen szövevénnyé változtatva a politikai életet.

A szovjetbe tartozó pártok „forradalmi demokráciának" nevezték magukat, ezzel is demonstrálva, hogy összetartoznak. Amíg Lenin Petrográdra nem érkezett, nem is volt közöttük lényeges nézeteltérés. Az is kézen-

fekvőnek látszott, hogy a különböző szociáldemokrata frakciók egyesüljenek. Forradalom van, most nem szabad a régi sebeket nyalogatni, kicsinyes eltéréseken torzsalkodni; fogjon össze az egész proletariátus; ha a különböző szociáldemokrata csoportok egyesülnek, a munkásmozgalom lesz erősebb; a nézeteltérések nem lényegesek, majd megoldják őket a párton belül, testvériesen: ez volt a bolsevik vezetők álláspontja is.

Valóban, ha a nézeteltérések nem alapvetők, miért ne egyesültek volna? S a legjelentősebb két munkáspárt programja csak olyan részletekben tért el, hogy a bolsevikok követelték a nyolcórás munkanap azonnali bevezetését, a magas rangú cári hivatalnokok letartóztatását, a munkásmilícia megalakítását, a mensevikek pedig ellenezték. Az alapkérdésben, hogy a forradalom polgári forradalom, tehát a kormányt támogatni kell, s nem a megbuktatására törekedni, egyetértettek. Áprilisban bizottság alakult a két párt egyesítésére, sok helyi szervezet központi megegyezés nélkül is egyesült, a százhatvanhárom bolsevik szervezetből még októberben is huszonnyolc közös volt a mensevikekkel.

(EGYSÉG ÉS KÜLÖNBSÉG II) Miután Lenin hírt kapott a forradalomról, szinte az első szava az volt: nem egyesülni a többi frakcióval! Forradalmi demokrácia: ez a fogalom számára pusztán frázis volt. Az ellentmondások a maga programja s a többi csoporté között túlságosan szembetűnőek voltak: hogyan lehet egy kalap alá venni a kormány támadóit és támogatóit, a háború pártolóit és ellenfeleit, a szocialista és a polgári forradalom híveit? Plehanov vádját, hogy „kitűzte a polgárháború zászlaját a forradalmi demokrácián belül", tudatosan vállalta. Nemcsak a polgári és a baloldali pártok közötti, hanem a szovjeten belüli egységet is illúziónak tartotta.

Mégis minden hatalmat a szovjeteknek követelt: a szovjetek a nép, s a hatalom csak a népé lehet. Hitt vajon abban, hogy a nemzeti egység álomképéhez makacsul

ragaszkodó mensevikek és szociálforradalmárok hajlandók lesznek átvenni a hatalmat? Bizonyára komoly kételyei voltak; túlontúl jól ismerte a vezetőket, s nem nagyon bízott benne, hogy a nagy változás őket is megváltoztatja. „Több évtizeden át figyelemmel kísértem ezeket a pártokat, már harminc éve vagyok a forradalmi mozgalomban – mondta májusban egy gyűlésen. – Ezért a legkevésbé sem vonom kétségbe jó szándékaikat. De nem erről van szó, nem a jó szándékokról van szó. A pokolba vezető út is jó szándékokkal van kikövezve."

Mint politikusnak mégis hinnie kellett a szovjethatalom lehetőségében: ez volt az egyetlen lehető út, hogy az urak érdekei ne befolyásolhassák az állam politikáját, s a különböző dolgozó rétegek érdekei szabadon ütközhessenek. Abban is bízott, hogy a helyzet változása folytán a párttagok mégis változtatásra kényszerítik a vezetőket. De esze ágában sem volt tagadni a különböző áramlatok közötti különbségeket, s a szép álomban ringatnia magát, hogy a szovjetpártok céljai megegyeznek. Meg akarta őrizni a különálló pártot, mert külön érdeket képviselt, de bízott a szovjetpártok alapvető érdekegyezésében: a polgári pártokkal csak harcolni lehet, a szovjetpártokkal vitatkozni is.

(EGY SZÓ VONZÓEREJE) Szinte lehetetlen megmondani, miért volt olyan mérhetetlen vonzása február után annak a szónak, hogy „szocialista". A pontos értelmét aligha foghatta fel a nép, már csak azért sem, mert akik hangoztatták, sokszor azok sem voltak tisztában vele. Mégis vízválasztót jelentett, hogy egy párt szocialistának vallotta magát vagy sem: a polgári pártoknak alig volt befolyásuk. De a számtalan szocialista áramlat között az írástudatlan, politikailag iskolázatlan nép képtelen volt különbséget tenni: elég volt a vörös zászló emlegetése, mindenkire odafigyeltek, aki a nevében beszélt. A politikai testvérharcnak ez volt az alapja, nem a test-

vérgyűlölet: ők voltak az igazi ellenfelei egymásnak, nem a kívülállók.

(GÚNY ÉS SZITOK) Hogy a szovjetek nem vették át a hatalmat, annak az is oka volt, hogy a nép sem merte gondolni, hogy hatalomra kerülhet. Ez érthető; minden osztály először csak az őt elnyomó osztály tagadása, s csak a harc során jut el önmaga igenléséig. A hirtelen és váratlan szabadság kielégítette és megzavarta őket. De a vezetők, akiknek feladatuk lett volna a tömeget fölvilágosítani, s ehelyett frázisokkal táplálták s illúziókban ringatták? Az üres szólamok a nép öntudatra ébredését gátolják, elfedik az ellentéteket, békére és belenyugvásra biztatnak. „Az, ami minden forradalmat tönkretett, az a frázis, a hízelgés a forradalmi népnek – írta Lenin. – Az egész marxizmus azt tartja, hogy őrizkedjünk a forradalmi frázisok pufogtatásától, kiváltképpen olyan időpontban, amikor az ilyen frázisoknak nagy a keletjük."

Nem volt sima modorú vitatkozó, aki véleményét udvariasságokba csomagolja; számára a vita is harc volt, s harcolni csak indulattal tudott. Gyűlöletét nem a tömeg vaksága korbácsolta fel, nem is a polgári pártok vezetői, hisz azok jól-rosszul a saját osztályuk érdekeit képviselték, hanem azok a népvezérek, akik felismerhették volna az igazságot, de ehelyett a maguk téveszméivel félrevezették önmagukat és a népet. Nem fukarkodott a jelzőkkel: Plehanovot a tőke lakájának nevezte, Ceretelit a legnagyobb fecsegők egyikének, Szkobelevet gazembernek, Sztyeklovot mézesmázos frázislovagnak, Csheidzét és társait szemétnépségnek. Hányszor vetették a szemére, hogy igazságtalan, hány embert sértett meg a gorombaságával! Angelika Balabanova, a Kommunista Internacionálé későbbi titkára, egyszer megkérdezte tőle: „Miért nevez árulónak olyan szocialistákat, akik egész életüket a kizsákmányoltaknak áldozták?" Mire Lenin: „Ha úgy nevezem őket, azzal nem azt akarom mondani, hogy személy szerint tisztességtelen emberekről van szó,

hanem azt akarom kifejezni, hogy politikai tevékenységük objektíve árulóvá változtatja őket."

Nemcsak indulatos természete miatt szidalmazta ellenfeleit. A politikában éppolyan személytelen volt, mint magánéletében; ellenfelei szándéka, korábbi érdemei vagy hibái, szubjektív becsületessége kevéssé befolyásolták: azzal törődött, ártanak vagy használnak az ügynek. S nem személyeket támadott, hanem irányzatokat, s az irányzatok megszemélyesítőit. Trockijjal, akivel valamikor a legdurvábban szidalmazták egymást, 1917-ben hajlandó volt tárgyalni; Plehanovval, egykori mesterével, szóba sem állt.

„Azt, hogy pártunk önálló és külön párt legyen, s *egy lépéssel se közeledjék más pártokhoz,* ultimátum jellegű követelménynek tekintem – írta még Genfből Lunacsarszkijnak, aki békíteni igyekezett a különböző frakciókat. – Enélkül nem segíthetjük a proletariátust abban, hogy a *demokratikus* forradalmon át eljusson a *kommünig,* más célnak pedig nem lennék hajlandó a szolgálatába állni. Ha olyan emberekről és csoportokról van szó, amelyek egyetértenek ezzel az alapvető dologgal, személy szerint pártolnám a tanácskozást." A Trockij-csoport júliusban beolvadt a bolsevik pártba; remélte, hogy Martovék is csatlakoznak; a májusi Duma-választásokon a bolsevikok sok kerületben közös listán indultak az internacionalista mensevikekkel és baloldali szociálforradalmárokkal. Lenin nem az egység ellenfele volt, hanem az ellen tiltakozott, hogy az egység kedvéért letérjenek az útról, melyet helyesnek tartott. Haláláig sajnálta, hogy ifjúkora legjobb barátja, Martov, akit nagyrabecsült, nem tartott velük, de a barátság, a szeretet kedvéért sem volt hajlandó jottányit sem föláldozni alapvető elveiből.

(A JÓZAN FANATIKUS) „Azt hiszem, Lenin sosem figyel önmagára, sosem pillant a történelem tükrébe, még csak nem is gondol soha arra, mit mond majd róla

az utókor – egyszerűen csinálja a dolgát. Parancsolóan csinálja a dolgát, nem mintha szeretné a hatalmat, hanem mert biztosan érzi, hogy igaza van, s nem tudja elviselni, hogy valaki tönkretegye a művét. Hatalomszeretete ijesztő biztonságából adódik, meggyőződéséből, hogy irányelvei helyesek, és ha úgy tetszik, abból, hogy képtelen a dolgokat ellenfele szemszögéből nézni – s ez a képtelenség nagyon hasznos egy politikai vezetőnek." (Lunacsarszkij.)

Az önbizalom szükséges erény. A csalhatatlan magabiztosság azonban félelmetes torzulás: családi zsarnokok és kisebb-nagyobb diktátorok betegsége.

De mi határozza meg a tulajdonságok értékét? Egy ember, aki örökösen rémképekkel küszködik, szerencsétlen és idegesítő; ha költő, a világot gazdagíthatja vele. Az eszeveszett vakmerőség aligha erény; hadvezérek országok sorsát változtatták meg vele. A rögeszmékhez való konok ragaszkodás nevetséges, de minden nagy felfedezés szülője.

Más törvények érvényesek a kivételezettekre, mint az átlagemberre? Inkább így igaz: egy tulajdonság értékét nem az ember, hanem a helyzet dönti el. S a kiválasztottak azért képesztenek el bennünket azzal, hogy a rossz tulajdonságokat jókká változtatják, mert újra meg újra kivételes feladatok megoldására kényszerülnek. S minden kivételes helyzet kivételes cselekedeteket, minden kivételes cselekedet kivételes tulajdonságokat követel.

Lenin megszállott volt, egy ügy fanatikusa. Van, amikor a megszállottság korlát, de van, amikor a fontolgatás, a mérlegelés, a tépelődés a vétek. Az atléta, amíg felkészül a versenyre, latolgathat és kételkedhet; a pályán már csak a győzelemre összpontosíthatja minden erejét. Minden nagy forradalmár fanatikus volt: azért lett nagy forradalmár, mert birtokában volt a megszállottság hajtóerejének.

Van államférfi, aki kitűnően megfelel a nyugodt békeidőkben, de csődöt mond a kavarodásban; más otthono-

san mozog a felfordult világban, de a hétköznapokban elveszti lába alól a talajt. A legnagyobbak azok, akik a legellentétesebb vonásokat egyesítik magukban. Lenint ellenfelei hol elvakult fantasztának, hol megalkuvó opportunistának nevezték. Egyik csodálója a kor legjózanabb fanatikusának. Kinek-kinek igaza volt a maga szemszögéből. A végletek embere volt, s nagysága, hogy a végletekből egységet tudott kovácsolni.

(A MÁMOR I) Petőfi a szabadságért és a szerelemért kínálta cserébe az életét. E kettő valóban az ember legszebb mámora, s mint ilyen, hasonlít is egymásra. Önfeláldozás, ekszтázis, felfokozott képesség a jóra és rosszra, roppant feszültség, önfeledtség, farkasvakság, tobzódás az örömben: egyaránt szülöttei ezek a forradalomnak s a szerelemnek. Talán azért, mert mindkettő az ember legáhítottabb reményeit váltja valóra.

Soha olyan boldogok nem voltak az emberek Oroszországban, mint tizenhét tavaszán. Holott az életük nem változott semmit: reggel munkába kellett menni, s dolgoztak estig, kevés volt a kenyér és a tüzelő, s a bakancsuk talpa éppúgy lyukas, mint azelőtt. Ami felvillanyozta őket: hogy tettek valamit. A nyomor is elviselhető, ha az életnek értelme van; hát még, ha a tettek értelme olyan kézzelfogható, mint egy győztes forradalom után. A panaszok elcsitulnak, az elégedetlenség eltűnik, az éhség sem olyan kínzó már: a győzelmet óhatatlanul követi az elégedettség. A jövő sem olyan fontos, hisz csak a nyomorultak, az elégedetlenek hajtóereje a holnap reménye; aki boldog, nem sokat törődik azzal, ami lesz. Kielégíti, ami van.

Minden ember életében előfordul, hogy úgy érzi: *ezért* érdemes volt élnem. A forradalom százezrekben kelti ezt az érzést: ezért, hogy egy nemzet a forradalmait felejti legkevésbé. Még a bukott forradalmak is jobban beleépülnek egy nép tudatába, mint a legszebb győzelmek a

csatatéren. A győztes forradalom pedig olyan erő, melyből egy nemzet évszázadokig elélhet.

(A MÁMOR II) „Az élet a gyűlések örvényében kavargott. Petrográdon valamennyi forradalmi szónok rekedt volt vagy teljesen elvesztette a hangját... Gyűléseket rendeztek a gyárakban, az iskolákban, a cirkuszban, az utcákon és tereken... Külön szerepük volt a Modern Cirkuszban tartott gyűléseknek. Általában este beszéltem a cirkuszban, néha éjjel is. A hallgatóság munkásokból, katonákból, dolgozó anyákból, az utca fiatalságából, a nagyváros legnyomorúságosabb rétegeiből állt. Minden négyzetméternyi terület megtelt, az emberek egymáshoz szorultak. Gyerekek ültek az apjuk vállán. Csecsemők feküdtek az anyjuk mellén. Senki sem dohányzott. Minden pillanatban várni lehetett, hogy a karzat leszakad a súlyos emberi teher alatt. Az emelvényt csak a testek között levő keskeny folyosón érhettem el; olykor az állók karjukra emelve adtak előre. A várakozástól feszült légkörben kiáltások harsantak: a Modern Cirkusz különleges, szenvedélyes ordítása. Körülöttem, fölöttem szorosan összesimuló könyökök, mellek, fejek: mintha meleg emberi testek barlangjából beszéltem volna. Ha a karom előrelendült, óhatatlanul megérintettem valakit, aki barátságos mozdulattal hozta tudomásomra, hogy ne zavartassam magam, ne törődjek vele, folytassam csak nyugodtan. A szenvedélyes tömeg elektromos feszültsége minden fáradtságot legyőzött. Az emberek követelték, hogy tudják, mi történik, hogy megértsék a világot, megtalálják az útjukat. Voltak pillanatok, amikor az egy emberré összeforrott tömeg követelő tudásvágyát szinte a bőrömön éreztem. Ilyenkor az együttérzés kényszere minden előre kitervelt érvet és szót megsemmisített. A mélyből más szavak törtek elő, más, a szónok számára váratlan, de a tömeg számára szükséges érvek. S a szónok ilyenkor úgy érezte, mintha maga is hallgatná önmagát, mintha nem tudna lépést tartani saját gondolataival, s

attól félne, ha saját beszéde felébreszti, alvajáróként lezuhan a háztetőről. Ilyen volt a Modern Cirkusz. Külön arca volt, tüzes, gyengéd, megszállott. A csecsemők békésen szoptak anyjuk mellén, amíg az anyák éljeneztek vagy fenyegetően zúgtak. A tömeg is csecsemőhöz hasonlított, aki kiszáradt szájjal szívja a forradalom emlőjét. De ez a csecsemő nagyon gyorsan felnőtt." (Trockij.)

(AZ ESZMÉLÉS I) Petrográdon a forradalom után egy munkás napi 600 gramm kenyeret, heti 400 gramm húst és 150 gramm vajat, havi 1200 gramm darát kapott jegyre. Legalábbis elméletben, mert a gyakorlatban ritkán fordult elő, hogy a hivatalos fejadagot meg is kapta. A feketepiacon nem vásárolhatott, arra nem tellett egyre csökkenő értékű keresetéből. S a fejadagok is egyre csökkentek; nyáron már csak 200 gramm kenyér jutott naponta.

Az államháztartás deficitje 1917-ben huszonhárom milliárd volt, szemben az 1916-os tizennégy milliárddal. Márciusban és áprilisban a fővárosban 129 üzem szüntette be a munkát, májusban 108; mintegy húszezer ember került az utcára. Az ipari termelés csak 77%-a volt a háború előttinek, s a gyáraknak csupán 6%-a dolgozott a fogyasztóknak, a többi a háborút szolgálta. A paraszt az egyre értéktelenebb pénzért nem adta oda a terményeit, iparcikket pedig nem tudott kapni értük. A városokban éhínség fenyegetett; előfordult, hogy Petrográdnak csupán néhány napi liszttartaléka volt. A gyárosok arra hivatkoztak, hogy az újabb béremeléseket már nem a nyereségből, hanem a tőkéből kell fedezniük, a munkások pedig arra, hogy bármennyire emelkedik a bérük, az árak gyorsabban nőnek. A munkafegyelem lazult, a munkások egyre gyakrabban igyekeztek beleszólni üzemük vezetésébe; nem egy gyárban egyszerűen elkergették az igazgatót s a tisztviselőket. Más üzemek viszont akarattal csökkentették vagy teljesen beszüntették a termelést, mert a nyersanyagárak olyan ütemben emel-

kedtek, hogy a készletek megőrzése kifizetődőbb volt, mint feldolgozásuk. Az ország nyersanyagexportja valamivel emelkedett az előző évihez képest, de készárukivitele csaknem egyharmadára csökkent. A kormány – Anglia és Németország mintájára – igyekezett bevezetni valamiféle államilag irányított hadigazdálkodást, de ehhez hiányzott az erős államhatalom: úton-útfélen kijátszották a rendeléseit. Nehéz igazgatni egy országot, ahol senki sem tudja, milyen törvények érvényesek, kinek van joga parancsolni, ki fog engedelmeskedni.

(AZ ESZMÉLÉS II) A forradalom mámora egy ideig még az éhséget is feledteti. De csak egy ideig.

Február becsapta Oroszországot: nem volt olyan rétege a nemzetnek, mely ne hitte volna, hogy a forradalom az ő érdekeit szolgálja. A forradalom története áprilistól októberig nem más, mint a különböző rétegek rádöbbenése, hogy mégsem így van. A munkások kezdték: áprilistól nemcsak az elégedetlenség nőtt, de a tüntetések és zavargások is egyre szaporodtak. A katonáknak a kudarcba fulladt júliusi offenzíva nyitotta ki a szemét. A Kornyilov-puccs a tábornokok, földbirtokosok, nagypolgárok eszmélése volt, az őszre már tömeges méreteket öltő földfoglalás a parasztságé.

Mért a munkások kezdték, s mért épp a petrográdiak? Hisz a katonák helyzete a fronton keservesebb volt, a kisvárosok proletárjai jobban szenvedtek a nyomortól. Csakhogy a katonákat jobban kötötte a fegyelem, a megszokás, a parasztoknak pedig legalább ennivalójuk volt. S a munkások nemcsak békét akartak, mint a katonák, földet, mint a parasztok, hanem hatalmat.

Egy osztály elitje az osztály legöntudatosabb, legszervezettebb része. Az orosz proletariátus elitje a petrográdi munkásság volt. A forradalom idején mintegy 400 000 munkás dolgozott Petrográdon, ebből 335 000 száznegyven nagyüzemben. Csupán száznegyven gyárban kellett elterjednie a hangulatnak, hogy ez a forradalom mégsem

a munkások érdekeit szolgálja; csupán száznegyven gyárat kellett megdolgozniuk az agitátoroknak. A bolsevikok vetése most kezdett beérni: a száznegyven gyárban egyre inkább figyeltek a szavukra. S ami ebben a száznegyven gyárban történt, az döntötte el Oroszország sorsát.

(AZ EGYSÉG VÉGE) „Az elmúlt napokban 11 000 jól fegyverzett anarchista fekete zászlók alatt négyszer végigvonult a főútvonalakon. Eltekintve kisebb éjszakai lövöldözésektől, senki sem háborgatta őket. Sok pétervári gyár, köztük több lőszergyár is, bezárt, mert nem tudta kifizetni a túlhajtott béreket. Az élelmiszerhiány egyre nagyobb lesz Pétervárott. Sokan a boltok előtt töltik az éjszakákat magukkal vitt matracaikon. Kijevben, ahol a frontról visszatért háromezer katona rabolt a városban, miután a kormány végül is közbelépett, utcai harcokra került sor." (A londoni *Morning Post* tudósítójának jelentése Petrográdról.)

„A munkások között elterjesztett jelszavak felkeltik a tömeg sötét indulatait, s anarchiát és rombolást okoznak. Az egyik követelés szüli a másikat, s a követelődzés egyre türelmetlenebb." (Konovalov, kereskedelem- és iparügyi miniszter.)

„Napjainkban az elemi indulatok vesznek erőt a szervezett mozgalmon. A szakszervezetek utasításaival ellentétben a munkások gyakran megtagadnak mindenféle tanácskozást a vállalkozókkal. Sőt, tettleg bántalmazzák a tisztviselőket és igazgatókat, beleavatkoznak a technikai vezetésbe, s igyekszenek a vállalatokat egészen a kezükbe keríteni." (Szkobelev, munkaügyi miniszter.)

(AZ ELSŐ ÖSSZECSAPÁS) Április 20-án a petrográdi lapokban megjelent Miljukov külügyminiszter jegyzéke a szövetséges hatalmakhoz, melyben közölte, hogy az orosz nép továbbra is elszántan harcol a végső győzelemig.

Ez volt a szikra, mely először lobbantotta lángra a

már hetek óta feszülő indulatokat. Harmincezer katona a Mariinszkij palota, a kormány székhelye elé vonult, s követelte Miljukov lemondását. Kornyilov tábornok, Petrográd katonai parancsnoka javasolta, hogy fegyveres erővel oszlassák szét a tüntetést, de a kormány jobban bízott a békés eszközökben: szónokokat küldött a katonákhoz, hogy lecsillapítsa őket. Közben a külvárosokból beözönlöttek a munkások; a tüntetés, mely a „Le Miljukovval!" jelszóval kezdődött, néhány óra múlva már azt követelte: „Le az Ideiglenes Kormánnyal!". Tüntetni kezdett a jobboldal is; „Le Leninnel!", „Éljen Miljukov!", „Éljen a kormány!", hirdették transzparenseik.

Estére a nép szétoszlott, de másnap a tüntetés még hevesebb lett. A bolsevikok Petrográdi Bizottsága átvette a tüntetők jelszavát, s a kormány azonnali megbuktatását követelte. Az utcán lövöldözni kezdtek; először, mióta a cárt elkergették, vér folyt Petrográdon. Kornyilov néhány alakulatnak parancsot adott, vonuljon a Téli Palota elé, de a csapatok a szovjethez fordultak utasításért. A szovjet végre cselekedett: szigorú parancsot adott, hogy a csapatok csak a szovjet írásbeli utasítására vonulhatnak az utcára. Estére a tüntetők lecsillapodtak, s másnap már rend volt a városban.

(A FORRADALOM URAI I) Soha ilyen nyilvánvaló nem volt, hogy a tényleges hatalom a szovjeteké. A katonák megtagadták elöljáróik parancsát, s a szovjettől kértek utasítást; az izgatott tömeg, ha nem is vonakodás nélkül, de engedelmeskedett a szovjetnek; Gucskov, Miljukov, Kornyilov lemondott; Lvov herceg felkínálta a kormány lemondását, ha a szovjet nem támogatja. „Miért kell felvonulnunk, elvtársak? – mondta Sztankevics a Petrográdi Szovjet április 20-i ülésén. – A hatalom önöké s az önök mögött levő tömegé . . . Nézzék, öt perc múlva hét óra – mutatott a terem faliórájára. – Utasítsák, hogy az Ideiglenes Kormány eltűnjön, lemondjon. Továbbadjuk telefonon, s a kormány öt perc

múlva leteszi teljhatalmát. Minek erőszak, akciók, polgárháború?"

Sztankevics nem volt bolsevik; Kerenszkij embere volt, Lenin esküdt ellenfele. Mégis ugyanúgy ítélte meg a helyzetet, mint Lenin: a szovjetek egyetlen puskalövés nélkül átvehetnék a hatalmat. Csak éppen más következtetést vont le ebből, mint Lenin. A szovjet vezetői nem vették át a hatalmat. Kisebbségként beléptek a kormányba: hat miniszteri tárcát kaptak a tizenötből.

(A BÚCSÚ) Az első Ideiglenes Kormány manifesztuma lemondása alkalmából:

„Az Ideiglenes Kormány a politikai uralom alapjául nem az erőszakot vagy a kényszert választotta, hanem azt, hogy a szabad polgárok önként vessék alá magukat a saját maguk által létrehozott kormánynak. A kormány nem a fizikai, hanem az erkölcsi erőben keres támogatást... Sajnálatos módon s a szabadság nagy kárára, az ország erőinek feltámasztására hivatott új társadalmi támpontok kiépítése messze elmarad a felbomlási folyamat mögött, melyet a régi politikai rend összeomlása okozott... Az elementáris törekvés, mely a lakosság azon csoportjait és egyedeit áthatja, melyeket a politikailag legkevésbé intelligens és legkevésbé szervezett elemek képviselnek: hogy megvalósítsák kívánságaikat, s követeléseiket a közvetlen hatalom alkalmazásával elégítsék ki, azzal fenyeget, hogy szétzúzza a belső egységet és fegyelmet, s előkészíti a talajt erőszakos cselekedetek számára, melyek meggyűlöltetik az új rendet... Oroszország elé a polgárháború és az anarchia szörnyű víziója rajzolódik ki, mely a szabadság halálát jelenti."

(A FORRADALOM KOZÁKJAI I) Ezt a nem éppen megtisztelő elnevezést érthetőleg nem a forradalom hívei adományozták a kronstadti tengerészeknek. A kozákok a cár leghűségesebb pretoriánusai voltak; vad, harcos, évszázadok óta verekedésre szoktatott, s csak a vereke-

dést becsülő népség, büntetőexpedíciók, letört lázongások, véres sortüzek és kardlapozások kegyetlen rémei.

Fékezhetetlenségben a kronstadtiak sem maradtak el mögöttük. Holott sehol a világon nincs olyan fegyelem, mint a hadihajókon, ahol a tisztek békeidőben is élethalál urai, ahol a kikötés és korbácsolás olyan mindennapos volt, mint a gyalogságnál a feküdj, ahol az árbocokon kijelölt helyük volt azoknak, akik csak a szájukat kinyitották.

Az embertelen körülmények vagy összetörik az emberek gerincét, vagy halálraszánt lázadókat nevelnek. A hajósszolgálat nemcsak vakfegyelemre kényszerített, hanem összetartásra is nevelt: ez óvta meg a matrózokat, hogy szolgává korcsosuljanak. Ha a gyalogosok a hadsereg parasztjai, a hadihajók a Putyilov művek, s a tengerészek a sereg legöntudatosabb proletárjai voltak.

A kronstadtiakkal a forradalom után mindig a végeken találkozunk: egy részük bolsevik lett, sok a Cseka tagja, számtalan esett el a polgárháborúban, de került közülük nem egy a halálfejes lobogós anarchista bandákba, a szociálforradalmárok terrorcsapataiba is. Csak a fehértábornokok alakulataiban keresnénk hiába őket; sem Kolcsak, sem Gyenyikin táborában nem volt kronstadti még mutatóban sem. Nem kozákjai voltak a forradalomnak, hanem marcona romantikusai, mert bárhol harcoltak, nem a zsoldért, csak virtusból és meggyőződésből vitték vásárra a bőrüket.

A kronstadtiak már áprilisban eltörölték a tiszti vállalapot, s maguk választották parancsnokaikat. A kormány tiltakozott, de nem tehetett semmit. Börtönben tartottak nyolcvan tisztet, nagyrészt az 1906-os matrózlázadás vérbefojtóit; a kormány követelte, hogy szolgáltassák ki őket, de a kronstadtiak visszaüzentek: „Kétségtelen, hogy a kronstadti börtönök borzalmasak. De ezek ugyanazok a börtönök, melyeket a cárizmus épített. Más nincs. S ha a nép ellenségeit ezekben a börtönökben tart-

juk, nem bosszúból, hanem a forradalom megóvásának szükségességéből."

És Kronstadt volt az, ahol először a világon kikiáltották a Szovjetköztársaságot.

(A FORRADALOM KOZÁKJAI II) Cereteli, a mensevikek vezére, a Petrográdi Szovjet Központi Végrehajtó Bizottságának tagja, az Ideiglenes Kormány miniszterre írja:

„(A kronstadti szovjet) május 16-án határozatot hozott, s közzétette: Kronstadtban a szovjet vesz át minden hatalmat, nem hajlandó elismerni az Ideiglenes Kormányt, s annak képviselőit kiutasítja Kronstadtból.

»Kronstadtban az egyetlen hatalom – hangzott a Kronstadti Szovjet határozata – a Munkás- és Katonaküldöttek Szovjetjéé, mely az államrend minden kérdésében közvetlen kapcsolatot létesít a Petrográdi Munkás- és Katonaküldöttek Szovjetjével.«

Ugyanabban az időben, amikor a Petrográdi Szovjet elküldte képviselőit az Ideiglenes Kormányba, hogy megerősítse a központi demokratikus kormányhatalmat, Kronstadtban kikiáltották a szovjetköztársaságot.

Nyilvánvaló volt, hogy ha a bolsevikoknak sikerül Kronstadtban megsemmisíteniük az egész országra kötelező államrendszert, az súlyos csapást jelentett volna a demokráciára, s ellenkezett volna a lakosság többsége akaratával. A kérdés annál is fontosabb volt, mert Kronstadt volt a balti flotta fő támaszpontja, mely a tenger felől őrizte a Pétervárra vezető utat. Nem csoda, hogy a Kronstadti Szovjet eljárása nagy izgalmat és gondot okozott az egész országban.

Azon idők szokásainak megfelelően a Petrográdi Szovjet reagált elsőként erre az anarchista aktusra, s elküldte képviselőit Kronstadtba, hogy rendre intse a helyi szovjetet. Mivel azonban a Kronstadti Szovjet kitartott határozata mellett, elkerülhetetlen volt, hogy erélyesebb rendszabályokat alkalmazzunk. Ezért két szocialista mi-

niszter, Szkobelev és én, a Szovjet Végrehajtó Bizottságával egyetértésben, javasolta a kormánynak, küldjön bennünket Kronstadtba, hogy a kormány nevében követeljük a Kronstadti Szovjettől: azonnal vonja vissza határozatát, s vesse alá magát az egész Oroszországra érvényes törvényeknek.

Kronstadtban való váratlan megjelenésünk szenzációt és teljes tanácstalanságot keltett a helyi szovjet vezetői között.

A Kronstadti Szovjet 91 bolsevikból, 70 »pártonkívüliből«, 93 szociálforradalmárból és 46 mensevikből állt. A bolsevikoknak tehát nem volt többségük a szovjetben. Valójában azonban ők voltak az urak a Kronstadti Szovjetben, mivel a »pártonkívüliek«, a lázadó matrózok képviselői, engedelmes eszközei voltak a bolsevikoknak. A »pártonkívüli« frakció léte megkönnyítette a bolsevikok tevékenységét, vagyis az ő segítségükkel nyújtották be és fogadtatták el a szovjetben »legforradalmibb« javaslataikat... A szociálforradalmárok és a mensevikek jelenléte a Kronstadti Szovjetben semmiképp sem hátráltatta a bolsevikokat, mert ezeknek a frakcióknak a tagjai, a tömeg általános hangulatának megfelelően, ezen pártok „balszárnyához" tartoztak, s nem fejtettek ki komoly ellenállást a bolsevikokkal szemben...

Megérkezésünk alkalmából a Kronstadti Szovjet szikratávírón nagy matrózgyűlést hívott össze a Jakornaja térre, ahol beszámoltunk a matrózoknak küldetésünk céljáról.

Láttam Petrográdon bolsevik gyűléseket, de még sosem tapasztaltam olyan feszült légkört, mint a kronstadti matrózok körében. Amikor áthaladtunk soraik között, sötét, barátságtalan arcokat láttunk, fojtott morgást hallottunk: »A miniszterek... Azért jöttek, hogy eltöröljék a szabadságot Kronstadtban.«

A tömeg ellenséges bizalmatlansággal hallgatta meg nyilatkozatomat, hogy milyen okból tartja a kormány és

a szovjet megengedhetetlennek a Kronstadti Szovjet viselkedését. Amikor azt mondtam, a Petrográdi Szovjet elhatározta, hogy megerősíti a forradalmi hatalmat, mert az egész most kiharcolt demokratikus szabadság elvész, ha nincs demokratikus fegyelem, hangok hallatszottak: »Fegyelem – ezt eleget tűrtük a cár idejében!« Amikor megkérdeztem: »Tehát ki akarnak válni a forradalmi demokráciából?«, kiáltások hangzottak: »Igen, igen, azt akarjuk!« Ezeket a közbekiáltásokat a nép nem támogatta, s a tömegből hangok hallatszottak, hogy ne szakítsanak félbe. De amikor a letartóztatott tisztekről beszéltem, s arról, hogy igazságosan kell bánni velük, egyszerre az egész tömeg izgatott lett, elvesztette önuralmát, s hangosan tiltakozott. Gyűlölettől teli arcok bukkantak föl. Kiáltások hangzottak: »Segíteni akarnak nekik!... Vérebek...! Agyon kellett volna lőni őket...!«

De ebben az időben még a lázadó tömeg előtt is nagy tekintélye volt az összorosz forradalmi demokráciának. Amikor a tiltakozásokra felelve emlékeztettem a tömeget, hogy a régi rendszert nem a kronstadti matrózok döntötték meg, hanem egész Oroszország forradalmi demokráciájának erői, és hogy ennek a demokráciának módjában van helyreállítani a rendet, mely megfelel a felszabadított nép akaratának, elnémultak a kiáltások és tiltakozások, s a tömeg ismét az előbbi sötét hallgatásba burkolódzott..."

(A FORRADALOM URAI II) Cereteli grúz volt, akárcsak Csheidze, s régi forradalmár, mint a szovjet legtöbb vezetője. Fejét mártírglória övezte: 1906-ban száműzték, s csak a forradalom szabadította ki Szibériából. Hajlott háttal, súlyos tüdőbajjal tért vissza, nagy, fekete szeme örökös tűzben csillogott, hangja gyakran felmondta a szolgálatot, a tömeggyűléseken nemegyszer összeesett. Kerenszkij mellett ő volt a „forradalmi demokrácia" legszínesebb, legtehetségesebb embere.

De a kronstadti tengerészekkel szemben nem a régi

forradalmár állt, hanem egy régi bürokrata, akit az háborított fel legjobban, hogy a szovjet azonosult választóival, ahelyett hogy szembefordult volna vele. Van tehát a vak, tudatlan, lázongó tömeg – s vannak a hatalmi szervek, melyeknek kötelességük ezt a tömeget kordában tartani és megzabolázni? De miben különbözik ez a mindenkori elnyomók felfogásától?

Mi történt Ceretelivel, mi történt a többi régi, becsületes, értelmes forradalmárral, aki a forradalomban csődöt mondott? Megváltoztak? Összetörte őket a hosszú elnyomás? Megszédítette a hatalom?

A legtöbb ugyanolyan maradt a szovjet élén vagy a kormányban is, mint amikor a cár ellen harcolt. Nem ők változtak meg, hanem a feladatuk, s ennek az új feladatnak képtelenek voltak megfelelni. Volt egy elképzelésük a világról, a forradalomról, a kötelességükről, de a világ nem felelt meg ennek az elképzelésnek; nem a maguk elveit igyekeztek hozzáidomítani a valósághoz, hanem a valóságot az elveikhez. Becsületesen és tisztességesen vitték kátyuba önnön szekerüket.

(A SZÜRKEKÖPENYESEK I) Fjodor Sztyepun emlékezéséből:

„Lóra szálltam, minden eshetőségre készen megtöltöttem a pisztolyomat, s elindultam a lövészárkokhoz, ahol az ezredadjutáns javaslatomra századonként sorakoztatta a lázongó lövészeket. Az összeesküvők az ellenségesség minden jele nélkül fogadtak. Amikor megláttam ártatlan, inkább zavart, mint fenyegető arcukat, szinte elszégyelltem magam, hogy óvatosságból megtöltöttem a pisztolyomat.

– Miről van szó, fiúk? Szabadság van, beszéljetek nyíltan!

Nem kaptam választ; a parasztok jellegzetes, bizalmatlan hallgatása fogadott. Megismételtem a kérdést, de ezúttal nem mindnyájukhoz fordultam, hanem az egyik, közelemben álló, okos, komoly arcú és feltűnően maga-

biztos fellépésű katonához. Először láthatólag megzavarta, hogy közvetlenül hozzá intéztem a kérdést, elvesztette biztonságát, de azonnal összeszedte magát, fölemelte a fejét, kihúzta magát, s kijelentette: – Hát hogy is van ez, tekintetes uram? Szabadság van. Pétervárott parancsot adtak, hogy legyen béke. Azt mondják, nincs szükségünk többé idegen földre. A béke azt jelenti: hátra arc, irány haza; ott várnak az asszonyaink és gyerekeink. De a mi nagyságos urunk azt mondja: Ostobaság! Szabadság, mondja, csak a háború után lesz, azoknak, akik életben maradnak. Addig védenetek kell a hazátokat.

Mi, tekintetes uram, ezt úgy értelmezzük, hogy az ezredparancsnokunk nem engedelmeskedik az új néphatalomnak, és önhatalmúlag fontoskodik velünk. Ezért elhatároztuk, hogy az új törvényeknek engedelmeskedünk, és elhagyjuk állásainkat.

– Igaza van! – hallatszott a közelből egy nyugodt, megfontolt hang. Aztán azonnal izgatottan és dühösen összevissza kiabálni kezdtek:

– Miért pusztuljunk el az utolsó órában Galíciában, amikor otthon földet osztanak? Az ördögbe is, miért foglaljunk el még egy dombot, amikor a völgyben is békét köthetünk! Önagyméltósága ezért Szent György keresztet kap, de minket az ő Györgyéért sírba tesznek!

– Elég, fiúk! – szakítottam félbe az izgatott embereket. – Azért siettem ide, hogy őszintén beszéljek öreg, kipróbált harcosokkal, bajtársakkal, Oroszország dicsőséges szibériai lövészeivel, de sztrájkolókkal és lázadókkal mint katona nincs mit beszélnem. A hadsereg nem létezhet fegyelem nélkül. Az államhatalom hadsereg nélkül olyan, mint a kar nélküli ember. És egy kar nélküli embernek, még ha óriás is, bárki, akinek eszébe jut, elsősorban persze a német, a pofájába vághat. Értitek?

– Igaza van, tekintetes urunk! Ezt megértettük.

– Akkor figyeljetek rám! A németeknél nem tört ki forradalom, náluk nincs szabadság, ők nem kérnek tő-

lünk békét. Ellenkezőleg! Meglapulnak, és csak arra várnak, hogy az orosz hadsereg megfeledkezzék kötelességéről és esküjéről, elhagyja a lövészárkokat, s mint a birka, hazaszaladjon. Hát mit képzeltek? Hogy nyugodtan néznek majd utánunk? Nagy tévedés! Úgy hátba támadnak benneteket, hogy mindnyájan elpusztultok.

Épp ezért, emberek, verjétek ki a fejetekből ezt az ostobaságot. Tömjétek be a bőgőmasinák száját, s engedelmeskedjetek elöljáróitoknak. Tudjátok, hogy az Ideiglenes Kormány másra sem gondol, mint a nép jólétére, s higgyétek el, hogy nem vezet benneteket meggondolatlanul rohamra. Ígérjétek hát meg, hogy engedelmeskedtek ezredparancsnokotoknak, és ha kell, elkergetitek a németeket a magaslatról. Nincs szükségünk, hogy idegen földet foglaljunk el, de most idegen földön kell védelmeznünk saját földünket és új szabadságunkat, különben elpusztulunk. Ígérjétek meg, testvérek, hogy megvédelmezitek hazánkat.

– Megvédelmezzük! – hallatszottak minden oldalról vidám és meggyőződéses hangok.

– Köszönöm nektek, szibériai lövészeim, hiszek a szavatoknak!"

(A HAZA ÉS A HALÁL) Minden ember legtermészetesebb ösztöne, hogy nem akar meghalni. Ezt csak azzal lehet elfojtani, ha nagyon erősen hiszi, hogy a cél, melyért küzd, fontosabb, mint az élete.

A haza előbbre való az életnél – ezt évszázadokon át mindenki megtanulta. Ha elhangzott a bűvös mondat: Veszélyben a haza! – és mindegy, ki adta ki a jelszót, s milyen cél érdekében – mindenki ösztönösen tudta, mi a kötelessége: fegyvert fogni, engedelmeskedni minden parancsnak, vállalni minden nélkülözést, és zúgolódás nélkül meghalni, ha kell. A katonanóták arról szólnak, hogy az élet szebb, de a halál dicsőségesebb.

Csakhogy a tetvek, az éhség, a halálfélelem, a hideg jó tanítómester. Gondolkodni tanít. A katona érzi, hogy

kutya sorsa van, de elfogadja, mert tudja, hogy ez az élet rendje, a hazát védeni kell, mindenáron. De mennél tovább marják a tetvek, mennél több bajtársa hullik el mellőle, annál többet gondolkodik az igazságon. Azon az igazságon is, melyet kétségbe vonni nemrég még maga is halálos bűnnek tartott.

Február után a halálfélelem soha nem látott rohamra indult az évszázados parancs ellen. Tizenöt millió tetűmarta, elcsigázott katona képtelen volt már kiverni a fejéből a gondolatot, vajon igaz-e a törvény, melyben fenntartás nélkül hitt.

Amikor az emberek bizonytalanok, nem akarnak cselekedni: rábízzák magukat a sorsra. Nem volt hatalom, mely a tizenötmilliós sereget megakadályozhatta volna, hogy hazaszaladjon, ha futni akar. Mégsem futottak el: még nem jutottak el addig a következtetésig, hogy az életük fontosabb, mint a haza védelme. Lázongtak, elégedetlenkedtek, a legkomiszabb parancsnokokat megölték, de nem mozdultak a lövészárkokból. A szavaknak még mindig bűverejük volt; a volhiniai ezred, a februári forradalom hőse, le akarta tartóztatni Lenint, amikor megtudta, hogy a háború ellen agitál. Csak a hazaszeretetre kellett hivatkozni, s a lázadozók elcsendesedtek.

De annyira már nem volt erős a hitük, hogy az életüket adták volna érte. A lövészárkokat nem hagyták el, de harcolni sem akartak. A németek jó pszichológusnak bizonyultak: tudták, ha támadnak, a megtámadott védekezik. Inkább meghúzódtak az állásaikban és vártak. Az oroszok is meghúzódtak. Nem mozdultak a lövészárkokból, de arra már nemigen lehetett rávenni őket, hogy támadjanak. A petrográdi ezredek sem kizárólag a forradalom iránti szeretetből követelték, hogy ne távolítsák el őket a fővárosból; a bőrüket sem akarták vásárra vinni.

(A KÁOSZ) A hadsereg ütőképességének alapja a katonák harci szelleme vagy a tökéletes szervezettség. Harci szellem már rég nem volt az orosz seregben, s a minden-

ható szervezet, melyben mindenkinek megvan a maga helye, mindenki tudja, kitől kap parancsot s kinek parancsolhat, lassan, de biztosan fölbomlott.

Petrográdban még lövöldöztek, a cár még nem mondott le, amikor a szovjet, válaszként a Duma fölhívására, hogy a katonák térjenek vissza a laktanyákba, s engedelmeskedjenek tisztjeiknek, kiadta 1. számú parancsát. Ekkor a szovjet még egyenlő volt a tömeggel, és semmiféle szabályok nem korlátozták a tömeghangulat kifejeződését: nem nyújtottak be javaslatokat és ellenjavaslatokat, nem vitatkoztak pontokon és alpontokon. Az 1. számú parancsot az elnöki asztal körül tolongó fölháborodott katonaküldöttek mondták tollba a meghökkent Szokolovnak.

Ez a parancs maga fölért egy forradalommal: megszüntette a tisztek teljhatalmát a hadseregben. A szolgálati szabályzat szerint a katonák csak a villamos peronján utazhattak, nem étkezhettek vendéglőben, nem járhattak színházba, nem olvashattak könyvet vagy újságot feljebbvalójuk engedélye nélkül. S az 1. számú parancs nemcsak mindezt törölte el, s nemcsak a szolgálaton kívüli tisztelgést, a kötelező alázatos megszólítást, nemcsak megtiltotta a tiszteknek, hogy tegezzék a legénységet, hanem az egységeket lényegében a szovjeteknek rendelte alá. „Mindenfajta fegyvert – hangzik a parancs 5. pontja –, mint: puskákat, géppuskákat, páncélautókat és mást, a század- és zászlóaljbizottságok rendelkezése és ellenőrzése alá kell helyezni, és semmilyen esetben sem szabad kiadni azokat a tiszteknek, még külön követelésükre sem." Ezután mondhatta már a kormány, mondhatták a hadsereg vezetői, hogy a parancs nem úgy értendő, ahogy a katonák értették! Mondhatta maga a megjuhászodott szovjet is, mely néhány nap múlva már igyekezett élét venni saját rendeletének. A katonák nem a paragrafusokra figyeltek, hanem a parancs szellemére, mely azt sugallta nekik: nincs különbség ember és ember, tiszt és katona között, senkinek sincs joga uralkodni

fölöttetek. A fronton harcoló csapatokkal, melyek csak hírből tudtak petrográdi bajtársaik felkeléséről, ez a parancs érzékeltette a forradalmat. A fáradt parasztkatonák nem voltak forradalmárok, de parancsnokaikat gyűlölték. Szocializmus, Marx, polgári jogok, egyéni szabadság: mit mondtak ezek a fogalmak az analfabéta katonatömegnek? A forradalom nekik azt jelentette, hogy a tiszteknek többé nincs joguk basáskodni fölöttük. Nemhiába sóhajtott föl a monarchista Sulgin, amikor elolvasta a parancsot: „Ez a hadsereg végét jelenti."

Ki parancsol kinek, s kinek a parancsát kell végrehajtani – ezt lassanként senki sem tudta az orosz hadseregben. Az Ideiglenes Kormány, s a Szovjet Végrehajtó Bizottsága egyaránt biztosokat küldött a csapatokhoz; a csapatok bizottságot választottak és küldötteket küldtek a szovjetbe; néhol leváltották a tiszteket, s újakat neveztek ki helyettük, másutt a tisztek még a cár képét sem engedték eltávolítani. A hadügyminiszter egy liberális civil lett; Ruszkij és Jugyenyics tábornokot Alexejev vezérkari főnök leváltotta, mert túl engedékenyek voltak a katonabizottságokkal szemben; Kerenszkij leváltotta Alexejevet, Gurko és Dragomirov frontfőparancsnokot és Kalegyin atamánt, mert „nem feleltek meg a demokrácia szellemének"; Kornyilov lemondott a petrográdi körzet parancsnokságáról, de előbb frontfőparancsnokká, majd főparancsnokká nevezték ki.

Ha senki sem tudja, mit tegyen, nemcsak győzni lehetetlen, de harcolni is.

(A SZÜRKEKÖPENYESEK II) Dragomirov tábornok 1917. március 29-én kelt titkos jelentése az Északi Front főparancsnokának:

„Három napon át jöttek hozzám a tartalékban levő ezredek küldöttei, s kijelentették, készek a háborút végigharcolni, beleegyeznek, hogy oda mennek, ahová kell, s parancsomra feláldozzák életüket a hazáért. Ugyanakkor azonban nagyon húzódozva reagálnak minden pa-

rancsra, mely a lövészárkokba küldi őket, és semmiféle harci cselekményre nem lehet szükséges számú önkéntest találni, még a legegyszerűbb felderítő akcióra sem; kényszeríteni pedig senkit sem lehet. A harci szellem leapadt. A katonáknak nemcsak nincs kedvük támadni, de a szívós védekezés is annyira meggyöngült, hogy veszélyezteti a háború kimenetelét. A katonák minden gondolata a hátországra irányul. Mindenki csak arra gondol, hogy bár minél hamarább tartalékba kerülne, s mindenki arról álmodik, hogy Dvinszkbe mehessen. A katonák abban a hitben élnek már, hogy ők eleget harcoltak, ideje lenne leváltani és tartalékba küldeni őket, jöjjenek helyükbe a Petrográdon s a többi nagyvárosban állomásozó alakulatok.

Ismeretlen agitátorok egyre inkább elterjesztik a katonák között a követelést, hogy parancsnokaikat válasszák, s már olyan kiáltványok is megjelennek, hogy a tiszteket meg kell verni. Azok az esetek, amikor a katonák tábornokokat és tiszteket tartóztattak le, mind azzal végződtek, hogy a nem kívánt parancsnokokat eltávolították. Mivel a katonákat nem büntették meg, olyan állapot keletkezett, hogy a katonák bárkit elmozdíthatnak – csak meg kell fenyegetniük a parancsnokukat. A parancsnokoknak nincs módjuk a törvényben keresni segítséget, s alighanem még soká tart majd, amíg a haditörvényszékek visszanyerik elvesztett tekintélyüket.

Természetesen mindnyájan előre láttuk azt, ami most bekövetkezett. Amíg a háború tart, helytelen volt viszálykodással megmérgezni a hadsereget, amiért a Munkás- és Katonaküldöttek Szovjetje parancsai a felelősek. Amellett a politika iránti érdeklődés a hadsereg minden rendű és rangú harcosát hatalmába kerítette; senkit sem érdekel már a front, mindenki a petrográdi eseményeket figyeli. Valamennyi katona csak egyet kíván: hogy befejezzék a háborút és hazamehessenek.

A parancsnokok felismerik, milyen végzetes ez a hangulat, s minden erejüket a harckészség fenntartására

összpontosítják. Igyekszenek saját jó példájukkal bebizonyítani a katonáknak, hogy el vannak szánva a háború méltó befejezésére, de ez az igyekezet mindeddig nem vezetett semmiféle valóban hasznos eredményre. A morál állandóan süllyed, olyannyira, hogy már az is kockázatos vállalkozás, ha egy frontalakulatot egy másikkal akarunk fölváltani, mert senki sem tudhatja biztosan, hogy az új alakulat az utolsó pillanatban nem tagadja-e meg a parancsot, hogy a lövészárokba menjen."

(A HAZA ÉS A HÁBORÚ) 1917 tavaszán tekintélyes angol, francia, belga szocialisták érkeztek Oroszországba. Nem maguktól jöttek; kormányuk küldte őket, hogy rábeszéljék az orosz népet: folytassa a háborút. S a szocialista vezérek, köztük az Internacionálé elnöke, hittel és lelkesedéssel igyekeztek teljesíteni feladatukat.

„A munkásoknak nincs hazájuk", hirdette a Kommunista Kiáltvány; a nemzetközi proletariátus harcol a nemzetközi tőke ellen: ez volt az Internacionálé alapelve; az osztályérdek fontosabb, mint a nemzeti érdek: ez Marx egyik alapvető tétele. A világ szocialista pártjai 1912-ben kiáltványban hangsúlyozták: a munkásoknak mindent meg kell tenniük, hogy megakadályozzák a világháborút, s ha mégis kirobban, a proletárforradalom érdekében kell kihasználni.

Amikor két év múlva kirobbant a háború, mintha valamennyien megfeledkeztek volna arról, amit addig hirdettek. A munkások dalolva és az ellenséget szidalmazva mentek a háborúba, s az ellenség nem a nemzetközi tőke volt, hanem más országok munkásai, parasztjai. Amíg a háború tart, nincs osztályharc, hirdették a szocialisták szerte a világon; „amíg német katonákat belga munkások lakásába szállásolnak be, szó sem lehet a Végrehajtó Bizottság összehívásáról", jelentette ki Vandervelde, az Internacionálé elnöke. A német és osztrák szociáldemokraták megszavazták a háborús hiteleket, az angolok, a franciák, a belgák beléptek a kormányba,

hogy segítsék legyőzni a haza ellenségeit. Plehanov, az orosz marxizmus atyja, Szavinkov, a szociálforradalmár terrorszervezetek vezetője, akinek a kezéhez miniszterek, tábornokok vére tapadt, Kropotkin, az öreg anarchista vezér, Bresko-Breskovszkaja, „a forradalom nagyanyja", szocialisták és forradalmárok egész serege, akik mögött évtizedes börtön, száműzetés, emigráció, üldöztetés volt, egyszerre rádöbbentek, hogy az orosz anyaföld védelme fontosabb, mint a forradalom. Még akkor is, ha az orosz anyaföld ura a cár, aki ellen egész életükben harcoltak. Vera Zaszulics, az egykori rettenthetetlen terrorista, sírva vágyakozott a holdfényben fürdő Kremlre.

„Fél évszázaddal az Első Internacionálé alakulása után valamennyi internacionalista elfér négy kocsiban" – jegyezte meg Trockij malíciózusan: azokat a szocialistákat, akik ellenezték a háborút, négy nagy lovaskocsi vitte Bernből zimmerwaldi tanácskozásuk színhelyére. Ugyanakkor a nagy nyugat-európai szocialista pártok támogatták kormányuk háborús politikáját.

„A haza mindenekelőtt" jelszava erősebbnek bizonyult, mint a „világ proletárjai egyesüljetek". A szocialista vezérek, ha akarták, se tudták volna megakadályozni a háborút, mert az elvakított nép nem hallgatott volna rájuk. De az érzelmek és indulatok, neveltetés és megszokás, a megtagadott, de öntudatlanul mégis elfogadott törvények micsoda búvópatakjának kellett felszínre törnie, hogy az egész nemzetközi munkásmozgalom szinte valamennyi vezére megtagadja azt, amit addig hirdetett!

Tévedett Marx? Tévedtek valamennyien? A haza, a szülőföld, az anyanyelv, a szokások mégiscsak fontosabbak, mint az osztályérdek? Ha tévedtek, jobb lett volna, ha bevallják. De jelszavaik mit sem változtak: a központi hatalmak munkáspártjai a cári zsarnokság és az angol tőke, a szövetségesek szocialistái a porosz militarizmus és az osztrák önkény ellen hívták harcba a munkásokat, s meg voltak győződve, hogy a szocializmushoz

ellenségeik legyőzésén keresztül vezet az út. Mindkét fél kijelentette és hitte, hogy az ellenséges tábor munkásait elvakították és félrevezették az ellenséges kizsákmányolók, nekik viszont az igazság védelmében össze kell fogniuk saját kizsákmányolóikkal. Az ember egyik legcsodálatosabb tulajdonsága, hogy minden lépésének igazolására talál ideológiát.

A vezetőknek abban kellene különbözniük a tömegtől, hogy előre látják azt, amit a nép csak a maga bőrén képes megtanulni. A háború kirobbanását nem akadályozhatták volna meg. De mi történt volna, ha nemcsak Jaurès és Liebknecht, nemcsak néhány orosz és szerb szocialista, hanem a világ valamennyi szocialista vezetője az első pillanattól kezdve azt mondja: ez a háború nem a mi háborúnk, ez a harc nem a mi harcunk? Ha kitartanak addigi elveik mellett, még ha követőik meg is szédültek, ha vállalják az üldöztetést vagy akár a halált is? A nép a saját szenvedésén okulva megtanulta, hogy az elv, melyet megtagadott, igaz volt – de mennyivel gyorsabb lehetett volna az eszmélés, ha vezetőik kezdettől fogva erre sarkallták volna őket saját példájukkal is?

A vég tragikomikus és törvényszerű volt. Azok a vezetők, akik kezdetben nem láttak messzebbre a népnél, végül elmaradtak mögötte: amikor a tömeg már torkig volt a háborúval, ők, akik nem szenvedték végig a nép szenvedéseit, még mindig hazaszeretetről és honvédelemről prédikáltak.

(AZ IGAZI SZOCIALISTÁK) Buchanan, petrográdi brit nagykövet naplójából:

„Azt is nagyon sajnálom, hogy búcsút kellett vennem új barátaimtól, Will Thorne-tól és James O'Gradytől. Oly ragyogó típusai ők a brit munkásoknak, hogy reméltem, hatással lesznek a szovjet munkásképviselőire is, és megértetik velük, hogy nem imperialista vagy kapitalista

célokért harcolunk a németek ellen. De a szovjet küldöttek nem igazi munkások, csak demagógok."

(AZ IGAZI CÉLOK) Buchanan jelentése 1917. május 7-én a brit külügyminisztériumnak:

„Figyelembe kell vennünk azt a tényt, hogy most a szocialisták uralkodnak, s meg kell próbálnunk megnyerni a rokonszenvüket, ha azt akarjuk, hogy támogassanak bennünket a végső győzelemig folytatott harcban. Az új szocialista miniszterek természetesen megismerik majd az orosz titkos szerződések tartalmát. Ha az orosz katonáknak azt mondják, addig kell harcolniuk, amíg elérik ezeknek az egyezményeknek a céljait, azt követelik majd, hogy kössenek különbékét. Ezért azt ajánlom, csatoljunk válaszunkhoz nyilatkozatot, hogy a Kisázsiáról szóló szerződéseink főként a német benyomulás megakadályozására vonatkoznak."

(A BECSÜLET FOGALMA I) „Az orosz forradalom azért született, hogy eltávolítsa az akadályokat Oroszország győzelmének útjából" – jelentette ki Miljukov francia újságíróknak. Az egyezmény, melyet a cár szövetségeseivel kötött, rendkívül világos volt: megverik az ellenséget, és megosztoznak a zsákmányon. Oroszország többek között Konstantinápolyt, a Dardanellákat, Perzsia, Afganisztán, Kurdisztán egy részét kapta volna. Az Ideiglenes Kormány háborús céljai semmiben sem különböztek ettől: győzni akartak, hogy megszerezzék a győzelem esetén jogos zsákmányt, melyet a titkos szerződések biztosítottak Oroszország számára. A győzelemhez viszont szükségük volt szövetségeseik támogatására: a szövetségesek kötötték le Franciaországban a német haderő egy részét, ők szállítottak hadianyagot Oroszországnak, ők pénzelték az orosz fegyvergyártást. Cserébe természetesen vállalniuk kellett, hogy Oroszország is kiveszi a részét a harcból, s leköti a német seregek egy részét. Így diktálta a becsület és a szövetségesek iránti hű-

ség, ami nem volt más, mint az alapvető érdek, hisz ha nem nyerik meg a háborút, elesnek a zsákmánytól, sőt, őket rövidítik meg, hisz az ellenség éppúgy zsákmányért harcolt.

Túl egyszerű ez így? Bizonyára. Se Miljukovnak, se Gucskovnak nem a zsákmány járt az eszében: Oroszország nagyságára és dicsőségére gondoltak, amikor a győzelmet áhították. Az Ideiglenes Kormány meg volt győződve, hogy ami neki jó, Oroszországnak is jó. De a cár is meg volt győződve erről. Csakhogy ő nem volt kénytelen odafigyelni, vajon az ország is osztja-e ezt a meggyőződését. Az Ideiglenes Kormány viszont kénytelen volt tekintetbe venni ezt.

(A BECSÜLET FOGALMA II) A szovjet vezetőinek más fogalmuk volt a becsületről. Ők már lemondtak a zsákmányról, ami nem csekélység, hisz szerte Európában a szocialista pártok még támogatták saját kormányuk nem kevésbé zsákmányra éhes terveit. A becsület a szovjetvezetők számára azt jelentette: nem kívánni a másét, de megvédelmezni, ami a miénk.

Szép elv, semmi kifogás nem lehet ellene. De mit jelentett ez a gyakorlatban, 1917 tavaszán? A szovjet felszólította a kormányt, kezdjen tárgyalásokat a többi kormánnyal a háború befejezéséről. Felszólította az osztrák és német munkásokat is, döntsék meg a zsarnokságot, s közösen vessenek véget a vérontásnak. Amikor Miljukov a szovjet tiltakozása ellenére is ragaszkodott hódító terveihez, megbuktatták.

Ha a szép elvek, a szép szavak, a jóakarat valaha megváltoztatták volna a történelmet, a szovjet vezérei bizonyára megváltoztatják. Annyira hittek hirdetett igazságuk erejében, hogy ők döbbentek meg a legjobban, amikor szavuknak semmi hatása sem volt: a kormányoknak eszük ágában sem volt, hogy befejezzék a háborút.

Wilson elnök kijelentette: az Egyesült Államok az

igazságos béke érdekében lép be a háborúba, s felszólította a győzteseket, mondjanak le a hódításról. Ebből a szép elvből született a versailles-i béke. Az érdekek minden szép elvnél erősebbek.

(A HAZÁTLAN) Kerenszkij írja: „Senki se higgye, hogy Lenin valamiféle ázsiai-orosz elemi erő megtestesülése. Én ugyanazon ég alatt születtem, ugyanazt a levegőt szívtam be, ugyanazokat a parasztdalokat hallgattam, közös iskolánk ugyanazon játszóterén játszottam; a Volgának ugyanarról a magas partjáról néztem a távoli földeket. Épp ezért legbensőbb meggyőződésem, hogy csak aki elveszti minden kapcsolatát szülőhazájával, s akiből kipusztul minden természetes hazafiúi érzés, az juthat odáig, hogy mint Lenin, szándékosan és kegyetlenül feldarabolja Oroszországot."

A hazaszeretet érzelem; valós és jogos érzelem. A nemzetköziség más: az értelem rádöbbenése, hogy van magasabb rendű törvény az érzelemnél, s a természetes vonzalom nemcsak erő és igazság, de gyöngeség és igazságtalanság is.

Mit jelentett Leninnek Oroszország? Elsősorban azt az országot, ahol a forradalomért harcolt. Oroszország érdekeit sosem helyezte a forradalom érdekei elé; amikor Oroszországot védte, mindenekelőtt a forradalmat védte. Nem nemzetekben és országokban, hanem hatalmi rendszerekben és államformákban gondolkodott: azokat igenelte vagy tagadta. Szeretni a cár Oroszországát, György király Angliáját, Vilmos Németországát? Csak a forradalmat szerette, mely megdönti majd ezeket a birodalmakat.

Proletárkatonák milliói dalolva mentek védelmezni a hazájukat, szocialista vezérek a honszeretetet írták zászlajukra – ő makacsul kitartott amellett, hogy a proletárnak nincs hazája. Kigúnyolva, megvetve, magára hagyva, hazaárulónak bélyegezve, utópistának kikiáltva

egyetlen hazát ismert, a világforradalmat. S egyetlen közösséghez tartozott, az elnyomottak világközösségéhez.

Minden értékrendszernek van egy sarkalatos pontja, melyre az egész rendszer épül. Miljukovéké így hangzott: a haza mindenek előtt. A haza volt számukra a cél, mely minden eszközt szentesít; a haza érdekében jogos volt leigázni más népeket, elnyomni nemzeteket, föláldozni sok millió orosz életét. A szovjetvezetők elvetették ezt az elvet, de normarendszerük alapja akarva-akaratlanul mégiscsak a haza fogalma volt: a hazát védelmezni minden nemzetnek joga és kötelessége; mi oroszok vagyunk, Oroszország a hazánk; aki segít védelmezni Oroszországot, az a barátunk, aki támadja, az ellenségünk. Ezért, hogy a német és osztrák proletárokat fölszólították, döntsék meg a zsarnokságot: a központi hatalmak Oroszországot fenyegették. Az angol és francia proletárokhoz nem volt szavuk: a brit birodalom s a francia köztársaság Oroszországot védelmezte.

Leninnek gyökeresen más értékrendszere volt. Számára nem a haza volt a középpont, hanem a forradalom. Barátot és ellenséget aszerint osztályozott, a célokat és követelményeket aszerint állapította meg, hogy mi szolgálja és mi hátráltatja a forradalmat. A világot nem Oroszország barátaira és ellenségeire osztotta, hanem elnyomókra és elnyomottakra, éljenek bármelyik országban.

Pragmatista volt? Bizonyára; kevesen érezték jobban, mennyire belefáradt Oroszország a háborúba. Látta, hogyan nehezül el a hatalmas test, hogyan válnak ólmossá a tagjai, hogyan vonszolja magát egyre kimerültebben. Ennek a halálra fáradt népnek békét kellett adni, különben összeroppan.

De nemcsak ezért követelt békét. Nemcsak azért, hogy végre vége legyen a szörnyű vérontásnak. Ez a józan pragmatikus soha nem hallott erkölcsiséget hirdetett. Szocialisták nem vehetnek részt a rablott zsákmányon való osztozkodásban, vágta oda ellenfeleinek. Fél-

megoldásokkal sem volt hajlandó megalkudni. A szovjet programjára azt felelte: az annexió nélküli béke nem más, mint a háború előtti állapot elismerése. De vajon a háború előtt nem nyomtak el nemzeteket és népeket, nem voltak gyarmatok és leigázott kisebbségek? Ezt az állapotot akarják szentesíteni?

„Mit tenne pártunk, ha a forradalom *azonnal* hatalomra juttatná? – írta még Svájcban. – 1. haladéktalanul felajánlanánk a békét *valamennyi* hadviselő népnek; 2. közzétennénk békefeltételeinket, amelyek *minden* gyarmat és *minden* elnyomott vagy teljes jogú nép azonnali felszabadítását tartalmazzák; 3. haladéktalanul megkezdenénk és véghezvinnénk a nagyoroszok által elnyomott népek felszabadítását."

Abban különbözik ez a mensevikek és szociálforradalmárok hitétől, akik bíztak benne, hogy jó szóval rá lehet bírni az államokat, mondjanak le a rablott zsákmányról, hogy Lenin nem hitt ebben. A negyedik pont így hangzik: „Egy pillanatig sem áltatjuk magunkat, tudjuk, hogy ezek a feltételek *elfogadhatatlanok* lennének Németország nemcsak monarchista, hanem köztársasági burzsoáziája számára is, *és nem* csupán Németország, hanem Anglia és Franciaország kapitalista kormánya számára is."

(A HÁBORÚ ÉS A FORRADALOM) Mi értelme olyan elveket hirdetni, melyek megvalósíthatatlanok? S nem csalás fölrajzolni egy gyönyörű álmot, melyről az álomlátó is tudja, hogy nem válhat valósággá?

De Lenin nem a célban – az elnyomottak fölszabadításának lehetőségében – kételkedett, hanem a szokásos eszközökben. Felszólítani a kormányokat, hogy mondjanak le rabló terveikről, amikor ezekért robbantották ki a háborút: nevetséges. Fölszólítani őket, hogy mondjanak le mindarról a zsákmányról, melyet a történelem folyamán összegyűjtöttek: még nevetségesebb. Senkit sem lehet szép szóval rábeszélni, hogy alapvető érdekei ellen

cselekedjék; „ehhez a kormányhoz azzal a javaslattal fordulni – írta –, hogy kössön demokratikus békét – ugyanannyi, mintha a nyilvánosház-tulajdonosoknak az erényességről prédikálnánk".

Rábeszélni, tárgyalni, meggyőzni, fölszólítani: mindez reménytelen. Az egyetlen, ami hatásos: a forradalom. A kormányokkal nem tanácskozni kell, hanem meg kell dönteni őket: ez az egyetlen lehetőség, hogy véget vessenek a háborúnak, hogy ne kelljen addig folytatni, amíg az egyik győztesként, a másik vesztesként marad a porondon, hogy ne kelljen még száz- és százezer embert feláldozni, hogy olyan béke születhessék, melyet nem az erősebb diktál a gyöngébbnek.

Lenin, az álomlátó, világforradalmat követelt, mert csak az szüntethette meg a világháborút s a világméretű elnyomást. S Lenin, a gyakorlati politikus, a második forradalomért harcolt Oroszországban.

(A SZÜRKEKÖPENYESEK III) „A legfontosabb kérdés – a háborúval kapcsolatos állásfoglalás" – mondta Lenin hazatérése másnapján. A háború miatt robbant ki az első kormányválság, a háború hozta létre a szocialisták és polgári politikusok koalícióját, a háború miatt került sor először tömegtüntetésre és folyt először vér a forradalom óta. Kormányok és miniszterek buktak meg miatta, pártvezérek vesztették el tekintélyüket, míg mások ennek köszönhették, hogy nevüket megismerte az ország. Mondd meg a véleményed a háborúról, és megmondom, ki vagy: ez volt a legfőbb ismertetőjel a forradalmi Oroszországban.

A háború százmillió ember sorsát befolyásolta Oroszországban. Tizenötmilliónak az életét fenyegette. Ezt a hatalmas erőt egyetlen politikus sem hagyhatta számításon kívül. Februárban is akkor billent a mérleg a forradalmárok javára, amikor a petrográdi helyőrség csatlakozott a tüntetőkhöz.

A tizenötmillió szürkeköpenyes a tavaszi hónapokban

éppúgy nem mozdult, mint a forradalom első napjaiban: amíg nem kényszerítették cselekvésre, képtelen volt dönteni. A hazaszeretet és a fegyelem küzdött bennük az elkeseredéssel és az éhséggel, a megszokás, az alázat, a törvénytisztelet a gyűlölettel, az igazságérzettel. Mohón figyeltek minden szóra, s a szavakat elraktározták magukban, hogy egyszer majd fölhasználják. Ha valaki szép szavakkal honfiúi kötelességükre emlékeztette őket, megéljenezték. Ha valaki arról beszélt, hogy a gazdagok érdekében ontják a vérüket, a vállukra emelték. De hogy dönteni tudjanak, nemcsak szavakra volt szükségük.

(A TÁMADÁS I) Régi katonaszabály, hogy nincs demoralizálóbb, mint a tétlenség. A katona, akinek semmi dolga, jobban érzi az éhséget, többet gondol az otthoniakra, többet törődik a tetvekkel. És főleg többet gondolkodik azon, miért kell a lövészárokban kuporognia.

Az orosz hadsereg hónapok óta tétlenül kuporgott a lövészárkokban. És az orosz katonák hónapok óta gondolkodtak. Az is régi szabály, hogy nem jó, ha a katonák gondolkodnak.

Ahogy a parasztok várják az esőt, úgy várta Kerenszkij, hogy a németek támadjanak. Minden reménye ebben volt; akit megtámadnak, ha nincs is kedve verekedni, védekezik. S aki harcol, nem ér rá gondolkodni.

Csakhogy a németek nem támadtak. Ültek lövészárkaikban, és vártak.

Kerenszkij ekkor megpróbálta a lehetetlent: támadásra vezette az orosz hadsereget, hogy felrázza tespedt tehetetlenségéből, s elkergesse a gondolatait. Ha valakinek, neki kellett a legjobban tudnia, hogy kevés a fegyver és a lőszer, az utánpótlás csapnivaló, élelmiszer alig akad. De annyira hitt önmagában és a küldetésében, hogy bízott benne, puszta szavával meg tudja mozgatni a hadsereget, s a lelkesedés pótol majd minden hiányt. Megszállott módjára járta a frontot, napi nyolc, tíz, ti-

zenkét órát szónokolt, halálfáradtan, krétafehéren, egyik ájulásból a másikba esve. Hite és hisztériája korbácsával zavarta rohamra a kételkedőket és töprengőket.

De volt még egy ok, amiért meg kellett indítani az offenzívát. Még a cár megígérte a szövetségeseknek, hogy az első tavaszi hónapokban támadást indít, s tehermentesíti a francia frontot. A cárt elsöpörte a forradalom, de a kötelezettséget az Ideiglenes Kormány magára vállalta. S nyár elején a szövetségesek már azzal fenyegetődztek, nem szállítanak több hadianyagot, ha nem indul meg az offenzíva.

Június 18-án az orosz hadsereg támadásra indul.

(A TÁMADÁS II) Kerenszkij távirata a frontról a kormánynak: „A mai nap a forradalom dicsőségének napja. Június 18-án az orosz forradalmi hadsereg hatalmas lelkesedéssel támadásra indult, s ezzel bebizonyította Oroszországnak és az egész világnak szabadság- és hazaszeretetét, és a forradalom ügyéhez való maradéktalan ragaszkodását."

Plehanov: „Polgárok! Ha megkérdezem önöket, milyen nap van ma, azt felelik hétfő. Tévedés: ma vasárnap van, vasárnapja országunknak és az egész világ demokráciájának."

Cereteli: „Az orosz forradalom történelmének új lapja kezdődött."

A *Rjecs*, a kadet párt központi lapjának vezércikke: „Bekövetkezett a rég várt esemény, mely egy csapásra visszahozza az orosz forradalom régi szép napjait."

A Havas ügynökség jelentése június 21-én Petrográdról: „A Munkás- és Katonaszovjetek kongresszusa az offenzíva elindítása alkalmából felhívást intézett a hadsereghez, mely szerint az orosz forradalom minden ország népét harcba hívja az általános békéért. Amíg Európa népei nem hallgatnak rájuk, a háborút Oroszország akarata ellenére folytatni kell. Az orosz offenzíva tanúságot tesz a hadsereg szervezettségéről és erejéről. Ezál-

tal a forradalmi Oroszország hangjának nagyobb nyomatéka lesz mind ellenségeinél, mind pedig szövetségeseinél és a semlegeseknél, ami meggyorsítja a háború befejezését. Az egész országnak minden erejével támogatnia kell a hadsereget."

(A TÁMADÁS III) A 11. hadsereg hadsereg- és frontbizottságának távirata a kormánynak: „A német támadás, mely július 6-án kezdődött a 11. hadsereg frontja ellen, szörnyű katasztrófává fejlődik, s a forradalmi Oroszország pusztulását eredményezheti. A csapatok hangulata, melyet nem sokkal ezelőtt a céltudatos mensevikek hősies erőfeszítései kedvezően befolyásoltak, hirtelen és fenyegetően megváltozott. A támadókedv hamar kimerült, a legtöbb csapattest az egyre erősödő bomlás állapotában van. Engedelmességről és fegyelemről szó sincs többé. A rábeszélés és a magyarázat is teljesen hatástalan már; fenyegetődzéssel válaszolnak, olykor pedig agyonlövik, aki lelkesíteni akarja őket. Némely egység elhagyja lövészárkait, anélkül hogy bevárná az ellenség támadását. Olykor órákig vitatkoznak gyűléseken a parancson, hogy nyomuljanak-e előre a harcolók támogatására. Ennek eredményeként a támogatás 24 órával elkésett. Némely csapat az első lövésre elhagyja állásait. A front mögött kilométeres sorokban vonulnak a szökevények, puskával és puska nélkül, egészségesen, minden szégyenérzet nélkül, a teljes biztonság tudatában, hogy nem büntetik meg őket. Olykor egész csapattestek elhagyják a frontot."

Viktor Sklovszkij írja: „Visszamentem és találkoztam Stogov tábornokkal, aki hasztalan igyekezett titkolni csapatai gyalázatos állapotát. Kornyilov azt írta neki: »Vegye be Raszulna falut«, mire Stogov azt felelte: »Raszulnában az ellenség van«. Kornyilov igen határozottan válaszolt: »Ha ott az ellenség, ki kell verni«. De Stogov csapatainak eszük ágában sem volt, hogy harcoljanak és kiverjék az ellenséget."

Az orosz hadsereg három hét alatt – nem számítva a szökevényeket – hatvanezer embert vesztett: elitcsapatai színe-javát. S aki megmaradt, fejvesztetten menekült; a németek ellenállás nélkül nyomultak előre az orosz birodalom határáig. Oroszországban még sok millió ember állt fegyverben, de az orosz hadsereg nem létezett többé.

(A CSŐD I) Részletek a július 16-án tartott titkos haditanács jegyzőkönyvéből:

Klembovszkij tábornok: „Az északi front a teljes felbomlás állapotában van. A katonák a tisztek egyetlen parancsát sem hajtják végre alázatos kérés és könyörgés nélkül. Mindenütt barátkoznak (a németekkel), és ha géppuskákat szegeznek a barátkozókra, katonák tömege veti magát közbe, s használhatatlanná teszi a géppuskákat."

Ruszkij tábornok: „A régi zászlókat úgy követték az emberek, mint a szentséget, meghaltak értük. De mit eredményeztek a vörös zászlók? Azt, hogy a katonák csapatostul megadják magukat."

Alexejev tábornok: „(A katonabizottságokat) meg kell szüntetni... A hadászat több ezer éves történelme saját törvényeket alkotott. Meg akartuk sérteni ezeket, s kudarcot vallottunk."

Klembovszkij tábornok: „Mi segíthet rajtunk? A halálbüntetés? De föl lehet akasztani egész zászlóaljakat? A hadbíróságok? Nos, akkor a fél hadsereget Szibériába kell küldeni."

Kerenszkij miniszterelnök és hadügyminiszter: „Én személy szerint kész vagyok lemondani, visszahívni a biztosokat és feloszlatni a katonabizottságokat, de meg vagyok győződve, hogy ebben az esetben Oroszországban holnapra teljes lesz az anarchia, és lemészárolják a tiszteket."

Terescsenko külügyminiszter: „Bár offenzívánk nem sikerült, növelte a szövetségesek belénk vetett bizalmát."

Gyenyikin tábornok: „A tisztek szörnyű helyzetben vannak. Megsértik, megverik, megölik őket."

Klembovszkij tábornok: „Jelenleg a tisztikar a szabadság és a forradalom egyetlen támasza."

Bruszilov tábornok, főparancsnok: „A tiszt nem burzsoá, a tiszt a legigazibb proletár."

Ruszkij tábornok: „A tábornokok is proletárok."

(A CSŐD II) Egy osztály akkor kerül végképp csődbe, amikor meghasonlik önmagával. Amikor nem tud már önmagából erőt meríteni, hanem idegen eszményekhez kénytelen igazodni.

A tábornokok nem a bőrüket féltették, amikor kijelentették: ők is proletárok. Annál keményebb legények voltak. De körülöttük morajlott az ország, s bár a morajból semmit sem értettek, az ő agyukba is beleivódott az új értékrend, hogy csak az az igaz ember, aki proletár, s a jó fogalma egyenlő a szabadsággal és a forradalommal. Mit jelentettek ezek a szavak, azon bizonyára nem gondolkodtak, de önkéntelenül is elfogadták érvényességüket. Az egész ország átkozza a proletárok, a szabadság, a forradalom ellenségeit, s akit átkoznak, az rossz ember. Márpedig ők nem rossz emberek, ők a hazájukat szolgálják, készek meghalni is érte. Ha a proletárok a jó emberek, akkor ők is proletárok; ha a haza üdve a forradalom és a szabadság, ők is a forradalom és a szabadság hívei.

Mi mindennek kellett történnie néhány hónap alatt, hogy Miklós cár büszke, fényes tábornokai proletárnak, a forradalom és a szabadság híveinek higgyék magukat!

(ELLENTMONDÁSOK I) Ugyanazon a napon, amikor a hadsereg támadásra indult, Petrográdon négyszázezer ember vonult föl a Mars mezőn, s követelte, hogy fejezzék be a háborút, és a szovjetek vegyék át a hatalmat.

A tüntetést a szovjetkongresszus rendezte, annak bizo-

nyítására, hogy a tömeg helyesli politikáját. A kongresszus megszavazta az offenzívát, s 543 szavazattal 126 ellen határozatot hozott, hogy nem veszi át a hatalmat.

A négyszázezer tüntető közül csak három kis csoport vitte a kongresszus hivatalos jelszavait, melyek az egységet, a koalíció fenntartását, az offenzíva szükségességét hirdették. A többiek mind bolsevik jelszavakkal vonultak fel: „Minden hatalmat a szovjeteknek", „Le az offenzívával", „Le a tíz kapitalista miniszterrel." Ezeket a transzparenseket a június 10-re tervezett bolsevik tüntetésre készítették, melyet a szovjetkongresszus betiltott.

A petrográdi bolsevikok nagy része követelte, hogy a tüntetést a szovjet tilalma ellenére is tartsák meg. A Központi Bizottság engedelmeskedett a kongresszus határozatának.

(AZ EGYENSÚLYOZÁS I) Lenin az áprilisi tüntetésről: „Mi a békés tüntetés jelszavát adtuk ki, ezzel szemben néhány elvtárs a Petrográdi Bizottságból más jelszót adott ki, ezt mi érvénytelennek nyilvánítottuk, de a tömegeket visszatartani nem sikerült, a tömegek a Petrográdi Bizottság jelszavát követték. Mi azt mondjuk, hogy a „le az Ideiglenes Kormánnyal" jelszó – kalandor jelszó, hogy a kormányt most nem lehet megdönteni, ezért adtuk ki a békés tüntetés jelszavát. Mi csupán az ellenség erőinek békés felderítését kívántuk, de nem akartunk megütközni, a Petrográdi Bizottság viszont egy kissé baloldalibb irányt vett, ami ebben az esetben természetesen igen-igen nagy bűn. A szervezeti apparátus nem bizonyult erősnek: nem mindenki hajtja végre határozatainkat. A helyes »éljenek a Munkás- és Katonaküldöttek Szovjetjei!« jelszó mellett kiadták a helytelen »le az Ideiglenes Kormánnyal« jelszót is. Nem volt helyénvaló dolog, hogy az akció pillanatában »egy kissé baloldalibb« irányt vettek. Ezt igen nagy bűnnek, dezorganizálásnak tekintjük. Egy percig sem maradnánk a

Központi Bizottságban, ha tudatosan engedtük volna meg ezt a lépést."

Lenin az elmaradt júniusi tüntetésről: „A legtöbb elvtárs elégedetlen azzal, hogy lefújtuk a tüntetést, s ez az elégedetlenség teljesen jogos, de a Központi Bizottság két oknál fogva nem tehetett mást: először, a hatalom egyik félszerve hivatalosan betiltotta a tüntetést; másodszor, e tilalmat a következőkkel okolták meg: »tudomásunk van arról, hogy az önök megmozdulását az ellenforradalom sötétben bujkáló erői fel akarják használni«... Kijelentették, hogy június 10-re tüntetést tűztek ki a feketeszázasok, akiknek az volt a tervük, hogy beavatkoznak a mi tüntetésünkbe és komoly verekedést idéznek elő...

Cereteli, aki az Ideiglenes Kormány részéről jött el a kongresszusra, kifejezte azt a félreérthetetlen kívánságot, hogy a munkásokat le kell fegyverezni. Tombolt a dühtől és követelte, hogy a bolsevikokat a forradalmi demokrácia sorain kívül álló pártnak nyilvánítsák. A munkásoknak józanul be kell látniok, hogy békés tüntetésről most szó sem lehet. A helyzet sokkal komolyabb, mint gondoltuk. Mi békés tüntetésre készültünk, hogy a lehető legnagyobb nyomást gyakoroljuk a kongresszus határozataira – ehhez jogunk van –, s azzal vádolnak bennünket, hogy összeesküvést szőttünk a kormány letartóztatása céljából...

A proletariátus válasza csak az lehet, hogy a lehető legnagyobb nyugalomról, óvatosságról, kitartásról és szervezettségről tesz tanúbizonyságot, és nem feledkezik meg arról, hogy a békés tüntetések ideje elmúlt.

Nem szabad okot adnunk a támadásra, hadd támadjanak ők, s akkor a munkások megértik majd, hogy ezek egyenesen a proletariátus létére törnek."

(AZ EGYENSÚLYOZÁS II) Amikor Lenin Oroszországba érkezett, tézisei olyan radikálisnak tűntek, hogy alig akadt követője. De három hét múlva már jócskán

akadtak nála radikálisabbak is; a Petrográdi Bizottság már áprilisban el akarta kergetni a kormányt, s néhány bolsevik vezető júniusban fegyverrel akarta megszerezni a hatalmat. Áprilistól júliusig Lenin egyfolytában egyensúlyozott: noszogatta azokat, akik féltek a hatalomtól, s csitította azokat, akik az azonnali hatalomátvételt követelték.

Amikor meghirdette a programját, anarchizmussal vádolták; azt vetették a szemére, mit sem törődik a reális erőviszonyokkal, a hatalmat akarja megszerezni, mindenáron. Holott a második forradalom szükségességének felismerése egyáltalán nem azt jelentette, hogy azonnal ki akarja robbantani a forradalmat. „Amíg a kapitalisták és kormányuk nem tudnak és nem mernek erőszakot alkalmazni a tömegekkel szemben – írta –, amíg a katonák és munkások tömege szabadon juttatja kifejezésre akaratát, szabadon választ és mozdít el *minden* hatóságot – *ilyen helyzetben* gyerekesség, értelmetlenség, esztelenség még csak gondolni is polgárháborúra, ilyen helyzetben arra van *szükség*, hogy mindenki *alávesse magát a lakosság többsége akaratának*, és hogy az elégedetlen kisebbség szabadon bírálhassa ezt az akaratot."

Kihasználni a zűrzavart, a fejetlenséget, s egy jól szervezett harci alakulattal rajtaütésszerűen megszerezni a hatalmat: ez volt az anarchisták elmélete. Lenin másra készült. Ő a többséget akarta megszerezni, s a többség által a hatalmat. Hisz mit ér a hatalom, ha a tömeg nem támogatja? Mi haszna az olyan hatalomnak, melyet a fegyveres erő s nem a nép akarata teremt meg? És miben különbözik az ilyen hatalom minden addigi hatalomtól, ha éppúgy egy kisebbség erőszakos uralmán alapszik? Ezért, hogy Lenin a nép többségét képviselő szovjeteknek követelte a hatalmat, s ellene szegült a kísérleteknek, amikor bolsevik csoportok törtek a hatalomra.

Mért értették hát félre? Elsősorban, mert nem hittek sem Leninnek, sem a saját fülüknek. Meggyőződésük szerint Lenin azért formálta át a szocialista forradalom

elméletét, mert mindenáron, minden eszközzel a hatalomra tört. Ez az a priori kép rögződött meg bennük: riadalmukban saját rémképüket vetítették bele Lenin programjába. A politikában nem szokásos az őszinteség; képtelenek voltak elhinni, hogy Lenin komolyan gondolja, amit mond. Azt hitték, ha a második forradalom szükségességéről beszél, holnapra már összeesküvést szervez, s holnaputánra kirobbantja a forradalmat, mely vérbe és pusztulásba taszítja Oroszországot. Későbbi bukásukhoz ez is hozzájárult; állandó páni félelemben lesték, mikor robbant ki Lenin fegyveres felkelést, s azzal nem is törődtek, amire valóban készült.

(ELLENTMONDÁSOK II) A reális politika alapja, hogy a politikus legalább nagyjából tudja, mit akar az ország. De honnan tudhatták volna a politikusok, amikor az ország maga sem tudta? Júniusra Oroszországban akkora lett a káosz, hogy senki sem tudott már eligazodni. Ha egy kongresszus, mely az egész népet hivatott képviselni, az utcára hívja a főváros minden dolgozóját, s a felvonulók kilencven százaléka megtagadja a reá hivatkozó kongresszus politikáját – ki tudta volna akkor még felmérni a helyzetet?

S ha olyan egyszerű lett volna: a tüntetők a bolsevikok jelszavait hangoztatják, tehát a bolsevikok a helyzet urai. Csakhogy kire hallgat a hadsereg? Mit akarnak a parasztok? Kit követ a vidék? És Moszkva és Kijev s a többi város? És biztos-e, hogy a petrográdi munkások nemcsak tüntetni hajlandók a bolsevikok mellett, hanem ha kell, harcolni is? És a katonák? S nem szalmaláng-e a lelkesedés, nem hirtelen felcsapó indulat, mely éppolyan gyorsan lecsillapodik, amilyen gyorsan támadt?

Lenin habozott. Habozott még júliusban is, amikor Petrográdon olyan elemi erővel mozdult meg a nép, hogy a bolsevikokat is csaknem elsöpörte. Alighanem úgy érezte, még nincs itt a pillanat, mert ahányszor döntésre került a sor, mindig lefogta a cselekvésre készülők kezét.

Június 6-án a Központi Bizottság határozatot hozott, hogy az utcára hívja a petrográdi munkásokat. Nyolcadikán tanácskozásra hívták a Petrográdi Bizottság, a katonai szervezet, a szakszervezetek, a gyárbizottságok vezetőit: 131 szavazattal 6 ellenében megszavazták a tüntetést. Másnap a szovjetkongresszus megtiltotta, hogy bárki az utcára menjen. A Központi Bizottság egész éjjel tanácskozott, már nyomták a *Pravdá*-t, s benne a felhívást a tüntetésre; késő éjszaka döntötték el, hogy mégis lefújják a tüntetést.

Június végére a húr pattanásig feszült. A sztrájkhullám egyre fokozódott, a munkások éheztek és béremelést követeltek, az offenzíva kudarcot vallott, a szabadságolt katonák, akiket a támadás miatt újra behívtak, lázongtak, a petrográdi ezredek megtagadták, hogy csapatokat küldjenek a frontra. Huszonkettedikén a bolsevik küldöttek figyelmeztették a Szovjet Központi Végrehajtó Bizottságát: Petrográdon olyan feszült a hangulat, hogy bármely pillanatban zavargásokra kerülhet sor, s nem lesz erejük megakadályozni.

Július 2-án lemondott a kormány négy kadetpárti minisztere. A tömeg most már őrjöngve követelte, hogy a szovjetek vegyék át a hatalmat. A szovjet nem mozdult. Másnap az 1. géppuskás ezred határozatot hozott, hogy fegyveres tüntetést szervez, s szétküldte megbízottait a többi alakulatokhoz és a gyárakba. A bolsevikok a tüntetés ellen voltak; ők is szétküldték megbízottaikat, hogy lecsillapítsák a népet. Estére százezres tömeg hömpölygött Petrográdon; a szovjet és a bolsevikok szónokait, akik csitítani igyekeztek a népet, elzavarták. Trockij és Zinovjev egész éjjel hasztalan csendesítette a háborgókat a Ksesinszkaja palota erkélyéről. Végül a Központi Bizottság úgy döntött: élére áll a tüntetésnek, hogy békés mederbe terelje.

Lenin másnap reggel érkezett Petrográdra; öt napot falun töltött, teljesen kimerült volt. Fáradtan, betegen ment ki az erkélyre, hogy beszéljen a tömeghez. Mit

mondhatott volna nekik? A csillapító szavakra már senki sem hallgatott; az utcán vér folyt, senki sem tudta, kire lő, és miért. Egyetlenegyet mondhatott volna: hogy a párt átveszi a hatalmat. Könnyűszerrel átvehette volna: a tüntetők élén húszezer állig fegyverzett kronstadti matróz menetelt – a kormány csak néhány kozákszázadra számíthatott. A miniszterek egy része elbújt, a Tauriai palotát, a kormány székhelyét, mindössze hat palotaőr védelmezte. Ha valaki élére áll a tüntetőknek, egyetlen szakasz matróz letartóztathatta volna a kormányt, néhány század elfoglalhatta volna a minisztériumokat, a postát, a távírót.

De Lenin nem vállalta a hatalmat. Hogy mit mondott a Ksesinszkaja palota erkélyéről, saját későbbi beszámolójából tudjuk. „Beszédem tartalma a következő volt: 1. mentegetőztem, hogy betegségem miatt néhány szóra szorítkozom; 2. üdvözöltem a forradalmi kronstadtiakat a petrográdi munkások nevében; 3. kifejezésre juttattam azt a meggyőződésemet, hogy jelszavunknak, a »minden hatalmat a szovjeteknek« jelszónak győznie kell, és győzni is fog, bármily zegzugos is a történelem útja; 4. »kitartásra, állhatatosságra és éberségre« hívtam fel a hallgatóságot."

A matrózok nem azért akasztottak kézigránátokat az övükre, a katonák nem azért húzták maguk mögött géppuskájukat, a munkások nem azért vették elő a februárban zsákmányolt fegyvereket, hogy kitartásra, állhatatosságra és éberségre szólítsák fel őket. Egyetlen szóra vártak, de Lenin épp azt az egyetlen szót nem akarta kimondani. Ő, aki hazaérkezése napján elképesztette az országot, hogy újabb forradalmat követelt, abban a pillanatban, amikor a lába előtt százezer fegyveres követelte ezt a forradalmat, nem akart az élükre állni. Nem bízott benne, hogy a helyzet már megérett a forradalomra, és nem volt hajlandó egy kétséges kísérletért kockáztatni a jövőt.

(A TÜNTETÉS) Sztálin beszámolója a júliusi eseményekről a bolsevikok VI. kongresszusán:

„*Július* 3. Délután 3 óra. Pártunk petrográdi városi konferenciája ülést tart. Az ülésen egészen ártatlan kérdést, a községi választások kérdését tárgyalják. Megjelenik a helyőrség egyik ezredének két képviselője, és soronkívül bejelentik, hogy ezredük »úgy határozott, hogy ma este kivonulnak az utcára«, hogy »nem tűrhetik tovább szótlanul, hogy a fronton egymás után oszlatják fel az ezredeket«, hogy »már elküldték küldötteiket a gyárakba és az ezredekhez«, azzal a javaslattal, hogy csatlakozzanak a tüntetéshez. A konferencia elnökségének képviselője, Volodarszkij elvtárs, erre azt válaszolta, hogy »a párt határozata értelmében nem szabad kivonulni az utcára, hogy az ezred párttagjai nem szeghetik meg a párt határozatát«.

Délután négy óra. A Petrográdi Bizottság, a Katonai Szervezet és a párt Központi Bizottsága a kérdés megvitatása után úgy határoz, hogy nem szabad kivonulni. A konferencia elfogadja ezt a határozatot, s a konferencia tagjai kimennek a gyárakba és az ezredekhez, hogy az elvtársakat lebeszéljék a tüntetésről . . .

Este 7 óra. A Petrográdi Bizottság épülete előtt. Több ezred vonul fel zászlókkal. Jelszavuk: »Minden hatalmat a szovjeteknek!« Megállnak a Petrográdi Bizottság épülete előtt, és megkérik szervezetünk tagjait, hogy »mondjanak valamit«. A szónokok, a bolsevik Lasevics és Kurajev, beszédeikben feltárják a helyzetet, s felszólítják az ezredeket, hogy tartózkodjanak a tüntetéstől. Az ezredek válasza: »Le velük!« Szervezetünk tagjai akkor azt ajánlják, hogy válasszanak küldöttséget, közöljék óhajaikat a Szovjetek Központi Bizottságával, és azután ezredenként vonuljanak vissza a kaszárnyáikba. Erre fülsiketítő »hurrá!« a válasz. A zenekar a Marseillaise-t játszsza . . . Ekkorra már egész Petrográdot bejárja a hír, hogy a kadetok kiléptek a kormányból. A munkásokat izgalom fogja el. A katonák után megjelennek a munká-

sok oszlopai. Jelszavaik ugyanazok, mint a katonáké. A katonák és a munkások a Tauriai palotához vonulnak.

Este 9 óra. A Petrográdi Bizottság helyisége. A gyárak küldötteinek hosszú sorai. A küldöttek valamennyien javasolják pártunk szervezeteinek, hogy avatkozzanak bele a dologba, és vegyék kezükbe a tüntetés vezetését. Különben »vérontás lesz«. Egyesek azt javasolják, hogy a gyárak válasszanak küldöttségeket, a küldöttségek közöljék a Szovjetek Központi Végrehajtó Bizottságával a tüntetők akaratát, a tömegek pedig, miután meghallgatták a küldöttségek beszámolóit, békésen széledjenek szét.

Este tíz óra. Tauriai palota. A Munkás- és Katonaküldöttek Petrográdi Szovjetjének munkástagozata ülésezik. Miután a munkások beszámoltak a kezdődő tüntetésről, a többség a túlkapások elkerülése végett úgy határoz, hogy be kell avatkozni a tüntetésbe abból a célból, hogy annak békés és szervezett jelleget adjanak. A kisebbség, amely nem ért egyet ezzel a határozattal, elhagyja az üléstermet. A többség irodát választ az imént elfogadott határozat végrehajtására.

Éjjel 11 óra. Pártunk Központi Bizottsága és Petrográdi Bizottsága a Tauriai palotába teszi át székhelyét – este óta oda özönlik a tüntetők tömege. Megérkeznek a kerületi agitátorok és a gyárak képviselői. Pártunk Központi Bizottságának, Petrográdi Bizottságának, a Katonai Szervezetnek, a Kerületközi Bizottságnak, a Petrográdi Szovjet Munkástagozata Irodájának képviselői gyűlést tartanak. A kerületek jelentéseiből kiderül, hogy:

1. a munkásokat és a katonákat holnap nem lehet visszatartani a tüntetéstől;

2. a tüntetők fegyveresen fognak kivonulni, kizárólag önvédelmi célból, hogy valóságos biztosítékuk legyen a Nyevszkij proszpektről várható esetleges provokációs lövöldözésekkel szemben: »fegyveresekbe nem olyan könnyű belelőni«.

A gyűlés dönt: amikor a munkások és katonák for-

radalmi tömegei ezzel a jelszóval tüntetnek: »Minden hatalmat a szovjeteknek!«, a párt nem hagyhatja a tömegeket sorsukra, hanem együtt kell lennie a tömegekkel, hogy a spontán mozgalomnak tudatos és szervezett jelleget adjon . . .

Éjjel 12 óra. A Tauriai palotához több mint harmincezer putyilovi munkás érkezik. Zászlóerdő. Jelszavuk: »Minden hatalmat a szovjeteknek!« Küldöttségeket választanak. A küldöttségek jelentést tesznek a Végrehajtó Bizottságnak a putyiloviak követeléseiről. A Tauriai palota előtt álló katonák és munkások kezdenek elszéledni.

Július 4. Nappal. A munkások és katonák felvonulása. Zászlók. Bolsevik jelszavak. A Tauriai palotához mennek. A tüntető menetet a kronstadti matrózok ezrei zárják be. A polgári lapok *(Birzsevije Védomosztyi)* tanúsága szerint legalább négyszázezren vettek részt a tüntetésen. Az utcákon ujjong a nép. A közönség vidám »hurrá!«-val fogadja a tüntetőket. Déltájban megkezdődnek a kilengések. A burzsoá negyedek sötét erői, hogy árnyékot vessenek a munkások tüntetésére, bűnös provokáció céljából lövöldözni kezdenek. Még a *Birzsevije Védomosztyi* sem meri tagadni, hogy a lövöldözést a tüntetés ellenfelei kezdték . . .

A lövések egyidejűleg folytatódtak a város burzsoá részének különböző pontjain. A provokátorok nem szunnyadtak. A tüntetők ennek ellenére sem lépték túl a szükséges önvédelem határait. Összeesküvésről vagy felkelésről szó sem lehet. Egyetlen olyan eset sem fordult elő, hogy elfoglaltak volna valamilyen kormány- vagy társadalmi intézményt, vagy hogy kísérletet tettek volna erre, noha a tüntetők rendelkezésére álló hatalmas fegyveres erővel könnyen hatalmukba keríthették volna nemcsak az egyes intézményeket, hanem az egész várost is . . .

Este 8 óra. Tauriai palota. Pártunk Központi Bizottsága, a Kerületközi Bizottság és pártunk egyéb szervezetei gyűlést tartanak. Határozat: miután a forradalmi

munkások és katonák kifejezésre juttatták akaratukat, a tüntetést be kell szüntetni. E határozat szellemében felhívást szerkesztenek: »A tüntetés befejeződött... Jelszavunk: állhatatosság, kitartás, nyugalom...« Ez a felhívás, melyet a *Pravdá*-nak adtak le, július 5-én nem jelenhetett meg, mivel a 4-ről 5-re virradó éjjel a hadapródiskolások és a rendőrkopók szétrombolták a *Pravda* szerkesztőségét.

Éjjel 10–11 óra. Tauriai palota. A Szovjetek Központi Végrehajtó Bizottságának ülése. A hatalom kérdését tárgyalják. Miután a kadetok kiléptek a kormányból, az eszerek és mensevikek helyzete különösen válságosra fordult, nekik blokk »kell« a burzsoáziával, de a blokk nem jöhet létre, mert a burzsoázia nem akar többé megegyezni velük. A kadetokkal való blokk eszméje megbukik. Tehát: a szovjeteknek kell kezükbe venni a hatalmat – ilyen élesen vetik fel a kérdést a Végrehajtó Bizottság előtt.

Hírek jönnek, hogy a német csapatok áttörték frontunkat; igaz, ezek még ellenőrizhetetlen hírek, mégis nyugtalanságot keltenek.

Híre járja, hogy holnap a sajtóban aljas rágalom fog megjelenni Lenin elvtársról.

A Szovjetek Központi Végrehajtó Bizottsága a volhiniaiakat (katonákat) a Tauriai palotába rendeli a palota védelmére – kivel szemben? Kiderül, hogy a bolsevikokkal szemben, akik állítólag azért mentek a palotába, hogy »letartóztassák« a Végrehajtó Bizottságot, és »megragadják a hatalmat«. A bolsevikokról mondják ezt, akik a szovjetek erősítéséért küzdöttek, akik azért harcoltak, hogy a szovjeteknek adjanak át minden hatalmat az egész országban!...

Éjjel 2–3 óra. A Szovjetek Központi Végrehajtó Bizottsága nem veszi át a hatalmat. Megbízza a »szocialista« minisztereket, alakítsanak új kormányt, amelybe okvetlenül vegyenek be burzsoákat, még ha nem is tartoznak valamely párthoz. A minisztereknek külön felhatal-

mazást adnak az »anarchia elleni harcra« . . . Ezzel megindul a hadjárat a forradalom ellen."

(ELLENTMONDÁSOK III) A Munkás- és Katonaküldöttek Összorosz Szovjetje és a Parasztküldöttek Szovjetje Végrehajtó Bizottságának július 4-én kelt kiáltványából:

„Néhány katonai egység fegyveresen kivonult az utcára, hogy hatalmába kerítse a várost, autókat foglalt le, embereket tartóztatott le önhatalmúlag, fenyegetődzött, és erőszakot alkalmazott. Megjelentek a Tauriai palotában, és fegyverrel a kézben követelték, hogy a Végrehajtó Bizottság vegye át a hatalmat. Amikor azt ajánlották, hogy a szovjetek vegyék át az államhatalmat, ők voltak az elsők, akik megtámadták ezt az államhatalmat. A Munkás- és Parasztküldöttek Szovjetjeinek Összorosz Végrehajtó Bizottságai felháborodottan visszautasítanak minden kísérletet, hogy szabad akaratukat kényszerrel befolyásolják."

Lunacsarszkij emlékirataiból:

„Amikor a mensevik Dan, bizonyára némileg pózolva, de föltétlenül őszintén, kijelentette, hogy elvtársai szívesebben elesnek a felkelők golyóitól, mint hogy átvegyék a júliusi tüntetés jelszavait, volt ebben valami tragikomikus, a szó szoros értelmében. Volt benne némi tragikum, volt benne igazi bátorság; nem kételkedem, hogy Dan és néhány elvtársa abban a pillanatban valóban kész volt hősiesen meghalni. Hősiességük abból állt (s ebből látszott ezeknek az embereknek forradalmi iskolája, akik nemrég még elvtársaink voltak a földalatti mozgalomban), hogy valóban készek voltak meghalni a meggyőződésükért; a komikum viszont az volt, hogy ezt a mártírhalált a forradalmi hatalomtól való félelmükben vállalták volna . . . Készek voltak meghalni a posztjukon, a burzsoáziával való koalíció gondolatát védelmezve, utolsó leheletükig harcolva a »Le a kapitalista miniszterekkel« jelszó ellen."

(A HALLGATÁS ÁRA) Július 4-én éjjelre a szovjet parancsára kormányhű csapatok érkeztek a frontról a fővárosba. 5-én reggel közzétettek egy nyilatkozatot, hogy Lenin német kém; a petrográdi csapatok nagy része felháborodásában elfordult a bolsevikoktól. A hadapródok elfoglalták a *Pravda* helyiségét és nyomdáját. 6-án letartóztatási parancsot adtak ki a bolsevik vezetők ellen; Lenin és Zinovjev illegalitásba ment, Kamenyevet, Trockijt, Kollontajt, Lunacsarszkijt, Antonov-Ovszjejenkót, Krilenkót, Raszkolnyikovot, Dibenkót elfogták. A tüntetésben részt vett ezredeket feloszlatták, a munkásokat lefegyverezték. Számos baloldali újságot betiltottak, a bolsevik lapok terjesztését megtiltották a hadseregben. 8-án Kerenszkij lett a miniszterelnök. 11-én ismét bevezették a fronton a halálbüntetést. 19-én Kornyilov tábornokot nevezték ki a hadsereg főparancsnokává.

„Forradalmunk első szakasza kudarccal végződött" – – írta Lenin néhány héttel a júliusi események után.

Október

(A MUNKA I) „Remélem, Uljanov úr, Oroszországban nem kell majd annyit dolgoznia, mint itt" – mondta genfi házigazdája, amikor elbúcsúzott tőle, s szerencsés utat kívánt. A derék svájcinak mi mást jelentett volna a felemelkedés, mint kényelmesebb életet?

„Azt hiszem, Kammerer úr, Petrográdban még többet kell majd dolgoznom" – felelte Lenin.

Pontosan három hónapot töltött Petrográdon, mielőtt illegalitásba kellett mennie. Ezalatt több mint kétszáz cikket, határozatot, tanulmányt, kiáltványt írt. Több mint hatszáz nyomtatott oldalt: naponta hét oldalt. S mintegy ötven beszédét ismerjük ebből az időszakból.

Volt nap, amikor hét cikke jelent meg a *Pravdá*-ban. Április 14-én három cikket s egy felhívást írt, elnökölt a bolsevikok petrográdi konferenciáján, ő mondta az előadói beszédet és a zárszót.

A párt áprilisi összoroszországi konferenciája: *Április 24:* megnyitja a konferenciát, előadói beszédet és zárszót mond a politikai helyzetről; *április 25:* beszédet mond a nemzetközi szocialista konferencia összehívásának tervéről, s beterjeszti erre vonatkozó határozati javaslatát, beszédet mond a szovjetekhez való viszonyról, s benyújtja vázlatát az erről szóló határozat téziseihez; *április 27:* beszédet mond a háborúról, s benyújtja a háborúról, valamint az Ideiglenes Kormányhoz való viszonyról szóló határozati javaslatát; *április 28:* előadói beszédet mond a pártprogramról, s benyújtja erről szóló határozati javaslatát, előadói beszédet mond az agrárkérdésről, fölszólal a kérdés vitájában, benyújtja határozati javaslatát

a földről, az internacionalistákkal való egyesülésről, a szovjetekhez való viszonyról; *április 29:* beszédet mond a nemzetiségi kérdésről, s benyújtja határozati javaslatát, beszédet mond az Internacionáléról, beszédet mond a politikai helyzetről szóló határozati javaslat védelmében, s benyújtja a javaslatot. Végül bezárja a konferenciát. S e hat nap alatt ezen kívül még hét cikke is megjelent.

Az Első Összoroszországi Szovjetkongresszus: Június 4-én háromnegyedórás beszédet mond az Ideiglenes Kormányról s két cikke jelenik meg a *Pravdá*-ban; június 6-án három cikke jelenik meg; június 7-én három cikke jelenik meg; június 8-án négy cikke jelenik meg; június 9-én háromnegyedórás beszédet mond a háborúról s egy cikke jelenik meg.

(A FORRADALMÁR) A háború, a földkérdés, az Ideiglenes Kormány, a szovjetek szerepe, a bolsevikok feladatai, a második forradalom szükségessége: mindezt már Svájcban végiggondolta. Az orosz határt kész programmal lépte át, s ezen alig változtatott.

Az emigráció a politikus halála: elszakítja a közegtől, melyben dolgoznia kell, a napi eseményektől, melyekből általános következtetéseket vonhat le; nem érzi a bőrén a tömeg hangulatát, nem tud igazodni apró rezzenéseihez; a reális ítélet helyett ábrándok és álomképek kerítik hatalmába. S akkor egy politikus, évtizedes emigráció után, sok ezer kilométerre a hazájától, híreket is alig kapva a forradalomról, felméri a helyzetet, s kidolgozza programját – és a kórkép s a program helyesnek bizonyul. Hogyan sikerült ez Leninnek, pontosan senki sem tudhatja. Hisz amit tudunk: rendkívüli elméleti felkészültsége, emberismerete, általános tudása, értelme, politikai gyakorlata, megérzőképessége – mindez magyarázat, de csak magyarázat.

Legfeljebb annyit tudhatunk: egy ember, aki minden idegvégződésével forradalmár s élete minden percében

a forradalomra készül, a távolból is jobban kiismeri magát a forradalomban, mint kevésbé forradalmár alkatú társai. Nemcsak zseniális fizikusok és zenészek, zseniális forradalmárok is születnek.

Talán szerencséje is volt: amíg otthoni társai az első pillanattól kezdve nyakig merültek a napi politikába, neki volt néhány hete, amikor nem foglalták le minden percét a napi feladatok, nem kötötték le figyelmét a részletek, hanem végiggondolhatta a folyamatot.

De a többiek? Plehanov, Martov, az eszervezér Csernov, Abramovics, a Bund vezetője, csupa kipróbált, tapasztalt, tehetséges forradalmár és gondolkodó? Nekik miért nem sikerült? És miért épp Leninnek sikerült?

A proletariátus feladatai forradalmunkban című tanulmányát április elején írta; csak szeptemberben jelent meg. A később keletkezett utószóban azt olvashatjuk: „A brosúra, éppen azért, mert mindent az osztályelemzésre épít – nem avult el."

Az orosz forradalom szinte illusztrációja volt a marxi gondolatnak: az osztályérdekek mellett minden eltörpült. Mintha egy ország járt volna iskolába Marxhoz, gondosan megtanulta a leckét, s amikor a feleltetésre került a sor, szó szerint felmondta. Sehol a világon nem mutatkoztak meg ilyen pőrén és leplezetlenül az osztályérdekek; az orosz forradalom történetéből úgy lehet tanítani Marxot, mint az anatómiai atlaszból az emberi test felépítését.

Hogy Lenin jóslatszerű programja reálisnak bizonyult, annak ez az alapja: csak az osztályérdekekre figyelt. Sikerének titka pedig, hogy volt egy időszak, melynek egyetlen lényege az osztályharc volt, s egy ember, aki mindent az osztályelemzésre épített.

(EGY JELLEMZÉS) Csernov írta Leninről 1917 áprilisában: „Lenin képességei alapján nagy ember, akit azonban az illegális munka abnormális körülményei borzalmasan tönkretettek és megnyomorítottak. Lenin is el-

mondhatja magáról az ismert mondást: »Nem tudom, hová igyekszem, de oda határozottan megyek.« Lenin feltétlenül hű a szocializmushoz, de ez a hűség nála saját személyében testesül meg (»Az állam – én vagyok«), számára nincs különbség a személyes politika és a párt érdekei, a szocializmus érdekei között. Lenin átlagon felül értelmes, de értelme egyoldalú. Lenin feltétlenül tiszta ember, de akarata oly egyoldalú, hogy erkölcsi érzéke eltompult. Lenin szocializmusa otromba szocializmus; Lenin otromba baltát használ, amikor sebészkésre lenne szükség."

Csernov jól ismerte Lenint; évtizedekig harcoltak egymással. És jó megfigyelő volt. De megfigyeléseit ki kell szabadítani a csernovi értékrendből: ő sem léphette át világa határait, amikor ítélkezett.

Kétségtelenül a határozottság Lenin legszembetűnőbb tulajdonsága. S a határozottság mindig ingerli azt, aki kevésbé határozott. Ha valaki nem tud valamit, s a másik azt mondja, ő tudja, azonnal kész az ítélet: ő sem tudhatja, csak úgy tesz, mintha tudná, tehát vagy csaló vagy korlátolt. Csernov szerint Lenin nem tudta, hová igyekszik, mert Lenin célja Csernov számára csak ábránd volt, fantazmagória.

Azt jól tudta Csernov, hogy Lenin nem csaló. Akkor viszont korlátolt, egyoldalú. Valóban egyoldalú volt: egyetlen dolog érdekelte, a forradalom. Minden egyéb másodlagos volt számára. Azért, mert eltompult az erkölcsi érzéke? Inkább mert más fogalma volt az erkölcsről, mint bírálójának; a cselekedetek értékét a forradalom szemszögéből mérte fel.

Az is igaz, hogy nem volt különbség személye és a szocializmus érdekei között. Csak éppen fordítva, mint Csernov gondolta. Ami érthető, hisz a szociálforradalmár vezérnek más elképzelése volt a szocializmus érdekeiről: amit Lenin követelt, azt ő egyéni érdekének hitte.

(A MUNKA II) Amikor hazatért Oroszországba, a határon kérdőívet kellett kitöltenie. A „foglalkozás" rovatba azt írta: újságíró.

Sosem volt újságíró, a szó közkeletű értelmében. Az újságírónak kifejezési formája az írás; Leninnek tevékenységi formája volt. Nem azért írt, hogy beszámoljon gondolatairól, s nem is azért, hogy írásművet hozzon létre. Az író művei is befolyásolják a világ alakulását, de az írók elsődleges célja mégsem a világ átalakítása. Lenin politikus volt, akinek a feladata cselekedetre késztetni az embereket; más célt, mint a világ átalakítását, nem ismert.

A lenini szöveg olyan egyszerű, hogy bárki megérti. Szinte szájbarágóan egyszerű. Pedagógus volt: mindig tanított. Ha egy gondolatot fontosnak tartott, újra meg újra elismételte, cikkek egész sorában, de egy-egy íráson belül is, hogy jól bevésődjék olvasói agyába. Az író munkaeszköze a szó. De Lenin olyanoknak írt, akiknek fogalmuk sem volt, mi fán terem a filozófia, közgazdaságtan, tudomány: vagyis az, amiről beszélt. Nem bízott pusztán a szavakban, az írásjeleket is segítségül hívta; a szövegben minduntalan kiemelt szavakat, vastag betűvel szedetett mondatrészeket: csak hogy a lényeg el ne sikkadjon. Az egyik szót egyszer húzta alá, a másikat kétszer, a harmadikat hullámos vonallal, nem takarékoskodott a felkiáltójelekkel sem: ott állt olvasói mellett, és segített nekik olvasni. Újra meg újra kiszólt a szövegből: figyeljetek, ez fontos, ez még fontosabb, ez a legfontosabb.

A stílus az ember, mondják. De a meghatározás nem egészen pontos.

Lenin stílusa száraz és szikár; a formával nem törődik. Szóvirágok nincsenek benne, ha olykor képeket használ, kilógnak a szövegből: nem illenek hozzá. Érzelgősségnek nyoma sincs az írásaiban, az egyes szám első személyt ritkán használja. Ez a személytelenség póztalanság is: a hatásvadászat teljesen idegen tőle. Annál

inkább sajátja az indulat, a szenvedély, a gúny. De leginkább a logika.

Eddig minden egyezik: a stílus az ember. Csakhogy rendkívül sok írása bőbeszédű, elnagyolt. Holott alaptermészete volt az összpontosítás, a lényegre törés, a pontosság.

A stílus nemcsak az ember, hanem az ember feladata is. Amit tegnap leírt, ma és holnap és holnapután újra el kellett mondania, azoknak, akik még nem olvasták. S a pőre gondolatokat, a logika csupasz csontvázát nehezen értik meg, akiknek nem kenyere a szellemi munka. Valóban a szájukba kellett rágni, hogy megértsék, újra meg újra elismételni a már elmondottat.

Senki sem válthatja büntetlenül aprópénzre a gondolatait. S egy-egy gondolatból lehetetlen tucatnyi remekművet kicsikarni. Az egyik írás óhatatlanul fáradtabb lesz, a másik elnagyoltabb, a harmadik felületesebb vagy szürkébb. Íróknál is törvényszerű, hogy aki nagyon sokat ír, az sok másodlagosat is ír.

De tévedés azt hinni, ha Balzac nem száz regényt ír, hanem csak tízet, annak a tíznek mindegyik mondata remekmű. Balzac azért írt száz regényt, mert százat *kellett* írnia: irtózatos energiája nem hagyta nyugodni, s a remekműveket csak úgy tudta létrehozni, hogy közben sok másodlagosat is írt.

Lenin évente mintegy ezer oldalt írt. Írásos életművében rengeteg a másodlagos. De nincs olyan fontos gondolata, melyet legalább egyszer ne tudott volna remekművé fogalmazni. Ezekben az írásokban nincs üresjárat, felületesség, elnagyoltság: a logika csodálatos pontossággal rakja össze az érvek építőköveit, a megfigyelések eredetisége, a következtetések merészsége, az érvelés biztonsága lenyűgöző. Az írott mű itt azonos értékű írójával.

Aki csak a gondolatmenetét figyeli, joggal kérdezheti: mi az eredeti abban az emberben, aki ilyen magától értetődő egyszerűséggel magyaráz és bizonyít?

Csakhogy Leninnél mindig maga a gondolat eredeti, s nem annyira a gondolat kifejezése. Ami ötven évvel a halála után magától értetődő közhelynek látszik, a maga korában olyan újdonság volt, hogy alig akadt, aki a gondolatait igazán követni tudta. Ezért, hogy annyi okos és értelmes kortársa nem értette meg nagyságát: a gondolatot, ami valóban lenyűgözhette volna őket, képtelenek voltak elfogadni, a sziporkázó szellemet pedig hiába keresték benne.

(A MUNKA III) Pusztító logikája volt: a legkisebb ellentmondást is felfedezte. Ha valahol repedést fedezett föl, ledöntötte az egész falat.

A frázisok jobban bosszantották, mint a nyílt hazugság; dühödten vetette rájuk magát. A hazugságot rendszerint csak lefricskázta.

Ha megtetszett neki egy kép, s úgy érezte, a lényeget fejezi ki, valósággal beleszeretett. Egy katonától hallotta, hogy a háborút nem lehet úgy befejezni, hogy a szuronyokat a földbe döfik. Ezt számtalanszor elismételte.

Ha olyan ellenféllel vitázott, akinek egy szavát sem hitte, oda se figyelt az érveire. De ha nem, nagyon tárgyilagos volt. Tizenkilenc oldalt szentelt arra, hogy ízekre szedje Szokolnyikov javaslatát a pártprogram felülvizsgálatáról. Aztán azt írta: „Szokolnyikov elvtárs tervezetének elemzését befejezve, külön ki kell emelnünk egy igen értékes kiegészítést, amelyet ő javasol, s amelyet véleményem szerint el kellene fogadni, sőt ki kellene bővíteni."

Számolt az emberi alkat összetettségével. Ismerte az emberek hibáit, de az ítélete nem jelentett elítélést. „Tartsa szem előtt, hogy Rovio nagyszerű ember, de *lusta*. Sarkában kell lenni, és naponta kétszer kell *emlékeztetni* feladatára. Máskülönben nem csinálja meg."

Szinte kukacosságig aprólékos volt: a részleteket rendkívül fontosnak tartotta. Két héttel az októberi forradalom előtt volt türelme harmincoldalas tanulmányt írni a

pártprogram felülvizsgálásáról: mondatokon és fél mondatokon, sőt jelzőkön vitatkozott oldalszámra.

Mindig biztos akart lenni, hogy nem értik félre. Inkább minden apróságra kitért: „Írjanak még egy 16–32 oldal terjedelmű kis brosúrát Oroszország titkos diplomáciai szerződéseiről: röviden, pontosan, tényeket, tényeket. Ilyen és ilyen szerződés, év, hó, nap, ilyen és ilyen tartalommal. A szerződések felsorolása. Összefoglalás. Minél rövidebben és minél több ténnyel. Válaszoljanak, vállalják-e, és mikor küldik."

Az elvont fejtegetéseket nem szerette, a konkrétumok érdekelték. Gyakran idézte ellenfeleit, hogy legyen konkrétum, amit megtámadhat. Született glosszaíró volt: bulldogként harapott rá ellenfele legkisebb hibájára, tévedésére. Szeretett röviden írni, egyetlen gondolatot a tolla hegyére tűzni, megforgatni s ledöfni. Ilyenkor elemében volt, csattogott a humora, minden ütése ült.

(A VITÁZÓ) Lepesinszkij emlékezéséből:

„Veszélyes volt vigyázatlanul megzavarni az agyában uralkodó gondolati rendszert. Ha belekötöttek, s az ellene irányuló támadások meghaladták a mértéket, sosem habozott fölvenni a kesztyűt, de akkor aztán vigyázni kellett. Vlagyimir Iljics dialektikája megsemmisítő volt. A bátor támadó beszédének minden homályos pontja, minden sikerületlen mondata és fordulata, a száján kicsúszott eretnekség minden »embriója« azonnal Lenin maró gúnyának lándzsájára került, s a halálos irónia gúnyos szikrái, a széles csontú arc ferde vágású, fekete szemének átható pillantása összezavarta Iljics ellenfelét, s beléfojtotta a szót.

Iljics polémiájának érdekes különössége volt, hogy nem annyira *saját* gondolatmenetét *védelmezte*, mint általában *az ellenfél* gondolatmenetét *támadta*, s így kényszerítette, hogy védekezésbe vonuljon. De a védekezés csak azt eredményezte, hogy Iljics egyre több tényt gyűjtött kegyetlen bírálatához. Ellenfelének téziseit, sőt, »vé-

letlen« mondatait arra használta fel, hogy kimutassa igazi jelentésüket, s felboncolja őket: a bölcs, bonyolult és ködös frazeológiát lefordította a konkrét valóság vulgáris nyelvére. Ezeknél a műtéteknél az inkriminált szavak és frázisok szerzőjét kilelte a hideg.

A megsértődött ellenfél végül is arra a meggyőződésre jutott, hogy Iljics »piszkálja« őt, kritikájának tűzijátéka szavainak értelmét a felismerhetetlenségig megváltoztatja. Nem véletlenül panaszolta még Martov is keservesen egyik Leninnel vitatkozó brosúrájában, hogy Lenin nem akarja megérteni az érvelését, s állandó »oldalugrásaival« megfoghatatlanul kicsúszik a martovi logika fogójából.

Mégis tévedés lenne azt hinni, hogy Vlagyimir Iljics semmi mást sem akart, mint ezt vagy azt a tévútra jutott fecsegőt elcsípni, s agyonverni félelmetes logikájával. Valójában egyáltalán nem törődött a hallgatóságával; ami pedig bennünket, a hozzá közel álló elvtársakat illet, a mi gondolatmenetünk hézagaival és hiányosságaival szemben igen elnéző volt, s velünk inkább pedagógusként bánt, mint vitatkozott . . .

De ismétlem: ha valamelyik harcra kész vitatkozónak volt mersze Iljicsre támadni, s *fel tudta kelteni benne a sportember* ösztönét – akkor Iljics nem kegyelmezett, s könyörtelenül elbánt vele, még ha a legjobb barátja volt is."

(A SZÓNOK I) „Ha gondolatban megpróbálom ugyanolyan elfogulatlan szemmel és füllel látni és hallani Lenint a szónoki emelvényen, mint az első alkalommal, akkor egy izmos és zömök, belső feszültséget sugárzó, alacsony embert látok, s egyenletes, folyékony, nagyon gyors, kissé raccsoló, megszakítás és szinte szünet nélküli, az elején nem is nagyon hangsúlyozó beszédet hallok.

Az első mondatok rendszerint általánosak, a hang tapogatódzó. Mintha a szónok még nem találta volna meg

egyensúlyát, gesztusai a formájukat. Tekintete befelé fordul, az arca szinte barátságtalan, sőt ingerült – a gondolat keresi kapcsolatát hallgatóságával. Ez a kezdeti szakasz hosszabb vagy rövidebb ideig tart, mindig a hallgatóság, a téma, a szónok hangulata szerint. De aztán egyszerre belezökken a kerékvágásba! A téma kezd alakot ölteni. A szónok előredönti felsőtestét, két hüvelykujját bedugja mellénye karkivágásába. E kettős mozdulat által egyszerre hangsúlyt kap a fej és a kéz.

A fej önmagában nem látszik nagynak az alacsony, de erőteljes, zömök, ritmikusan mozgó testen. De hatalmasnak látszanak a fejen a homlok s a kopasz koponya markáns körvonalai. A kéz nagyon mozgékony, de nem kapkodó vagy ideges. A széles, rövid ujjú, »plebejus«, erős kézfej ugyanazt a megbízható és a férfias jóakaratot tanúsítja, ami az egész ember sajátja . . .

Az ellenfél elítélése, nevetségessé tétele vagy megbélyegzése – mindig az ellenfél s az alkalom szerint – megelőzi az érvelést. Ezzel előkészíti a hallgatóságot, milyen érveket várhat, s milyen hangnemre készüljön fel. Aztán megkezdődik a logikai offenzíva. A bal kéz eltűnik a mellénykivágásban, vagy, ami gyakoribb, a nadrágzsebben. A jobb a gondolatok logikáját követi, s aláhúzza ritmusukat. Amikor szükséges, a bal is a segítségére siet . . . Ez azt jelenti, hogy elérkezett a beszéd központi gondolatához, középpontjához.

Ha a hallgatóság között ellenfelek is vannak, időnként bíráló vagy gyűlölködő megjegyzések hallatszanak. A szónok tíz esetből kilencszer nem felel rájuk. Azt mondja, amire szüksége van, azoknak, akikre szüksége van, és úgy, ahogy helyesnek tartja. Nem szeret a közbeszólások kedvéért eltérni a témájától. Minden figyelmét mondanivalójára összpontosítja, s nem sajátja a gyors és talpraesett reagálás. Csak a hangja lesz keményebb az ellenséges közbeszólások után, a beszéde tömörebb és hangsúlyozottabb, a gondolata élesebb, a kézmozdulatai határozottabbak.

Az ellenséges közbeszólásokra akkor reagál, ha azok beleillenek gondolatmenetébe, s meggyorsíthatják a szükséges végkövetkeztetést. Ilyenkor válasza teljesen meglepetésszerű, annyira találó és kézenfekvő . . .

Előfordul, hogy a szónok túl gyorsan kapaszkodik föl gondolatai létráján, egyszerre két-három fokot is átugrik. Olyankor történik ez, amikor a végkövetkeztetést annyira nyilvánvalónak és hasznosnak, annyira sürgetőnek érzi, hogy hallgatóságát minél hamarább el akarja juttatni a célhoz. Egyszerre azonban megérzi, hogy hallgatósága nem tudja már követni, hogy megszűnt közöttük a kapcsolat. Akkor összeszedi magát, lelép egy fokot a létrán, s újra kezdi a kapaszkodást, de már lassabban, mérsékeltebb iramban . . . A beszéd felépítése természetesen megszenvedi ezt a visszalépést. De vajon a beszéd a felépítés kedvéért van? Van-e más értelme a beszédnek, mint az, hogy cselekedni kényszerít? . . .

A beszéd most már a végéhez közeledik. A szónok eljutott a végeredményhez, s a végkövetkeztetéseket biztosan lehorgonyozta hallgatói tudatában. Úgy néz most ki, mint a munkás, aki agyondolgozta magát, de befejezte munkáját. Időnként letörli kezével az izzadságcseppeket kopasz koponyájáról . . . Be lehet fejezni. De senki se várja a beszédet megkoronázó lendületes befejezést, mely nélkül – azt hihetné az ember – nem szabad elhagyni az emelvényt. Másoknak nem szabad. Leninnek szabad. Nála nincs szónokias végkicsengés; befejezte a munkáját, s pontot tesz utána. »Ha ezt megértjük és megtesszük, győzelmünk biztos« – hangzik gyakran a befejező mondat. Vagy: »Erre kell törekednünk, nem szavakkal, hanem tettekkel.« S olykor még egyszerűbben: »Ez az, amit önöknek mondani akartam.« És ez a befejezés, mely tökéletesen megfelel a lenini szónoklat s Lenin természetének, egyáltalán nem hűti le a hallgatóságot. Ellenkezőleg, épp az ilyen hatásvadászattól mentes, »semmitmondó« befejezés után gondolja át a hallgatóság egyetlen pillanat alatt még egyszer mindazt, amit Lenin

elmondott, s viharos, hálás, lelkes ünneplésben tör ki." (Trockij.)

(A SZÓNOK II) Nem volt szónok; abban az értelemben sem, ahogy a forradalom legtöbb vezetője.

A szónokoknak minden forradalomban nagy szerep jut: a tömeg éppoly éhes jelszavakra, mint kenyérre. Az írástudatlan Oroszországban különösen nagy szerepük volt; az emberek nagy része nem az újságot olvasta el reggel, hanem elment meghallgatni a legújabb szónoklatokat. A legtöbb helyen osztályozták is a szónokokat; Moszkvában a Szkobelev emlékműnél beszéltek a pártok képviselői, a Puskin szobornál az egyetemisták, a Tagankán a hordószónokok. Ha valamelyik szónok eltévesztette a hangot, mindjárt elzavarták: menjen oda, ahol az ilyen beszéd dívik.

A forradalom legtöbb vezetője vérbeli szónok volt. Érzelemtől túlfűtött tömeg állt velük szemben, s legfőbb igyekezetük az volt, hogy az érzelmeket még jobban felkorbácsolják. A frázisoknak, a szép szavaknak, a nagy ígéreteknek ilyenkor a legjobb az akusztikájuk: az indulatba jött tömeg őrjöngött és ujjongott.

Csakhogy amikor a tömeg hazament, már csak arra emlékezett, hogy lelkesedett. Hogy miért, arra nem emlékezhetett: frázisokra és közhelyekre nem lehet emlékezni. S valami zavar maradt bennük, az értetlenség zavara: maguk sem értették önmagukat.

Lenin soha nem szónokolt. Ahogy fel-alá járt az emelvényen, ahogy magyarázott: a pedagógus beszélt hallgatóihoz, akárcsak írásaiból. Az oktató. Nem volt hideg és hűvös, az indulat magával ragadta, de egyike volt a keveseknek, akik indulatosan is nem az indulatokra, hanem az értelemre tudtak hatni.

(AZ ÜLDÖZÖTT I) Július 4-én éjjel Lenin a *Pravdá*ban dolgozott. Fél órával az után, hogy elment, hadapródiskolások szállták meg a szerkesztőséget, a lapot el-

kobozták, a nyomdát lefoglalták. Lenin a sógorától, ahol addig lakott, illegális lakásba költözött.

Ugyanaznap éjjel a Szovjetek Központi Végrehajtó Bizottságában elterjedt a hír: az újságok másnap reggel dokumentumokat tesznek közzé, annak bizonyítására, hogy Lenin német ügynök. Maga a Végrehajtó Bizottság elnöke, Csheidze is annyira fölháborodott ezen, hogy személyesen telefonált valamennyi szerkesztőségnek, ne közöljék ezt a koholmányt. Csupán a kadetok és Plehanov lapja nem tett ígéretet erre, de végül is azok sem közölték. Egy kis zuglap, a *Zsivoje Szlovo,* mégis nyilvánosságra hozta a hírt, mely futótűzként terjedt el a fővárosban. Hatodikán megérkezett a frontról Kerenszkij; éjjel 2-kor a kormány határozatot hozott: le kell tartóztatni a felkelés vezetőit. Még aznap házkutatást tartottak Lenin sógora, Jelizarov lakásán; Jelizarovot letartóztatták, majd szabadon engedték. Lenin ekkor már egy Allilujev nevű munkás lakásán rejtőzött; előző búvóhelyét el kellett hagynia, mert szállásadójának anarchista fia szabad idejében bombákat készített: a lakás nem volt a legmegfelelőbb illegális célokra.

(A BECSÜLET ÉS A KÉTELYEK) Egyetlen esetről tudunk, amikor Lenin a halálra gondolt: 1917 júliusában. Trockijnak azt mondta: „Most agyonlőnek bennünket. Egyikünket a másik után. Ez számukra a legalkalmasabb pillanat." Kamenyevnek üzenetet küldött: „Ha eltesznek láb alól, kérem, adja ki a kis füzetemet: *A marxizmus az államról.*" „Búcsúzzunk el – mondta Krupszkajának, amikor elhatározta, hogy önként jelentkezik a rendőrségen –, lehet, hogy már nem látjuk egymást."

Július 7-én a bolsevik vezetők egész nap tanácskoztak. Nogin, Trockij, Kamenyev amellett kardoskodott, álljanak önként bíróság elé. Nincs mitől félniük: a vád, hogy német ügynökök, szemenszedett hazugság, s az sem igaz, hogy felkelést szerveztek. A legjobb védekezés nyilvá-

nosan visszautasítani a vádakat. Sztálin és Ordzsonikidze hevesen ellenezte ezt: nem szabad kockáztatni Lenin és társai életét; megölhetik őket, mielőtt a bíróság elé kerülnek. Lenin habozott. De amikor Sztaszova beállított a hírrel: a városban elterjedt, hogy Lenin rendőrspicli, Zinovjevvel együtt azonnal úgy döntött, hogy önként jelentkeznek.

Küldötteket menesztettek a Szovjetek Központi Végrehajtó Bizottságához: garantálják, hogy nem esik bántódásuk, ha jelentkeznek. A heves Ordzsonikidze üvöltve verte az asztalt: „Tudják, mit csinálunk magukkal, ha Leninnek valami baja esik? Elvágjuk a torkukat." A Végrehajtó Bizottság megbízottja őszintén megmondta: nincs módjukban garanciát vállalni Lenin életéért. A küldöttek visszatértek, s a Központi Bizottság az éjszakába nyúló vitában egyhangúlag úgy döntött: Lenin és Zinovjev maradjon illegalitásban.

Mindez 7-én történt. S másnap Lenin cikket írt, melyben egyértelműen elítélte azokat, akik jelentkezni akarnak: „»Nem tettem semmi olyat, ami a törvénybe ütközne. A bíróság igazságos. A bíróság kivizsgálja a dolgot. A bírósági tárgyalás nyilvános lesz. A nép meg fog érteni. Jelentkezem.« Ez az okoskodás gyermekien naiv. Nem bírósági tárgyalásra, hanem az internacionalisták elleni hajszára van *szüksége a hatalomnak* . . . Dolgozzanak az internacionalisták illegálisan, amennyire erejükből telik, de ne kövessék el azt az ostobaságot, hogy önként jelentkeznek!"

A cikk egyértelműsége meglepő, ha meggondoljuk, hogy előző nap maga Lenin is ilyen „gyermekien naivul okoskodott", s ugyanezt az „ostobaságot" akarta elkövetni. Mindez azonban rendkívül jellemző rá. Ha hosszú vita után, az érvek hatására maga is többször változtatva az álláspontját, döntésre jutott, mintha elfeledte volna korábbi kételyeit. S valóban: a kételyek megszűntek benne. Ezért tudott dönteni. S attól a pillanattól saját tegnapi érvei is idegenek voltak tőle.

Őszintébb és becsületesebb lett volna, ha azt mondja: tegnap még én is így gondoltam, de rájöttem, hogy tévedtem? Ilyesmivel nemigen törődött. Teljesen személytelen volt, csak az igazság érdekelte. S ha az igazságra rálelt, fütyült rá, kinek volt igaza tegnap és kinek nem. Ezért, hogy soha senkinek nem rótta fel korábbi tévedéseit.

A besúgás gyanúja: ez volt a legszörnyűbb vád az egész forradalmi mozgalomban. S a gyanú olykor a legképtelenebb esetekben is igaznak bizonyult. Nem derült-e ki Azevról, a szociálforradalmárok terrorszervezetének vezetőjéről, Malinovszkijról, a bolsevik Központi Bizottság tagjáról, hogy rendőrügynök? Igaz forradalmár inkább a halált vállalta, semhogy ne tisztázza magát e vád alól.

Leninnek is ez volt az első ösztönös reagálása: inkább az életveszélyt vállalni, mint ezt a gyanút. Aztán mégis inkább a szörnyű gyanút vállalta, semhogy önként jelentkezzék. Az életét féltette? Aligha. A vita s a töprengés során rádöbbent valamire, amit addig nem gondolt végig. S ez határozta meg nemcsak a döntését, hanem egész későbbi politikáját.

„Elvileg a kérdés lényege elsősorban az, hogyan értékeljük azt, amit általában alkotmányos illúzióknak neveznek.

Ha azon a nézeten vagyunk, hogy Oroszországban van és lehetséges jogszerű kormány, jogszerű bíróság, hogy valószínű az Alkotmányozó Gyűlés egybehívása, akkor a megjelenés mellett dönthetünk.

De ez a nézet teljesen téves. Éppen a legutóbbi, július 4-e után lezajlott események igen szemléletesen megmutatták, hogy az Alkotmányozó Gyűlés összehívása nem valószínű (újabb forradalom nélkül), hogy Oroszországban sem jogszerű kormány, sem jogszerű bíróság nincs, és (most) nem is lehet."

A kérdés számára kezdettől fogva nem erkölcsi, ha-

nem politikai volt. Nem az: mit diktál a becsület, hanem az: mi használ a forradalomnak. Ha a forradalom érdeke megköveteli, bizonyára habozás nélkül bíróság elé áll. De amikor ráeszmélt arra, hogy Oroszország már nem a „legszabadabb ország", mint néhány hónappal azelőtt, hogy vége az átmeneti időszaknak, amikor nyílt sisakkal harcolhatnak, hogy csak ellenfeleinek használ, ha jelentkezik, az illegalitás mellett döntött.

Nem az erkölcsi érzék hiányzott belőle, mint Csernov gondolta. Ösztöneiben ugyanazt az erkölcsöt hordozta, mint minden ember: ha igazságtalanul vádolnak, menj, állj bíróság elé, s védekezz. De az értelme azt parancsolta, győzze le osztönös felháborodását, mert a becsület nem az, amit az ösztön első indulatában tenni szándékozik. Más, ok- és célszerűbb követelmény: amit a harc logikája parancsol.

Ma már könnyű eldönteni, hogy igaza volt. Ha önként jelentkezik, se csillapíthatta volna a mesterségesen szított felháborodást. S amint a hisztéria elcsendesedett, egyetlen józan ember sem képzelte, hogy Lenin valóban német ügynök. A kockázat pedig meglehetősen nagy lett volna. Igaz, hogy a letartóztatott bolsevikoknak semmi bántódásuk nem esett, s a Kornyilov-puccs hatására szabadon bocsátották őket. De bizonyos, hogy Leninnek is ez lett volna a sorsa? A hajsza elsősorban ellene irányult. Tudjuk, hogyan végeztek Németországban Liebknechttel és Rosa Luxemburggal. És ismerjük Polovcev tábornok jelentését: „A tiszt, aki Teriokiba utazott, remélve, hogy még elcsípi Lenint, megkérdezte, egészben vagy darabokban kívánom-e ezt az urat... Mosolyogva azt feleltem, hogy a letartóztatottak olykor megszöknek."

(SZEMTANÚK) Marylie Markovitch francia újságíró: „A tömeg mindennap összegyűlik a híres és népszerű erkély alatt, ahol a hírhedt Lenin néhány pillanatra megjelenni méltóztatik! Miért ne néznék meg ezt az új s valószínűleg gyorsan véget érő színjátékot?

Lenin megjelenik az erkélyen! Mindenki felnéz... Tapsolnak. Az emberek fele kíváncsiságból jött el, mint egy színielőadásra. Most kifejezik elégedettségüket, hogy a függöny felgördült. Legalább ennyit kaptak a fáradságukért.

Lenin úr kis termetű, méltóság nélküli ember. Hiába trónol messze fönn az erkélyen, így is alig imponál. Az arca sápadt, fekete szakálla hegyes. Ingujját briliáns gombok ékesítik. Elegáns forradalmár.

A felesége még nála is elegánsabb. Pompás autóban látható, ahogy végigkocsikázik a főváros utcáin. Ruháit láthatólag valamelyik híres párizsi vagy berlini divatszalonban készítették."

Charles de Chambrun, a petrográdi francia követség titkára: „Sok katona gyűlt össze az erkély alatt. Amikor (Lenin) megpillantotta őket, így kiáltott: »Akartok csizmát, barátaim?« – »Akarunk, akarunk!« – »Akkor ne habozzatok, elvtársak, vegyétek el magatoknak, menjetek be az első házba, és hozzatok el egy párat, amelyik tetszik! A polgárok csizmái a ti lábatokra valók. Akartok pénzt?« – »Akarunk, akarunk!« – »Menjetek el a bankba, és töltsétek meg a zsebeteket rubellel. Siessetek, jut mindenkinek.«"

Hazudott a derék madame Markovitch, amikor briliáns gombot képzelt Lenin kézelőjébe, a szakállát feketének látta, mint az ördögét, s a beteg és elnyűtt Krupszkájából párizsi divathölgyet kreált? Hazudott a derék követségi titkár, amikor beszámolt, hogy Lenin betörésre és bankrablásra uszítja a katonákat?

Tudatosan aligha. De a legtöbb ember rendelkezik azzal a különös képességgel, hogy a saját elképzeléseit valóságnak hiszi, s meg merne esküdni, hogy az agyában élő képeket és szavakat a saját szemével látta, a saját fülével hallotta. Kissé feje tetejére állítva Platónt: az emberek jó része a bennük élő képzetek alapján ítéli meg a világot, s nem a valóság alapján alakítja ki képzeteit.

Madame Markovitch meg volt győződve, hogy minden forradalmár, különösen minden bolsevik, szélhámos, csaló. Miközben arról papolnak, hogy a szegényeket akarják fölszabadítani, voltaképp csak arra vágynak, hogy jól megtömjék a saját zsebüket. Lám, Leninnek, a szegénység apostolának kézelőjében is briliánsok szikráznak!

Chambrun úr meggyőződése szerint minden forradalmár, különösen minden bolsevik, közönséges tolvaj volt. Nincs más vágyuk, mint elrabolni a becsületes polgártól tisztességes úton szerzett vagyonát. Lám, Lenin is erre biztat!

Arról persze fogalma sem volt egyik szemtanúnak sem, hogy akaratlanul is saját osztályuk eszményképét vetítették bele Leninbe. Az ő világképükben a boldogság legfelső foka a gazdagság volt: hogyan is tudták volna elképzelni, hogy vannak emberek, akiknek nem ez a legfőbb vágyuk, nem ez minden tettük rugója?

E két ostoba polgár tanúvallomása azért is érdekes, mert megmagyarázza, hogyan hihette el annyi ember Leninről, hogy a német császár ügynöke. Mégpedig olyan primitív és ócska hamisítványok alapján, melyeket egyetlen tárgyilagos gimnazista sem fogadott volna el. Arról a Leninről, aki – ezt mindenki tudta – évtizedek óta a forradalmár mintaképe?

A bankárok, gyárosok és katonatisztek, de a szatócsok, házmesterek és írnokok többsége is, a sátán művének képzelte a forradalmat. Márpedig a sátán cimboráiról minden rossz elképzelhető. S mi a legfőbb rossz? Ha valaki júdáspénzért eladja a hazáját. Nyilvánvaló tehát, hogy Lenin a németek ügynöke. A bizonyítékok csak azt igazolták, amit ők már úgyis tudtak, hogy Lenin mindenre kapható gazember. S mindazok, akik hónapok óta hajtogatták, hogy Lenin tönkreteszi Oroszországot, most igazolva látták magukat: ugye, megmondtuk, tessék, most kiderült.

Még egy oka volt, hogy olyan könnyen elhitték a vá-

dat: Oroszországban a háború kitörése óta mindig az árulásban keresték a kudarcok okát. A liberálisok Raszputyint, a cárnét, a minisztereket gyanúsították árulással; a kormány az ellenzéket. Rodzjanko már a háború elején sokatmondóan célozgatott Csheidzének, a mensevik Duma-frakció vezetőjének német kapcsolataira. Miljukov a februári forradalom vezetőit vádolta azzal, hogy a németek ügynökei. Rodzjanko: „Egy pillanatig sem kételkedem, hogy az 1. számú parancs német sugallatra született." Szpiridovics csendőrtábornok jelentése szerint Csernov is német kém volt. Mi sem természetesebb, hogy a júliusi offenzíva csődjét is csak árulás okozhatta. S ki volt az áruló? Természetesen Lenin.

De hogyan hihették mindazok, akiknek nem volt érdekük, hogy Leninben az árulót lássák? A katonák, szovjetküldöttek, parasztok, sőt, munkások is? A futótűzként terjedő hisztéria rájuk is hatással volt. S az újságok csak szították a hisztériát. Volt, amelyik részleteket közölt a titkos egyezményből, melyet Lenin kötött Ludendorffal az orosz forradalom eltiprására; egy másik a hatalmas összegekről írt, amit Lenin külföldi bankokban rejtett el; a harmadik azt fejtegette, hány orosz katonának kellett elpusztulnia Lenin árulása miatt. S az emberek megzavarodtak: hátha mégis igaz? Ki mindenkiről derült már ki, hogy áruló? Hátha Lenin is az? Hisz a kormány, a szovjet csak nem tűrné, hogy így meghurcolják, ha nem lenne igaz a hír?

Amint a hisztéria elült, a bizonytalankodók azonnal elfelejtették, hogy voltak pillanatok, amikor ők is elhitték a vádakat. De ez is bizonyítja, hogy júliusban még nagyon sokan nem bíztak a bolsevikokban. Márpedig tétovázó, bizonytalan emberekkel nem lehet forradalmat csinálni.

(ERKÖLCS ÉS POLITIKA) De a politikusok? A kormány tagjai, a szovjet vezetői, akiknek tudniuk kellett, hogy a vádak hamisak?

Ma már lehetetlen eldönteni, melyik volt olyan aljas, hogy tudatosan terjesztette a hazugságot, s melyik olyan ostoba, hogy valóban elhitte. A többség azonban nem hitte el, s mégsem állt ki Lenin mellett. Hallgattak, politikai megfontolásból, mert Lenin az ellenfelük volt. Az őszintébbje – mint Cereteli – nyíltan megmondta: nem hiszi, hogy Lenin német ügynök, de meg kell semmisíteni, mert a forradalom ellen tör. A többség azonban hallgatott. A vád az ő malmukra hajtotta a vizet, tehát semmit sem tettek, hogy megcáfolják.

Tehát ők is fontosabbnak tartották a politikát, mint az erkölcsöt, akárcsak Lenin? Az analógia sántít. Lenin erkölcsét a politika determinálta, de a cél a politikában éppúgy nem szentesít minden eszközt, mint az erkölcsben. S a rossz eszközök használata a politikában is megbosszulja magát. Nem az volt a baj, hogy az erkölcsöt alárendelték a politikának, hanem hogy politikájuk nem volt tisztességes.

Ha biztosak az igazukban, azt kellett volna tenniük, amit Cereteli: nyíltan kijelenteni, hogy a bolsevikok a forradalom ellenségei, tehát meg kell semmisíteni őket. Ezt azonban nem merték. Inkább hallgatólagosan tudomásul vették a hamis vádat, melyről ők is tudták, hogy nem igaz, vállalták a hazugságot, s a lelkiismeret-furdalás okozta bizonytalanság megbénította cselekvőképességüket. A bolsevikok vezetőit ugyan letartóztatták, újságjaik egy részét betiltották, de magát a pártot nem merték megsemmisíteni: erre nem volt elegendő ok az ostoba vád. Épp a hazugság akadályozta meg őket, hogy végképp leszámolhassanak ellenfeleikkel.

Cereteli írja emlékirataiban:

„Mi, a szocialista miniszterek, egyik este jelentést tettünk a Petrográdi Szovjet szocialista vezetőinek a kormány döntéséről, hogy le kell tartóztatni Lenint és a júliusi felkelés több vezetőjét. A jelenlevők felháborodottan hallgatták jelentésünket. Mihail Iszakovics Liber, a

legtemperamentumosabb képviselő, riadtan így kiáltott fel: »A történelem bűnösnek fog minősíteni bennünket!« Az izgalomtól valóságos ideglázat kapott, pedig egyike volt a bolsevikok legelszántabb ellenfeleinek: ő nevezte árulónak őket. S miután felépült idegösszeomlásából, ő volt az, aki a legtevékenyebben részt vett a bolsevik felkelés felszámolásában. Ha tehát ő is így reagált határozatunkra, hogy lecsapunk a bolsevikokra, nem nehéz elképzelni a többi elvtárs hangulatát."

(AZ ÜLDÖZÖTT II) Nyikoláj Alekszandrovics Jemeljanov, a szesztorecki fegyvergyár munkásának emlékezéséből:

„Felkeresett Szof elvtárs, és közölte, a párt Központi Bizottsága engem bízott meg, hogy rejtsem el Vlagyimir Iljics Lenint és Grigorij Jevgenyevics Zinovjevet. Megbeszéltük, hogy a Sztogonov-híd közelében találkozunk: ott várjam meg Sztálin elvtársat, akit Zinovjev és Lenin bérkocsin követ majd. Pétervárott megváltottam a jegyeket, s vártam a megbeszélt helyen. Egy idő múlva megjelent Sztálin elvtárs, majd csukott kocsiban Lenin és Zinovjev elvtárs. Néhány perc múlva a pályaudvaron voltunk, az utolsó kocsi peronjára szálltunk, s Razliv állomásig utaztunk. Néhány perc múlva elértünk a búvóhelyre, egy csűr szénapadlására, ahol Lenin és Zinovjev az első időben tartózkodott.

Mindenekelőtt Zinovjev és Lenin elvtárs külsejét változtattuk meg. Nagyezsda Kondratyevna Jemeljanova azonnal levágta a hajukat. A helyzet nem volt kellemes. Körös-körül nyaralók laktak, akik természetesen szívesen spicliskedtek volna. Csak meg kellett hallgatni a nyaralók fecsegését, akiket abban az időben rendkívül izgatott a hirtelen eltűnt Lenin és Zinovjev sorsa, mivel minden újság arról írt, hogy az elvtársak kémek, s valószínűleg Németországba szöktek. Még helyeselnünk is kellett a nyaralóknak, hogy elterelj ük a gyanújukat.

A szénapadlásnak azonban voltak előnyei is, ugyanis

kitűnő kilátópont volt. Mivel az első időben egyáltalán nem volt összeköttetés, a szénapadlás, bizonyos esetekben kiváló segítőeszköznek bizonyult. Ha jött egy elvtárs, megkérdeztük a nevét, például X elvtárs jött, és Vlagyimir Iljics után érdeklődött. Az ilyen vendéget az udvar sarkába vezettük, ahol Vlagyimir Iljics és Grigorij Jevgenyevics megfigyelhette a padlás számtalan résének valamelyikén. Aztán magára hagytuk a vendéget, s Vlagyimir Iljics közölte velünk megfigyelése eredményét. Az elvtársnak ilyen ceremónia után volt lehetősége, hogy beszéljen az elrejtettekkel.

Egy napon a következő eset történt: X elvtárs jött, és közölte, hogy föltétlenül beszélnie kell Vlagyimir Iljicscsel. Szerencsétlenségére sem Vlagyimir Iljics, sem Grigorij Jevgenyevics nem ismerte meg ezt az elvtársat, aki azonban nem tágított, s azt mondta, mindenképp beszélnie kell velük. Haditanácsot tartottunk, s elhatároztuk, hogy adott esetben a legvégső eszközökhöz nyúlunk. Szerencsére kiderült, hogy az elvtárs mégis a mieink közül való . . .

De bármilyen nagy előnyei voltak is a szénapadlásnak, a helyzet nem volt valami kellemes. Egy illetéktelen bármely pillanatban észrevehetett valamit. Épp ezért biztonságos rejtekhelyről kellett gondoskodnunk. Szénakaszálás ideje volt, s azon tanakodtunk, mi lenne, ha Vlagyimir Iljics és Grigorij Jevgenyevics mint aratók átköltöznének a rétre, már csak azért is, mert elváltoztatott külsejük s új hajviseletük miatt igen hasonlítottak az aratókhoz. Az ötlet jó volt, Lenin és Zinovjev beleegyezett . . .

A rét a kis Razliv tó mögött volt. Vízen körülbelül négy versztányit kellett megtenni, aztán még körülbelül másfél versztányit az erdőn keresztül. Itt már más volt a légkör. Az állandó lakosok munkások, aratók voltak, akik nem szaglásztak a munkásmozgalom elrejtőzött vezetői után. A szénapadlás helyett más búvóhelyre költöztek, még kisebbe, mint az első, egy ágakból épített kuny-

hóba, melynek tetejét széna fedte. Ezt a kunyhót voltaképp »a forradalom főhadiszállásának« lehetne nevezni, mert Vlagyimir Iljics és Grigorij Jevgenyevics nyugodtan dolgoztak itt, terveket készítettek, felmérték a munkások erejét, s ebben a békés környezetben nyugodtan és megfontoltan dönthettek minden kérdésben . . .

Lenin és Zinovjev naponta minden akkoriban megjelenő újságot elolvasott . . . Emlékszem, az újságok gyakran írtak arról, hogyan és miként szökött külföldre Vlagyimir Iljics és Grigorij Jevgenyevics. Egyszer arról adtak hírt, hogy tengeralattjárón, máskor, hogy repülőgépen szöktek. Vlagyimir Iljics teli torokból nevetett, amikor ezeket a cikkeket olvasta, és sült bolondnak nevezte a polgári lapok szerkesztőit.

A burzsoázia föl volt háborodva, Vlagyimir Iljics azonban egyik cikkét a másik után írta kedvenc helyén, egy nagy fűzfabokor mögött. Minden kéziratot Allilujev elvtársnak adtunk át. Vlagyimir Iljics és Grigorij Jevgenyevics egyetlen alkalmat sem mulasztott el, hogy fizikai munkát végezzen. Emlékszem, ahogy ők ketten, semmivel sem maradva el a gyakorlott munkások mögött, nagy halom szénát hordtak össze, s kazlat raktak; emlékszem, ahogy Vlagyimir Iljics ügyesen dobálta a villával a szénát, s végül jó nagy boglyát rakott. Esténként gyakran mentek halászni a gyerekekkel. A gyerekek, csípőig a vízben állva, általában vonóhálót húztak, s így megfogtak egy hallevesre valót. Aztán visszajöttek a tóról, s hallevest és teát főztek. A vacsora és a tea után mindnyájan a tűz mellett ültünk, körülöttünk sötétség, csend, melyet csak a tücskök cirpelése vagy egy madár csipogása szakított meg. Meglehetősen sokáig ültünk így, egyikünk vagy másikunk mesélt valamit, de aztán elálmosodtunk: először a gyerekek aludtak el a tűznél, aztán mi is pislogni kezdtünk. Bementünk a kunyhóba, ahol meglehetősen szűk volt a hely, ami mit sem számított volna, de sajnos a kunyhó nem nyújtott védelmet az

elviselhetetlen szúnyogok vagy vihar esetén a szél és az eső ellen."

(AZ ÜLDÖZÖTT III) A búvóhely, ahol csaknem egy hónapig rejtőztek, valóban idilli volt. Villásfára akasztott kondérban főztek, rendszerint halat, krumplit, teát. Jemeljanov a kunyhó melletti bozótba kis tisztást vágott, két fatönk volt az asztal, a szék: Lenin „zöld dolgozószobájának" nevezte. A kunyhó mögötti szénakazalba üreget vájtak, oda bújtak a hidegebb éjszakákon. Az őrszolgálatot Jemeljanov hét gyereke látta el. Nappal mezítelenül fürödtek a tóban; éjszaka az evezőcsobogás azt jelentette, hogy küldönc érkezik: ennivalót, újságot, híreket hoz, s viszi magával az elkészült cikket.

Hogy a bujkálók hangulata is ilyen idillikus volt-e, az már kétséges. Nemcsak azért, mert állandóan tartaniuk kellett a lebukástól. Ahogy közeledett az ősz, egyre több vadász kószált a környéken; Zinovjev egyszer, puskával a kezében, beleütközött egy erdészbe, s csak úgy menekült, hogy finn parasztnak tettette magát, aki egy szót sem tud oroszul. Az időjárás is egyre hűvösebb lett; egy felhőszakadás a szó szoros értelmében kiöntötte őket a rejtekhelyükről.

A legnyomasztóbb azonban bizonyára az volt, hogy ott kellett kuksolniuk, abban az idilli kunyhóban, amikor a fővárosban, egy macskaugrásnyira tőlük, folytatódott a forradalom, ülésezett a pártkongresszus, heves viták zajlottak, a jövőről döntöttek s a jövőt készítették elő.

Augusztusban már tűrhetetlen volt a helyzet. Elhatározták, hogy Zinovjev visszamegy Petrográdba, Lenin pedig Finnországba szökik. Először gyalog akart menni, de Sotman és Rahja, akit a Központi Bizottság az akció lebonyolításával megbízott, megállapították, hogy a határt erősen őrzik. Így abban állapodtak meg, hogy vonaton csempészik át.

Este indultak el a legközelebbi vasútállomásra. Jemel-

janov vezette őket, de eltévedtek. Egy folyóhoz értek, le kellett vetkőzniük, úgy gázoltak át a hideg vízen. A folyón túl mocsár következett; égett a tőzeg, azt is meg kellett kerülniük, végképp nem tudták már, merre járnak. Végül éjjel egy óra felé, hosszabb bolyongás után érték el az állomást. Lenin, Zinovjev és Rahja elbújt az árokban, Sotman és Jemeljanov bement az állomásra, hogy körülnézzenek. Az állomáson nyüzsögtek a tisztiiskolások; Sotman tudta magát igazolni, de Jemeljanovot letartóztatták. Húzta az időt, hogy lekösse a hadapródokat, amíg a vonat elindul. Leninéknek sikerült felugraniuk az utolsó kocsira, s szerencsésen megérkeztek a főváros melletti Ugyelnajába, ahol Sotman egy finn munkás lakásán rejtette el őket.

Másnap Lenin Sotmannal és Rahjával folytatta az útját Finnországba, mely akkoriban az orosz birodalomhoz tartozott. Lenin a mozdonyra szállt; Jalava mozdonyvezető – az 1905-ös vasutassztrájk egyik szervezője – vállalta, hogy átcsempészi a határon. A határállomáson azonban feltűnően sok fegyveres nyüzsgött, s vizsgálta az igazolványokat. Jalava lekapcsolta a mozdonyt, elment vizet fölvenni, s csak az utolsó pillanatban tért vissza, amikor a vonatnak már indulnia kellett. Így a mozdonyon levőket nem igazoltathatták.

Kísérői először egy kis faluban, Jalkalában helyezték el Lenint. Itt csend volt és nyugalom, de nagyon nehéz volt összeköttetést teremteni Petrográddal: a küldöncök feltűntek volna a kis helységben. Márpedig Lenin ragaszkodott ahhoz, hogy állandó összeköttetésben legyen a fővárossal. Ezért elhatározták, hogy Helsingforsba viszik. A finn fővárosnak viszonylag jó összeköttetése volt Petrográddal, s a nagyvárosban nem kellett félni, hogy egy idegen feltűnést kelt. Különösen, mivel Sotman Gustav Roviónál, a helsingforsi rendőrség szociáldemokrata parancsnokánál szerzett számára búvóhelyet. Ennél jobbat nem is találhattak volna: a rendőrparancsnok lakásán senki sem kereste a körözött Lenint.

(ÁLLAM ÉS FORRADALOM) Volt Leninnek egy kis, kék fedelű füzete, melyet nagy becsben tartott. Ennek a kiadására kérte meg Kamenyevet, amikor arra számított, hogy elteszik láb alól. Mielőtt Ugyelnajában fölült a mozdonyra, Sotmannak adta a füzetet, és kérte, ha letartóztatják, adja át a Központi Bizottságnak. A kék borítólapon, kétszer aláhúzva, ez a cím állt: *A marxizmus az államról.*

Razlivban és Helsingforsban Lenin egy könyvön dolgozott; ehhez kellettek a füzetben levő jegyzetek. Mintha megsejtette volna, hogy a történelem rövidesen napirendre tűzi ezt a kérdést, már az emigráció utolsó éveiben sokat foglalkoztatta az államhatalom problémája. A mű születésének története: versenyfutás a forradalommal. 1917 első két hónapjában több tucatnyi könyvet és cikkeket jegyzetelt ki a kék füzetbe. Aztán közbejött a februári forradalom. Júniusban megint nekikészülődött; közbejöttek a júliusi események. Végül az illegalitásban írta meg az *Állam és forradalmat*, bár voltaképp sosem fejezte be. A hetedik fejezetből csak a cím és az első mondat készült el: közbejött az októberi forradalom. „A brosúra második része – írta később – (amely az 1905-ös és az »1917-es forradalom tapasztalatai«-ról szól majd) alighanem sokáig várat még magára; kellemesebb és hasznosabb dolog »a forradalom tapasztalatait« végigcsinálni, mint írni róluk."

(ELMÉLET ÉS GYAKORLAT) Miért tölti egy forradalmi vezér, a forradalom teljes zűrzavarában azzal az idejét, hogy egy elméleti problémával küszködik? Miért nem a harcra összpontosítja minden figyelmét?

Csakhogy az *Állam és forradalom* – mint Lenin minden írása – harci irat is: a közvetlen gyakorlati feladatok elméleti tisztázása. A kék füzet alcíme: A proletárforradalom feladatai az állammal kapcsolatban. Ez érdekelte Lenint: a megoldandó feladat. Mi a teendő? – kérdezte ifjúkora híres művében, s egész életében azt

kutatta: mi a teendő? Minden írásában erre a kérdésre keresett választ.

Az *Állam és forradalom*-hoz csak Marxot és Engelst olvasta. És Kautskyt, Bernsteint, Bebelt, Plehanovot, Buharint, Pannekoeköt: csupa marxistát. Ha az államelméletről írt volna könyvet, a névsor egyoldalúan szegényes lenne: se Platón, se Arisztotelész, se Hegel, se Fichte, se Rousseau. De őt nem az állam*elmélet*, hanem az állam*hatalom* konkrét problémája foglalkoztatta: „a proletárforradalom feladatai az állammal kapcsolatban." S mit mondhatott erről Rousseau vagy Platón?

A nagy politikusokat az teszi a filozófusok rokonává, hogy tetteiknek és gondolataiknak általános érvénye is van. Nem egyes gyakorlati megoldásaiknak, hisz azok mindig a konkrét feladathoz kötődnek, hanem gondolati rendszerüknek, gondolkodásmódjuknak, a cselekedeteikben megnyilvánuló egységes egyéniségnek.

Az *Állam és forradalom* azonban különbözik Lenin legtöbb írásától. Igaz, hogy harci irat, válasz egy konkrét kérdés megoldására, mégis több ennél. Általános modellje egy elkövetkező társadalmi rendnek, a szabadság társadalmának fölvázolása, s ilyen értelemben elméleti mű is.

A kék füzet sok idézet, kevés kommentárral, rengeteg aláhúzással, széljegyzettel, kiemeléssel, beszúrással. Az *Állam és forradalom* összegezése annak, amit a marxisták az államról írtak. Csakhogy sem Marx, sem Engels, sem egyetlen követőjük nem írt összefüggő művet az államról, még kevésbé a proletárállamról. Így az *Állam és forradalom* nem csupán interpretálása a marxi gondolatnak; azáltal, hogy Lenin összeszedte és rendszerbe foglalta a szétszórt töredékeket, önálló gondolat született.

(AZ ÁLLAM ÉS A SZABADSÁG) Minden forradalom célja megdönteni az uralkodó rendszert. Csakhogy Lenin ennél sokkal többet akart, olyan változást, amilyen még nem volt a világtörténelemben: nemcsak meg-

buktatni a kormányt, hanem megsemmisíteni az egész államgépezetet, a hadsereget, a rendőrséget, a minisztériumokat, a hivatalnoki kart. „Az összes előző forradalmak tökéletesítették az államgépezetet, holott ezt össze kell törni, szét kell zúzni . . . Forradalmakat csináltak, a rendőrség pedig megmaradt, forradalmakat csináltak, és az összes hivatalnokok és hasonlók a helyükön maradtak. Ez az oka a forradalmak vereségének."

A forradalom védelme megköveteli a régi államgépezet szétzúzását, mert amíg azt nem semmisítik meg, nem szűnik meg a restauráció veszélye. Józan védelmi követelmény, de Lenin elméletének nemcsak ez az alapja. Az is, hogy a proletárforradalom értelme a szabadság kiteljesedése. Lenin nemcsak a régi államgépezetet akarta megsemmisíteni, hanem olyan társadalmi rendet létrehozni, mely később magát az államot is megsemmisíti.

Engels megfogalmazása szerint az állam azért jött létre, mert a társadalom megoldhatatlan ellentmondásokba bonyolódott önmagával, ellentétes gazdasági érdekű osztályokra szakadt: az állam a hatalmon levők szervezete az elnyomottak fékentartására. Abban a társadalomban tehát, melyben nem lesznek elnyomók és elnyomottak, az államnak is meg kell szűnnie. Teljes szabadság csak akkor lesz, amikor nem lesz már állam.

(NÉPURALOM) Demokrácia, a szó eredeti értelmében, népuralmat jelent. A század embere azonban általában mást ért ezen a fogalmon: olyan államot, ahol parlamentáris rendszer van.

A parlament: képviselő testület. Mint intézmény, egy elv szülötte: az alkotmányé. S az alkotmány egy eszme formája: annak felismerése, hogy az állam irányítása nem egyetlen ember joga.

Hogy az alkotmány mennyire befolyásolja az uralkodó vagy a kormány döntéseit, hogy az ország lakosságának milyen százaléka választhat, s választásával mennyire van beleszólása a hatalomba, hogy a parlament mennyire

irányítja az államügyeket, az minden korban és minden országban változott. Tény azonban, hogy a parlamentáris rendszer a szabadság netovábbja az egyeduralommal szemben. De a parlament még nem népuralom.

Uralom: ez a szó eleve magában foglalja, hogy valaki uralkodik valaki felett. A népuralom: a többség uralma a kisebbség felett. Ha egy országban tízmillió elnyomott s tízezer elnyomó él, a tízmilliónak kellene uralkodnia. A parlamentarizmus korában az osztálydiktatúra elméletben értelmét veszti; nincs másra szükség, mint valóban érvényt szerezni az általános, egyenlő és titkos választójognak, elérni, hogy minden ember szabadon szavazzon, s az eredmény kétségtelen: tízmillió több, mint tízezer.

Csakhogy a világon évről évre járultak az urnákhoz a szavazók, s a szavazás évről évre rácáfolt a matematika legelemibb törvényére: a tízmillió soha, sehol nem bizonyult többnek a tízezernél. Az élet nem matematika, s a hatalom nemcsak a számszerűségen múlik. A huszadik század elején a parlament nem azért volt a szabadság letéteményese, mert lehetővé tette az elnyomottaknak, hogy hatalomra kerüljenek, hanem mert lehetőséget adott, hogy az ellenzék kifejezhesse különvéleményét a hatalommal szemben. Ez nem kevés, de nem népuralom; a parlament nem egyenlő a demokráciával.

A demokrácia fogalmát Lenin is két értelemben használta: lekicsinylőleg, amikor a parlamenti demokráciáról, a „demokratikus köztársaságról" beszélt, s célként, amikor a népuralom szinonimájaként emlegette.

A parlamenti demokráciát nem sokra becsülte. Az lenne a szabadság, az egyenlőség netovábbja, hogy három- vagy négyévenként mindenki képviselőt választhat? Hogy az egyik kormány felváltja a másikat, de a tábornokok tábornokok maradnak, a gyárosok gyárosok, az utcaseprők utcaseprők, a napszámosok napszámosok? A gazdagok gazdagok, és a szegények szegények?

De nemcsak gyakorlatban nem bízott abban, hogy a

parlamentarizmus meghozza a szabadságot; az elvet sem helyeselte. Tegyük fel, hogy mindenki választhat. Hogy a választásokat a lehető legtisztességesebben bonyolítják le. Hogy a hatalmon levők semmiféle módon nem befolyásolják a választókat. Még ha mindez lehetséges lenne, akkor is csak az történt, hogy azok kerülnek hatalomra, akiket a nép többsége választ. A nép megbíz képviselőket, hogy helyette igazgassák az országot.

Lenin nem így képzelte el a népuralmat. Nem úgy, hogy a nép uralomra juttatja azokat, akiket akar. S nem úgy, hogy a törvényhozókat – a parlamentet – választják, de a törvények végrehajtóit – az államapparátust, melynek legalább akkora hatalma van – kinevezik. Hanem úgy, hogy a nép személyesen vesz részt a hatalomban, a törvényhozásban és a törvények végrehajtásában egyaránt, s nemcsak szavazatával, hanem munkájával.

„»A szovjetek többségi pártjaiból alakult kormány« – írta – ez azt jelenti, hogy a kormányban személyi változások történnek, de érintetlen marad a kormányhatalom egész régi apparátusa, ez a teljesen bürokratikus, velejéig antidemokratikus apparátus, amely képtelen arra, hogy komoly reformokat hajtson végre . . . »A hatalmat a szovjeteknek« – ez azt jelenti, hogy az egész régi államgépezetet, ezt a bürokratikus, minden demokratikus intézkedést gátló gépezetet eltávolítják, és a szovjeteknek, azaz a nép, a munkások, katonák és parasztok megszervezett többségének új, népi, vagyis valóban demokratikus apparátusával váltjuk fel, hogy a nép többségének nemcsak a képviselőválasztásoknál, hanem az állam kormányzásában, a reformok és átalakítások megvalósításában is kezdeményezési lehetőséget és önállóságot biztosítunk."

A szovjet Lenin szerint nem valamiféle munkásszervezet, a szakszervezethez, az üzemi bizottsághoz hasonló, ahogy a mensevikek gondolták. A szovjetek: az államhatalom. S a szovjetrendszer közvetlen hatalom. Teljes önkormányzat; a helyi hatóságokat nem a központi szer-

vek nevezik ki, hanem minden község, kerület, város maga választja. Az államapparátus minden tagját is választják, s választóik bármikor leválthatják. A hadsereg és a rendőrség megszűnik, helyette népi milícia alakul.

A polgári államban kialakultak a hatalom hivatalos szervei, a rendőrség, a katonaság, a hivatalnoki gárda: ezeket a legszabadabb polgári országban sem választják. Kormányok jönnek és mennek, ők maradnak, és képviselik a hatalmat. Kialakul egy kaszt, melynek hatalma van, s foggal és körömmel védi a hatalmát.

A hatalmi kaszt kialakulásánk két ellenszere lehet: ha a hatalom nem jár anyagi előnnyel, s a hatalmon levőket állandóan cserélik. A rendőrség és a hadsereg szerepét átvevő milíciának tagja lesz minden dolgozó: felváltva teljesítenek majd katonai szolgálatot. Az államapparátus tagjai pedig annyi fizetést kapnak, amennyit egy jó szakmunkás, s rendszeresen cserélik őket. Legyen *„mindenki* »bürokratává« ... egy időre ... – írta Lenin –, hogy ily módon *senki se* válhassék »bürokratává«".

(A PROLETÁROK DIKTATÚRÁJA) Ezek szerint a szocializmus az az államforma, melyben megvalósul a teljes egyenlőség, a teljes szabadság?

Nem. A szocializmusban sem lehet teljes egyenlőség. Hisz az egyenlő jog eleve azt jelenti, hogy a különböző, nem egyforma emberekre egyenlő mércét alkalmaznak. Az egyenlő munkáért egyenlő bért elve végső soron igazságtalanság, hisz miért kap kevesebbet az, aki gyengébbnek vagy tehetségtelenebbnek született?

És nem lehet teljes szabadság sem. Az állam léte már magában azt jelenti, hogy a hatalmon levő osztály elnyom egy másik osztályt: a proletárdiktatúrában az egykori kizsákmányoltak az egykori kizsákmányolókat. Engels megfogalmazásában: „Amíg a proletariátusnak még szüksége van államra, nem a szabadság érdekében hasz-

nálja fel, hanem ellenfeleinek fékentartására, és mihelyt szó lehet szabadságról, az állam mint olyan megszűnik".

A proletárhatalomnak is szüksége van államra. De ez a hatalom nemcsak azért biztosíthat nagyobb szabadságot és nagyobb egyenlőséget, mert a többség nyomja el a kisebbséget, mert a termelőeszközök közösségi tulajdonba kerülnek, és senki sem zsákmányolhat ki senkit, hanem mert magában hordja az állam elhalásának, minden erőszak megszűnésének, az osztály nélküli társadalomnak a lehetőségét. S nemcsak magában hordja: az első pillanattól erre kell törekednie.

Ez volt Lenin programja.

(A SZABADSÁG ÉS A REND) Az anarchizmus olyan ősi, mint az emberiség, mert a szabadságot keresi. Szimbóluma Lucifer, a mindent tagadó, minden ellen lázadó, öröknyugtalan szellem.

Szabadságfogalmunk is anarchikus; aki kimondja ezt a szót, önkéntelenül is arra gondol: kötetlenség. A szabadság a rend tagadása; megszabadulni a ránk kényszerített szabályoktól, fittyet hányni a törvényeknek, megtagadni a parancsokat, nem függeni senkitől és semmitől: nem ez a szabadság örök álomképe? Az élet viszont törvényeket gyárt, szabályokat készít, korlátokat emel, kötelékeket teremt, s a szabadságot sóvárgó újra meg újra elbukik, mert a törvények erősebbek, mint az álma, a rend, mint a szabadság.

De biztos, hogy a szabadság a rend tagadása, s a rend a szabadságé? Nem létezhet olyan rend, mely épp azáltal válik renddé, hogy a kényszert semmisíti meg? S nem az lesz az igazi rend, mely megszüli a szabadságot?

Lucifer sosem lehet szabad, épp azért, mert lázad. S a lázadás eleve azt jelenti, hogy van, ami erősebb nála; a tagadás, hogy elnyomják; örök nyugtalansága, hogy nem tudja megvalósítani a szabadságot. Egyik vagy másik ember ideig-óráig kikényszerítheti magának a szabadságot vagy legalábbis azt hiheti, hogy elérte. De ez még

nem a szabadság; szabadságról csak akkor beszélhetünk, ha minden ember számára az lesz a természetes állapot.

A lenini – és marxi – vízióban az a lenyűgöző, hogy elképzel egy társadalmat, melyben a szabadság nem a lázadás, a tagadás eredménye. Egy rendet, mely a kényszer, az erőszak megszüntetésével megvalósítja és biztosítja a szabadságot. A rendet, ahol a szabadság szükségszerű, mert a rend maga a szabadság.

(KÉRDÉSEK I) Bizonyos, hogy az *Állam és forradalom* kérdések egész sorát vetette fel.

Egyáltalán lehetséges-e a világ ily méretű felforgatása? Valóban ennyire megváltoztatható a társadalom, s ezáltal az ember? A gazdasági és politikai felszabadulás ilyen mértékben meghatározza-e az emberi szabadságot?

Elképzelhető-e közvetlen hatalom megvalósulása ilyen formában? Lehetséges-e a teljes önkormányzat, minden felülről való beavatkozás teljes kiküszöbölése?

Elő lehet-e teremteni egyik napról a másikra egy teljesen új államapparátust? S az új apparátus lelkesedése és megbízhatósága pótolja-e a szakértelmet, a gyakorlatot?

Helyettesítheti-e a milícia a hadsereget, a rendőrséget?

Vajon az alulról fölfelé történő választás a legjobb, amikor a községi szovjetet közvetlenül a nép választja, de a járásit már a községi szovjetek, a megyeit a járási szovjetek és így tovább? Nem olyan szűrő ez, ahol elsikkadhat a nép akarata?

Valóban olyan egyszerű az államigazgatás, hogy bármelyik írni-olvasni tudó ember elvégezheti?

Lehetséges-e állandóan cserélni az apparátust? Megvalósítható-e, hogy a tisztségviselőket bármikor leválthatják? Az anyagi vonzás megszüntetése nem azt eredményezi-e, hogy az emberek nagy része nem törekszik az apparátusba, hanem mindig ugyanazokat küldi maga helyett?

Az államgépezet csak az osztályellenséget nyomja el, vagy mintegy öntörvénynek engedelmeskedve a maga kiváltságait is védelmezheti?

Vajon minden embert egyformán érdekel-e a közélet? S a rámenősebbek, az igyekvőbbek nem fogják-e kiszorítani a többieket? Ha meg is szűnik az anyagi vonzás, a hatalom vonzása nem elegendő-e ahhoz, hogy a tisztségviselők ragaszkodjanak tisztségükhöz?

(KÉRDÉSEK II) A kérdések bizonyára jogosultak. De éppilyen jogosult néhány ellenkérdés.

Bizonyos, hogy az emberi természet nehezen változik. S nehezen változik a légkör is, melyet az intézmények és törvények alakítottak ki, még akkor is, ha az intézmények megszűnnek, s a törvények érvényüket vesztik. De épp ezért nem kell-e minél radikálisabban leszámolni az embereket megbénító szabályokkal és intézményekkel?

Bizonyos, hogy a megbízhatóság nem pótolja sem a gyakorlatot, sem a szakértelmet. De elképzelhető egy állam, melynek apparátusa ellenséges az állam céljaival? Még ha engedelmeskedik is – hisz minden hivatalnokgárda jellegzetessége az engedelmesség –: mire vezet az, ha a helyes rendelkezéseket olyanok hajtják végre, akik valójában helytelenítik azokat?

Bizonyos, hogy az alulról fölfelé történő választás nem ideális. De az ideális, ha a szavazók olyan embereket választanak meg, akiket legfeljebb kortesbeszédeikből, nyilatkozataikból ismernek?

Bizonyos, hogy az államigazgatás munkája nem egyszerű. De szerte a világon szakképzettség nélküli ülnökök ítélkeznek a bíróságon. S talán a jog egyszerűbb? Az emberek életéről dönteni egyszerűbb, mint ügyeiket intézni?

Bizonyos, hogy az apparátus állandó cseréje nehézségeket okoz. De nem okoz éppolyan nehézségeket, ha az apparátus megmerevedik, ha kialakul egy új hivatalnok-

gárda? S ha ez az új apparátus is rákényszerül, hogy pozícióját védelmezze, mert ezzel létérdekét védelmezi?

Az ember hajlamos azt képzelni: amelyik megoldás nem ideális, az már téves. Holott az élet általában nem úgy teszi föl a kérdéseket, hogy azokra ideális megoldást lehetne találni. Minden megoldásnak van hibája, s épp a hiba kényszerít újabb és újabb megoldások keresésére, amíg megszületik az optimális megoldás, ami viszont azt jelenti, hogy a probléma ezzel meg is szűnik.

Az *Állam és forradalom* nem oldja meg örökre a szabadság, az egyenlőség, az állam problémáit. Ideális megoldást sem kínál, mert ezekre a problémákra még nem létezik ideális megoldás.

(A KÍSÉRLETEZŐ FORRADALOM) Bizonyos, hogy az *Állam és forradalom*-ban van elsietett következtetés, pontosan végig nem gondolt gondolat, megválaszolatlan kérdés, bizonytalanság, tévedés. Bizonyos, hogy Lenin egyszerűbbnek és gyorsabbnak vélte az átalakulást, nemcsak annál, ahogy valóban alakult, de annál is, ahogy egyáltalán alakulhatott volna. Kétségtelen az is, hogy a jelen s a jövő céljai nemegyszer összemosódnak.

Aki csak a jelennel törődik, aligha vállalkozhat arra, hogy megváltoztassa a világot. Aki viszont ezt tűzi céljául, annak a jövőt is bele kell foglalnia terveibe. Márpedig minden, ami a jövőre vonatkozik, bizonyos szempontból jóslat: feltevés, melynek igazát még be kell bizonyítani.

Az októberi forradalom s mindaz, ami utána történt: egy elképzelés szembesítése a valósággal. Volt, amiről a gyakorlatban kiderült, hogy téves; másról, hogy pillanatnyilag megvalósíthatatlan; ismét másról, hogy megvalósítható lett volna, ha a körülmények másképp alakulnak; ismét másról: megvalósíthatták volna, de elrontották.

Mi sem lett volna veszedelmesebb, mint az, ha Lenin betűről betűre ragaszkodik ahhoz, amit az *Állam és for-*

radalom-ban elképzelt. Csakhogy a forradalom számára a nagy kísérlet volt: gyakorlatban kipróbálni az elmélet minden részletét, jóváhagyni azt, amit a kísérlet igazol, s változtatni azon, ami tévesnek bizonyul. Volt elképzelése arról, milyennek kellene lennie az új társadalomnak, de azt is tudta, hogy olyan lesz, amilyenné a forradalom gyakorlata alakítja.

A lenini elképzelés lényegét semmilyen részlettévedés, semmilyen gyakorlati hiba, a körülmények semmiféle változása nem módosította. Azt, hogy a szovjetrendszer, ahogy ő elképzelte, a demokrácia egészen új formája: a nép közvetlen részvétele az állam irányításában. S hogy a szocializmus egyik alapja a népuralom, a szabadság addig sosem ismert kiteljesedése.

(A HALLGATÁS EREDMÉNYE) A történelem nem ismeri a feltételes módot: nem tudni, mi történt volna pontosan, ha a bolsevikok júliusban megpróbálják átvenni a hatalmat. Az azonban bizonyos, hogy Lenin hallgatása nagy lehetőségtől fosztotta meg ellenségeit. Hisz ha a bolsevikok a lázadás élére állnak, s a felkelést leverik, a pártot teljesen megsemmisíthették volna.

Így azonban a kormány is habozott. Nemcsak azért, mert Kerenszkij és társai nem tudtak dönteni: az ő bizonytalanságuk az egész ország bizonytalanságát is tükrözte. A kormány tudta, hogy a bolsevikok a megbuktatására törnek, tehát fel kell lépni ellenük, de nem merte törvényen kívül helyezni a pártot, hisz azt a kormányellenes propagandán kívül semmi sem terhelte. A szovjet vezetői elítélték a bolsevikok céljait, de elképzelhetetlennek tartották, hogy a forradalmi Oroszországban betiltsanak egy szocialista pártot. S habozott a nép is: kezdett már kiábrándulni a kormányból, de még nem ábrándult ki eléggé; kezdte megérteni a bolsevikok céljait, de még nem értette eléggé.

Ahhoz, hogy Oroszországban végre döntés születhes-

sék, még egy utolsó lökés kellett, mely elindítja a lavinát.

(AZ EGYSÉG I) Kerenszkij, az egység megszállottja, akkor kapott igazán leckét abból, mit is jelent az egység, amikor végre hatalomra került. Július 8-án nevezték ki miniszterelnöknek, de két hét múlva kénytelen volt lemondani, mert még mindig nem tudta megalakítani a kormányt.

A polgári politikusok s a szovjet vezetői csak egyetlen pontban voltak egységesek: egyik fél sem merte vállalni a hatalmat a másik nélkül. Attól féltek, bármelyikük alakítana kormányt, a másik azt úgysem tűrné.

A két csoport programját valóban nehéz volt összeegyeztetni. A szovjet azt követelte a kormánytól, váltsa be ígéreteit: kezdjen tárgyalásokat a szövetségesekkel a békéről, hirdessen földreformot, hívja össze szeptember végéig az Alkotmányozó Gyűlést. A kadetok viszont a háború feltétel nélküli folytatása, a hadsereg fegyelmének megszilárdítása mellett kardoskodtak, s követelték, hogy a szocialista miniszterek ne legyenek felelősek a szovjetnek. „Addig, amíg felelőtlen szervezetek nyomást merészelnek gyakorolni az Ideiglenes Kormányra, pártom nem vesz részt a második koalícióban – jelentette ki Miljukov. – Ki támogatja Csheidzét? Csak egy áldatlan demagóg csoport, mely a csőcselékre támaszkodik." Mire Csheidze: „És ki támogatja önt? Csak egy áldatlan reakciós csoport, mely a küülföldi imperialistákra támaszkodik."

Hogy a kormányt – nyolc szocialista és nyolc polgári miniszterből – végül mégis sikerült megalakítani, az kizárólag a két csoport tehetetlenségének volt köszönhető. Július után a tehetetlenség lett az egység alapja Oroszországban.

Kerenszkij írja emlékirataiban:
„Nyilvánvaló volt, hogy egy pártok és csoportok fö-

lött álló nemzeti kormány megalakításához nem lehet lemondani a jobbszárny felelősségteljes vezetőinek részvételéről. A politikai színskálának feltétlenül teljesnek kellett lennie . . .

Mint miniszterelnök tíz napig tárgyaltam a különböző pártok Központi Bizottságával. Ismét végtelen vitákat folytattunk a különböző programpontokról. Hosszú leveleket írtak, melyekben különösen hangsúlyozták azokat a pontokat, melyekről a különböző pártok vitatkoztak. Mindez természetesen csak arra volt jó, hogy az ellenfelet ingerelje, nem pedig, hogy valóságos megegyezésre vezessen. Épp ellenkezőleg. Bár szabad kezet kaptam a miniszterek kiválasztásában, számolnom kellett a különböző pártok és szervezetek ultimátumaival, melyek hol az egyik jelölt ellen emeltek kifogást, hol egy másik kinevezését követelték . . .

A helyzetem annál nehezebb volt, mert a két ellenséges tábor (a polgári és a demokratikus) egyaránt makacsul ragaszkodott ahhoz, hogy csak én lehetek a miniszterelnök. Tény, hogy nem találtak más elfogadható jelöltet. Mindegyik párt velem kívánt dolgozni, de mindegyik olyan követelésekkel lépett fel, melyek a többiek számára elfogadhatatlanok voltak . . .

Augusztus 3-án önként lemondtam minden címemről és rangomról, az ügyeket átadtam a miniszterelnök-helyettesnek, s titokban Carszkoje Szjelóba utaztam. Valamennyi párt Központi Bizottsága azonnal sürgős ülést hívott össze, melynek különleges politikai jelentősége volt. Elutazásom estéjén a Téli Palota malachit-termében került sor azon pártok felelős képviselőinek történelmi jelentőségű ülésére, melyekre a kormány támaszkodott. Nem akarok erről beszámolni, mivel nem voltam jelen. Annyit tudok csak, hogy az ülés egész éjjel tartott, s hajnali négykor elnapolták. Mivel a jelenlevők szembekerültek az ország iránti felelősséggel, egyikük sem merte a felelősséget magára vállalni. Az ülést végül is azzal a határozattal napolták el, hogy ismét megbíznak a kormány-

alakítással, mégpedig úgy, ahogy nekem jólesik, anélkül hogy bármelyik párt nyomása, követelései vagy kényszere megbénítana. Természetesen ezt a határozatot mindkét oldal, a bal és a jobb, azonnal föl is rúgta. Mindkét oldal »nem hivatalosan« közölte: »Önt természetesen semmi sem gátolja a kormány tagjainak kiválasztásában, de ha X. Y. urat választja, azt pártunk Központi Bizottsága kihívásnak fogja tekinteni.«"

(AZ EGYSÉG II) Kerenszkijt mindez nem ingathatta meg a hitében, hogy az ország túlnyomó többsége egységes, s ugyanazt akarja, amit ő. Nem mintha nem látta volna az ellentmondásokat. De ha hajlandó bevallani, hogy az egység csak illúzió, az ő szerepe véget ér: rá addig volt szükség, amíg valakinek össze kellett tartania a látszategységet.

Hogy az egységet bizonyítsa, augusztusban Moszkvába összehívta az Állami Tanácskozást. Két és félezer küldött gyűlt össze, a Kerenszkij-Oroszország színe-java: a négy Duma, a szakszervezetek, a nagyiparosok, a hadsereg, a szovjetek, a pénzügyi élet, a szövetkezetek, a flotta, a kereskedelem, a városok képviselői. Mert a jelenlevőket nem pártok szerint hívták meg: az ellentmondott volna az egység eszméjének. Milyen alapon állapították meg a részvevők arányát, nem tudni. Mindenesetre a Dumáknak négyszer annyi képviselője volt jelen, mint a Szovjetek Központi Végrehajtó Bizottságának, a nagytőkéseknek ugyanannyi, mint a szakszervezeteknek, a szövetkezeteknek háromszor annyi, mint a katonáknak.

A kongresszus a legragyogóbb bizonyítéka volt az összegyűltek tehetetlenségének, s annak, hogy egységről már szó sem lehet. Mindenki mondta a magáét: a jobboldal kemény kezű államhatalmat követelt, a tábornokok a régi fegyelem visszaállítását a hadseregben, a gyárosok, hogy ne emeljék a munkabéreket, a szakszervezetek, hogy törődjenek többet a munkásokkal. Platon érsek kijelentette: „Ha Oroszország megmentéséhez csoda kell,

Isten az egyház imáinak hatására csodát fog tenni." Plehanov felszólította a munkásokat, fogjanak össze a tőkésekkel, s a tőkéseket, hogy fogjanak össze a munkásokkal. Cereteli a kongresszus színe előtt kezet fogott Bublikov gyárossal. Kerenszkij megfenyegette a szélsőbalt és szélsőjobbot: ne merjenek mozdulni, mert jaj nekik, magasztalta a munkásokat és a gyárosokat, a katonákat és a tábornokokat, a szovjeteket és a kadetokat, s felszólította az egész országot, hogy egységesen kövesse őt. A tanácskozás szétoszlott, anélkül hogy bármilyen határozatot hozott volna.

Az Állami Tanácskozás két esemény miatt volt figyelemre méltó; egyik sem az egységet bizonyította. Az egyik, hogy a bolsevikok felhívására a moszkvaiak egynapos általános sztrájkkal tiltakoztak a tanácskozás ellen: a képviselők villamosra sem ülhettek, ebédet sem kaptak a vendéglőkben, mert még a kalauzok, a pincérek is sztrájkoltak. A másik, hogy Kerenszkijnek, akinek néhány héttel azelőtt még minden párt könyörgött, hogy vállalja a hatalmat, ellenlábasa akadt.

(A TÁBORNOK) A forradalmak színpadán a szereposztás szinte mindig egyforma. A három főszereplő: az elszánt, tettre kész forradalmár, a középpárt habozó és ingadozó, fráziskedvelő vezére s egy nem túl okos, de merész és keménykezű tábornok. A szereposztás ismétlődése aligha véletlen. Szinte minden forradalomban felfedezhető ez a három irányzat, s minden irányzat a lényegét és jellegét kifejező vezetőben testesül meg.

A tábornok szerepét az orosz forradalomban Kornyilovra osztották. A tatár szemű, mongol arcú kozáktábornok kiválóan alkalmas volt erre a szerepre: bátor volt a vakmerőségig, elszánt, könyörtelen, célratörő, s észbeli képességei nemigen haladták meg a tisztikar bármelyik tagjáét. Csaknem egész életében Ázsiában teljesített szolgálatot, tucatnyi törzs nyelvét beszélte, nomád hegyilakókból toborzott testőrség kísérte minden lépését. A vi-

lágháborúban fogságba esett, de megszökött; a júliusi offenzívában az ő csapatai érték el a legnagyobb sikereket. Július végén az orosz hadsereg főparancsnokává nevezték ki.

Politikai ambíciói nem voltak, s bizonyára megmarad egy tábornoknak a sok közül, ha a szereposztásnál nincs szükség rá. Csakhogy szükség volt. A jobboldal vezetői már a végtelenbe nyúló kormányalakítási tárgyalások idején tudták, amit Kerenszkij nem volt hajlandó tudomásul venni, hogy egységről többé szó sem lehet. A miniszterelnök egyensúlyozása már nem elégítette ki őket. Bekövetkezett, amitől kezdettől fogva tartottak, hogy a forradalom nem oda vezet, ahová ők akarják. Féltek a bolsevikoktól, a szovjeteket csürhének tartották, elkeserítette őket a hadsereg szétzüllése, a gazdasági csőd. Olyan embert kerestek, aki megint abba az irányba fordítja a szekér rúdját, amerre ők akarják. S erre a szerepre a hadsereg vezetője volt a legalkalmasabb.

(AZ ÖSSZEESKÜVÉS I) Kornyilov, akárcsak a legtöbb tábornok, kezdettől fogva nem nagyon titkolta, hogy ferde szemmel nézi a kormány s főleg a szovjetek tevékenységét, s őket okolja a hadsereg züllésééért és vereségéért. Bár sosem foglalkozott politikával, amikor a jobboldal őt kiáltotta ki vezéréül, egyszerre ráeszmélt elhivatottságára: ő az, aki megmentheti Oroszországot a végső pusztulástól. Ettől kezdve azt sem igen leplezte, hogy a főparancsnok állam az államban. Amikor Kerenszkij Petrográdra hívatta, Kornyilovot türkmén gárdája is elkísérte, s amíg a főparancsnok a miniszterelnökkel tárgyalt, géppuskákat állítottak fel a Téli Palota előcsarnokában, hogy az első jelre vezérük segítségére siethessenek.

Hogy a jobboldal Kornyilovot tartja zászlajának, az leginkább az egység igazolására összehívott Állami Tanácskozáson derült ki. Kornyilov vonatát lángpiros köpenyes, kucsmás testőrség kísérte; a pályaudvaron a

tisztiiskolások álltak díszőrséget, a zenekar indulókat játszott, a nők virágot szórtak a tábornok lába elé. Rogyicsev, a kadet párt egyik vezetője, így köszöntötte Kornyilovot: „Hisszük, hogy ön, új életre kelt hadseregünk élén, győzelemre vezeti majd Oroszországot ellenségei ellen, s hogy jelszavunk: »Éljen Kornyilov tábornok« – mely jelenleg a reménység jelszava – a nép diadalkiáltása lesz. Mentse meg Oroszországot, s a hálás nép megkoronázza érte." Kornyilov a pályaudvarról testőrei kíséretében a Vörös térre ment, és sokáig imádkozott az ibériai Szűzanya oltáránál – annál az oltárnál, melyet a cár is mindig felkeresett, ahányszor Moszkvában járt. Hívei közben a fényképét osztogatták az utcán, s felhívásokat, hogy mindenki támogassa Kornyilov tábornokot.

Buchanan brit nagykövet emlékirataiból:

„Szerdán, szeptember 5-én felkeresett egyik orosz barátom, Petrográd egyik legnagyobb bankjának igazgatója. Azt mondta, nagy zavarban van, mert bizonyos személyek, akiknek a nevét is megnevezte, megbízták, közvetítsen egy üzenetet, melynek átadása neki nagyon kellemetlen. Ugyanis tudtomra kell adnia, hogy ezen emberek szervezete mögött több jelentős pénzember és gyáros áll, hogy számíthatnak Kornyilov tábornok és hadteste támogatására, s a következő szombaton, szeptember 8-án akcióba akarnak lépni. A minisztereket letartóztatják, s a szovjetet feloszlatják. Remélik, hogy rendelkezésükre bocsátom a brit páncélkocsikat, s ezáltal támogatom őket, ha pedig kísérletük nem sikerül, segítem a szökésüket.

Azt feleltem, ezek az urak igen naivak, ha egy követet biztatnak összeesküvésre a kormány ellen, melyhez akkreditáltak. Tulajdonképpen kötelességem lenne följelenteni a szervezkedést. Bár nem élek vissza a bizalmukkal, de sem biztatni, sem segíteni nem fogom őket. Ellenkezőleg, szeretném őket meggyőzni, mondjanak le a tervükről, mely nemcsak eleve kudarcra van ítélve, ha-

nem csak a bolsevikok malmára hajtaná a vizet. Ha Kornyilov tábornok bölcs lenne, megvárná a bolsevikok első megmozdulását, s akkor jönne és verné le őket."

(AZ ÖSSZEESKÜVÉS II) Kornyilov nem volt bölcs. Viszont tudta, mit akar, s megtanult cselekedni. A német támadásra hivatkozva már augusztus elején több hadosztályt irányított Petrográd és Moszkva közelébe: csupa kozák lovasalakulatot s a kaukázusi hegyi törzsek önkénteseiből alakult Vad Hadosztályt, melyről a főparancsnok azt mondta: „A hegyilakóknak mindegy, kit mészárolnak le."

De ha nem is volt bölcs, ostoba sem volt; nemcsak Buchanan, ő is tudta, hogy a „bolsevik veszély" a legjobb ürügy a támadásra. „Itt az ideje, hogy a németek cinkosait és kémeit, élükön Leninnel, felakasszák, s a Munkás- és Katonaküldöttek Szovjetjét örökre feloszlassák... – mondta Lukomszkij tábornoknak. – Elsősorban azért vonom össze a lovashadtestet, hogy az alakulatot augusztus végén Petrográdra küldhessem, és ha bolsevik tüntetésre kerül sor, leszámolok azokkal az árulókkal úgy, ahogy megérdemlik. Az akció vezetését Krimov tábornokra akarom bízni. Meg vagyok győződve, hogy ő, ha szükséges, nem habozik majd a szovjet minden tagját fölakasztani."

De ha Kornyilov nem volt bölcs, Kerenszkij még annyira sem. Igaz, elég hamar fölfedezte, hogy vetélytársa akadt, s gondolt is arra, hogy leváltja Kornyilovot, de amikor a kozák hadtestek s a Tiszti Szövetség tiltakozott, a kadet miniszterek lemondással fenyegetőztek, elállt a tervétől. Ahelyett, hogy erre még jobban felfigyelt volna, azt a baklövést is elkövette, hogy egy lovashadtestet kért Kornyilovtól az Ideiglenes Kormány védelmére, a bolsevikok feltételezhető támadása ellen. Ezzel lehetővé tette, hogy a főparancsnok a miniszterelnök utasítására hivatkozva küldje csapatait a fővárosba, hogy azok megbuktassák a kormányt és a miniszterelnököt.

Hogy ezután mi történt, nem tudni pontosan. Kerenszkij azt állítja, Kornyilov diktátornak kiáltotta ki magát, leváltotta a kormányt, s meg akarta semmisíteni a forradalom vívmányait. Kornyilov azt állítja, Kerenszkij maga ajánlotta fel neki a hatalmat, ő tárcát kínált Kerenszkijnek a kormányában, s minderre csak azért kényszerült, hogy megmentse a forradalmat.

Akármi is történt, augusztus 27-én Kerenszkij közölte Kornyilovval, hogy leváltotta főparancsnoki tisztéből, s parancsot adott, hogy egyetlen alakulat sem jöhet a fővárosba. Kornyilov viszont közölte, hogy a leváltást semmisnek tekinti, s parancsot adott csapatainak, vonuljanak be Petrográdra.

Kornyilov tábornok felhívása:

„Orosz nép, nagy hazánk tönkremegy!

Közel az utolsó óra!

Én, Kornyilov tábornok, miután kényszerítve vagyok, hogy nyíltan előlépjek, kijelentem, hogy az Ideiglenes Kormány a szovjetek bolsevik többségének nyomására, teljes egyetértésben cselekszik a német vezérkar terveivel...

Ebben a fenyegető pillanatban az ország elkerülhetetlen pusztulásának felismerése parancsolja nekem, hogy az egész népet felhívjam haldokló hazánk megmentésére. Mindazok, akiknek mellében orosz szív dobog, mindazok, akik hisznek Istenben, az egyházban – imádkozzanak Istenhez a legnagyobb csodáért, hogy megmentse hazánkat.

Én, Kornyilov tábornok, kozák parasztok gyermeke, kijelentem mindenkinek, nincs más célom, mint a nagy Oroszország megóvása, és esküszöm, hogy az ellenség legyőzése által lehetővé teszem az Alkotmányozó Gyűlés összehívását, ahol a nép maga dönthet majd sorsáról, s maga választhatja meg államformáját...

Orosz nép, a te kezedben van hazád sorsa."

(A PARASZTGYEREK ÉS A NÉP) Hallottuk már, hogy a tisztek a forradalom egyetlen támaszai, s a tábornokok is proletárok. Most pedig az ellenforradalom vezére hivatkozott paraszti származására – ami egyébként nem volt igaz –, emlegette minden mondatában a népet, s bizonykodott, hogy csak az Alkotmányozó Gyűlésig akar hatalmon maradni.

A kiáltványt nem Kornyilov fogalmazta, hanem a körülötte sürgölődő politikusok. Annál jellemzőbb. 1917 őszén mindenki, aki tenni akart valamit Oroszországban, tudta, hogy a nép nélkül, a nép akarata ellenére semmit sem tehet.

Hogy mekkora hatalom a nép, melyre érces hangú kiáltványában hivatkozott, azt Kornyilov nagyon hamar tapasztalta. Alighogy a főparancsnok kiáltványa megjelent, a szovjet megalakította az Ellenforradalom Elleni Harc Bizottságát. Petrográdon 25 000 ember jelentkezett a Vörös Gárdába, a munkások lövészárkot ástak, a vasutasok fölszedték a sineket, nem adtak mozdonyt Krimov csapatainak, a vasmunkás szakszervezet hatalmas összeget adott a Kornyilov elleni harcra, a gépkocsivezetők szakszervezete felajánlotta valamennyi autóját, a nyomdászok megtagadták a jobboldali lapok kinyomtatását. A különböző frontok parancsnokai hiába ígértek támogatást Kornyilovnak, a katonabizottságok egyetlen embert sem engedtek elindítani. Krimov katonáit minden állomáson munkások és katonák vették körül, a Vad Hadosztályhoz a Petrográdi Szovjet mohamedán küldöttséget menesztett. Krimov menekült, nem az ellenség, hanem az agitátorok elől, csapatait eldugott falvakban szállásolta el. De hiába, seregének ugyanaz lett a sorsa, mint Ivanov tábornokénak, melyet a cár a lázadó főváros ellen küldött: a katonák, mielőtt még Petrográdba értek, ráeszméltek, hogy nem akarnak harcolni. A hegyilakóknak mégsem volt mindegy, kit mészárolnak le; a Vad Hadosztály augusztus 30-án közölte a kormánnyal s a szovjettel, hogy csak az ő parancsaikat hajt-

ják végre. Krimov tábornok agyonlőtte magát, Kornyilovot és társait letartóztatták.

(SZAVINKOV) A máig is tisztázatlan Kornyilov-lázadás egyik főszereplője Borisz Szavinkov volt, a szociálforradalmárok „sötét embere", akinek élete ugyanolyan jellemző a korra, mint Gapon pópáé vagy Raszputyiné.

Szavinkov előbb szociáldemokrata volt, majd az eszerekhez csatlakozott, a szociálforradalmárok terrorszervezetének egyik vezetője lett. Részt vett Plehve belügyminiszter s Szergej nagyherceg meggyilkolásában, majd külföldre menekült, érdekes regényeket írt, a háború kitörésekor önként jelentkezett a francia hadseregbe, hogy a németek ellen harcoljon. 1917 nyarán a főhadiszállás politikai biztosa volt, majd hadügyi államtitkár. Alighanem azért keverte a kártyákat, hogy maga kerüljön hatalomra, hisz sem Kornyilovot, sem Kerenszkijt nem becsülte sokra. A lázadás pillanatában Kerenszkij mellé állt, de a szociálforradalmárok hamarosan kitaszították maguk közül. Október után a bolsevikok egyik legelkeseredettebb ellenfele lett. Merényletek egész sora fűződik a nevéhez, keze benne volt a jaroszlavi lázadásban, a csehszlovák felkelésben. Miután a polgárháború véget ért, külföldről irányította terrorcsoportjainak munkáját. Hatalmas összegeket vett föl a lengyel kormánytól, a franciáktól, az angoloktól, Pilsudskitól, Benestől; Mussolinivel is igyekezett szövetkezni a szovjethatalom leverésére.

„Bizonyos okokból – írja Bruce Lockhardt –, amelyeket sosem voltam képes megérteni, Borisz Szavinkovot az angolok mindig hősnek, a tettek emberének tekintették. Pedig nagyobb tervkovács volt még a többi oroszná is. Éjjeleken keresztül ült, itta a pálinkát, és azon vitatkozott, hogy mit kell csinálni másnap. És aztán, amikor eljött a reggel, átengedte a cselekvést a többinek. Tehetségét nem lehet tagadni. Írt néhány igazán kitűnő regényt. Jobban értette a forradalom szellemét, mint bárki más, és élete végéig tudott játszani vele. Olyan sokáig

élt kémek és agent provocateurök között, hogy, mint egyik regényének hőse, ő sem tudta már, magát csapja-e be vagy azokat, akiket be akar csapni... Egy időben Churchillt is annyira megigézte, hogy az benne látta az orosz Bonapartét. De jellemében végzetes hibák voltak. Szèrette a fényűzést, s bár nagyon nagyravágyó volt, lustaságát nem tudta alárendelni nagyravágyásának. Legfőbb gyöngéje ugyanaz volt, ami az enyém: rövid ideig tartó lázas munka után hosszú közönyperiódusok következtek... Utoljára egy prágai éjjeli lokálban láttam 1923-ban. Szomorú figura volt, akit meg kellett sajnálni. Minden barátja elpártolt tőle, s nem voltam meglepve, mikor a végén visszatért Moszkvába, és felajánlotta szolgálatait a bolsevikoknak."

A Szovjetunióban hadbíróság elé állították. „Nem félek a haláltól – mondta az utolsó szó jogán. – Tudom, mi lesz az ítélet, de nem érdekel. Szavinkov vagyok, aki mindig a halál küszöbén állt; Szavinkov, a forradalmár s a forradalmárok barátja, aki fölött most az önök forradalmi bírósága ítélkezik... Egyet szeretnék csak kijelenteni: mielőtt idejöttem, hogy megmondjam, elismerem az önök uralmát, sokkal nagyobb szenvedést kellett átélnem, mint amit önök okozhatnak nekem."

A hadbíróság halálra ítélte Szavinkovot, de az ítéletet kegyelemből tízévi börtönre változtatták. Képtelen volt belenyugodni az ítéletbe; követelte, vagy végezzék ki, vagy bocsássák szabadon s engedjék dolgozni. 1925-ben, nyolc hónappal a hazatérése után, öngyilkos lett.

(AZ EGYENSÚLY VÉGE I) Kerenszkij titka az volt, hogy a jobb- és a baloldal egyaránt a maga emberének hitte. Kezdettől tagja volt a kormánynak s vezetője a szovjetnek; miniszter s a legnagyobb baloldali párt egyik vezetője; a háború és Oroszország dicsőségének híve s a nép felszabadításának szószólója; a nemzeti egység apostola s a forradalom hirdetője. Mindenkinek a nyelvén értett, mert valóban képes volt minden eszmét és

minden érdeket magába fogadni. Megértette, hogy a paraszt földet akar, s azt is, hogy nem kaphat földet; hogy a katonák békét akarnak, s azt is, hogy nem lehet békét kötni; hogy a munkások jobb életre vágynak, s azt is, hogy nem élhetnek jobban. Megértette azt is, hogy a tábornokok mindent föláldoznának a győzelemért, s azt is, hogy nem lehet mindent alárendelni a katonai szempontoknak; hogy a nagypolgárság egyeduralmat akar, de nem kaphat egyeduralmat.

Csak azokat nem értette meg, akik mindezt nem akarták megérteni. Akik azt mondták: vagy-vagy. A szélsőségeseket, akik látták az ellentmondásokat, s nem hittek az egységben.

Kerenszkij addig lehetett az ország bálványa, amíg a nemzet maga is habozott, s képtelen volt dönteni. Amíg a vagy-vagy hívei túlságosan kevesen voltak, semhogy cselekedni tudtak volna. Amíg a tömeg éppúgy ellene volt a szélsőségeknek, mint maga Kerenszkij.

Júliusban megmozdult a baloldal. Kerenszkij ellenük fordult, de nem csatlakozott a jobboldalhoz, hogy végképp leszámoljon a bolsevikokkal. Ez már nem elégítette ki a jobboldalt, s augusztusban megmozdult Kornyilov. Kerenszkij ellenük fordult, de nem fogott össze a baloldallal, hogy végképp megsemmisítse a kornyilovistákat. Ha júliusig nagyon sokan magukénak érezték a miniszterelnököt, szeptemberben már nagyon kevesen. Már csak a tehetetlenség őrizte meg a hatalmát.

(AZ EGYENSÚLY VÉGE II) A Kornyilov-puccs után a kormány lemondott. A kadet miniszterek azért, mert nem helyeselték a puccs leverését; a szocialista miniszterek azért, mert gyanították, hogy a miniszterelnök sem egészen ártatlan abban, hogy a puccs létrejöhetett. A szovjet nem akart többé közös kormányt a kadetokkal, akik nyíltan támogatták Kornyilovot. Kerenszkij nem tudott kormányt alakítani; öttagú direktórium élén vezette az országot.

A júliusi tüntetések leverése után Kerenszkij hívta össze az Állami Tanácskozást, hogy demonstrálja az egész ország egységét. A Kornyilov-puccs leverése után már a szovjet hívott össze kongresszust, hogy döntsön az ország sorsáról. Ezt Demokratikus Tanácskozásnak nevezték, s a nagytőke és a tábornoki kar képviselőit nem hívták meg.

Ha az Állami Tanácskozás azt bizonyította, hogy szó sem lehet már egységről, a Demokratikus Tanácskozás azt, hogy a közép-pártok teljesen tehetetlenek. A tanácskozás megszavazta Csernov javaslatát, hogy a kadetokat ne vegyék be a kormányba. Megszavazta Cereteli javaslatát is, hogy a kormányba be kell venni polgári politikusokat is. Végül megszavazta, hogy koalíciós kormányt kell alakítani, de a kadetok részvétele nélkül, ami fából vaskarika volt, hisz a kadetok voltak az egyetlen jelentős polgári párt.

A megoldhatatlan problémát végül is úgy oldották meg, hogy kijelentették: a kadet miniszterek nem pártjuk képviselőjeként, hanem magánemberként vesznek részt a kormányban. Igaz, hogy ezt senki sem hitte el, de a látszat meg volt mentve. És szeptember közepén Kerenszkij már a látszat megmentését is győzelemnek könyvelhette el.

(AZ UTOLSÓ KÍSÉRLET) Lenin minden eseményről két-három nappal később értesült: addig tartott, amíg a posta Petrográdból Helsingforsba ért. A párt döntésébe nem szólhatott bele, hisz ugyanannyi időbe telt, amíg a maga véleményét eljuttatta a fővárosba.

Amikor Kornyilov támadásra indult, a szovjet azonnal a bolsevikokhoz fordult: segítsenek megszervezni a védelmet. Kerenszkij maga kérte a kronstadti matrózokat: jöjjenek megvédeni a forradalmat.

Mi sem lett volna természetesebb, mint hogy a hazaárulónak, a forradalom ellenségének kikiáltott bolsevikok, akiknek vezetőinek nagy része börtönben volt, nem-

mel felelnek. Nemcsak sértődöttségből; hányszor fordult már elő, hogy a két verekedő közül a nevető harmadik lesz a győztes.

A szabadlábon levő, börtönben ülő vagy illegalitásba kényszerített bolsevikok, egymástól függetlenül, azonnal ugyanazt határozták. A Központi Bizottság habozás nélkül igennel felelt a szovjet kérésére; a börtönbe zárt vezetők maguk szólították fel a munkásokat és a matrózokat: ne támogassák Kerenszkijt, de harcoljanak Kornyilov ellen.

Lenin júliusban nem vállalta, hogy a bolsevikok megpróbálják megszerezni a hatalmat. Sokan nem értették, legkevésbé ellenfelei. Hányszor vetette a szovjet szemére, hogy tálcán hozzák elé a hatalmat, s mégis elutasítja? Hányszor vádolta a mérsékelt szocialistákat, hogy elárulják a forradalmat, mert félnek a hatalomtól? S amikor ő megszerezhette volna, ő sem vállalta.

Csakhogy Lenin nem a pártjának követelte a hatalmat. Számtalanszor elismételte: a hatalom csak a szovjeteké lehet, mert a nép a szovjetek. A petrográdi tüntetők bizonyára követték volna a bolsevikokat: letartóztatják a kormányt, megszállják a fővárost. De aztán? Mit kezdtek volna a hatalommal, ha az ország többsége nincs velük? Kezdtek volna polgárháborút, hogy fegyverrel kényszerítsék behódolni a népet?

Lenin kezdettől tudta, hogy a második forradalom polgárháborúba sodorhatja az országot. Fegyvert fogni a gyárosok, a tábornokok ellen, ha kell, terrorral elnyomni őket: ezt vállalta. De fegyvert fogni a nép többsége ellen, pusztán azért, mert a parasztok, a katonák még hittek az illúziókban, még nem ábrándultak ki eléggé a kormányból? Az anarchista kalandornak, a hatalom megszállottjának kikiáltott Lenin inkább várt, inkább elviselte a kudarcot, inkább újra illegalitásba ment, inkább vállalta azt is, hogy felkoncolják.

„Oroszországban most már lehetetlen a forradalom békés fejlődése – jelentette ki a júliusi események

után –, s a történelem így veti fel a kérdést: vagy az ellenforradalom teljes győzelme, vagy egy újabb forradalom." De amikor a Kornyilov puccs leverése után a szovjet kijelentette, nem hajlandó többé szövetkezni a kadetokkal, még egyszer felcsillant benne a remény: hátha mégis lehetséges a szovjethatalom békés megvalósítása. Hátha mégsem kell vérnek folynia, hogy bebizonyosodjék, ami olyan nyilvánvaló, mint a kétszer kettő, hogy a forradalom egyetlen útja a szovjethatalom.

„Az orosz forradalomban most olyan éles, olyan eredeti fordulat állt be – írta –, hogy mint párt, önkéntes kompromisszumot javasolhatunk – igaz ugyan, nem a burzsoáziának, közvetlen és fő osztályellenségünknek, hanem legközelebbi ellenfeleinknek, a »vezérlő« kispolgári-demokratikus pártoknak, az eszereknek és a mensevikeknek . . .

Kompromisszum a mi részünkről az, hogy visszatérünk a július előtti követeléshez: minden hatalmat a szovjeteknek, a szovjeteknek felelős eszer-mensevik kormányt.

Most, és csakis most, lehet, hogy *mindössze néhány napig* vagy egy-két hétig, egy ilyen kormány egészen békés úton létrejöhetne és megszilárdulhatna. Igen nagy a valószínűsége annak, hogy ez a kormány biztosíthatná az egész orosz forradalom békés *előre*haladását, és rendkívül nagy az esély arra, hogy a békéért és a szocializmus győzelméért folyó világmozgalom óriási léptekkel haladna előre.

Csak a forradalom e békés fejlődésének érdekében – ennek a történelemben *igen* ritka és *igen* értékes lehetőségnek a kedvéért – mehetnek bele, és kell is, hogy belemenjenek, véleményem szerint, a bolsevikok, a világforradalom hívei, a forradalmi módszerek hívei ebbe a kompromisszumba.

A kompromisszum abban állana, hogy a bolsevikok, anélkül hogy igényt tartanának a kormányban való részvételre (ez internacionalisták számára lehetetlen, ha tény-

legesen nem valósítják meg a proletariátus és a szegényparasztság diktatúrájának feltételeit), lemondanának arról, hogy haladéktalanul felállítsák azt a követelést, hogy a hatalom a proletariátus és a szegényparasztság kezébe menjen át, lemondanának az ezért a követelésért folyó harc forradalmi módszereiről. A magától értetődő – és az eszerek és mensevikek számára nem új – feltétel az agitáció teljes szabadsága és az Alkotmányozó Gyűlés újabb halasztás nélküli, sőt esetleg még korábbi időpontban való összehívása lenne.

A mensevikek és az eszerek, mint kormányzó blokk, beleegyeznének abba (feltéve, hogy a kompromisszum megvalósul), hogy olyan kormányt alakítsanak, amely teljesen és kizárólag a szovjeteknek tartozik felelősséggel, s hogy vidéken is az egész hatalmat átadják a szovjetek kezébe. Ebben állana az »új« feltétel. A bolsevikok, úgy vélem, semmiféle feltételt nem szabnának, számítva arra, hogy a valóban teljes agitációs szabadság és az új demokratizmus haladéktalan megvalósítása a szovjetek összeállításánál (újjáválasztások) és a szovjetek működésében önmagától biztosítaná azt, hogy a forradalom békés úton halad előre, és hogy a szovjeteken belül *békés formák között végigvívják* a pártok harcát.

Vagy ez talán *már* nem lehetséges? Meglehet. De ha csak egy százalék remény van erre, akkor mégis mindenáron meg kell kísérelnünk, hogy ezt a lehetőséget valóra váltsuk."

(A MEGALKUVÓ) Lunacsarszkij „a megalkuvás zsenijének" nevezte Lenint. Olyan embernek, akinek csodálatos képessége, hogy azonnal hozzáidomul az új helyzethez.

Megalkuvás? Talán pontosabb úgy fogalmazni, hogy az alkalmazkodás zsenije volt. Olyan ember, aki tudta, hogy a politika, sőt, az élet lényege: alkalmazkodni az egyre változó valósághoz. Aki realista, állandóan változik, hisz feladatai is állandóan változnak. S mi más az

ember, mint a feladatok összessége, melyeket életében végre kell hajtania?

De valóban semmi más? Az alkalmazkodás hány zsenijét ismeri a történelem, akiknek épp az a hibájuk, hogy egyetlen képességük volt igazán jelentős: az alkalmazkodás. Minden feladatnak megfeleltek, mert minden feladathoz hozzáidomultak. De az állandó alkalmazkodásban törekvéseik lényege sikkadt el.

Alighanem mégsem a feladatok változnak állandóan, hanem megvalósítási lehetőségük. A helyzet változik, márpedig az eszközt nemcsak a cél határozza meg, hanem a helyzet is. Februártól októberig Lenin a legkülönbözőbb módokon egyetlen feladatra készült: a szocialista forradalomra. Nem a feladatát szabta a helyzethez, hanem a feladat végrehajtásának formáját. Amilyen makacsul kitartott célja mellett, olyan hajlékonyan alkalmazkodott eszközei használatában.

(A MÁSODIK FORRADALOM I) A munkások már áprilisban elégedetlenek voltak a forradalom alakulásával; júniusra nyilvánvaló lett, hogy mást akarnak, mint a kormány. A katonáknak a júliusi offenzíva, s annak teljes kudarca adta meg a végső lökést. Szeptemberre a parasztok is lázongani kezdtek.

Az európai Oroszországban a magántulajdonban levő földek hatvan százalékát parasztok bérelték. Amikor kitört a forradalom, a mohóbbakban felcsillant a remény, hogy kedvezőbb bérleti feltételeket csikarjanak ki. Ez volt a legmerészebb vágyuk, többre gondolni sem mertek. A fiatalok, a forrófejűek, a legmerészebbek a fronton voltak.

Aztán látták a földesurak riadalmát: hogyan igyekszenek megszabadulni a földtől, eladni a birtokukat. Újságok is érkeztek a faluba, s volt, amelyik azt írta, hogy a föld a paraszté. Egyre több katonaszökevény bukkant fel, egyre több munkás tért haza a falujába, mert a vá-

rosban nem volt mit enni, és mind azt mondta: a föld a paraszté.

Ekkor már senki sem törődött a bérleti szerződésekkel. Szegénynek, gazdagnak már csak egyetlen vágya volt: megszerezni a földesurak földjét. De a kormány makacsul ellenállt, s újra meg újra kihirdette: maradjanak nyugton, majd az Alkotmányozó Gyűlés dönti el, mi legyen a földdel. Ahány kormány jött, mind ezt mondta. Csakhogy a parasztok nemigen tudták, mi az Alkotmányozó Gyűlés, viszont annál inkább, hogy mi a föld. És sehogy sem akarták megérteni, miért várjanak.

Az európai Oroszországban negyvennyolc kormányzóság volt. A rendőrség által nyilvántartott hatezer parasztzavargásból háromezer Közép-Oroszország s a középső Volga-vidék tizenegy kormányzóságában tört ki. Ott, ahol már 1905-ben is: ahol legtöbb volt a nagybirtok, s ahol a birtokosok szinte kivétel nélkül bérbe adták a földjüket. A birtokos, akit alig láttak, csak élősdi volt a paraszt szemében, s a föld, amit ők műveltek, az övék.

Eleinte csak az erdőket vágták ki, a jószágot hajtották rá az urasági legelőre. Aztán vérszemet kaptak, s elfoglalták a földet. Rendőrök jöttek, s elkergették őket. Csakhogy a parasztoknak is volt már fegyverük: hoztak a katonaszökevények. Ekkor már raboltak, gyújtogattak, fosztogattak. „Eleinte csak gyalog jöttek, s elvitték, amit találtak – emlékezik egy paraszt a tauriai kormányzóságból. – Aztán, akinek volt, befogta a lovát... Déli 12 óra felé kezdték, s két nap és két éjjel hordták egyfolytában a holmit. 48 óra alatt mindent elhordtak." Egy másik: „Még az ablakkereteket, az épületek ajtaját, a szobák padlóját, a bádogtetőket is letépték és elvitték."

Mióta a világ világ, a paraszt így bánik uraival, ha forradalom van. Túlságosan sok gyűlölet gyűlt össze benne, semhogy józanul és megfontoltan cselekedjék.

Őszre már szerte az országban lobogtak a kastélyok; a parasztzendülések nyolcvan százaléka szeptemberben és októberben tört ki.

A katonák? Volt olyan nap, hogy a főhadiszállás húszezer szökevény elfogását jelentette. Hogy ki foghatott el húszezer fegyveres katonát, arról nem szól a jelentés.

Tekintély már nem létezett a szemükben. Nemcsak a tiszteket gyűlölték, mindenkit, aki harcolni akarta kényszeríteni őket. Szokolovot, a szovjetek 1. számú parancsának megfogalmazóját, csaknem agyonverték, mert engedelmességre szólította fel őket. Lindét, aki áprilisban a petrográdi katonatüntetést vezette Miljukov ellen, meglincselték.

A Külön Hadsereg parancsnokának jelentése a Délnyugati Front főparancsnokságának:

„Az elmúlt 24 órában az alábbi jelentések érkeztek:

1. A 686. ezred önkényesen eltávozott a 194. hadosztály tartalékából a hátországba . . .

2. A 3. turkesztáni ezred előkészületeket tesz a hátországba való távozásra, miután megtagadta, hogy arcvonalszakaszát átadja a felváltására készülő 4. turkesztáni ezrednek.

3. A 330. ezred megtagadta, hogy felváltsa a hadosztályának balszárnyán levő feloszlatásra kijelölt ezredet.

4. Az 1. kubáni kozákhadosztály megtagadta, hogy állásba menjen.

5. A 2. szabadkozák hadosztály küldöttei kijelentették, hogy a volgai ezred és az arcvonalbeli ezredek nem mennek a számukra kijelölt arcvonalszakaszra, mert a kozákságnak az Alkotmányozó Gyűlés választásával kapcsolatos követeléseit az Ideiglenes Kormány nem teljesítette."

John Reed írja:

„Szeptember és október Oroszországban – különösen Petrográdban – a két legridegebb hónap. Sötét, felhős

égbolt, egyre rövidülő napok és állandóan szakadó eső. Az utcán bokáig ért a csúszós sár, amelyben a nehéz csizmák mindenütt mély nyomot hagytak, s még kellemetlenebb volt, mint máskor, mert a városi közigazgatás teljesen megbénult, s az utcák tisztaságával sem törődött senki. A Finn-öböl felől nedves szél fújt, és hideg köd ereszkedett az utcákra. Este, részint takarékossági okokból, részint pedig a Zeppelin léghajóktól való félelem miatt az utcákat csak néhány, egymástól nagy távolságban levő lámpa világította meg; a magánlakásokban és a bérházakban csak hat órától éjfélig volt bekapcsolva a villany, különben negyven kopejkás gyertyákkal kellett világítani. Délután három órától reggel tízig sötét volt. A fosztogatások, betörések száma növekedett. A bérházakban éjjelre fegyveres kapuőrséget szerveztek . . .

Hétről hétre kevesebb lett az élelem. A napi kenyéradag másfél fontról egy fontra csökkent, aztán háromnegyed, fél, majd negyed fontra. S végül volt egy hét, amikor egyáltalán nem volt kenyér. Cukorból egy személynek havi két font járt – ha ugyan hozzá tudott jutni, ami ritka eset volt. Egy tábla csokoládé vagy egy font teljesen íztelen kandiscukor ára hét-tíz rubel volt – legalább egy dollár. Tej a városban legfeljebb minden második csecsemőnek jutott; a legtöbb szállodában és magánháztartásban hónapokig színét sem látták. A gyümölcsidényben az alma vagy körte darabját majdnem egy rubelért árulták az utcasarkon . . .

Tejért, kenyérért, cukorért és cigarettáért órák hosszat kellett sorba állni a hideg esőben. Egy éjszakai gyűlésről hazatérve láttam, hogy már szürkület előtt kezdődött a sorbaállás, főleg asszonyok voltak ott, karjukon csecsemőikkel . . ."

(A TEHETETLENSÉG) Júniusban, júliusban nem egy bolsevik vezető úgy gondolta: itt a pillanat, hogy kirobbantsák a második forradalmat. Lenin ellenezte ezt. A júliusi tüntetés leverése után élesen nekitámadt azok-

Lenin álruhában és parókában, 1917 augusztusában

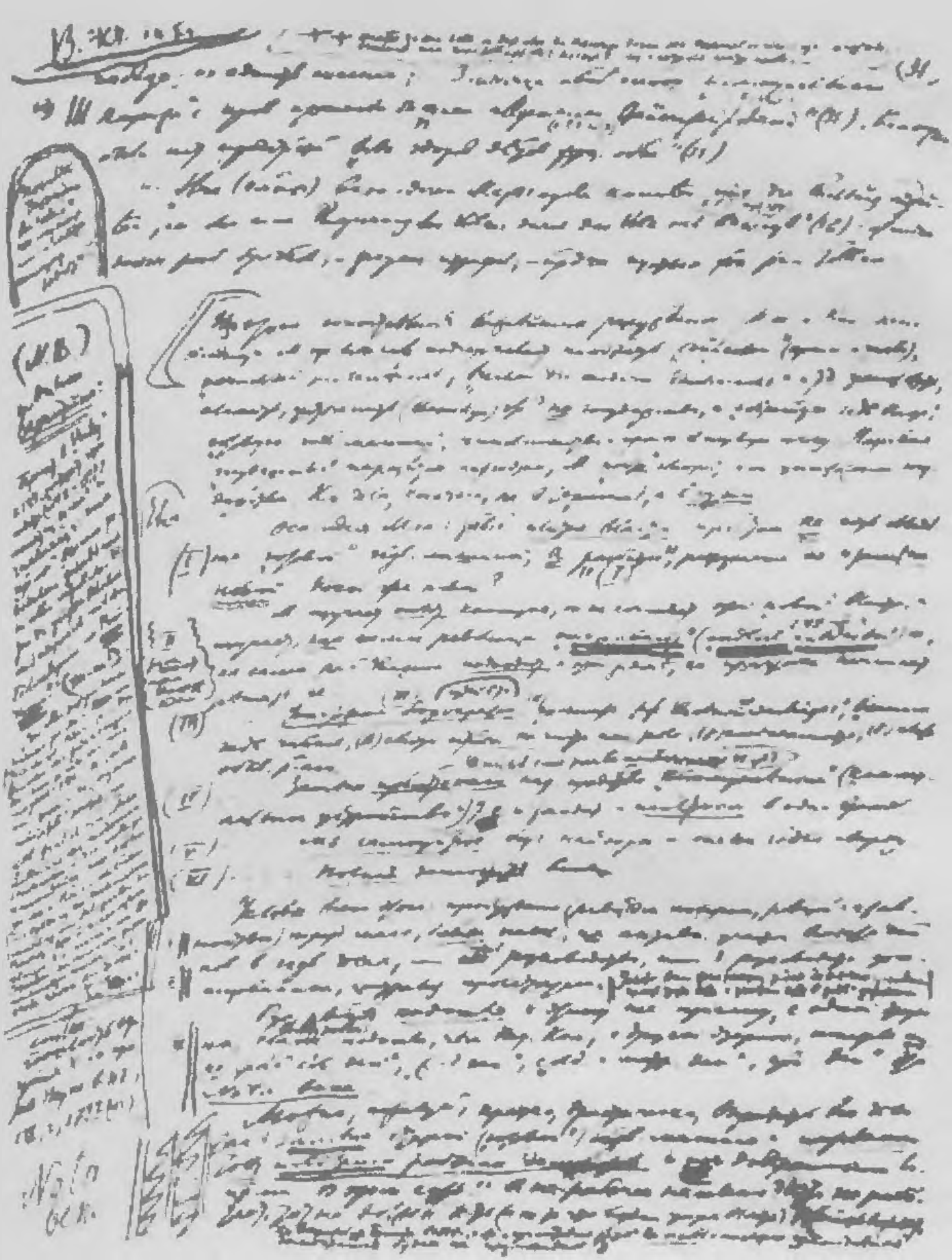

A marxizmus az államról kéziratának egyik oldala

Kornyilov tábornok

A Vad Hadosztály harcosainak barátkozása
a forradalmi katonákkal

Helsingforszi matrózok érkeznek Petrográd védelmére
a Kornyilov-lázadás idején

nak, akik nem értik, hogy többé nem lehet alkudozni. Szeptember 1-én felajánlotta a mensevikeknek és szociálforradalmároknak, vegyék át a hatalmat, s a bolsevikok vállalják az ellenzék szerepét. Pontosan két héttel később levelet írt a Központi Bizottságnak: most már csak egyetlen út van, a fegyveres felkelés.

Ilyen gyakran változtatta a véleményét a legdöntőbb kérdésben? Ilyen gyakran és gyorsan változott a helyzet: a forradalom a legváratlanabb bakugrások egész sorozatára képes. S attól a pillanattól, hogy a felkelés mellett döntött, nem volt többé nyugta. Három nappal azután, hogy elküldte levelét a Központi Bizottságnak, semmivel sem törődve, otthagyta Helsingforst; nem tudta elviselni, hogy ilyen távol legyen a fővárostól. Az egyre gyorsuló események egyre gyorsabb döntéseket követeltek, s ő minden hírről egy-két napos késéssel értesült. Viborgba költözött, az orosz határ közvetlen közelébe. De nem akart ottmaradni; amikor Sotman közölte vele a Központi Bizottság határozatát, hogy nem engedik Petrográdba költözni, tombolt, s egyre azt hajtogatta: „Ezt nem fogom tűrni."

De tűrnie kellett. Azt is, hogy a Központi Bizottság nem hallgat rá, hogy elvtársai nem értik meg, akárcsak áprilisban. Csakhogy akkor velük volt, személyesen védhette meg álláspontját, győzhette meg társait. Most nem vehetett részt a Központi Bizottság ülésein, csak javaslatokkal bombázhatta őket – és a javaslatokra gyakran nem is feleltek; azt ajánlotta, a párt bojkottálja a Demokratikus Tanácskozást és az előparlamentet – a Tanácskozás bolsevik küldöttei megszavazták a részvételt; felhívást fogalmazott a munkásokhoz, katonákhoz, parasztokhoz, ne tűrjék tovább az Ideiglenes Kormányt – a felhívás nem jelent meg; összeült a párt petrográdi konferenciája – nem vehetett részt rajta; újra meg újra figyelmeztette elvtársait, hogy a felkelés elkerülhetetlen – s úgy érezte, oda se figyelnek a szavára.

A Központi Bizottság szeptember 15-i ülésének jegyzőkönyve, melyen Leninnek a felkelésről írt leveleit vitatták meg:

„Elhatározták, hogy a közeljövőben központi bizottsági ülést hívnak össze, melyen megbeszélik a taktikai kérdéseket.

Sztálin elvtárs javasolta, küldjék el a leveleket a legfontosabb szervezeteknek, és szólítsák fel őket, vitassák meg azokat. Elhatározzák, hogy ezt a javaslatot a következő központi bizottsági ülésen tárgyalják meg.

Szavaznak arról, hogy a leveleket csak egy példányban őrizzék-e meg. Erre szavaz – 6, ellene – 4, tartózkodik – 6.

Kamenyev elvtárs javasolja, fogadják el a következő határozati javaslatot:

»Miután a Központi Bizottság megvitatta Lenin leveleit, elhatározta, hogy a bennük levő gyakorlati javaslatokat elveti. A Központi Bizottság felszólít minden szervezetet, hogy csak a Központi Bizottság utasításait kövesse, s még egyszer megismétli, hogy jelenleg mindenféle utcai akció megengedhetetlen. A Központi Bizottság ugyanakkor felszólítja Lenin elvtársat, dolgozza ki külön brosúrában a leveleiben vázolt kérdéseket a jelenlegi helyzetről és a párt politikájáról.«

A határozati javaslatot elutasítják.

Végül a következő határozatot hozzák:

»Megbízzák a Központi Bizottságnak a Katonai Szervezetben és a Petrográdi Bizottságban dolgozó tagjait, intézkedjenek, hogy a laktanyákban és az üzemekben mindenféle megmozdulást megakadályozzanak.«".

Leninnek a Központi Bizottsághoz, a Petrográdi Bizottsághoz, a Moszkvai Bizottsághoz s a bolsevik szovjetküldöttekhez intézett leveléből:

„Ha most nem vesszük kézbe a hatalmat, ha »várunk«, fecsegünk a Központi Végrehajtó Bizottságban,

ha kielégít minket a »harc a szervért« (a szovjetért), a »harc a kongresszusért«, az annyit jelent, hogy *romlásba döntjük a forradalmat.*

Abban, hogy a Központi Bizottság *még csak nem is válaszolt* a Demokratikus Tanácskozás kezdete óta ilyen szellemben tett előterjesztéseimre, hogy a Központi Lap *törli* cikkeimből azokat a részleteket, ahol rámutatok a bolsevikok olyan égbekiáltó hibáira, mint az előparlamentben való részvételről hozott szégyenletes határozat, mint az, hogy a mensevikeknek helyet biztosítottak a szovjet elnökségében stb., stb. – mindebben »gyöngéd« célzást kell látnom arra, hogy a Központi Bizottság még csak meg sem akarja tárgyalni ezt a kérdést, gyöngéd célzást arra, hogy el akarnak hallgattatni és azt ajánlják, hogy álljak félre.

Kénytelen vagyok *a központi bizottsági tagság alóli felmentésemet kérni,* amit ezennel meg is teszek, fenntartva magamnak a jogot az agitációra a párt *alsó szervezeteiben* és a pártkongresszuson."

(A MÁSODIK FORRADALOM III) Mi késztette Lenint, hogy a felkelés mellett döntsön? S egyáltalán mit láthattak a vezetők, akiknek a tényekhez kellett szabniuk a terveiket, abból, ami Oroszországban történt?

Vajmi keveset. A tízezer kilométeres birodalmat nem lehetett áttekinteni; százmillió ember állandóan változó akaratát és hangulatát nem lehetett pontosan nyomon követni. Annyit mindenki tudott, hogy a parasztok lázonganak, és földet akarnak; a katonák lázonganak, és nem akarnak harcolni; a munkások lázonganak, és kenyeret akarnak. De hogy ezek az általánosságok pontosan mit jelentenek, azt senki sem tudhatta.

Amit pontosan lehetett tudni, az a két főváros állapota volt. Nemcsak azért, mert a politikusok mind itt éltek, s a maguk szemével tapasztalták, mi történik. Most derült csak ki igazán, mit jelent az, hogy a szovjeteket akkor választják újra, amikor a választók akarják.

Moszkva és Petrográd hangulata szinte napról napra változott, s napról napra változtak a szovjetek is: új emberek bukkantak föl, új programmal, új követelésekkel.

A Kornyilov-puccs olyan volt, mint a gátszakadás. S nemcsak a puccs, még inkább, hogy a szovjet ezután sem akarta átvenni a hatalmat. Azt mindenki látta, hogy Kornyilov elsöpri a kormányt, ha a szovjetek nem kelnek a védelmére. Azt pedig a munkások pontosan tudták, mi lett volna a sorsuk, ha a kozákcsapatok elfoglalják Petrográdot. Most már a bőrükre ment a játék. S a szovjet, ahelyett hogy az ő életükkel törődött volna, még csak tárgyalt. S még mindig inkább a puccs támogatóival egyezkedett, mint velük.

A puccs idején a Petrográdi Szovjet küldötteinek egyharmada volt bolsevik. Egy héttel a puccs kudarca után a két főváros szovjetjében a bolsevikok voltak többségben. A Petrográdi Szovjet elnökévé Trockijt választották, akit néhány nappal azelőtt engedtek ki a börtönből.

(A PÁRT) Amit Lenin még tudhatott: a párt létszámának növekedése.

A februári forradalom idején mintegy 20 000 bolsevik párttag volt, áprilisban 80 000, júliusban 240 000, októberben 400 000. Petrográdon áprilisban 14 000 bolsevikot tartottak nyilván, októberben 50 000-et. Moszkvában áprilisban 7000-et, októberben 20 000-et. A Moszkvai Területi Bizottsághoz tartozó tíz kormányzóságban áprilisban 18 000-et, októberben 70 000-et.

A februári forradalomig a Központi Bizottság Orosz Irodáját Sljapnyikov, Molotov és Szaluckij vezette.

Lenin hazatéréséig Kamenyev, a *Pravda* szerkesztője, Sztálin, a Központi Bizottság tagja s Muranov Dumaképviselő vezette a pártot.

Az áprilisi konferencián megválasztott Központi Bizottság: Fjodorov, Kamenyev, Lenin, Miljutyin, Nogin, Szmilga, Sztálin, Szverdlov, Zinovjev.

A júliusi kongresszuson megválasztott Központi Bizottság: Berzin, Bubnov, Buharin, Dzerzsinszkij, Kamenyev, Kollontaj, Kresztyinszkij, Lenin, Miljutyin, Muranov, Nogin, Rikov, Saumjan, Szergejev, Szmilga, Szokolnyikov, Sztálin, Szverdlov, Trockij, Urickij, Zinovjev.

A párt titkárságát Szverdlov irányította; az ő kezében futott össze minden szál.

A júliusi pártkongresszuson 171 küldött kérdőívet töltött ki. A küldöttek átlagkora 29 év volt; a legidősebb 47 éves volt. Átlagosan tíz éve dolgoztak a mozgalomban. 72 munkás vagy katona volt, 94 végzett főiskolát vagy középiskolát. Az iskolai végzettség rovatba néhányan azt írták: börtön. Átlagosan minden küldöttet háromszor tartóztattak le, s három évet töltött börtönben, száműzetésben, kényszermunkán.

1917-ben a párttagok 60%-a volt munkás, 7%-a paraszt, 33%-a alkalmazott vagy más foglalkozású.

(AZ ÉRVEK) Mi indokolta a felkelést? Lenin így érvelt:

Az erő. A bolsevikok a két fővárosban s jó néhány vidéki szovjetben megszerezték a többséget; a parasztok és a katonák a bolsevikokat fogják támogatni, mert tőlük kaphatnak földet és békét; Németországban, Csehországban, Olaszországban megmozdult a proletariátus.

A veszély. A szövetségesek fegyverszünetet köthetnek Németországgal, hogy megfojtsák a világforradalmat; Kerenszkij megnyitja a frontot, s átadja Petrográdot a németeknek; a reakció újabb puccsot szervez; a nép belefásul, hogy senki sem cselekszik, s ha a bolsevikok sem szánják rá magukat a cselekvésre, belőlük is kiábrándul.

Az ellenség gyengesége. A nép kiábrándult a kormányból, mely nem adott sem kenyeret, sem földet, sem békét; kiábrándult a szovjet vezetőiből is, mert nem vet-

ték át a hatalmat; a szociálforradalmárok és mensevikek körében egyre nagyobb a fejetlenség.

Mit szólt a felkelés ellen? A felkelés ellenzői így érveltek:

Az erő. A bolsevikok napról napra erősebbek lesznek.

Az ellenfél gyengesége. A kormány s a többi szocialista párt egyre inkább elveszti befolyását.

A saját gyengeségünk. Igaz, hogy a bolsevikok a két fővárosban megszerezték a többséget, de ez még nem jelenti azt, hogy az országban is többségben vannak.

Az ellenfél ereje. Igaz, hogy a nép kezd kiábrándulni a kormányból, de a legütőképesebb csapatok még Kerenszkijt támogatják, s ilyen erővel a bolsevikok nem rendelkeznek.

A veszély. Ha a bolsevikok támadnak és leverik őket, végképp megsemmisítik a forradalmat.

Lenin végkövetkeztetése az volt: mi erősek vagyunk, az ellenfél gyenge, tehát támadni kell, hogy megszerezzük a hatalmat. Ha nem támadunk, a forradalmat kockáztatjuk.

A felkelés ellenzőinek végkövetkeztetése az volt: mi erősek vagyunk, az ellenfél gyenge, tehát minek támadni, a hatalom úgyis a miénk lesz. Ha támadunk, a forradalmat kockáztatjuk.

Ugyanaz volt a céljuk, ugyanazokat a tényeket ismerték, ugyanazokat az érveket használták, s mégis homlokegyenest ellenkező következtetésre jutottak.

(ERŐSZAK ÉS SZÜKSÉGSZERŰSÉG) Kamenyev úgy gondolta: ha minden kötél szakad, ha sarokba szorítják őket, akkor harcolni kell, de addig semmi esetre sem. Lenin: akkor kell harcolni, amikor még nem szorították sarokba őket. Talán ez volt a legnagyobb különbség közöttük.

Az erőszak maga a Rossz, mely a legjobb célt is megrontja. Ez az egyik véglet. A másik: az erőszak az egyetlen eszköz, mellyel célhoz lehet érni.

Sem Lenin, sem Kamenyev nem tartozott egyik végléthez sem. De az óvatos, habozó Kamenyev ösztönösen azt kereste, ami ellene szólt a cselekvésnek; elsősorban az akadályokra, a nehézségekre, a kudarc lehetőségeire gondolt. Lenin minden figyelmét a győzelemre összpontosította; a buktatókat számba vette, de mint nehézségeket, melyeket le kell győzni.

Kamenyev így fogalmazhatta volna meg az álláspontját: az erőszak rossz, de a nagyobb rossz elkerülése érdekében mégis jogosult. A kényszerűség az egyetlen, mely az erőszakot igazolja. Lenin: hogy jogos-e az erőszak, azt nem a kényszerűség, hanem a szükségszerűség szabja meg. A helyzet határozza meg az eszközt: más és más helyzetben ugyanannak a célnak az elérésére más és más eszköz használata szükségszerű. Az erőszak se nem jó, se nem rossz; az is rossz, ha olyankor alkalmazzák, amikor nem szükségszerű, és az is, ha nem alkalmazzák, amikor szükségszerű lenne.

Elméletben nem volt alapvető különbség közöttük. Lenin azt mondta: most; Kamenyev: majd később. De a rendkívül kiélezett helyzetben az árnyalati különbség is alapvető lesz; a cselekvés kényszere a legkisebb különbségeket is végletessé élezi.

Egyáltalán miért volt szükség erőszakra? Ha a nép többsége a bolsevikokat támogatja, minek erőszakkal megszervezni a hatalmat? Ha pedig nem, jogosult-e a hatalomra törni?

Csakhogy mit jelent az: a nép többsége? Megszavaztatni egy népet, óhajt-e forradalmat, és ha igen, mikor: még gondolatnak is nevetséges. De még ha lehetséges is lenne: a forradalmak jellegzetessége, hogy az emberek maguk sem tudják pontosan, mit akarnak. S még kevésbé tudják, mit akarnak majd holnap.

A forradalomra sem érvényesek a matematika törvényei. A népnek nemcsak tömege van, hanem dinamikája is: ugyanannyi ember hol erősebb, hol gyöngébb, hol töb-

bet, hol kevesebbet jelent. A többség nemcsak számszerűség, hanem erő kérdése is.

„A munkások és a parasztok többségének akarata – írta Lenin –, vagyis, kétségtelenül, a lakosság többségének akarata valamennyi forradalomban a demokrácia mellett volt. S a forradalmak óriási többsége mégis a demokrácia vereségével végződött . . .

1906 tavaszán a munkások és parasztok határozatainak többsége kétségtelenül az első Duma mellett foglalt állást. A nép többsége, kétségtelenül, mellette volt. S a cárnak mégis sikerült szétkergetnie a Dumát, mert a forradalmi osztályok lendülete (munkássztrájkok és parasztzendülések 1906 tavaszán) túlságosan gyengének bizonyult egy újabb forradalomhoz.

Gondolkozzunk csak a jelenlegi forradalom tapasztalatain. A határozatok többsége mind 1917 március-áprilisban, mind július-augusztusban a szovjetek mellett foglalt állást, a nép többsége a szovjetek mellett volt. És mégis mindenki látja, tudja, érzi, hogy március-áprilisban a forradalom fellendülőben volt, július-augusztusban pedig hanyatlik. A nép többségére való hivatkozás tehát a forradalom konkrét kérdéseiben még semmit sem dönt el.

Ez a hivatkozás egymaga mint bizonyíték, éppen a kispolgári illúzió iskolapéldája, azt jelenti, hogy nem akarják elismerni, hogy a forradalomban *le* kell *győzni* az ellenséges osztályokat, hogy *meg* kell *dönteni* azt az államhatalmat, amely védi őket, ehhez pedig nem elegendő a »nép többségének akarata«, ehhez azoknak a forradalmi osztályoknak az *erejére* van szükség, amelyeknek van harci kedvük és harcképességük, olyan erőre, amely a döntő pillanatban és a döntő helyen *felmorzsolja* az ellenséges erőket.

Hányszor előfordult már forradalmakban, hogy az uralkodó osztályok, a földbirtokosok és a burzsoázia kicsiny, de jól szervezett, felfegyverzett és központosított ereje részenként semmisítette meg a rosszul szervezett,

rosszul felfegyverzett, szétforgácsolt »néptöbbség« erejét."

Kamenyev voltaképp azt mondta, amit Lenin március óta egyfolytában hajtogatott: nem szabad türelmetlenkedni, az idő a bolsevikoknak dolgozik. Érvelése logikus: ha nem kényszerítik őket, minek belevágni egy kockázatos kalandba. Az Alkotmányozó Gyűlés választásain a bolsevikok előbb a legnagyobb ellenzéki párt lesznek, majd megszerzik a többséget, s hatalomra kerülnek. Megint Lenin volt az, aki megváltoztatta a véleményét, szembefordult tegnapi önmagával, s azt mondta: nem szabad tovább várni, mert az idő már nem a bolsevikoknak dolgozik.

Kamenyevnek igaza volt: ha nem jön közbe semmi, az idő továbbra is a bolsevikoknak dolgozott volna, s erőszak nélkül is hatalomra kerülnek. Lenin viszont azzal számolt: lehetetlen, hogy ne jöjjön közbe valami. Amikor a helyzet megérik a cselekvésre, s a húr pattanásig feszül, mindig közbejön valami. Hogy mi – újabb katonai puccs, Petrográd átadása, munkáslázadás, fegyverszünet –, azt pontosan nem lehetett kiszámítani. De bármi jön közbe, az azt jelenti, hogy a véletlen dönti el a forradalom további sorsát. S ezt akarta elkerülni. A megszervezett felkelésben jobban bízott, mint a véletlenben.

De honnan tudta? Miből állapította meg, hogy a helyzet megérett, itt az idő a cselekvésre? Számba vette a tényeket, a lehetőségeket. Csakhogy mások is számba vették, és más következtetéseket vontak le belőlük.

Többször idézte Marxot, hogy a felkelés végrehajtása: művészet. De ahogy egy politikus egyszer csak megérzi, hogy itt a pillanat, az még inkább hasonlít a művészi alkotás folyamatához. Hisz a művész sem pontosan bizonyítható tényekkel dolgozik, s eszköze nem pusztán a logika: megérez egy igazságot, s kifejezi, anélkül hogy cáfolhatatlan bizonyítékai lennének.

De ha nincs abszolút bizonyíték, nem helyesebb várni, nem avatkozni be erőszakkal a történelem menetébe?

Csakhogy, aki nem cselekszik, az azzal avatkozik bele a történelembe. S abszolút bizonyítékra várni fölösleges; minden, ami a holnapra vonatkozik, bizonyos fokig kiszámíthatatlan. És ha a jövőt nem is lehet pontosan előre látni, a történelemnek is vannak általános törvényei, melyekből következtetni lehet a menetére. A nép energiája ugyanúgy nem végtelen, mint az egyes emberé; ha az indulat nem változhat cselekvéssé, ereje elapad, lendülete elfárad. A diktátorokat az anarchia, a célhoz nem érő indulat szüli; előbb-utóbb megjelenik egy erős kezű zsarnok, aki elkergeti a tehetetlen kormányt s letiporja a már erejét vesztett népet.

(A HAJTÓERŐ I) Lenin, amikor végiggondolta az érveit, a maga fejével gondolkodott: önmagát helyettesítette be milliók helyébe.

Ha ő katona vagy paraszt lenne, tudná, az az érdeke, hogy a bolsevikok kerüljenek hatalomra; ha ő német vagy olasz munkás lenne, fellázadna, s támogatná az orosz forradalmat; ha ő lenne a szövetségesek helyében, inkább fegyverszünetet kötne Németországgal, semhogy olbe tett kézzel tűrje a világforradalom megszületését; ha ő lenne Kerenszkij, inkább átadná a németeknek Petrográdot, csakhogy megszabaduljon a forradalom tűzfészkétől; ha ő lenne az orosz reakció, erőszakkal számolna le a bolsevikokkal; ha ő lenne a nép, nem tűrné tovább, hogy szavakkal elégítsék ki: tetteket követelne.

Önmagát helyettesítette be? Inkább azt gondolta végig: milyen cselekedet szolgálná legjobban a különböző osztályok érdekeit? Más szemponttal nem törődött; ami egy osztály alapvető érdeke, azt képes megtenni, bármilyen tenyezők szolnak is ellene.

A kép sötétebb, mint a valóság volt: eltúlozta a veszélyeket. Aligha tudatosan. Attól a pillanattól, hogy felismert egy igazságot, nem mérlegelt tobbé aprólékosan, nem nézett se jobbra, se balra, megszállottan tört a célja felé.

Attól kezdve, hogy a fegyveres felkelés mellett döntött, nem érdekelték többé a tanácskozások, kongresszusok, viták, nem törődött a meggyőzéssel, propagandával. Ezért ellenezte, hogy részt vegyenek az előparlamentben, ezért tiltakozott, hogy megvárják a szovjetkongresszust. Minden legális eszközt ellenzett már; ha egyszer harcra készülnek, fütyülni kell a legalitásra, nem szabad másra gondolni, mint a felkelés minél gondosabb előkészítésére. Nem szabad táplálni a hitet, hogy talán mégis győzhetnek erőszak nélkül, nem szabad a figyelmet megosztani, az akaratot egyetlen célra kell összpontosítani.

Egyoldalú volt? Ha úgy tetszik, minden tett egyoldalú: az élet sokrétűbb, semhogy bármilyen döntés figyelembe vehetne minden lehetőséget és szempontot. De van egy pont, amin túl már nem szabad mérlegelni, mert a töprengés csak gátolja a cselekvést.

Egyoldalú volt, amikor eltúlozta a veszélyt. Egyoldalú, amikor sutba akart dobni minden legális eszközt. Egyoldalú, amikor minden nap késés szinte fizikai fájdalmat okozott neki. Egyoldalú nem egy érvében s gyakorlati javaslatában. De pontosan erre a megszállott, egyetlen célra irányuló – tehát egyoldalú – akaratra volt szükség, hogy magával ragadja habozó vagy kételkedő társait.

(A HAJTÓERŐ II) Lenin szeptember 14-én még azt írta a Központi Bizottságnak: „Nem a felkelés »napjáról« van szó, nem a felkelés szoros értelemben vett »pillanatáról« . . . Arról van szó, hogy a *feladatot* világossá tegyük a párt előtt: napirendre kell tűzni a *fegyveres felkelést.*"

A Központi Bizottság láthatóan nem értett egyet azzal, hogy napirendre kell tűzni a felkelést. Ígérte ugyan, hogy a közeljövőben megvitatja a kérdést, de erre nem került sor. Ehelyett továbbra is a Demokratikus Tanácskozáson s az előparlamentben követendő politikáról vi-

tatkozott: a legális harc módszereiről, amit Lenin már elvetett.

Lenin tiltakozásul szeptember 29-én lemondott központi bizottsági tagságáról. S másnap már azt írta a Központi Bizottságnak: *„Azonnal meg kell kezdeni a felkelést*... Várni – bűn a forradalommal szemben."

A jegyzőkönyvekben nincs nyoma, hogy a Központi Bizottság tárgyalta volna Lenin lemondását vagy újabb levelét. Október 3-án viszont úgy határozott, hogy Lenint „az állandó és szoros kapcsolat lehetővé tétele érdekében vissza kell hívni Petrográdra". S két nap múlva döntött, hogy a bolsevikok kivonulnak az előparlamentből.

Október 10-én vett részt Lenin először a Központi Bizottság ülésén. S ezen az ülésen már a következő határozatot hozták: „Megállapítván tehát, hogy a fegyveres felkelés elkerülhetetlen és teljesen megérett, a Központi Bizottság felhívja a pártszervezeteket, hogy vegyék ezt irányadóul, és minden gyakorlati kérdést... ebből a szempontból tárgyaljanak meg és döntsenek el."

(A DÖNTÉS) Az OSZDMP Központi Bizottsága, a Petrográdi Bizottság Végrehajtó Bizottsága, a Petrográdi Szovjet Katonai Szervezete, a szakszervezetek, az üzemi bizottságok, a vasutasok, a Petrográdi Körzeti Bizottság 1917. október 16-i közös ülésének jegyzőkönyve:

„Elnököl Szverdlov elvtárs.

Szverdlov elvtárs a következő napirendet javasolja:

1. Beszámoló a Központi Bizottság előző üléséről.
2. A képviselők rövid beszámolói.
3. Az aktuális helyzet.

1. Beszámoló a Központi Bizottság előző üléséről

Lenin felolvassa a Központi Bizottság előző ülésén elfogadott határozatot. Közli, hogy a határozatot két szavazat ellenében fogadták el. Ha azok az elvtársak, akik nem értettek egyet a határozattal, ki akarják fejteni né-

zetüket, vitát lehet indítani, előbb azonban megindokolja ezt a határozatot.

Ha a mensevikek és az eszerek pártja szakított volna a megalkuvás politikájával, kompromisszumot lehetett volna nekik felajánlani. Erre javaslatot is tettünk, de világos volt, hogy a szóban forgó pártok ezt a kompromisszumot elvetették. Másrészt akkor már világosan tisztázódott, hogy a tömegek minket követnek. Ez még a Kornyilov-lázadás előtt volt. Bizonyítékul Lenin ismerteti a petrográdi és moszkvai választások statisztikáját. A Kornyilov-lázadás pedig még határozottabban felénk taszította a tömegeket. Az erőviszonyok a Demokratikus Tanácskozáson. A helyzet világos: vagy Kornyilov diktatúrája, vagy a proletariátus és a parasztság legszegényebb rétegeinek diktatúrája. Nem tarthatjuk magunkat a tömegek hangulatához, mert ez változékony és kiszámíthatatlan: nekünk a forradalom objektív elemzéséhez és értékeléséhez kell tartanunk magunkat. A tömegek bizalmukkal a bolsevikokat ajándékozták meg, és nem szavakat, hanem tetteket, határozott politikát követelnek tőlük mind a háborúellenes harcban, mind pedig a gazdasági bomlás elleni harcban. Ha a forradalom politikai elemzését vesszük alapul, teljesen nyilvánvalóvá válik, hogy most még az anarchista akciók is ezt bizonyítják.

Lenin a továbbiakban az európai helyzetet elemzi, és bebizonyítja, hogy ott a forradalom még nehezebb, mint nálunk; ha olyan országban, mint Németország, odáig fejlődhettek a dolgok, hogy a flottában felkelés tört ki, ez azt bizonyítja, hogy már ott is igen messzire jutottak. A nemzetközi helyzet számos objektív adatot szolgáltat nekünk arra nézve, hogy ha most akcióba lépünk, az egész proletár Európa mellettünk lesz; Lenin bebizonyítja, hogy a burzsoázia át akarja adni Petrográdot. Ettől csak azzal menthetjük meg, ha Petrográdot a magunk kezébe vesszük. Mindebből világosan következik, hogy napirenden van a fegyveres felkelés, amelyről a Központi Bizottság határozata szól.

Ami a határozatból adódó gyakorlati következtetéseket illeti, ezeket célszerűbb volna akkor levonni, miután már meghallgattuk a központok képviselőinek beszámolóit.

Az oroszországi és az európai osztályharc politikai elemzéséből az következik, hogy feltétlenül a leghatározottabb és legaktívabb politikát kell folytatnunk, ami nem lehet más, mint a fegyveres felkelés.

2. A képviselők rövid beszámolói

Szverdlov elvtárs a Központi Bizottságból a Központi Bizottság titkársága nevében beszámol a vidéki helyzetről.

A párt létszáma hallatlanul megnőtt; valószínű, hogy jelenleg legalább négyszázezer párttag van (példákat ismertet).

Ugyanígy megnőtt a befolyásunk, különösen a szovjetekben (példák), valamint a hadseregben és a flottában. A továbbiakban tényeket közöl az ellenforradalmi erők mozgósításáról (Donyec-vidék, Minszk, északi front).

Bokij elvtárs a Petrográdi Bizottságtól beszámol a kerületekről:

Vasziljevszkij sziget – nincs harci hangulat, a harci előkészületek folynak.

Viborgi negyed – ugyanaz, de előkészítik a felkelést; katonai szovjetet alakítottak; akció esetén a tömegek támogatnák azt. Az a véleményük, hogy a vezetőknek kell kezdeniük.

Első kerület. A közhangulat nehezen felmérhető. Vörös Gárda van.

Második kerület. A hangulat jobb.

Moszkvai kerület. A közhangulat közömbös, a szovjetek felhívására megmozdulnának, de a pártéra nem.

Narvai kerület. Nem sürgetik az akciót, de a párt tekintélye nem csökkent. A Putyilov művekben erősödnek az anarchisták.

Névai kerület. A közhangulat jelentősen a javunkra változott. A szovjeteket mindenki követni fogja.

Ohta kerület. A helyzet rossz.

Pétervári kerület. A közhangulat várakozó.

Rozsgyesztvenszkij kerület. Ugyanaz: kétséges, hogy részt vesznek-e, az anarchisták befolyása erősödik.

Porohovszkij kerület. A közhangulat a mi javunkra javult.

Schlüsselburg. A hangulat számunkra kedvező.

Krilenko elvtárs a Katonai Irodától közli, hogy náluk élesen eltérnek a vélemények a közhangulat megítélésével kapcsolatban.

Személyes megfigyelések alapján az ezredek maradéktalanul velünk vannak, de a kerületekben dolgozó elvtársak közlései eltérőek. Azt mondják, az akció előfeltétele, hogy valami kihozza a sodrukból a katonákat, mégpedig a csapatok elszállítása. Az Irodának az a véleménye, hogy a közhangulat romlik. Az Iroda nagy részének az a véleménye, hogy gyakorlatban ne élezzék ki a helyzetet, a kisebbség viszont úgy gondolja, hogy vállalni lehet a kezdeményezést.

Sztyepanov elvtárs a területi szervezettől. Szesztoreckben és Kolpinóban a munkások fegyverkeznek, a közhangulat harcra kész, készülnek az akcióra. Kolpinóban anarchista befolyás mutatkozik.

Narvában az elbocsátások miatt súlyos a helyzet. Háromezer embert már elbocsátottak.

Ami a helyőrségeket illeti, a közhangulat nyomott, de a bolsevik befolyás nagyon erős (két géppuskás ezred). Új-Peterhofban az ezrednél nagyon lanyhult a munka, az ezred dezorganizált. Krasznoje Szjeló – a 176. ezred teljesen bolsevik, a 172. ezred csaknem teljesen, de ott lovasság is van. Luga – a helyőrség harmincezer fő, a szovjet tagjai honvédők. A közhangulat a bolsevikokat támogatja, új választások lesznek.

Gdov – az ezred bolsevik.

Bokij elvtárs kiegészítésül közli, hogy értesülései szerint Krasznoje Szjelóban a hangulat nem olyan jó.

Kronstadtban a közhangulat romlott, s az ottani helyőrség harci szempontból semmit sem ér.

Volodarszkij elvtárs a Petrográdi Szovjettől. Az az általános vélemény, hogy senki sem igyekszik az utcára, de a szovjetek felhívására mindenki menni fog.

Ravics elvtárs megerősíti ezt, s hozzáteszi: néhányan azt mondják, a párt felszólítására is menni fognak.

Schmidt elvtárs a szakszervezetektől. A szervezett munkások száma meghaladja a hatszázezret. Pártunk befolyása a szakszervezetekben túlsúlyban van, az inkább céhszerű szervezetekben kicsi a befolyásunk (különösen a hivatalnokoknál és a nyomdászoknál), de még ott is – különösen, ha figyelembe vesszük a bérezéssel való elégedetlenséget – növekszik. A közhangulat olyan, hogy aktív fellépést nem lehet várni, különösen, mivel félnek az elbocsátástól. Ez bizonyos fokig bénító körülmény. Bizonyos gazdasági körülményeket figyelembe véve, a legközelebbi jövőben hatalmas munkanélküliség várható; ezzel összefüggésben a közhangulat is várakozó. Mindenki belátja, hogy nincs más kiút, mint a hatalomért vívott harc, s követelik, hogy minden hatalom a szovjeteké legyen.

Sljapnyikov elvtárs kiegészítésül közli, hogy a fémmunkás szervezetben a bolsevikok vannak túlsúlyban, de egy bolsevik akció nem lenne népszerű; az erre vonatkozó híresztelések pánikot okoztak. A fémmunkások többsége Oroszország többi részében is a bolsevikokat támogatja, elfogadják a bolsevikok határozatait, de nem hisznek abban, hogy maguk szervezhetik meg a termelést. A szövetség most harcba fog szállni a munkabérek emeléséért. Ezzel a harccal kapcsolatban napirendre kerül az ellenőrzés kérdése is.

Szkripnyik az üzemi bizottságoktól. Megállapítja: mindenütt észlelhető, hogy az emberek gyakorlati eredményeket követelnek; a határozatok már nem elégítik ki

Sorbaállás burgonyáért, 1917 októberében

Szverdlov

Zinovjev

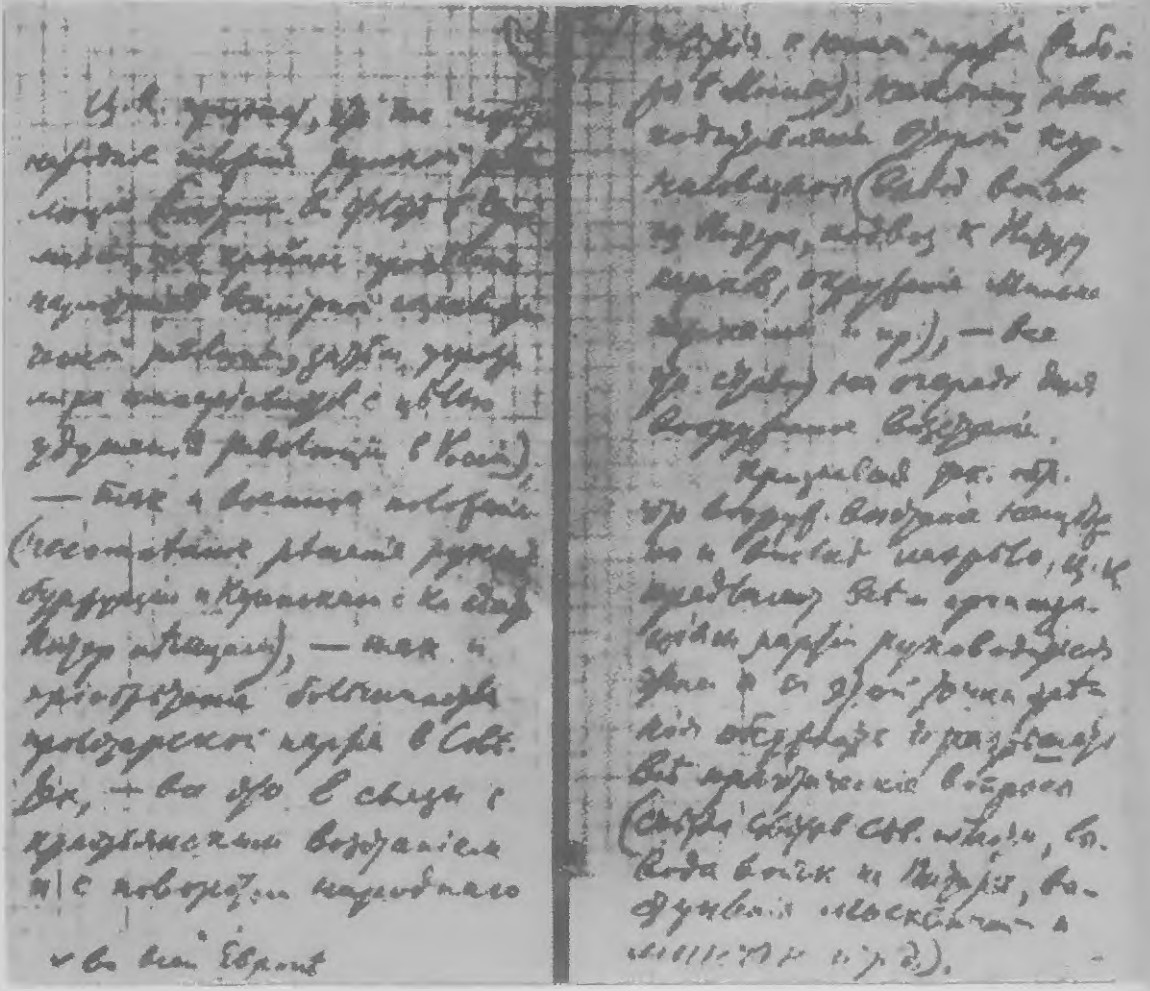

A Központi Bizottság október 10-i ülésének jegyzőkönyve

őket. Érezhető, hogy a vezetők nem fejezik ki pontosan a tömegek hangulatát; a vezetők konzervatívabbak; az anarcho-szindikalisták befolyása nő, különösen a narvai és a moszkvai kerületben.

Szverdlov elvtárs kiegészítésül közli, hogy Moszkvában a Központi Bizottság határozatával kapcsolatban lépéseket tettek, hogy megállapítsák, lehetséges-e a felkelés.

Egy elvtárs a vasutasoktól. A vasutasok éheznek, dühösek, a szervezet gyönge, különösen a távirdai alkalmazottaknál.

Schmidt elvtárs kiegészítésül közli, hogy a vasutasoknál a sztrájkkal kapcsolatban megváltozott a hangulat. A moszkvai csomóponton megfigyelhető, hogy rendkívül elégedetlenek a bizottsággal. A moszkvai és a petrográdi csomópont egyébként is rokonszenvezik a bolsevikokkal.

Bokij elvtárs. A postai és távirdai alkalmazottakról. Külön szervezet nincs. A távírókészülékeknél többnyire kadettek ülnek. A kézbesítők közlik, hogy a döntő pillanatban meg tudják szállni a postahivatalt.

Schmidt elvtárs. A postai alkalmazottak szövetsége radikálisabb, mint a vasutas szövetség. Az alacsonyabb rangú tisztviselők lényegében bolsevikok, de a magasabb rangúak nem; ameddig a szövetség az ő kezükben van, harcolni kell ellenük.

3. Az aktuális helyzet

Miljutyin elvtársnak az a véleménye, hogy a határozatot az összes jelentés alapján konkrétabban kell megfogalmazni. Az a véleménye, hogy a »minden hatalmat a szovjeteknek« jelszó már teljesen reális, különösen vidéken, ahol a szovjetek helyenként ténylegesen átvették a hatalmat. Most már nem agitálni kell, most már nem szavakra, hanem tettekre van szükség. A kérdést nem a közhangulat, nem a jelentések, hanem a szervezett erő dönti majd el. Vagy mi tesszük meg az első lépést, vagy

ellenségeink. A határozat nem arról beszél, hogy mi kezdeményezzük a felkelést, hanem hogy az összecsapás az objektív körülmények következménye lesz. Neki az a véleménye, nem vagyunk eléggé felkészülve, hogy mi üthessünk először.

A kormányt a következő napokban megdönteni és letartóztatni nem tudjuk.

Van egy másik perspektíva is: a fegyveres összeütközés; kifejti, hogy erre a helyzet megérik, ennek a lehetősége közeledik. Az összeütközésre fel kell készülnünk. Ez a perspektíva azonban különbözik a felkeléstől. Szükségesnek tartja, hogy a határozatot ilyen értelemben egészítsék ki.

Sotman elvtárs azt mondja, hogy a városi konferencián, a Petrográdi Bizottságban és a Katonai Bizottságnál a hangulat sokkal pesszimistább. Kifejti, most nem kezdhetünk akciót, de fel kell készülnünk rá.

Lenin Miljutyinnal és Sotmannal vitatkozik, és bebizonyítja, hogy nem a fegyveres erőkről, nem a csapatok elleni harcról van szó, hanem a csapatok egyik részének a másik elleni harcáról. Nem lát pesszimizmust abban, ami itt elhangzott. Kimutatja, hogy a burzsoázia mellett álló erők nem nagyok. A tények azt bizonyítják, hogy az ellenséggel szemben túlerővel rendelkezünk. Miért ne kezdhetne a Központi Bizottság? Az adatokból ez nem következik. Ahhoz, hogy valaki elvesse a Központi Bizottság határozatát, be kell bizonyítania, hogy nincs gazdasági bomlás, hogy a nemzetközi helyzet nem vezet bonyodalmakra. Ha a szakszervezeti vezetők az egész hatalmat követelik, nagyon jól tudják, mit akarnak. Az objektív feltételek azt bizonyítják, hogy a parasztságot vezetni kell; a proletariátust követni fogja.

Attól félnek, hogy nem tartjuk meg a hatalmat, de nekünk éppen most különös kedvező kilátásaink vannak arra, hogy a hatalmat megtartsuk.

Kifejezi azt a kívánságát, hogy a vitát a határozat érdemleges megtárgyalása alapján folytassák.

Krilenko elvtárs kijelenti, hogy egy kérdésben az egész Iroda egyetért, mégpedig abban, hogy a víz elég forró; szerinte a legnagyobb hiba lenne egy határozattal visszavonni a szóban forgó határozatot. A mi feladatunk a felkelést fegyveres erővel támogatni, ha valahol kitör. De az itt megnyilvánuló hangulat a hibáink következménye.

Abban a kérdésben, hogy ki kezdje el és hogyan, nem ért egyet V. I.-vel (Leninnel). Feleslegesnek tartja, hogy pontosan megtárgyalják a felkelés technikai részleteit, s ugyanakkor célszerűtlennek is, hogy a felkelés időpontját pontosan kijelöljék. A csapatok elszállítása Petrográdról lesz az a pillanat, mely kirobbantja majd a harcot. A Cseremiszov-konferencián igyekszenek majd bebizonyítani, hogy a csapatok elszállítása szükséges; erre mi azt feleljük: lehet, hogy szükséges, de mégsem történhet meg, mert senki sem bízik a tábornokokban. Ezzel az ellenünk való támadás már megtörtént, amit ki is kell használnunk. Az agitációt nem szabad csökkenteni, s ne okozzunk magunknak gondot, hogy ki kezdje a harcot, mert már megkezdődött.

Rahja elvtárs kifejti, hogy a tömegek tudatosan készülnek a felkelésre. Ha a petrográdi proletariátus fel lenne fegyverkezve, a Központi Bizottság minden határozata ellenére már az utcán lenne. Nincs pesszimizmus. Nem kell megvárni az ellenforradalom támadását, hiszen az már tény. A tömeg a jelszóra és fegyverekre vár. A tömeg kivonul az utcára, mert éhínség fenyeget. Úgy látszik, jelszavunk már elkésett, hisz akadnak már, akikben felmerül a kétely, vajon megtesszük-e, amit hirdetünk. A mi feladatunk nem a határozat visszavonása, ellenkezőleg, lerögzítése.

Grigorij (Zinovjev) elvtárs. A határozat nyilván nem parancs, különben nem lehetne vitatkozni róla.

Kétli, hogy a felkelés sikere biztosítva van. Elsősorban a vasút, a posta és a távíró szervezete nincs a ke-

zünkben. A Központi Végrehajtó Bizottság befolyása még meglehetősen erős.

Petrográdon az első nap lesz a döntő, különben a tömegek demoralizálódnak. Finnországból és Kronstadtból nem számíthatunk erősítésekre. Petrográdon pedig nem vagyunk olyan erősek, mint azelőtt. Azonkívül ellenségeinknek szervezete és vezérkara van.

Az elmúlt időben létrejött hírverés még a Központi Bizottság határozata szempontjából is hibás. Miért hagyjanak időt nekünk, hogy felkészülhessünk. A hangulat az üzemekben most nem olyan, mint júniusban. Nyilvánvaló, hogy a hangulat most más, mint júniusban.

Azt mondják, ebből a helyzetből nincs más kiút. Azt hiszem, a helyzet még nem ilyen. Azt hiszem, nem helyes álláspontot képviselünk az Alkotmányozó Gyűléssel kapcsolatban. Az Alkotmányó Gyűlést természetesen nem lehet valamiféle mindent gyógyító csodaszernek tekinteni, de hangsúlyozottan forradalmi légkörben ül majd össze. Addig mi is megerősödünk. Nincs kizárva, hogy a baloldali szociálforradalmárokkal többségben leszünk. Lehetetlen, hogy a parasztok a földkérdésben ingadozzanak. Én arra szavaztam, hogy vonuljunk ki az előparlamentből, de nem hiszem, hogy a tömeg sosem csatlakozik majd hozzánk. A nemzetközi vonatkozásokról beszél, s kifejti, hogy a nemzetközi proletariátus is a legnagyobb elővigyázatra kötelez bennünket: befolyásunk egyre nő. Nem várható, hogy Petrográdot az Alkotmányozó Gyűlés előtt átadják. Nincs jogunk kockáztatni, mindent kockára tenni.

A következő javaslatom: ha 20-án összeül a (szovjet) kongresszus, javasoljuk, ne oszoljon föl, amíg össze nem ül az Alkotmányozó Gyűlés. Az Ideiglenes Kormány teljes passzivitása miatt taktikánknak defenzív-várakozónak kell lennie. Nem szigetelhetjük el magunkat teljesen. Az Alkotmányozó Gyűlés sem menthet meg bennünket a polgárháborútól, de nagyon komolyan kell venni. A Központi Bizottság határozatát helyesbíteni kell, ha

ez lehetséges. Nyíltan meg kell mondanunk, hogy az elkövetkezendő öt napban nem robbantunk ki felkelést.

Kamenyev elvtárs. A határozat elfogadása óta egy hét telt el. A határozat azt példázza, hogyan nem lehet felkelést csinálni: ezen a héten nem tettünk semmit, csak rontottunk a közhangulaton, ahelyett hogy javítottunk volna. Az elmúlt hét eredményei azt bizonyítják, hogy most semmi alapja a felkelésnek. Nem lehet azt mondani, hogy a határozat csak a felkelés lehetőségéről beszélt, mert követelte, hogy térjünk át a szavakról a tettekre. Ez azonban nem történt meg. Nincs szervezetünk a felkeléshez; ellenségeink szervezete sokkal erősebb, s ezen a héten még bizonyára megállja a helyét. Kifejti, hogy mi ezen a héten semmit sem tettünk, sem katonai-technikai téren, sem az élelmiszerellátás ügyében. A határozat viszont lehetőséget adott a kormánynak, hogy szervezkedjék. Mindenki, aki most nincs velünk, velük van. A saját költségünkre erősítettük meg őket. A kérdés komolyabb, mint a júliusi napokban volt. Társadalmi szempontból a helyzet megérett, de egyáltalán nincs bebizonyítva, hogy a harcot 20-a előtt meg kell kezdenünk. A kérdés nem az, hogy most vagy soha – én jobban hiszek az orosz forradalomban; társadalmi harcok előtt állunk, s ha készülünk az Alkotmányozó Gyűlésre, az nem jelenti, hogy a parlamentarizmus útjára lépünk. Nem vagyunk elég erősek, hogy biztosak lehessünk a felkelés győzelmében, de elég erősek vagyunk, hogy ne tűrjük a reakció szélsőséges megnyilvánulásait. Itt két taktika harcol: az összeesküvés taktikája és az a taktika, mely az orosz forradalom hajtóerőiben való hiten alapszik.

Fenigsteinnek az a véleménye, hogy a fegyveres felkelés nem hetek, hanem napok kérdése. Ilyen a politikai helyzet – ezzel egyetért, csak azzal nem ért egyet, hogy azonnal fegyvert fogjunk. A továbbiakban kifejti, hogy a fegyveres felkelést technikailag nem készítettük elő. Még a főváros sem a miénk. Félig tudatosan a vereség

felé haladunk. Vannak pillanatok, amikor ennek ellenére támadni kell. De ha nem ilyen a helyzet, akkor a gyakorlati teendőkkel kell foglalkozni.

Sztálin. A felkelés napját célszerűen kell megválasztani. Csakis így lehet érteni a határozatot. Azt mondják, hogy várni kell, míg a kormány támad, tudnunk kell azonban, mi a támadás. Ha emelik a gabonaárakat, ha kozákokat küldenek a Donyec-vidékre stb. – ez már támadás. Meddig várjunk, ha nem lesz katonai támadás? Amit Kamenyev és Zinovjev javasol, az objektív szempontból nézve lehetőséget nyújt az ellenforradalomnak, hogy felkészüljön és megszervezkedjék. Vég nélkül visszsza fogunk vonulni, és elveszítjük a forradalmat. Miért ne biztosítanók magunknak azt a lehetőséget, hogy mi válasszuk meg a felkelés napját és a feltételeket, nehogy az ellenforradalomnak időt adjunk a szervezkedésre?

Sztálin elvtárs áttér a nemzetközi viszonyok elemzésére, bebizonyítja, hogy most erősebb hittel kell eltelnünk. Két vonal van: az egyik vonal a forradalom győzelmére vesz irányt, és Európára tekint, a másik – nem hisz a forradalomban, s megelégszik az ellenzék szerepével. A Petrográdi Szovjet már a felkelés útjára lépett, amikor megtagadta a csapatok kivonásának szentesítését. A hajóhad már felkelt – megindult Kerenszkij ellen. Tehát szilárdan és visszavonhatatlanul a felkelés útjára kell lépnünk.

Kalinyin elvtárs szerint a határozat nem azt jelenti, hogy már holnap meg kell kezdeni az akciót, de a kérdést politikai síkról stratégiaira viszi át, s határozott cselekvésre szólít fel. Nem kell félni az összeesküvéstől, az összeesküvést mindig szem előtt kell tartani; nem szabad a parlamentarizmus útjára lépni, az helytelen lenne. Azt sem szabad megvárni, amíg megtámadnak bennünket, mert a támadás önmagában lehetőség a győzelemre.

Szverdlov elvtárs jellemzi a határozatot. Egyrészt parancs volt, de igaz, hogy a kérdést politikai síkról átvitte technikai síkra. Beszél az ellenforradalmi előkészületek-

ről. Vitatkozik Kamenyev állításával, hogy a határozat gyenge oldala, hogy eddig gyakorlatban még nem hajtották végre. Ebből az következik, hogy energikusabban kell felkészülnünk a munkára. Nem lehet azt mondani, hogy a többség ellenünk van, csak még nincs velünk. Petrográd a miénk; a hadapródok nem veszedelmesek, különösen, ha mi kezdjük az akciót. Nem osztja a helyőrségről való pesszimista véleményt, mely itt elhangzott. Az erőviszonyok számunkra kedvezőek. A határozatot nem kell visszavonni, hanem olyan értelemben kell megváltoztatni, hogy nagyobb súlyt kell helyezni a technikai előkészületekre.

Szkripnyik elvtárs. Ha most nincsenek erőink, később sem lesznek; ha most nem tudjuk megszerezni a hatalmat, később még kevésbé tudjuk majd. Azt mondják, előnyös védekezni. Talán. De később már védekezni sem lesz erőnk.

Minden érv, mely itt elhangzott, pusztán halogatás. A győzelmet nem lehet biztosítani. Itt csak megismételték, amit a mensevikek és a szociálforradalmárok mondtak, amikor fölszólították őket, hogy vegyék át a hatalmat. Most, amikor cselekedni kell, túl sokat beszélünk. Felelősek vagyunk a népnek, melynek az a véleménye, hogy bűnt követünk el, ha nem teszünk semmit; most a felkelés előkészítésére, a tömeg mozgósítására van szükség.

Volodarszkij. Ha a határozat parancs, akkor máris nem hajtották végre. Ha a felkelésről úgy beszélünk, mint a holnapi nap programjáról, akkor nyíltan meg kell mondanunk, hogy nincs hozzá semmink. Mindennap részt veszek a gyűléseken, s állíthatom, hogy a tömeg kételkedve fogadta a felhívásunkat; ez a hét változást hozott.

Ha nem lenne a Központi Bizottságban olyan irányzat, mely az osztályharcot parlamenti harccá akarja csökkenteni, akkor most fel lennénk készülve a felkelésre, még ha nem is ebben a pillanatban. A határozat

pozitív oldala, hogy kényszerít bennünket, hogy új jelszóval lépjünk a tömegek elé. A határozatot úgy kell értelmezni, hogy felkelésre törekszünk, s nem szabad abbahagynunk a technikai előkészületeket.

Konkrét javaslat: folytatni a technikai előkészületeket, a kérdést a kongresszus elé terjeszteni, de nem szabad azt hinni, hogy a pillanat már elérkezett.

Dzerzsinszkij úgy véli, Volodarszkij téved, ha azt hiszi, pártunk hibát követett el, amikor – ahogy ő mondja – parlamenti taktikát alkalmazott. Épp ellenkezőleg, a megváltozott helyzet vezetett elhatározásunk megváltoztatásához. Két hónappal ezelőtt még nem lettünk úrrá az illúziókon, ezért nem lehetett felkelést tervezni. Épp az a követelés összeesküvés, hogy a felkeléshez technikailag mindent elő kell készíteni. Ha itt lesz a felkelés pillanata, lesznek majd technikai erők is. Ugyanez vonatkozik az élelmiszerhelyzetre is.

Ravics elvtárs. Ha visszavonjuk a határozatot, az azt jelenti, hogy visszavonjuk minden jelszavunkat, s megváltoztatjuk egész politikánkat. A tömegek már megértették azt, hogy a felkelés elkerülhetetlen. Ha a tömegek túl forradalmiak, a felkelés alulról kezdődik majd, de lehetséges az is, hogy fölülről kezdjük el, és senki sem kétli, hogy a tömegek ebben az esetben támogatnak majd bennünket. Visszakozni lehetetlen.

Szokolnyikov elvtárs. Kamenyev kifogásai nem meggyőzőek. Azzal vádol bennünket, hogy kikürtöltük az akciónkat, vagyis összeesküvést követel. A helyzet sajátossága – és ebben rejlik erőnk is –, hogy nyíltan készítjük elő az akciót. A februári eseményekre emlékeztet, amikor nem készítettek elő semmit, és a forradalom mégis győzött. Kedvezőbb erőviszonyokat nem lehet várni.

Egészen alaptalanul értelmezték úgy a határozatot, hogy az parancs az akcióra.

Ha kiderülne, hogy az események halasztást engednek, akkor természetesen élünk majd ezzel a lehetőség-

gel. Lehetséges, hogy a kongresszus hamarább összeül. Ha a kongresszus minden hatalmat átad a szovjeteknek, fel kell tennünk a kérdést, mit tegyünk, felkelésre szólítsuk-e föl a népet, vagy sem.

Szkalov elvtárs kifejti: ahhoz, hogy a hatalom átmenjen a szovjetek kezébe, megfelelő erőviszonyok kellenek. A szovjethatalom megoldja majd az élelmiszerkérdést. Ha nem szerezzük meg a hatalmat, honvédők leszünk, talán a flotta és a hadsereg is elhagyja állásait. Beszél a szerződések semmibevételéről stb. Úgy hiszi, a kongresszus előtt nem kell kirobbantani a felkelést, de a kongresszuson meg kell szerezni a hatalmat.

Miljutyin. A határozatot másképp fogalmazták, mint ahogy most értelmezik: úgy értelmezik, hogy célul kell kitűzni a felkelést. Ezt azonban már szeptemberben elhatároztuk. Mindenki a politikai s nem a technikai szempontról beszél. Politikánk irányát senki sem vitatja. Az elvtársak, akik a felkelésről beszélnek, primitíven képzelik el azt. Mindenekelőtt meg kell szerezni a hatalmat, és szét kell zúzni a régi hatalmat; sablonok szerint nem lehet cselekedni. Hogy július 3–5-e nem volt felkelés, az a mi malmunkra hajtotta a vizet, és ha most sem lesz, az sem jelenti a vereségünket. A határozatot tartsuk titokban.

Joffe kifejti, a határozatot lehetetlen akcióparancsként értelmezni; a határozat szakítás az akcióktól való tartózkodás taktikájával, s annak a lehetőségnek és kötelességnek az elismerése, hogy az első megfelelő alkalomkor ki kell robbantani a felkelést. Ebben az értelemben üdvözölni kell a határozatot. Másrészt viszont nem igaz, hogy a kérdés most pusztán technikai; a felkelés pillanatát most is politikai szempontból kell vizsgálni. A határozat értelme: szükséges, hogy az első megfelelő pillanatban megszerezzük a hatalmat, és ezért a határozatot üdvözölni kell.

Schmidt. Most már világosabb a kérdés. A forradalom előkészítése ellen nem lehet ellenvetés.

Lácisz. Szomorú, hogy a határozatot még nem hajtották végre. Meg vagyok győződve, hogy a határozatot elfogadják. Azért kértem szót, hogy helyesbítsem a tömeghangulatra vonatkozó értékelést. A közhangulat mércéje a készség, ahogy a tömegek fegyvert fognak. Különleges a stratégiánk is. Ami a tisztiiskolásokat illeti, megmondtam már, hogy azokat egyáltalán nem kell figyelembe venni.

Lenin. Ha minden határozat így bukna meg, akkor jobbat már kívánni sem lehetne. Most Zinovjev azt mondja, hogy a »hatalmat a szovjeteknek« jelszót vonjuk vissza, és gyakoroljunk nyomást a kormányra. Ha azt mondjuk, hogy a felkelés megérett, akkor nem szabad összeesküvésről beszélni. Ha a felkelés politikailag elkerülhetetlen, akkor a felkelést úgy kell kezelni, mint művészetet. Politikailag pedig a felkelés már megérett.

Éppen azért, mert a kenyér már csak egy napra elég, nem várhatjuk meg az Alkotmányozó Gyűlést. Javasolja, hogy hagyják jóvá a határozatot, lássanak hozzá határozottan az előkészítéshez, az időpont megválasztását pedig bízzák a Központi Bizottságra és a szovjetre.

Zinovjev. Összehasonlították ezt a forradalmat a februári forradalommal. Ilyen összehasonlítás nem lehetséges, mert akkoriban senki sem volt a régi rendszer pártján, most azonban az egész polgári világ ellen kell hadat viselni. Mi nem elvontan hirdettük meg »a hatalmat a szovjeteknek« jelszavát. Ha a kongresszus nyomást gyakorol az Alkotmányozó Gyűlésre, az nem minősíthető mensevik politikának. Ha a felkelésről mint perspektíváról beszélünk, azt semmiképp sem lehet kifogásolni, de ha parancs holnapra vagy holnaputánra, akkor kaland. Amíg nem gyűltek össze az elvtársaink, s nem tárgyaltunk velük, nem szabad megkezdenünk a felkelést.

Sztyepanov. A határozatnak történelmi jelentősége van; én barométernek tekintem, mely mutatja a vihart.

Ezután Kamenyevnek az élelmiszerhiányra vonatkozó érveivel vitatkozik.

A Cseremiszov-konferencián kívül a katonák fejadagjának csökkentése is ok lehet a felkelésre.

A tényleges helyzet percről percre érlelődik, s ebben nagy szerepe volt a határozatnak, mely sok mindent világosabbá tett számunkra. Kifejti, hogy a tömegek jól meg tudják különböztetni a Központi Végrehajtó Bizottságot és a Petrográdi Szovjetet; javasolja, hogy a határozat legyen továbbra is barométer.

Kamenyev kifejti, hogy a határozat jelenlegi értelmezése visszavonulás, mert azelőtt azt mondták, hogy az akciót 20-a előtt kell megkezdeni, most pedig arról beszélnek, hogy célul kell kitűzni a forradalmat. A kérdést politikailag tették fel. A felkelés időpontjának meghatározása kalandorság. Kötelesek vagyunk a népnek megmagyarázni, hogy ezen a három napon nem hirdetünk felkelést, de az a véleményünk, hogy a felkelés elkerülhetetlen.

Javasolja, szavazzanak a határozatról, és fogadják el, hogy a központi lapban nyilvánosságra kell hozni: a kongresszus előtt nem hirdetünk felkelést.

Szkripnyik javasolja, forduljunk a néphez, s szólítsuk fel a felkelés előkészítésére.

Lenin azt az ellenvetést teszi Zinovjevnek, hogy ezt a forradalmat nem lehet szembeállítani a februári forradalommal. A következő határozati javaslatot terjeszti elő:

»A gyűlés minden tekintetben helyesli és teljes egészében támogatja a Központi Bizottság határozatát, felhívja a szervezeteket, továbbá a munkásokat és katonákat, a fegyveres felkelés mindenre kiterjedő és sürgős előkészítésére, a Központi Bizottság által e célból létrehozott központ támogatására, és szilárdan meg van győződve róla, hogy a Központi Bizottság és a szovjet kellő időben fogja kijelölni a támadás kedvező pillanatát és célszerű módjait.«

Zinovjev felel Leninnek a februári forradalommal kapcsolatban. Az elkövetkező két hónap nem lesz a legrosszabb pártunk történetében. Saját határozati javaslata így hangzik:

»Anélkül, hogy a felvilágosítást és az előkészítést elhalasztanánk, elhatározzuk, hogy a szovjetkongresszus bolsevik frakciójával való megbeszélés előtt bármilyen akció megengedhetetlen.«

Szavaznak Lenin elvtárs javaslatáról. A határozat mint alap. Mellette 20, ellene 2, tartózkodik 3.

Miljutyin elvtárs javaslatát, hogy a »fegyveres felkelés« szavakat töröljék, elutasítják.

Szkripnyik elvtárs javaslatát, hogy a »szilárdan meg van győződve stb.« szavakat töröljék, elutasítják.

Fenigstein elvtárs javaslatát, hogy a »támadás« szót helyettesítsék »akció«-val, elutasítják.

Volodarszkij elvtárs javasolja, csatolják Zinovjev elvtárs javaslatát kiegészítésként az elfogadott határozathoz. Elutasítják.

A határozat mint egész:

Mellette 19, ellene 2, tartózkodik 4.

Zinovjev elvtárs javaslata: mellette 6, ellene 15, tartózkodik 3.

A Központi Bizottság külön ülésezik, s a következő határozatot hozza: a Központi Bizottság katonai-forradalmi központot hoz létre, a következő összetételben: Szverdlov, Sztálin, Bubnov, Urickij és Dzerzsinszkij. Ez a központ a forradalmi szovjetbizottság részét képezi."

(A BÉKESSÉG VÉGE) A korlátlan szólásszabadság: ez jellemezte legjobban Oroszországot a februári forradalom után. Bárkinek bármi volt a véleménye, kiállhatott az utcasarokra, elmondhatta a gyűléseken, megírhatta az újságban. Semmit sem kockáztatott, legfeljebb azt, hogy kifütyülik, hülyének nevezik, legrosszabb esetben elkergetik. A gyűléseken, kongresszusokon, üléseken végtelenbe nyúltak a viták, mindenki kimondta, ami a szí-

vén feküdt, senki sem gondolt arra, hogy bármit is elhallgasson. A politika az utcán zajlott, a nyilvános gyűléseken, a kongresszusi termekben, ahová bárki belépehetett. Minden párt a nyilvánosság előtt vitatta meg terveit, ismertette céljait; senkinek sem jutott eszébe, hogy a kulisszák mögött konspiráljon. Nemhiába nevezte Lenin a legszabadabb országnak a február utáni Oroszországot.

Részegítő és csodálatos állapot; rendkívül könnyű megszokni. Igaz, hogy a júliusi tüntetés után mutatkoztak aggasztó jelek. A bolsevik vezetőket ugyan letartóztatták, de igen hamar ki is engedték őket. Az államellenes összeesküvéssel vádolt Trockijt a Petrográdi Szovjet elnökévé választották – noha a vádat nem ejtették el, s csak feltételesen helyezték szabadlábra. A hazaárulással vádolt Lenin cikkei a saját neve alatt jelentek meg a sajtóban. Néhány bolsevik lapot betiltottak, de másnap más néven újra megjelentek.

Alighanem Lenin volt az első, aki megérezte, hogy a helyzet megváltozott. Szigorúan betartotta az illegalitás szabályait. Petrográdba ugyanolyan titokban tért vissza, ahogy távozott: Jalava csempészte át a határon a mozdonyán. A viborgi kerületben, Fofanova agronómusnál búvt meg, aki a párt utasítására már korábban elküldte családját az Urálba, hogy Lenin egyedül lehessen a lakásban. Búvóhelyét csak nővére, Krupszkaja és Rahja ismerte, aki az összekötője volt; parókáját Fofanova jelenlétében sem vetette le; megkövetelte, hogy az asszony négyszemközt is Ivanovnak szólítsa: erre a névre szólt hamis igazolványa; napközben sosem ment az ablak közelébe; amikor megérkezett, az első dolga az volt, hogy megnézze, le lehet-e mászni az erkélyről az esőcsatornán, ha rajtaütnek a lakáson. A Központi Bizottság két ülését, melyen részt vett, a legnagyobb titokban, éjszaka tartották; Lenin parókában, leborotvált szakállal és bajusszal jelent meg, volt, aki meg sem ismerte. Az egész

ország még a szabadságban tobzódott; ő már a harcra készült.

Megrögzött összeesküvő volt? Jobb szerette a kuliszszák mögötti munkát, mint a nyílt harcot? Az évtizedes illegális munka alakította ilyenné? El akarta taposni a szabadságot? Egyszerűen ő értette meg először, hogy a forradalom békés szakaszát, amikor a harc a szónoki emelvényeken folyik, felváltotta a fegyveres harc időszaka. S a háborúban az ellenséges vezérkarok nem ismertetik egymással a terveiket.

Minden forradalomnak ez a menete. S nem azért, mert minden forradalomban vannak sötét lelkű gazemberek, akik meg akarják semmisíteni a szabadságot. A leplezetlen nyíltság, a teljes szabadság nem más, mint az erők egyensúlya: egyik félnek sincs még ereje, hogy elnyomja a másikat. De az egyensúly csak akkor maradhatna fönn, ha nem lenne két szemben álló érdek. Ameddig a két tábor érdeke alapvetően különbözik, ameddig az egyik csak akkor valósulhat meg, ha a másik nem, törvényszerű, hogy valamelyik túlsúlyba jusson, s akkor megkezdődik a harc.

Leninnek nemcsak minden szava, egész magatartása is azt sugározta: vége a békességnek. Ezt igyekezett minden erővel megértetni társaival is. Ezért lobbant olyan haragra, amikor megtudta, hogy Kamenyev és Zinovjev szembehelyezkedett a Központi Bizottságnak a felkelésről hozott határozatával.

Holott Kamenyevék nem tettek mást, mint amit február óta mindig is tettek: ha valamivel nem értettek egyet, vitatkoztak. A Központi Bizottság a felkelés mellett foglalt állást – ők a Petrográdi és a Moszkvai Bizottsághoz fordultak, s kifejtették, miért helytelenítik a felkelést. Aminek persze híre ment, hisz ők sem nagyon titkolták. Csakhogy ekkor már szerte az országban mindenki nyíltan beszélt a küszöbön álló felkelésről. Olyannyira, hogy a petrográdi helyőrség alakulatai szavaztak is róla. Volt, amelyik helytelenítette, volt, amelyik kijelentette, csak a

Szovjetek Központi Végrehajtó Bizottságának parancsát követi, volt, amelyik a szovjetkongresszus utasítására várt. A legtöbb a Petrográdi Szovjetnek rendelte alá magát. Az újságok nap mint nap találgatták, lesz-e felkelés, és ha lesz, mikor.

Ebben a légkörben Kamenyevéknek bizonyára eszükbe sem jutott, hogy nyilatkozatukkal valamit is árthatnak: ők még abban a tudatban éltek, hogy a harc olyan eszközökkel folyik, mint addig. Lenin, aki már más világban élt – háborús világban, ahol más törvények érvényesek –, ocsmány árulásnak minősítette tettüket: elárulták az ellenségnek a haditervet.

Az már az orosz forradalom sajátosságaihoz tartozik, hogy Kamenyev, aki a 16-i ülés után lemondott központi bizottsági tagságáról, mert ellenezte a felkelést, nyolc nappal később, a felkelés sorsdöntő óráiban, mintha mi sem történt volna, ismét megjelent a Központi Bizottság ülésén, s magától értetődően bekapcsolódott a munkába. A Központi Bizottság pedig, mely négy nappal azelőtt hosszas vita után elfogadta Kamenyev lemondását, s megtiltotta neki, hogy a határozat ellen agitáljon, mintha mi sem történt volna, fontos feladatokat bízott rá.

És az is, hogy Lenin, aki azt írta: „Nyíltan megmondom, hogy egyiküket sem tartom többé elvtársnak, és a Központi Bizottságban is, a kongresszuson is, minden erőmből harcolni fogok mindkettőjüknek a pártból való kizárásáért", a haláláig együtt dolgozott velük.

(A HARC KEZDETE) A felkelés nem akkor kezdődik, amikor eldördül az első lövés. Az október 16-i vitán azoknak volt igazuk, akik azt mondták: a harc már megkezdődött. Akkor, amikor a Petrográdi Szovjet a bolsevikok kezébe került; amikor 12-én a szovjet megalakította a Forradalmi Katonai Bizottságot; amikor 15-én a petrográdi helyőrség határozatot hozott, hogy a szovjet engedélye nélkül egyetlen alakulatot sem vezényelhetnek el a fővárosból.

Aztán már minden úgy ment, mint a karikacsapás. 18-án a főváros helyőrsége elhatározta, csak azokat a parancsokat hajtja végre, melyeket a szovjet is jóváhagy, s ezzel lényegében alárendelte magát a bolsevik Petrográdi Bizottságnak; 20-án a Forradalmi Katonai Bizottság minden alakulathoz biztost küldött, s így gyakorlatilag is átvette a helyőrség vezetését; 22-ét „a Petrográdi Szovjet napjává" nyilvánították, minden üzemben és minden alakulatnál gyűléseket tartottak, ahol nyíltan beszéltek a felkelés szükségességéről. S ugyanazon a napon a húszezer fegyverest számláló Vörös Gárda megtartotta konferenciáját.

Tehát azoknak volt igazuk, akik azt mondták: semmit sem kell tenni, minden megy a maga útján, a felkelés úgyis elkerülhetetlen, s azt majd maga a nép robbantja ki, mindenféle szervezkedés nélkül?

Mindez valóban olyan volt, mintha pusztán a nép spontán mozgalmáról volna szó. S mindez olyan nyíltan történt, mint addig is mindig. Trockij, aki a Petrográdi Szovjet elnökeként az előkészületeket irányította, rendkívül ügyesen keverte a kártyát. Amiről mindenki tudott, abba nem lehetett belekötni. Igaz, hogy a Vörös Gárda fegyverkezett, de a Vörös Gárda a Petrográdi Szovjet hivatalos alakulata volt. Igaz, hogy a Forradalmi Katonai Bizottság megszervezte a csapatokat, de a Forradalmi Katonai Bizottság a Petrográdi Szovjet hivatalos szerve volt. S a Petrográdi Szovjet minden alkalommal kijelentette: ezekre az intézkedésekre azért van szükség, hogy megvédelmezzék a várost az esetleges ellenforradalmi provokációktól, s fenntartsák a rendet.

Azt viszont, hogy nemcsak spontán tömeghangulatról van szó, nemcsak arról, hogy „Petrográdon valami készül", nem tudta senki. Csak néhány tucat bolsevik vezető tudta, hogy a Forradalmi Katonai Bizottság nemcsak a csapatokat szervezi, hanem titokban már a felkelés pontos haditervét is elkészítette. S hogy amíg a munká-

Trockij

Vörösgárdisták szemléje Petrográdon

Petrográdi vörösgárdisták

A Péter-Pál erőd

Vörösgárdista őrség a Szmolnij előtt

Ellenőrzik az igazolványokat a Szmolnijnál

Aztán már minden úgy ment, mint a karikacsapás. 18-án a főváros helyőrsége elhatározta, csak azokat a parancsokat hajtja végre, melyeket a szovjet is jóváhagy, s ezzel lényegében alárendelte magát a bolsevik Petrográdi Bizottságnak; 20-án a Forradalmi Katonai Bizottság minden alakulathoz biztost küldött, s így gyakorlatilag is átvette a helyőrség vezetését; 22-ét „a Petrográdi Szovjet napjává" nyilvánították, minden üzemben és minden alakulatnál gyűléseket tartottak, ahol nyíltan beszéltek a felkelés szükségességéről. S ugyanazon a napon a húszezer fegyverest számláló Vörös Gárda megtartotta konferenciáját.

Tehát azoknak volt igazuk, akik azt mondták: semmit sem kell tenni, minden megy a maga útján, a felkelés úgyis elkerülhetetlen, s azt majd maga a nép robbantja ki, mindenféle szervezkedés nélkül?

Mindez valóban olyan volt, mintha pusztán a nép spontán mozgalmáról volna szó. S mindez olyan nyíltan történt, mint addig is mindig. Trockij, aki a Petrográdi Szovjet elnökeként az előkészületeket irányította, rendkívül ügyesen keverte a kártyát. Amiről mindenki tudott, abba nem lehetett belekötni. Igaz, hogy a Vörös Gárda fegyverkezett, de a Vörös Gárda a Petrográdi Szovjet hivatalos alakulata volt. Igaz, hogy a Forradalmi Katonai Bizottság megszervezte a csapatokat, de a Forradalmi Katonai Bizottság a Petrográdi Szovjet hivatalos szerve volt. S a Petrográdi Szovjet minden alkalommal kijelentette: ezekre az intézkedésekre azért van szükség, hogy megvédelmezzék a várost az esetleges ellenforradalmi provokációktól, s fenntartsák a rendet.

Azt viszont, hogy nemcsak spontán tömeghangulatról van szó, nemcsak arról, hogy „Petrográdon valami készül", nem tudta senki. Csak néhány tucat bolsevik vezető tudta, hogy a Forradalmi Katonai Bizottság nemcsak a csapatokat szervezi, hanem titokban már a felkelés pontos haditervét is elkészítette. S hogy amíg a munká-

sok és a katonák a forradalom szükségességéről beszélnek, a bolsevik vezérkar a felkelés napját is kitűzte.

Ha a munkások nincsenek annyira elkeseredve, ha a katonák nem gyűlölik úgy a háborút, aligha lett volna forradalom Petrográdon. De végeredményképp mégis Leninnek lett igaza. Mert a kormányt októberben nem a katonák és munkások felbőszült tömege söpörte el, mint februárban, hanem az a néhány ezer válogatott fegyveres, akit a legnagyobb titokban s a legnagyobb gonddal szerveztek meg a harcra.

(A TÉVEDÉS) Lenin és a felkelés stratégái egyetlen dologban tévedtek: alaposan túlbecsülték az ellenfél erejét. Ugyanebbe a hibába esett Kerenszkij is. Csakhogy az ellenfél erejét túlbecsülni sokkal kisebb hiba, mint a saját erőnket.

Az októberi forradalom semmiben sem hasonlított a februárihoz. Csak abban, hogy Kerenszkij és társai éppolyan biztosak voltak a dolgukban, mint a cár vagy Habalov tábornok. „Négy-öt nappal a bolsevik felkelés előtt – írja Nabakov – megkérdeztem Kerenszkijt, mi a véleménye a bolsevik államcsíny lehetőségéről, amiről mindenki beszél. – Hajlandó lennék misét mondatni, hogy végrehajtsák az államcsínyt – felelte Kerenszkij. – Biztos benne, hogy le tudja verni? – Több erőm van, mint kellene. Végképp megsemmisítjük őket."

Kétségtelen, hogy mindenki túlbecsülte a kormány erejét. De az is kétségtelen, hogy Kerenszkij tévedésében nagy szerepe volt a felkelők óvatosságának is. Kerenszkij sem tudott többet, mint más; a titkos készülődésről fogalma sem volt. Igaz, hogy mindenki a felkelésről beszélt, de már hónapok óta arról beszéltek. Igaz, hogy a lakosság zúgolódott, s a katonák nem akartak a frontra menni, de a munkások már hónapok óta zúgolódtak, s a katonák már hónapok óta nem akartak harcolni. Kerenszkij azért is becsülte túl a saját erejét, mert lebecsülte az ellenfelét, mert fogalma sem volt a szervez-

kedésről; azt hitte, legrosszabb esetben a júliusi tüntetéshez hasonló spontán megmozdulással kell számolnia, s azzal könnyen elbánik. Azt hitte, ráér, van ideje, és késlekedett. 21-én éjjel, amikor a felkelés már elhatározott tény volt, táviratban értesítette vezérkari főnökét a Forradalmi Katonai Bizottság tevékenységéről, s hozzátette: „Azt hiszem, ezzel könnyen elbánunk." És másnap, amikor arról volt szó, nem kellene-e letartóztatni a Forradalmi Katonai Bizottságot, Polkovnyikov ezredes, Petrográd katonai parancsnoka, azt mondta a miniszterelnöknek: fölösleges, a katonai erejük „több, mint elegendő".

De ha arról nem is tudott Kerenszkij, ami titokban a Szmolnijban történt, egyszer a mindenki szeme láttára folyó eseményeket is meg kellett elégelnie. A minisztertanács október 23-án éjjel döntött, hogy leszámol a bolsevikokkal. Egyszerű katonai akciónak vélték az egészet. 24-én hajnalban kiadták a parancsot: a hadapródiskolásokat riadóztatni, a Téli Palota őrségét megerősíteni, járőröket az egész városba, felhúzni a belvárost a külvárosokkal összekötő hidakat, megszállni a pályaudvarokat, kikapcsolni a Szmolnij telefonjait, betiltani a bolsevik újságokat, letartóztatni a vezetőket, vádat emelni a Forradalmi Katonai Bizottság ellen. A főváros közeléből s a frontról megbízható csapatokat rendeltek Petrográdra, s az Aurora cirkáló, melyet az egyik dokkban javítottak, parancsot kapott, hagyja el a várost. Kerenszkij délelőtt az előparlamentbe ment, beszámolt az intézkedésekről, teljes bizalmat követelt a kormánynak, majd anélkül, hogy megvárta volna a szavazást, visszatért a Téli Palotába, hogy irányítsa az előkészületeket. Este az előparlament küldöttei közölték vele határozatukat: elítélik ugyan a készülő bolsevik államcsínyt, de a felelősséget a kormányra hárítják. Kerenszkij megsértődött, s le akart mondani. Kérlelték, hogy ne tegye, mire a helyén maradt. Fogadta a kozákhadsereg képviselőit, akik követelték, hogy ezúttal végleg számoljon le a bolsevikok-

kal, nem úgy, mint júliusban. A miniszterelnök megígérte, mire a kozákok támogatásukról biztosították. Újabb csapatokat kért a frontról, s parancsot adott a vasutasoknak, hogy „a frontról Petrográd felé tartó csapatszállítmányokat soron kívül, ha szükséges, a személyforgalom leállításával is, továbbítani kell". Éjjel két órakor, mint akik jól végezték a dolgukat s mindent előkészítettek, a minisztertanács feloszlott, és mindenki hazament. Kerenszkij egyedül maradt a Téli Palotában, ahol az egykori cári lakosztályban lakott.

Csakhogy pontosan éjjel 2-kor kezdődött a felkelés. Kerenszkijt rövidesen felkeltették a hírrel, hogy a Forradalmi Katonai Bizottság alakulatai egymás után foglalják el a pályaudvarokat, kormányépületeket, hidakat. Polkovnyikov azt javasolta, szállják meg a Szmolnijt. De kiderült, hogy nincsenek csapataik; még a városban állomásozó kozákezredek sem jöttek el. Kerenszkij a szociálforradalmárok harci gárdáit akarta mozgósítani, de azok egyszerűen nem léteztek. Hajnali öt órakor ismét csapatokat kért a főhadiszállástól; Duhonyin azt felelte: már küldtek, s meg is kellett volna érkezniük. De csapatoknak se hírük, se hamvuk nem volt. Ekkor Kerenszkij elhatározta, elébük megy, s maga vezeti őket Petrográdra. Beült gépkocsijába, s elhagyta a fővárost.

(AZ ÉBREDÉS) Nyolc hónap telt el a februári forradalom óta. A nép nyolc hónapon keresztül ugyanazt követelte: földet, kenyeret, békét. A mérsékelt szocialisták nyolc hónapon keresztül vonakodtak, hogy teljesítsék ezeket a követeléseket. Október 24-én ébredtek fel. Egyszeriben hajlandók voltak mindenre, amire nyolc hónapon keresztül hiába kérték őket.

Dan, aki az előparlament küldöttségét vezette Kerenszkijhez, azt írja:

„(Megmondtuk Kerenszkijnek), hogy világos és konkrét javaslatot teszünk az Ideiglenes Kormánynak: azonnal határozatot kell hozni a békéről, a földről s az Al-

kotmányozó Gyűlésről, és a határozatot távírón s plakátokon közölni kell a lakossággal. Hangsúlyoztuk, hogy ennek még aznap este meg kell történnie, hogy másnap reggelre minden katona és minden paraszt megtudja az Ideiglenes Kormány határozatát . . .

Megmondtuk Kerenszkijnek . . . hogy a bolsevikok elleni harc, pusztán katonai szempontból is, akkor számíthat sikerre, ha a parasztkatonák tudják, hogy a békét és a földet védelmezik a bolsevikok ellen . . . Megbeszélésünk nem tartott sokáig. Kerenszkij idegileg teljesen összeomlott és kimerült embernek látszott. Minden érvre ingerülten felelt, s a végén azt mondta, a kormánynak nincs szüksége tanácsra; most nem a szavak, hanem a tettek órája következik."

Az erőviszonyokat egyébként a szocialista vezetők is úgy ítélték meg, mint Kerenszkij; a mensevik Abramovics kérte a szociálforradalmár Gocot, ha leverik a bolsevikokat, „ne legyenek túlkapások".

(AZ UTOLSÓ ÓRÁK) „Kint nedves, fagyos nyugati szél süvöltött, és az utca hideg sara átáztatta a cipőmet. Két század hosszú köpenyes tiszti iskolás fordult be a Morszkaján, régi cári katonanótákat énekeltek. A legközelebbi utcakereszteződésnél láttam, hogy a városi milíciát lovasították, a milicisták övén vadonatúj pisztolytáska. Egy kis csoport némán bámulta őket. A Nyevszkij sarkán megvettem Lenin *Megtartják-e a bolsevikok az államhatalmat?* című brosúráját, s az aprópénzt helyettesítő bélyeggel fizettem. A villamosok lassan jártak. Mind zsúfolt volt, a lépcsőkön is lógtak utasok. A járdán katonaszökevények egyenruhában cigarettát, napraforgómagot árultak . . .

Felfelé haladtam a Nyevszkijen. A rosszul megvilágított utcán az emberek közelharcot vívtak a legújabb lapokért, és felhívások, proklamációk előtt nagy csődület volt. A Központi Végrehajtó Bizottság, a parasztküldöttek szovjetjei, a »mérsékelt« szocialista pártok, a katona-

küldöttek szovjetjei adták ki ezeket a felhívásokat – fenyegetőzve, átkozódva könyörögtek a munkásoknak és a katonáknak, hogy maradjanak otthon, és támogassák a kormányt . . .

Egy tülkölő páncélautó fel-alá hajtott az úton. Minden utcasarkon, téren, sűrű embertömeg, vitatkozó katonák meg diákok. Korán, hirtelen sötétedett, kigyúltak a lámpák. De a tömeg hullámzása nem szűnt meg . . . Petrográdban mindig így van ez vihar előtt . . .

A város robbanásig telt feszültséggel. Minden élesebb hangra összerezzent. De a bolsevikok nem mutatkoztak: a katonák a kaszárnyákban maradtak, a munkások a gyárakban . . . Elmentünk egy moziba, mely a Kazanyi Székesegyház közelében volt. Egy vértől csöpögő olasz filmet mutattak be, szenvedély, intrikák. Az elülső sorokban néhány katona és matróz gyerekes kíváncsisággal bámult a vetítővászonra. Nem értették, mire való ez a sok izgalom, ez a sok vérontás . . .

Innen a Szmolnijba siettem. A 10. számú szobában állandóan ülésezett a Forradalmi Katonai Tanács, egy Lazimir nevű tizennyolc éves ifjú elnökletével. Amikor elment mellettem, szinte félénken szorított velem kezet. De a hangjában öröm csengett:

– A Péter-Pál erőd őrsége átállt hozzánk. És éppen most kaptuk a hírt: átpártolt hozzánk egy Petrográdba rendelt ezred is. A katonák gyanakodtak, és Gatcsinában megállítottak egy vonatot, és küldöttséget menesztettek hozzánk. – Miről van szó? – kérdezték. – Mit akartok? Mi éppen most fogadtunk el egy határozatot arról, hogy minden hatalmat át kell adni a szovjeteknek. – A Forradalmi Katonai Tanács azt felelte: – Bajtársak! A forradalom nevében köszöntünk benneteket. Maradjatok ott, ahol vagytok, és várjátok be a további utasításokat.

Elmondotta, hogy az összes telefonvonalakat elvágták. A kaszárnyákkal és a gyárakkal tábori telefon útján biztosították az összeköttetést.

Futárok és komisszárok szakadatlan áradata. Az ajtó előtt vagy egy tucat önkéntes vállalkozó álldogált, készen arra, hogy a híreket, parancsokat eljuttassák akár a város legtávolabbi pontjaira is. Az egyik közülük, egy cigányképű hadnagy, franciául mondotta: – Minden készen áll. Csak egy gombnyomásra van szükség . . .

Láttam Podvojszkijt, a felkelés stratégáját, ezt a sovány, szakállas, civil ruhás férfit; Antonovot, borostás állal, piszkos gallérban, szinte részegen a sok virrasztástól; Krilenkót, a mosolygós, széles arcú, folyton beszélő és hevesen gesztikuláló katonát és Dibenkót, az óriás termetű, nyugodt matrózt. Ezek voltak a jelen és a jövő emberei.

Lent az üzemi bizottságok helyiségében Szeratov egyre-másra írta alá az állami fegyverraktárnak szóló kiutalásokat: minden gyárnak százötven puskát . . . Vagy negyven küldött várt a kiutalásokra . . .

Az előcsarnokban összetalálkoztam néhány, a második garnitúrából való bolsevik vezetővel. Az egyik revolverére mutatott: – Kezdődik a játék – mondta sápadtan –, akár akarjuk, akár nem. A másik tábor tudja: vagy ők végeznek velünk, vagy mi velük." (John Reed.)

(A FELKELÉS I) Az I. szovjetkongresszus határozatot hozott, hogy a kongresszust háromhavonként össze kell hívni. A Végrehajtó Bizottságnak azonban nem volt sürgős a II. kongresszus összehívása; sejtették, hogy aligha szerzik meg újra a többséget. A két főváros szovjetjének nyomására végül mégis kénytelenek voltak október 20-ra összehívni a kongresszust. Aztán elhalasztották 25-re, mert nem gyűlt össze elég küldött.

Lenin minden erejével azon volt, hogy a felkeléssel ne várják meg a kongresszust. Félt, hogy a kormány megelőzi őket, s még a kongresszus előtt lecsap rájuk. Attól is, hogy újra meg újra elhalasztják a megnyitást. Attól is, hogy megint belevesznek a vég nélküli vitákba. Különben is üres formaságnak tartotta, hogy a kong-

resszus vegye át a hatalmat, s csak aztán kezdhetnek akcióba. Mennyivel demokratikusabb ez annál, hogy megszerzik a hatalmat, s átadják a kongresszusnak? Különben is: hivatalosan a kongresszusnak sem volt joga, hogy leváltsa a kormányt. Akkor is erőszakhoz kellett volna folyamodnia, mert Kerenszkij aligha engedelmeskedett volna a kongresszus határozatának. Viszont elszalasztják a kedvező alkalmat, hogy ők támadhatnak, mégpedig váratlanul, az ellenfélnek viszont alkalmat adnak a támadásra.

Végül is Lenin álláspontja győzött; a felkelést 24-én éjjelre tűzték ki. A Forradalmi Katonai Bizottság 24-én nem is mozdult, csak a kormány támadásait parírozta, rendkívül nyugodtan s rendkívül könnyedén. Elfoglalták a bolsevikok nyomdáját? Kiküldtek néhány osztagot, s visszafoglalták. Felhúzták a hidakat? A vörösgárdisták elkergették a hadapródokat, s újra leengedték a hidakat. Az Aurora parancsot kapott, hogy a kormány utasítása ellenére ne hagyja el Petrográdot. A Bizottság biztosa utasítást adott a telefonközpontnak, s a Szmolnij vonalait újra bekapcsolták.

És éjjel kettőkor, pontosan a terv szerint, megindultak az osztagok, hogy elfoglalják a számukra kijelölt célpontokat. A felkelésben két-háromezer matróz, néhány ezer vörösgárdista s vagy húsz századnyi katona vett részt. Reggelre a Téli Palotán kívül az egész város a kezükben volt.

(A FELKELÉS II) Október 25 (november 7):

2 óra: Elfoglalják a Nyikolajevszkij és a Balti pályaudvart, több hidat és a centrálét.

3 óra 30 perc: Az Aurora lehorgonyoz a Nyikolajevszkij-hídnál, szemben a Téli Palotával. A matrózok elfoglalják a hidat.

Hajnal: Helsingforsból torpedónaszádok hajóznak be a Névára.

6 óra: Elfoglalják az Állami Bankot.

7 óra: Megszállják a telefonközpontot. Elfoglalják a Palota-hidat.

8 óra: Elfoglalják a Varsói-hidat.

10 óra: Kerenszkij elhagyja a fővárost.

10 óra: A Forradalmi Katonai Bizottság bejelenti, hogy az Ideiglenes Kormányt megdöntötték.

12 óra: Elfoglalják a Mária-palotát, s feloszlatják az előparlamentet.

13 óra: Megszállják a Nyevszkij proszpektet s a környező utcákat, a főváros szívét.

14 óra: Kronstadtból hadihajók érkeznek ötezer matrózzal. A hajók lehorgonyoznak az Aurora mellett.

14 óra 35 perc: megkezdődik a Petrográdi Szovjet rendkívüli ülése. Trockij és Lenin bejelenti az Ideiglenes Kormány bukását, a forradalom győzelmét.

17 óra: elfoglalják a hadügyminisztériumot.

18 óra: a Téli Palota körül bezárul az ostromgyűrű.

18 óra 30 perc: ultimátumot küldenek a palota védőinek, adják meg magukat.

21 óra: a Péter-Pál erődből s az Auroráról vaktölténnyel figyelmeztető lövéseket adnak.

21 óra: puskával és géppuskával lövik a Téli Palotát.

22 óra 40 perc: megnyílik a II. Szovjetkongresszus.

23 óra: a Péter-Pál erőd ütegei lövik a Téli Palotát.

Október 26:

2 óra 4 perc: elfoglalják a Téli Palotát.

2 óra 10 perc: letartóztatják az Ideiglenes Kormányt.

(A FELKELÉS III) John Reed:

„November 7-én, szerdán, későn keltem. A Péter-Pál erőd felől éppen a déli ágyúszó hallatszott, amikor a Nyevszkijen végigmentem. Hideg, barátságtalan idő volt. Az Állami Bank lezárt kapui előtt szuronyos katonák álltak.

– A kormány emberei vagytok? – kérdeztem tőlük.

– A kormánynak már befellegzett! Szlava bogu! (Hála istennek!) – Ennél többet nem tudtam meg tőlük...

A villamosokról fürtökben lógtak az utasok – férfiak, nők, gyermekek. Az üzletek nyitva voltak, és mintha az utca nyugodtabb lett volna, mint az előző napon. Éjszaka a házak falait új, felkelésellenes plakátokkal ragasztották tele – a parasztokhoz, a katonákhoz, a petrográdi munkásokhoz intézett felhívásokkal...

A Morszkaja sarkán beleütköztem Gomberg kapitányba, egy mensevik »honvédőbe«, a párt katonai osztályának titkárába. Arra a kérdésemre, hogy a felkelés valóban megtörtént-e már, fáradtan, vállvonogatással válaszolta: – Csort znajet! (Az ördög tudja!) Meglehet, hogy a bolsevikok a kezükbe kaparintják a hatalmat, de három napnál tovább nem tarthatják meg. Nincsenek kormányzásra alkalmas embereik. Talán jó is, ha engedjük, hogy megkíséreljék, legalább belebuknak...

A Szt. Izsák tér sarkán levő katonai szálloda előtt fegyveres matrózok álltak. A szálló halljában sok fel-le sétálgató vagy suttogó hangon beszélgető fiatal tisztet láttam; a matrózok nem engedték ki őket a kapun...

A palota nyugati sarka előtt nagy páncélautó állt. Rajta vörös zászló, újonnan ráfestett vörös betűk: SZRSZD (Szovjet Rabocsih i Szoldatszkih Gyeputatov). A Szt. Izsák téren ágyúkat állítottak fel. A Novaja ulica torkolatában barikádot emeltek: ládák, hordók, egy régi ágybetét, egy vagon. A Mojka rakpart végét farakással torlaszolták el. A ház előtt végig ugyancsak mellvéddé magasodó farönkök...

– Gondoljátok, hogy itt harcra kerül sor? – kérdeztem.

– Bizony, mégpedig hamarosan – felelte egy katona idegesen. – Jó lesz, elvtárs, ha elmegy, mert könnyen baja eshet. Abból az irányból fognak jönni – mutatott a tengerészeti hivatal felé.

– Kik fognak jönni?

– Azt nem tudnám megmondani, testvér – mondotta, és köpött egyet.

A palota bejárata előtt katonák és matrózok csoportosultak. Egy matróz beszámolt a Köztársasági Tanács végóráiról. – Szépen besétáltunk, és minden ajtóhoz katonát állítottunk. Odamentem az ellenforradalmár kornyilovistához, aki elnökölt: – Nincs többé Tanács. Menjetek haza! . . .

Nem messze tőlem egy csomó katonától körülvéve, tábornoki egyenruhában, egy szürke bajuszos, alacsony termetű ember állott. Arca pipacsvörös volt.

– Alekszejev tábornok vagyok – ordította. – Mint felettese és a Köztársasági Tanács tagja, követelem, hogy engedjen be! – Az őrt álló katona a fejét vakarta – nem tudta, mitévő legyen. Megszólított egy tisztet, aki nagyon izgatott lett, amikor meglátta, ki áll előtte, és zavarában katonásan tisztelgett.

– Excellenciád – dadogta, a régi rendszerben szokásos megszólítást használva –, a palotába nem szabad senkit beengedni . . . nincs jogom . . .

Egy autó haladt el mellettünk. Goc ült benne, hangosan nevetve. Utána egy másik autó. Az első ülésen fegyveres katonák. Bent a kocsiban az Ideiglenes Kormány néhány letartóztatott tagja ült. Peters, a Forradalmi Katonai Tanács lett tagja, sietve jött át a téren.

– Azt hittem, hogy ezeket az urakat már tegnap este elfogták – mondtam az autóra mutatva.

– Ó – felelte, egy felsült kisfiú fintorával –, azok a marhák megint futni hagyták legtöbbjét, mielőtt közbeléphettünk volna.

A Voszkreszenszkij proszpekten matrózok vonultak, mögöttük, amíg a szem ellátott, katonák meneteltek."

„Amikor kiértünk a Morszkajára, már egészen sötét volt, csak a Nyevszkij sarkán égett egy lámpa. Alatta egy nagy páncélautó állt, motorja zakatolt, és dűlt belőle a füst. Egy kisfiú felmászott az autóra, és az egyik gép-

puska csövét vizsgálgatta. Mindenfelé katonák és matrózok álldogáltak, mintha várnának valamire. Visszamentünk a Vörös Kapuhoz. Itt néhány katona állt, nézték a Téli Palota kivilágított ablakait, és hangosan beszélgettek.

– Nem, bajtársak – mondta az egyik –, nem lőhetünk rájuk. A női zászlóalj is bent van, még azt mondanák, hogy orosz nőkre lőttünk.

A Nyevszkij sarkán szintén egy páncélautó fordult be. A toronynyíláson egy férfi kidugta a fejét:

– Rajta! Vágjunk át és támadjunk!

A másik autó vezetője igyekezett túlharsogni a motorberregést: – A bizottság azt mondja, hogy várjunk. Ezeknek a farakások mögött ágyúik is vannak . . .

Errefelé nem jártak a villamosok, a gyéren világított utcán kevés ember mutatkozott; de néhány háztömbbel arrébb csilingeltek a villamosok, embertömeg hullámzott az utcán, a kirakatok ki voltak világítva, a mozik előtt fényreklámok – az élet a szokásos mederben folyt. Volt jegyünk a Marinszkij Színházba – minden színház játszott –, de ezúttal az utca érdekesebb volt a balettnél . . .

A sötétben farakáson botorkáltunk át, mellyel a Rendőrségi-híd bejáratát torlaszolták el. A Sztragonov-palota előtt néhány katona tábori ágyút állított fel. Különböző egyenruhájú katonák jöttek-mentek, látszólag minden cél nélkül, és sokat beszéltek . . .

Mintha az egész város a Nyevszkijen sétált volna. Minden utcasarkon óriási tömeg – mindenütt heves vita. Az utcakereszteződéseknél egy-egy tucat katona állt őrt, drága prémekbe öltözött öregemberek öklüket rázták feléjük, jól öltözött nők szitkokat szórtak rájuk; a katonák nemigen vitatkoztak velük, zavartan vigyorogtak . . ."

„Az ágyúdörgés megszűnt, és minél jobban közeledtünk a Téli Palotához, annál csendesebbek és elhagyatottabbak voltak az utcák. A Városi Duma épülete ki volt világítva.

Valamivel távolabb embertömeg sötétlett. Néhány matróz dühös kiáltással megállított bennünket. A kocsi megállt, kiszálltunk.

Meglepő jelenet játszódott le előttünk. A Jekatyerinacsatorna sarkán, egy ívlámpa alatt, fegyveres tengerészek kordonja húzódott a Nyevszkijen keresztül, elzárva az utat a négyes sorokban vonuló nagyobb csoport előtt. Vagy három-négyszázan lehettek, frakkos férfiak, jól öltözött nők, tisztek, minden rendű és rangú emberek. Felismertünk köztük számos kongresszusi küldöttet, mensevik és eszer vezetőket, Avkszentyevet, a parasztszovjetek sovány, vörös szakállas elnökét, Szorokint, Kerenszkij szócsövét, Hincsukot, Abramovicsot; és elöl a fehér szakállas öreg Schreidert, Petrográd polgármesterét, Prokopovicsot, az Ideiglenes Kormány közélelmezési miniszterét, akit aznap reggel letartóztattak, majd szabadon bocsátottak. Megpillantottam Malkint, a *Russian Daily News* riporterét. – Megyek a Téli Palotába meghalni! – kiáltotta vidáman. A menet megállt, de éléről hangos vita hallatszott. Schreider és Prokopovics tárgyaltak a magas termetű matrózzal, aki szemmel láthatólag a parancsnok tisztét töltötte be.

– Követeljük, hogy engedjenek át bennünket! – kiabálták. – Látja, ezek az elvtársak a szovjetkongresszusról jönnek! Nézze meg a belépőjegyüket! A Téli Palotába megyünk!

A matróz nem tudta, mitévő legyen. Óriási kezével megvakarta a fejét, majd mogorván válaszolt: – Parancsot kaptam a Tanácstól, hogy senkit se engedjek a Téli Palotához. De elküldök egy bajtársat, hogy hívja fel telefonon a Szmolnijt . . .

– Ragaszkodunk ahhoz, hogy átengedjenek! Nincs nálunk fegyver! Mi menni fogunk, akár engedi, akár nem! – kiáltotta az öreg Schreider, nagyon izgatottan.

– Parancsot kaptam . . . – ismételte a tengerész kedvetlenül.

– Hát lőjenek ránk, ha akarnak! Mi menni fogunk!

Előre! – kiáltották mindenfelől. – Készek vagyunk a halálra, ha van szívük lőni oroszokra és elvtársakra! Itt vagyunk, lőjenek!

– Nem – mondta a tengerész konokul –, nem engedhetem át magukat.

– És mit tesz, ha megyünk? Lőni fog?

– Nem, nem fogok lőni fegyvertelen emberekre. Nem lövünk fegyvertelen oroszokra . . .

– Mi megyünk! Mit tehet ez ellen?

– Majd teszünk valamit – mondta a tengerész, s szemmel láthatóan zavarban volt. – Nem engedhetjük tovább magukat. Majd teszünk valamit.

– Mit fognak tenni? Mit fognak tenni?

Ekkor megjelent egy másik matróz, igen dühösen. – Elfenekelünk benneteket! – kiáltotta erélyesen. – És ha kell, lövünk is rátok. Most eriggyetek haza, s hagyjatok békén bennünket!

Az urak dühösen szitkozódtak. Prokopovics felállt valami ládára, és esernyőjével hadonászva szónokolt:

– Elvtársak és proletárok! Erőszakot alkalmaznak ellenünk! Nem engedhetjük meg, hogy e tudatlan emberek kiontsák ártatlan vérünket! Méltóságunkon alulinak tartom, hogy itt az utcán holmi váltóőrök (sohasem sikerült megtudnom, mit értett váltóőrön) lepuffantsanak minket. Menjünk vissza a Dumába, és ott vitassuk meg, mi a leghelyesebb út a haza és a forradalom megmentésére!

Ezután a menet méltóságteljes csendben visszafordult, és elvonult a Nyevszkijen, még mindig négyes sorokban."

(A CSAPDA) Nem tudni, Lenint mennyire avatták be a felkelés gyakorlati kivitelezésébe. Bizonyos azonban, hogy a részletes tervet nem ismerte.

Fofanova, a szállásadója, 24-én délután négy óra tájt a munkahelyén hallotta, hogy a kormány fölhúzatja a hidakat. Azonnal hazaindult, de már csak nagy kerülővel

sikerült hazaérnie, mert két útjába eső hidat felhúztak.

Lenin, akinek az idegei alighanem amúgy is pattanásig feszültek, szörnyű izgalomba jött. Tudta, mit jelent, ha a kormánynak sikerül fölhúzatnia a hidakat: a belvárost, valamennyi fontos intézményt elvágnak a külvárosoktól, s megakadályozhatják, hogy a munkásnegyedek vörösgárdistái akcióba lépjenek. A kormány februárban is ezt a taktikát alkalmazta, de akkor a Néva be volt fagyva; a tüntetők a jégen át jutottak a belvárosba.

Azonnal elküldte Fofanovát a Viborgi Pártbizottsághoz, tudja meg pontosan, mi a helyzet, s kérjen engedélyt a Központi Bizottságtól, hogy a Szmolnijba mehessen. Amíg a válaszra várt, levelet írt a Központi Bizottságnak, hogy azonnal támadjanak: „A felkelés halogatása most már igazán egyértelmű a halállal."

Fofanova este 9 óra felé tért vissza: a hidak egy részét visszafoglalták, de a Forradalmi Katonai Bizottság még nem adott parancsot a támadásra. Telefonon beszélt a Szmolnijjal: a Központi Bizottságnak az a véleménye, még korai, hogy Lenin a Szmolnijba menjen.

Lenin a maga készítette csapdába esett: a felkelést annyira titokban készítették elő, hogy néhány órával a támadás előtt is csak a beavatott vezetők legszűkebb köre tudta, mikor kezdődik. S Lenin, aki nem tudta, bizalmatlan volt; oly sokáig húzták-halasztották a dolgot, talán mégis meg akarják várni a kongresszus megnyitását. Talán mégsem tudta meggyőzni őket, hogy most már harcolni kell, nem tanácskozni. S talán a kormány támadása sem győzi meg őket erről.

Fél tízkor elküldte Fofanovát a Szmolnijba: engedjék meg, hogy menjen. Azt mondta, tizenegyig vár rá; ha addig nem jön vissza, saját elhatározása szerint cselekszik.

Fofanova elment, de Lenin hirtelen mégis meggondolta magát. A veszély, hogy elfogják s esetleg azonnal agyonlövik, még mindig kisebbnek látszott, mint az,

hogy elmulasztják az utolsó pillanatot a támadásra. Úgy döntött, nem vár tovább.

Rahja írja:

„A biztonság kedvéért elhatároztuk, hogy maszkírozni fogjuk. Amennyire lehetséges volt, kicseréltük a ruhadarabjait, arcát bekötöttük egy meglehetősen piszkos kendővel, mintha a foga fájna, s öreg sapkát tettünk a fejére. Minden eshetőségre számolva zsebre vágtam két belépési engedélyt a Szmolnijba. Primitív hamisítványok voltak – a neveket kiradírozták, s helyükre a Petrográdi Szovjet két nemlétező tagjának a nevét írták. A tinta elfolyt, úgyhogy a hamisítás szembetűnő volt. Mivel azonban jobb nem akadt, elhatároztuk, hogy ezekkel az igazolványokkal igyekszünk bejutni a Szmolnijba.

Már este 10 óra volt, amikor elhagytuk a házat. Körülbelül tíz perc múlva utolért bennünket a park felé menő villamos, épp a megállóban. Csaknem üres volt. A pótkocsi hátsó peronjára szálltunk, s biztonságban megérkeztünk a Bitkin utca sarkára, ahol a villamos elkanyarodott a park felé. Gyalog mentünk tovább. A Lityejnaja-hídon meglehetősen sok vörösgárdista álldogált. Elmentünk az őrség előtt; senki sem állított meg bennünket. Amikor a híd közepére értünk, észrevettük, hogy a másik oldalon Kerenszkij-katonák állnak. Az őrség igazolványt követelt a járókelőktől. Természetesen nem volt igazolványunk.

Rövidesen egy csapat munkás gyűlt össze a katonák körül, és élénken vitatkozni kezdtek. Vlagyimir Iljics látta, hogy a munkásokat nem engedik át a hídon, mégis elhatározta, hogy megpróbálunk átjutni. Odaléptünk a veszekedőkhöz. A katonák igazolványt követeltek, de az emberek többségének, akárcsak nekünk, nem volt. A katonák azt mondták, igazolványt kellett volna kérni a parancsnokságon; a munkások felháborodottan szidták a katonákat, hogy mire jó ez az egész. Kihasználtuk a veszekedést, elosontunk az őrök mellett a Lityejnaja prosz-

pektre, aztán befordultunk a Spalernajára, s elindultunk a Szmolnij felé.

Már meglehetősen hosszú utat tettünk meg a Spalernaján, amikor két lovas tiszti iskolással találkoztunk. Amikor odaértek hozzánk, ránk parancsoltak: Állj! Igazolványt! – Odasúgtam Vlagyimir Iljicsnek: – Menjen csak tovább, ezekkel elbánok magam is. – A zsebemben két pisztoly volt. Meglehetősen gorombán veszekedni kezdtem velük, kijelentettem, senkivel sem közölték, hogy igazolványt adnak ki, úgyhogy ezért nem szerezhettünk kellő időben. Vlagyimir Iljics ekkor óvatosan elindult. A tiszti iskolások megfenyegettek a korbácsukkal, s követelték, hogy kövessem őket. Határozottan tiltakoztam. Végül is valószínűleg úgy gondolták, nem törődnek az ilyen csirkefogókkal. Valóban jellegzetes vagányoknak látszottunk. Továbblovagoltak.

Utolértem Vlagyimir Iljicset, aki közben már előrement, s együtt folytattuk az utunkat.

Odaértünk a Szmolnijhoz. Kiderült, hogy a Petrográdi Szovjet tagjainak fehér igazolványát pirosra cserélték ki. Ez kellemetlen akadály volt, s szerencsétlenségünkre egyetlen ismerőst sem láttunk a tömegben. A várakozók dühöngtek, hogy nem engedik be őket a Szmolnijba. Én is hangosan kiabálni kezdtem, káromkodtam, lobogtattam az igazolványainkat, s azt kiabáltam, hogyan lehetséges, hogy engem, a Petrográdi Szovjet teljhatalmú tagját, nem engednek be. Odakiabáltam az elöl állóknak, ne törődjenek az ellenőrzéssel, menjenek csak be, a Szmolnijban majd elintéződik minden. Egyszóval nagy kavarodást okoztam, ahogy a zsevtolvajok szokták. Az eredmény az volt, hogy az őröket a szó szoros értelmében félresöpörték. Bejutottunk a Szmolnijba, s felmentünk a második emeletre. A folyosó végén, az ablaknál, közvetlenül az aula előtt, Vlagyimir Iljics megállt, s elküldött, keressem meg Sztálint és Trockijt.

Mivel nem volt célszerű a folyosón tartózkodni, mindnyájan bementünk az egyik szobába, mely az aulából

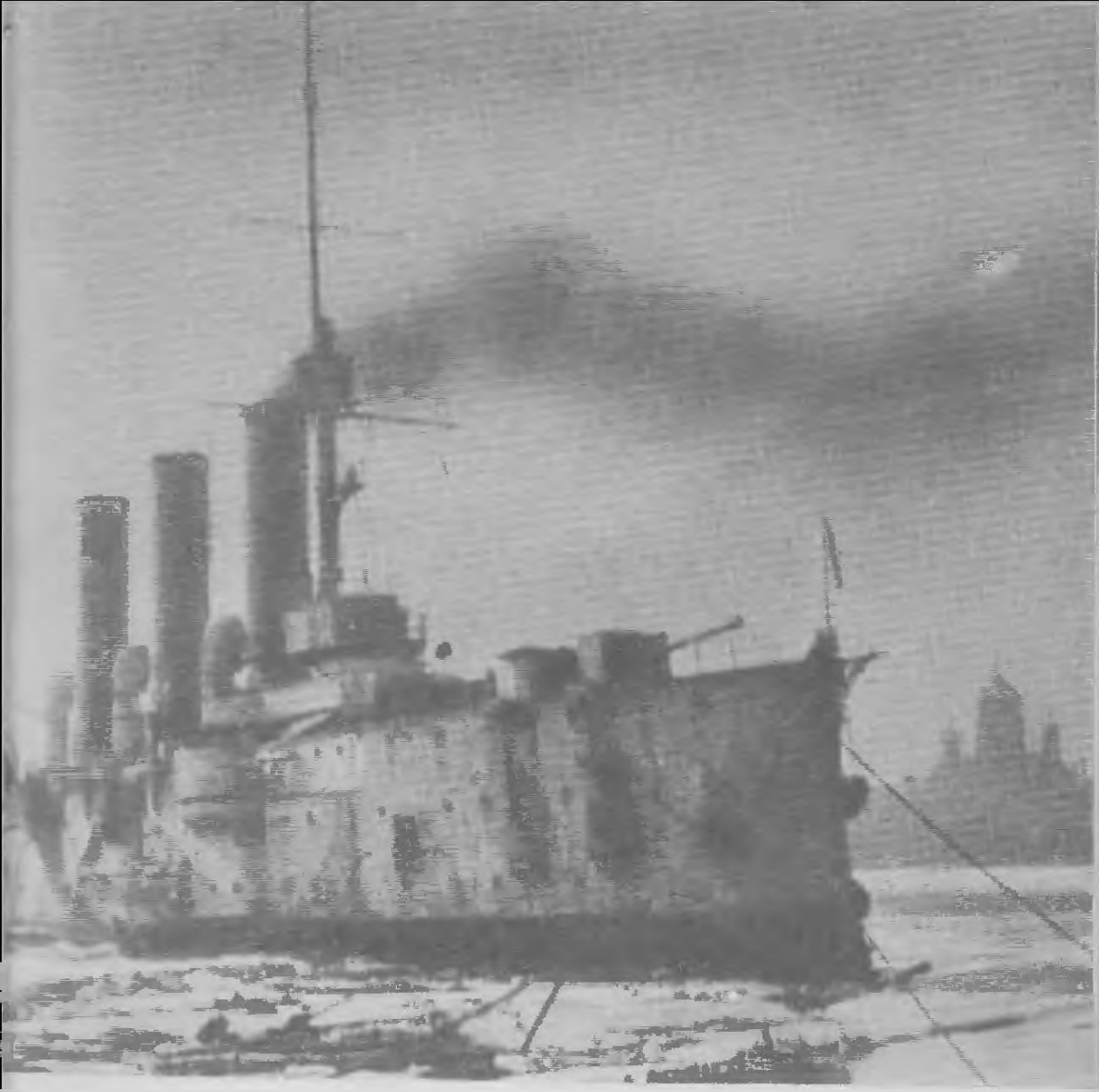

Az Auróra

Igazoltatás Petrográdon az októberi forradalom napjaiban

Barikád Petrográdon, az októberi forradalom napjaiban

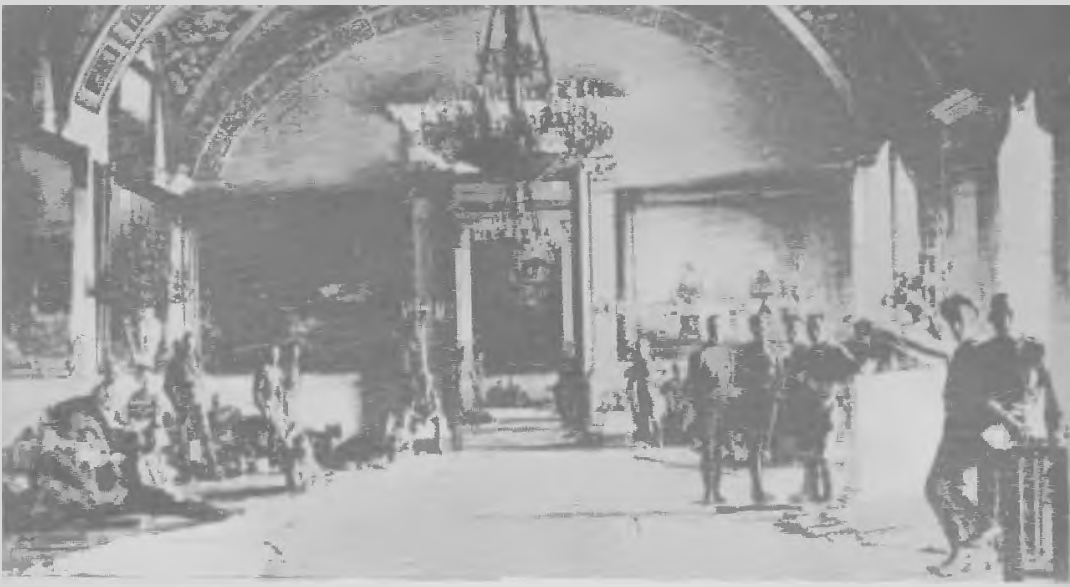

Az Ideiglenes Kormányt védő hadapródok a Téli Palotában

A Forradalmi Katonai Bizottság kiáltványa,
melyben bejelentik a forradalom győzelmét. Lenin fogalmazványa

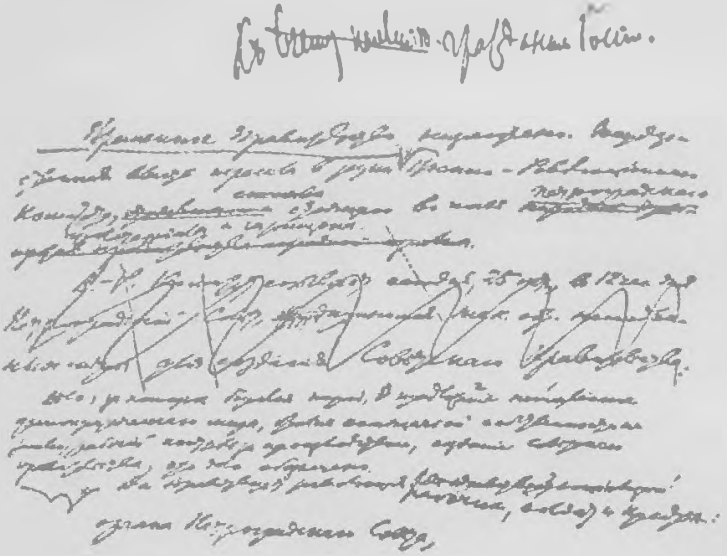

nyílott. A közepén asztal s néhány szék állt. Vlagyimir Iljics leült az asztal egyik végére, arccal az aulára nyíló ajtó felé. Trockij tőle jobbra, Sztálin meg én tőle balra ültünk le. Sztálin és Trockij beszámoltak Vlagyimir Iljicsnek az eseményekről.

Miközben beszélgettünk, az aulából, ahol a szovjet ülésezett, három ember lépett be a szobába – a mensevikek vezérei, a párt vezetői: Dan és Liber s velük, azt hiszem, Goc. Egyikük (már nem emlékszem, melyik) a szobában lógó egyik feloltó zsebéből csomagot vett elő, s meghívta a többieket, tartsanak vele, van fehér kenyere, vaja, kolbásza, sajtja. Közben beszélgettek, s ügyet sem vetettek ránk. A feloltó zsebéből előkerült csomagot az asztal végére tették, szemben Vlagyimir Iljiccsel. A csomag gazdája ekkor rápillantott Vlagyimir Iljicsre, s a kendő ellenére azonnal folismerte. Nagyon megdobbent, gyorsan osszecsomagolta az elemózsiát, mindhárman zavartan elhagyták a szobát, s visszamentek az aulába."

A négyhónapos bujkálás véget ért. A kivégzett Alekszander Uljanov testvére, a lázongó diák, a pétervári marxista korok szervezője, a szibériai száműzött, a párizsi, krakkói, genfi, londoni hónaposszobák lakója, akinek megszállott hitét annyit gúnyolták az ellenfelei, másnap az orosz forradalom vezére lett. Negyvenhét éves volt ekkor. „Elvtársak! – mondta október 25-én délután három órakor a Petrográdi Szovjet ülésén. – A munkás- és parasztforradalom, amelynek szükségességét a bolsevikok mindig hangsúlyozták, végbement."

(A TÉLI PALOTA I) Október 24-én reggel a Központi Bizottság tíz tagja gyűlt össze a Szmolnijban. Ezúttal nem politikai kérdésekről vitatkoztak, a feladatokat osztották el. Bubnovra a vasutat bízták, Dzerzsinszkijre a postát és távírót, Miljutyinra az élelmezést, Lomovra és Noginra Moszkvát, Kamenyevre és Berzinre a baloldali

szociálforradalmárokkal való tárgyalást, Szverdlovra az Ideiglenes Kormány s a kormányszervek szemmel tartását. A vita ezúttal nem politikai kérdésekről folyt, hanem arról, hogy ha szükséges, hová vonuljanak vissza, a Péter-Pál erődbe, az Aurorára vagy egy aknakutató hajóra. Ezek az emberek, akikből egyszerre a felkelés vezérkara lett, alighanem életükben nem sütöttek el egy puskát. De akik a pontos katonai tervet kidolgozták, a hidak, a stratégiai pontok, a kormányépületek: a kétmilliós város elfoglalását vezették, azok között sem akadt, akinek hadnagyinál magasabb rendfokozata lett volna.

Ez a tapasztalatlan vezérkar mégis csak egyetlen hibát követett el: a Téli Palotát nem tudták időben bevenni. Pedig ezt a tervet dolgozták ki a legalaposabban: minden századnak, minden vörösgárdista alakulatnak, minden matrózcsapatnak megvolt a kijelölt helye. Épp ez volt a hiba. A sok csapat összezavarodott, elkésett. Úgy tervezték, a palotát is elfoglalják éjszaka, aztán másnap déli 12-re halasztották, de még délután is nyugodtan ki-be jártak a palotába. Az ostromgyűrű csak hat órakor zárult be, s még akkor sem támadtak. Holott a Szmolnijban tűkön ültek; meg kellett kezdeni a szovjetkongresszust, s azt akarták, hogy addigra befejeződjék a felkelés. De a palota ostroma elhúzódott, s a kongresszust mégis meg kellett kezdeni.

(A TÉLI PALOTA II) Blagonravov, a Péter-Pál erőd biztosa írja:

„A tüzérekkel rosszul álltunk. Az erődben elhelyezett szakasz nem volt megbízható. Az utolsó napokban a szakasz tisztjei s a katonák közül azok, akik Petrográdon laktak, nem jelentkeztek szolgálatra. De nem volt más választásunk. Nem szívesen, de megbíztam Pavlov elvtársat, a legmegbízhatóbb tüzéreket s az egyik tisztet a lövegek kezelésével, s azonnal elküldtük őket, nézzék meg a lövegeket s az általunk kiválasztott lőállást. Nemsokára megjelentek a szakasz küldötte és parancsnoka,

egy fiatal zászlós (a nevét már elfelejtettem). Kijelentették, a szakaszgyűlés megbízta őket, közöljék, hogy a szakasz, akárcsak július 3-tól 5-ig, most is semleges marad, tehát elutasítja, hogy tüzéreket adjon a lövegek kezeléséhez, mint ahogy egyáltalán elutasítja, hogy fegyverrel a kézben bármelyik oldalon beavatkozzék a harcba. A helyzet kritikus volt – más tüzérek nem voltak. Azonnal elmentünk a szakasz laktanyai szállására. Ott már valamennyien összegyűltek. Megmagyaráztam nekik, hogy állásfoglalásuk gyalázatos, a Petrográdi Szovjet nevében követeltem, engedelmeskedjenek a parancsaimnak, s óva intettem őket az igen kellemetlen következményektől, ha megtagadják az engedelmességet. Beszédemnek láthatólag nagy hatása volt. Megismételtem a parancsot, hogy küldjenek ki megfelelő számú tüzért, akik megvizsgálják a lövegeket, s lőni fogják a Téli Palotát. Ezt némi habozás után teljesítették is; egy csapat tüzér a szakaszparancsnok vezetésével elment a lövegekhez. Abban a pillanatban jelentették, hogy megérkezett Antonov elvtárs az Aurora matrózaival. Antonov közölte, hogy az Aurorát még közelebb akarja hozni a Nyikolajevszkij-hídhoz, s ha lehet, a híd mögött egész közel az erődhöz. Az erőd s az Aurora közt egy gőzkutter biztosította az összeköttetést. Gyorsan megállapodtunk a további támadási terv részleteiben. Elhatároztuk, amint megállapítjuk a Téli Palotát körülvevő csapatok harckészségét, s a lövegeket a megbeszélt helyre vontatják, az erőd árbocára vörös jelet erősítünk, a készenlét jelét. Ekkor az Aurora tüzelni kezd, először a levegőbe, s ha az Ideiglenes Kormány nem adja meg magát, az erőd élestölténnyel lövi a palotát. Ultimátumot írtunk az Ideiglenes Kormánynak; az ultimátum kézhezvételétől számítva húsz perc gondolkodási időt adtunk nekik.

Az ultimátumot Antonov és én írtuk alá. Egy önként jelentkező motorkerékpáros vállalta, hogy elviszi. Antonov végre mehetett. A kutter, mely az összeköttetést biztosította az Aurorával, idejében megérkezett. Sötétedett.

Egy váratlan apróság zavarta meg a tervünket: nem találtunk lámpát, amivel jelt lehetett adni. Hosszas keresés után végre leltünk, de igen nehéz volt úgy az árbocra erősíteni, hogy jól lássák, és Tregubovics, aki erre vállalkozott, az ismételt sikertelen kísérletektől rettenetesen ideges lett. Közben a lövegekhez mentem. Az októberi éjszaka ráborult a városra; a lámpák fénye megcsillant a Néva sötét hullámain; a városban a rendes mederben folyt az élet; a villamosok hosszú sorban, éles csöngetéssel csörömpöltek át a Troickij-hídon, gépkocsik és gyalogosok apró alakját lehetett látni; semmi sem jelezte, hogy megkezdődött az októberi harc. Kis csapat tüzér tolongott a hatalmas fűzfák körül, melyekről az őszi fagy már lekopasztotta a leveleket. Néhány lépésre az ágyúk fekete, mozdulatlan tömege meredt ránk. Úgy tűnt, mintha a tüzérek hirtelen elhallgattak volna, amikor közeledtünk, mintha valami nem lenne rendben. Közelebb mentünk. A zászlós odajött hozzánk, s közölte, hogy a lövegekkel nem lehet lőni, elhanyagolt állapotban vannak, berozsdásodtak, a kompresszorban nincs egy csepp olaj sem, az első lövésnél a levegőbe repülhetnek. Gyanakodva rosszindulatot sejtettem. Rettenetes dühömben önkéntelenül a pisztolyomhoz kaptam, de még idejében erőt vettem magamon. Kikérdeztem az embereket. A tűzszerészek és a tüzérek egyhangúan megerősítették a hallottakat. Én semmit sem értettem az ágyúkhoz, tehát nem tudtam eldönteni, hazudnak-e. Eszembe jutott, hogy Pavlov ért valamit hozzá, s elhatároztam, megbízom, ellenőrizze még egyszer a lövegeket, s ha nem igaz, hogy használhatatlanok, a legszigorúbban leszámolok a vétkesekkel. Ezt megmondtam a tüzéreknek is. Meghallgattak, s láthatólag nyugodtan, sőt örömmel fogadták, hogy megbízom Pavlovot az ágyúk ellenőrzésével. Amikor elbúcsúztam, a zászlós azt mondta: – Ön persze nem hisz nekem, de szavamat adom, hogy igazat mondok. Az ágyúkkal lőni nagyon veszélyes. – Közben a Téli Palota felől eldördültek az első lövések, eleinte csak szór-

ványosan, majd mind gyakrabban és gyakrabban tüzeltek. Az összekötőhelyen közölték, hogy a Pável ezred harcol a Téli Palotában összegyűjtött tiszti iskolásokkal. A Szmolnijból újra meg újra telefonáltak, s követelték, azonnal kezdjem meg a tüzelést... Egyszerre feltépték az őrszoba ajtaját, s Antonov rohant be szörnyen izgatottan. Csak úgy záporoztak a szemrehányások, hogy ilyen soká halasztom az akciót. Röviden megmagyaráztam a helyzetet, s javasoltam, menjünk a lövegekhez, ahol Pavlov már dolgozik. Kint azóta még jobban besötétedett. Közben esni is kezdett, hatalmas tócsák voltak az úton, nehézkesen tocsogtunk át rajtuk. A Téli Palota felől élénk puskaropogás hallatszott, melyet olykor túlkiabáltak a gépfegyverek. A mieink is célzás nélkül lövöldöztek az erőd bástyáiról a Nabrecsnára és a Téli Palota parkjára, ahonnan a tiszti iskolások olykor-olykor visszalőttek. Antonov, aki nagyon rosszul látott, beleesett egy pocsolyába; a sár, mint a szökőkútból, minden oldalra fölspriccelt, s Antonov meg én fülig sárosak lettünk. A szörnyű sötétségben eltévesztettük az utat, egy ideig összevissza bolyongtunk az erőd zegzugos útjain... Végre megérkeztünk az ágyúkhoz. Pavlov és Kondakov megerősített mindent, amit a tüzérek mondtak. Még a petróleumlámpa fényénél is nagy rozsdafoltokat találtak az ágyúk egyes részein, s azt is megállapították, hogy a kompresszorokban nincs olaj: mindenképp igen veszélyes volt lőni ezekkel az ágyúkkal. Mit tegyünk? Találunk-e elvtársakat, akik tudnak lőni, s hajlandók az életüket is föláldozni a forradalomért? Valahol a távolban szaladó ember lépései cuppogtak a sárban, aztán hallottuk, hogy megbotlik és elesik, hallottuk élénk káromkodását, majd vidám kiáltását: – Blagonravov elvtárs hol van? – A hang elfulladt az örömtől. Csodálatos hír: – A Téli Palota megadta magát, a mieink elfoglalták!

Vissza az őrszobába.

Rövidesen jött két matróz, akik írást hoztak Lasevics elvtárstól, hogy ők tüzérek, s a rendelkezésemre állanak.

– Most már késő, elvtársak – mondtam. – Igen, ha két órával korábban jönnek, nagyon jól használhattuk volna magukat.

Elmondtam nekik, mi a helyzet az ágyúkkal. Azt felelték, őket ugyan nem képezték ki tábori lövegek kezelésére, ennek ellenére az a véleményük, hogy ha nem is kockázat nélkül, de tudnának lőni háromhüvelykes löveggel. Elhatároztam, hogy elmegyek az elfoglalt palotába.

A Téli Palota elfoglalásának híre azonban nem volt igaz, csak a parancsnokság épületét foglalták el, mely a palotával szemben, a Palota téren volt. Elhatároztuk, hogy azonnal erős tüzet nyitunk az erődből. Amint visszatértem, közöltem a matrózokkal a helyzetet, s hogy mit kívánunk tőlük. Ugyanakkor parancsot adtam, nyissanak összpontosított gépfegyvertüzet a part hosszában és a palotára. A lövések ropogása rövidesen meggyőzött, hogy a parancsot pontosan végrehajtották. Az ágyúk is hamar harcképes állapotba kerültek; a matrózok már megtöltötték őket, s a lőparancsra vártak; Popel elvtárs parancsnoksága alatt csatárláncot állítottunk föl a parton az ágyúk védelmére (bár a víz felől még csónakokról se nagyon várhattunk támadást).

A parancsra a matrózok a legkisebb habozás nélkül gyorstüzet zúdítottak a palotára. Ha a tüzelés kevés kárt is okozott; morális hatása hatalmas volt. Az Aurorán is megszólaltak az ágyúk. Igazi tüzérségi harc kezdődött. A Téli Palota védői kezdték kellemetlenül érezni magukat. A palotában rég eloltották a lámpákat, hogy ne nyújtsanak célpontot. Néha egy-egy eltévedt golyó fütyült a fejünk felett. Így telt el félóra – aztán Csudnovszkij telefonon jelentette, hogy a Téli Palotát bevették."

(A VÉRTELEN FORRADALOM) Októberben nem vonultak százezrek az utcára, mint februárban. Nem lobogtak zászlók és transzparensek, nem énekeltek, nem kiabáltak; az utcasarkokon nem harsogtak szónokok. Vi-

szont vér sem folyt. A petrográdi felkelésnek legfeljebb tíz áldozata volt; a Téli Palota ostromlói közül hatan estek el, a védők közül senki.

Most derült ki igazán, mennyire értelme volt a gondos előkészületnek. A 25-én reggel megjelenő újságokban semmi hír sem volt a felkelésről.

Ugyanaznap reggel a Petrográdi Duma küldöttséget menesztett a szovjethez: lesz-e tüntetés, mert ha igen, azt 24 órával előbb be kell jelenteni a város képviselőtestületének. Észre sem vették, hogy a felkelés már lezajlott, befejeződött, győzött.

Bizonyára nem megy minden ilyen simán, ha a kormánynak lett volna ereje védekezni. Csakhogy Kerenszkijt ekkor már alig néhány alakulat támogatta, s az is csak ímmel-ámmal. A Téli Palotát védő hat páncélautóból öt átállt a felkelőkhöz. A Mihajlovszkij tüzériskola lövegeivel együtt még a támadás kezdete előtt elhagyta a palotát. A kozákok ígérték, hogy küldenek segítséget, de nem küldtek. A Pál hadapródiskola megüzente, hogy menne harcolni, de nem mehet, mert fél a mellette állomásozó gránátosezredtől. Az első tűzpárbaj után a maradék kozákok és sok tiszt is megszökött. A női zászlóalj, melyet Kerenszkij azért alakított, hogy megszégyenítse a harcolni nem akaró katonákat, este megadta magát.

Harcolni a felkelők se nagyon akartak. Hogy a helyőrségre nem nagyon számíthat, azt a Forradalmi Katonai Bizottság is tudta. A fővárosban állomásozó katonáknak február óta egyetlen kívánságuk volt: ne vigyék őket a frontra, ne kelljen harcolniuk. S a nyolchónapos semmittevés után a fegyelemnek végképp semmi nyoma sem volt. A felkelők terveiket épp ezért a vörösgárdistákra, a matrózokra s néhány válogatott katonai alakulatra építették. A helyőrségtől csak jóindulatú semlegességet vártak, s azt, hogy sakkban tartsák a tiszti iskolásokat.

A Téli Palotát már jóval korábban bevehették volna, de a Szmolnij sürgetésére Csudnovszkij mindannyiszor visszaüzent: elfoglalhatná a palotát, de nagyon sok vérbe

kerülne. Ami forradalom esetén nem a legmeggyőzőbb érv.

A palotát végül is nem harc árán foglalták el. Az oldalbejáratokon, pinceablakokon egyre több felkelő szivárgott be a palotába; nem harcolni, agitálni. Eleinte elfogták és lefegyverezték őket. Aztán egyre többen lettek, s végül ők fegyverezték le a tiszti iskolásokat, akiknek ugyancsak nem volt kedvük harcolni, s megijedtek az ágyúzástól, bár a 30–35 lövésből csupán kettő találta el a palotát, s az sem okozott nagyobb kárt. Amikor a roham megindult, már senki sem védte a Téli Palotát.

De ugyanígy zajlott mindenütt a felkelés. A kormányépületeket, a pályaudvarokat, a város stratégiai központjait szinte egyetlen lövés nélkül foglalták el. Amikor a tiszti iskolások megszállták a hidakat, osztagokat vezényeltek ki, melyek elkergették őket. Volt, hogy a hadapródok visszamentek, s ők kergették el a vörösgárdistákat; némely híd háromszor-négyszer is gazdát cserélt, anélkül hogy bármelyik fél elsütötte volna a fegyverét.

A kormánycsapatok az egész felkelés alatt egyetlen kísérletet tettek: Sztankevics, az Ideiglenes Kormány biztosa, egy csapat hadapródd kivonult, hogy visszafoglalja a telefonközpontot. Egy bolsevik zászlós s egy kormánypárti hadnagy negyedórás szópárbajt vívott; eredmény nélkül. Az ablakból kényelmesen lelőhették volna a támadókat, de nem lőttek, mint ahogy azok sem lőttek. Elfoglaltak két teherautót, s elbarikádozták magukat a kapu előtt. Amikor megjelent két bolsevik páncélautó, Sztankevics azonnal szabad elvonulást kért, amit meg is kapott, s a támadók nyugodtan visszamentek a Téli Palotába.

Gyávák voltak a felkelők? Aligha; az elkövetkező években volt alkalmuk bebizonyítani az ellenkezőjét. S már júliusban megmutatták: ha felbőszítik őket, habozás nélkül kockáztatják az életüket.

De most nyugodtak voltak és magabiztosak. Olyan nyilvánvaló volt számukra: a hatalom őket illeti. Any-

nyira meg voltak győződve erről, hogy eszükbe sem jutott kételkedni a győzelemben. Ha ellenállásba ütköznek, bizonyára harcolnak. De így minek vért ontani? Arra a néhány polgárra, katonatisztre, hadapródra, akik nem akarják megérteni, hogy az ő világuknak vége, elég rákiáltani, hogy elkotródjanak. S ha elkotródtak, megvalósul a szabadság, a béke, az igazságosság birodalma. Ma Oroszországban, s holnap az egész világon.

Függelék

A történelem folyamat, melyet csak önkényesen lehet megszakítani. A szerző mégis kénytelen valahol pontot tenni, és számomra erre szinte önként kínálkozott a győzelem pillanata.

Sok mindenről nem esik szó ebben a könyvben, ami pedig látszólag ide tartozna. Nem írtam Lenin gazdasági elképzeléseiről, béketerveiről, általában azokról a koncepcióiról, melyek a hatalom megszerzése utáni problémákra vonatkoznak. Mindez egy következő kötet feladata, ahol az elképzeléseket össze lehet vetni a megvalósulással. Nem utolsósorban azt, mi valósult meg az *Állam és forradalom*-ban vázolt koncepcióból.

A szokásosnál bővebben használtam korabeli dokumentumokat és emlékezéseket. Nemcsak azért, mert minek mondtam volna el a magam szavaival, amit a kortársak már megfogalmaztak. Azért is, mert célom nemcsak az ismertetés, hanem az érzékeltetés is volt; nem érthet meg egy kort igazán az, aki nem érzi meg sajátos atmoszféráját, hangulatát. Az emlékezések bizonyára nem pontosak és objektívek, de még tévedéseiket sem tartottam szükségesnek kiigazítani; így, ahogy vannak, is jól tükrözik a kort.

Leninről és az orosz forradalomról könyvtárnyi irodalom jelent meg a világ minden táján. Művem jellegéből következik, hogy feleslegesnek érzem annak a mintegy háromszáz kötetnek a felsorolását, melyet könyvem megírása előtt elolvastam: a történelmi tényeket illetően a lehető legnagyobb pontosságra törekedtem.

Itt szeretnék köszönetet mondani mindazoknak, akik munkámat segítették és lehetővé tették, mindenekelőtt a Magyar Népköztársaság Irodalmi Alapjának, a Magyar Írók Szövetségének, a budapesti Országgyűlési Könyvtárnak és Szabó Ervin Könyvtárnak, a Szovjet Írók Szövetségének, a Szovjetunió Kommunista Pártja Központi Bizottsága mellett működő Marxizmus–Leninizmus Intézetnek és a Szovjetunió Állami Forradalmi Múzeumának.

A könyvben az Oroszországban 1917-ben érvényben levő régi orosz naptár dátumait használtam. Az alábbi krónikában zárójelben az európai időszámítás dátumai olvashatók

KRÓNIKA

1870. IV. 10. (IV. 22.)	Lenin születése
1883	Plehanov és társai megalakítják „a Munka Felszabadítása" csoportot
1887	Alekszandr Uljanov kivégzése
1893	Lenin Pétervárra költözik
1895	Péterváron megalakul a „Harci Szövetség a Munkásosztály Felszabadítására"
1895	Lenint letartóztatják, s börtönbe zárják
1897	Lenint Szibériába száműzik
1900	Lenin visszatér a száműzetésből, s külföldre költözik
1903	Az Oroszországi Szociáldemokrata Munkáspárt II. kongresszusa; a bolsevik és mensevik frakció megalakulása
1905. I. 9. (I. 22.)	A Véres Vasárnap
1905	Lenin hazatér Oroszországba
1907	Lenin ismét emigrál
1915	A Zimmerwaldi Konferencia
1917. II. 23. (III. 8.)	Tüntetések Petrográdon
1917. II. 25. (III. 10.)	Általános sztrájk Petrográdon
1917. II. 27. (III. 12.)	A petrográdi helyőrség átáll a felkelőkhöz. Megalakul a

	Munkás- és Katonaküldöttek Szovjetje. A Duma bizottsága átveszi a hatalmat
1917. III. 2. (III. 15.)	A cár lemond. Megalakul az Ideiglenes Kormány
1917. IV. 3. (IV. 16.)	Lenin hazaérkezik Oroszországba
1917. IV. 20–21. (V. 3–4.)	Tüntetés Petrográdon
1917. V. 5. (V. 18.)	Megalakul a koalíciós kormány
1917. VI. 3. (VI. 16.)	Megnyílik az I. szovjetkongresszus
1917. VI. 18. (VII. 1.)	A szovjetek demonstrációja Petrográdon
1917. VI. 18. (VII. 1.)	Az orosz csapatok offenzívája
1917. VII. 3–4. (VII. 16–17.)	Tüntetés Petrográdon
1917. VII. 5. (VII. 18.)	Lenin illegalitásba megy
1917. VII. 7. (VII. 20.)	Letartóztatási parancs Lenin és társai ellen
1917. VII. 8. (VII. 21.)	Kerenszkij az új kormány elnöke
1917. VII. 9. (VII. 22.)	Lenin Razlivba megy
1917. VII. 26. (VIII. 8.)	Megnyílik a bolsevikok VI. kongresszusa
1917. VIII. 21. (IX. 3.)	Lenin Finnországba megy
1917. VIII. 27–30. (IX. 9–12.)	A Kornyilov-puccs
1917. IX. 5. (IX. 18.)	A bolsevikok megszerzik a többséget a Moszkvai Szovjetben
1917. IX. 9. (IX. 22.)	A bolsevikok megszerzik a többséget a Petrográdi Szovjetben
1917. IX. 17. (IX. 30.)	Lenin Viborgba megy

1917. X. 7. (X. 20.)	Lenin Petrográdra megy
1917. X. 10. (X. 23.)	A Központi Bizottság határozatot hoz a felkelésről
1917. X. 16. (X. 29.)	A Központi Bizottság s a vezető pártszervek megerősítik a felkelésről hozott határozatot
1917. X. 21. (XI. 3.)	A Forradalmi Katonai Bizottság biztosokat küld a csapatokhoz
1917. X. 23. (XI. 5.)	A kormány elhatározza a bolsevikok leverését
1917. X. 24. (XI. 6.)	Lenin a Szmolnijba megy
1917. X. 25. (XI. 7.)	Megkezdődik a felkelés. A Forradalmi Katonai Bizottság bejelenti a kormány megdöntését. Megnyílik a II. szovjetkongresszus
1917. X. 26. (XI. 8.)	Elfoglalják a Téli Palotát

TARTALOM

Ember és forradalmár 8

Oroszország 41

A forradalom születése 99

Október 215

Függelék 331

Felelős kiadó a Szépirodalmi Könyvkiadó igazgatója
Felelős szerkesztő Csikós Lászlóné
Műszaki vezető Janosa István
Műszaki szerkesztő Deák Gyulané
A fedélterv Pintér László munkája, Ferenczy Béni plakettjével
Megjelent 20 000 példányban, 17 (A/5) ív terjedelemben
3,5 ív műmelléklettel
Készült az MSZ 5601–59 és 5602–55 szabványok szerint
Sz 980 – h – 6869
68.1232.1 Alfoldi Nyomda, Debrecen

A Magvető és a Szépirodalmi Könyvkiadó Zsebkönyvtárának 1968-ban megjelenő kötetei

Orkény István	**Jeruzsálem hercegnője**
Ottlik Géza	**Iskola a határon**
Gyurkó László	**Lenin, Október**
Szabó Magda	**Mondják meg Zsófikának**
Moldova Gyorgy	**Gázlámpák alatt**
Berkesi András	**Húszévesek**
Palotai Boris	**A férfi**
Somogyi Tóth Sándor	**Gyerektükör**
Galambos Lajos	**Zsilipek**
Thurzó Gábor	**A szent**
Nemeskürty István	**Ez történt Mohács után**
Raffai Sarolta	**Egyszál magam**

Szépirodalmi Könyvkiadó

Ára: 16,50 Ft

„Az élet olyan ördögi ügyességgel van berendezve, hogy aki nem tud gyűlölni, az képtelen őszintén szeretni. Már pusztán ez, az embert gyökerestül eltorzító lélekhasadási kényszer, hogy szeretni kizárólag csak gyűlölet által lehet, egymagában is pusztulásra ítéli a mai életkörülményeket.

Oroszországban, abban az országban, ahol a ‚lélekmentés' általános módszere a feltétlen szenvedés, én egyetlen emberrel sem találkoztam, egyetlen olyat sem ismerek, aki annyira mély és annyira erős gyűlöletet, utálatot és megvetést érzett volna az emberek szerencsétlensége, bánata, szenvedése iránt, mint Lenin.

Az én szememben Leninnek épp az jelenti kivételes nagyságát, hogy engesztelhetetlenül, olthatatlanul gyűlölte az emberek bajait, lángolóan hitte, hogy a balszerencse nem a lét kiküszöbölhetetlen alapja, hanem olyan nyavalya, amelyet az emberek kötelesek és képesek eltávolítani magukból."

„Minden, ami rendkívüli, megzavarja az embereket abban, hogy úgy éljenek, ahogy ők akarják. Az emberek egyáltalán nem a társadalmi szokások gyökeres megváltoztatását, hanem csak azok kibővítését kívánják, ha ugyan kívánják. A többség tulajdonképpeni sóhaja és jajszava ez: ‚Ne zavarjatok minket abban, hogy a megszokott módon éljünk.'

Lenin volt az, aki úgy megzavarta az embereket megszokott életükben, mint ahogyan azt előtte senki sem tudta megtenni."

Gorkij